

Dejiny

-

internetový časopis

Inštitútu histórie FF PU v Prešove

1 / 2008

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2008 - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2008.pdf

Fotografia na obálke: Prešov na začiatku 20. storočia

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

Redakčná rada: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (predseda)
PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (zodpovedná redaktorka)
Mgr. Alexander Mušínska (redaktor)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (redaktor)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.
doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Prešov 2008

ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠTÚDIE

Lenka BISCHOF – <i>Jelšavské ovocinárske spolky v 19. storočí</i>	8
Libuša FRANKOVÁ – <i>Maďarizačné tendencie v Uhorsku a prešovské evanjelické kolégium v prvej polovici 19. storočia</i>	21
Darina VASIELOVÁ – <i>Študentská samovzdelávacia Slovenská spoločnosť na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1860 – 1870 a jej podiel na formovaní národného vedomia študentov</i>	34
Eva ZUPKOVÁ – <i>Právne normy a nariadenia ČSR (1918 – 1938) voči Rómom a ich aplikácia v regióne Košíc</i>	54
Peter KOVAL – <i>Tlač na východnom Slovensku a jej prezentovanie národnej identity v predvolebnej kampani v roku 1925</i>	73
Martin PEKÁR – <i>Zmeny v samospráve a voľby do obecných výborov v roku 1944 so zreteľom na východ Slovenska</i>	83

ĽUDIA A DOBA

Darina VASIELOVÁ – <i>Profesor Michal Hlaváček – predseda študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1860 – 1870 (Príspevok k životu a dielu)</i>	92
Libor BERNÁT – <i>Ján Kvačala a Jur Janoška vo svetle ich korešpondencie</i>	102

ROZHOVORY

Na slovíčko s predsedom Slovenského národného komitétu historikov PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc.	112
Rozhovor s prof. PaedDr. Štefanom Šutajom, DrSc. – predsedom Slovensko-maďarskej komisie historikov	116

PREDSTAVUJEME

Zuzana KOLLÁROVÁ – <i>Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad</i>	122
Richard PAVLOVIČ – <i>Dejiny a súčasnosť Štátneho archívu v Prešove, pobočka Svidník</i>	128

ŠTUDIJNÉ MATERIÁLY

Nadežda JURČIŠINOVÁ – <i>Možnosti využitia regionálnych dejín v záujmovej činnosti žiakov základnej školy</i>	133
---	-----

MATERIÁLY

Ján MOJDIS – <i>Správa o činnosti Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity za rok 2007</i>	146
---	-----

RECENZIE / ANOTÁCIE

Martin PEKÁR – <i>Východné Slovensko 1939 – 1945</i>	159
Ján BOTÍK – <i>Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov</i>	160
Ján HLAVINKA – <i>Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945</i>	161

KRONIKA

Eva ŠTEFANIČOVÁ – <i>Štúdium histórie v Sofii, február – marec 2008</i>	164
Martin PEKÁR – <i>České, slovenské a československé dejiny 20. storočia III. Hradec Králové 26. – 27. 3. 2008</i>	166
Peter ŠVORC – <i>Zo života Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov ..</i>	167
Martin PEKÁR – <i>Konferencia Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 21. – 23. 4. 2008</i>	169
Dagmar KUZMOVÁ – <i>4. študentská vedecká konferencia 2008. Prešov 4. 5. 2008</i>	170
Peter ŠVORC – <i>Prezentácia zborníka Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950). Viedeň 6. 5. 2008</i>	172
Martin PEKÁR – <i>Prijatie maďarských kolegov na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 14. – 17. 5. 2008</i>	175
Peter ŠVORC – <i>Medzinárodná vedecká konferencia Rok 1918 – Czas Młodej Europy. Tarnów 9. október 2008</i>	176
Mária PETROVIČOVÁ – <i>Študenti Inštitútu histórie FF PU v Prešove na odbornej exkurzii Gotika na Spiši. Spiš 19. – 21. 5. 2008</i>	178
Lenka BISCHOF – <i>Medzinárodná vedecká konferencia Kolektívny a individuálny patronát (mecenát) a kultúra verejného daru v občianskej spoločnosti Praha 27. – 30. 5. 2008</i>	180

Vážení čitatelia,

*na internetovú stránku Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove uviedla redakcia internetového časopisu Dejiny jeho ďalšie číslo, ktorého odborné príspevky sú zamerané na východné Slovensko. Historický vývoj tohto regiónu na slovenskom území sa vyznačoval určitými špecifikami, podmienenými nielen jeho geografickým prostredím, ale aj dosahovaným stupňom hospodárskeho vývinu. Uvedené skutočnosti, oproti stredoslovenskému a najmä západoslovenskému regiónu, susediacemu s hospodársky vyspelejšími krajinami, ovplyvnili mnohé stránky spoločenskopolitického, hospodárskeho, demografického, kultúrneho a národného vývinu východného Slovenska. Na základe realizovaných výskumov prezentujú ôsmi autori v podobe odborných štúdií a príspevkov v rubrike *Ludia a doba* a Študijné materiály parciálne otázky, týkajúce sa analýzy prejavov maďarizačných tendencií na prešovskom evanjelickom kolégiu v prvej polovici 19. storočia a študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1860 – 1870, s jej vplyvom na formovanie národného vedomia slovenských študentov, ďalej činnosti ovocinárskych spolkov v Jelšave v 19. storočí, analýzy právnych noriem a nariadení ČSR v medzivojnovom období vo vzťahu k Rómom, s aplikáciou na košický región, tiež úlohy tlače na východnom Slovensku pri prezentácii národnej identity v predvolebnej kampani v roku 1825, aj zmeny v samospráve a voľby do obecných výborov v roku 1944 so zreteľom na východné Slovensko, ako aj významné osobnosti slovenského národného života – profesora levočského evanjelického lýcea Michala Hlaváčka v kontexte národných snáh slovenských študentov v 60. a 70. rokoch 19. storočia a Jána Kvačalu a Juraja Janošku prostredníctvom ich vzájomnej korešpondencie. Nemožno neuviesť študijný materiál zameraný na využitie regionálnych dejín v záujmovej činnosti žiakov základnej školy.*

*Členovia redakčnej rady a autori príspevkov veria, že aj v súčasnom informačne pre-
dimentzovanom spoločenskom živote si k uvedenému obsahovému zameraniu časopi-
su nájdú cestu za poznaním nielen čitatelia z odbornej ale aj zo širšej verejnosti.*

Libuša Franková

ŠTÚDIE

*Knižnica prešovského evanjelického
kolégia*

JELŠAVSKÉ OVOCINÁRSKE SPOLKY V 19. STOROČÍ

Lenka BISCHOF

Jelšava bola v 19. storočí známa predovšetkým ako jedno z najvýznamnejších centier remeselnej výroby a obchodu v Gemersko-malohontskej župe. Vďaka aktivitám Františka Koháryho (do roku 1826) a Ferdinanda Juraja Coburga (1826 – 1855), ktorí boli zemepánmi Jelšavy, sa jelšavskí mešťania a Železokupecký spolok Országh vo významnej miere podieľali na rozvoji železiarstva, boli zakladajúcimi členmi Muránskej únie, neskôr sa postupnými fúziami stali akcionármi Gemerskej ťažiarkej spoločnosti, Rimavsko – muránskej železiarskej spoločnosti a Rimavsko-muránsko-šalgótarjárskej spoločnosti. Po vykúpení mesta v roku 1855 mestská rada a magistrát Jelšavy naďalej podnikali kroky, smerujúce k podpore industrializácie predovšetkým v odvetví ťažkého priemyslu. Na pôde mesta vzniklo viacero hámrov, vysokých pecí a robotníckych kolónií, ktoré spracúvali železnú rudu z okolitých ložísk, najmä z Hrádku. Koncom 19. storočia sa Jelšava vďaka investíciám zo zahraničia stala centrom ťažby a spracovania magnetitu, začiatkom 20. storočia aj mastenca. Hoci sa prevažná časť obyvateľov mesta venovala obchodu a remeslám, Jelšava sa stala popredným centrom ovocinárstva v Uhorsku, v roku 1893 bola dokonca na prvom mieste v produkcii ovocia na celom území Uhorska. Nahromadený kapitál umožnil nasmerovať časť získaných financií vo forme investícií do nákupu pozemkov a rozličných poľnohospodárskych plodín. Išlo v prvom rade o ovocné stromy – čerešne, jablone, hrušky, ďalej o vínnu révu, neskôr tabak, šafaran a morušu.

Podľa prvého úradného súpisu spolkov, ktorý máme k dispozícii z rokov 1854 – 1855, existovalo na pôde Jelšavy celkovo osem spolkov, z ktorých pravdepodobne päť bolo poľnohospodárskych – išlo o *Pomológiu/Pomologickú* alebo *Ovocinársku spoločnosť* a ďalšie štyri ovocinárske spolky. Označované boli podľa pozemkov, ktoré obhospodarovali. Všetky štyri spolky boli čerešnicke a v roku 1857 sa spojili do spoločného *Čerešnickeho spolku*.¹ Dôkazom tohto kroku je súpis spolkov za rok 1857 z januára 1858, podľa ktorého už na pôde Jelšavy jestvovali iba štyri spolky, z toho dva poľnohospodárske, respektíve ovocinárske – *Ovocinárska spoločnosť* a *Čerešnický spolok*.² Takýto stav zostal zachovaný až do roku 1883, kedy došlo k fúzii posledných dvoch spolkov a vznikol jediný, nesúci názov *Čerešnický spolok*.³ Pod takýmto názvom figuruje spolok aj v súpise spolkov a spoločností z roku 1889, jeho predsedom bol naďalej evanjelický učiteľ a neskôr riaditeľ učňovskej školy v Jelšave Samuel Jurín, dlhoročný popredný predstaviteľ jelšavského ovocinárstva.⁴

1 Štátny archív (ŠA) Košice, pobočka (pob.) Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 29, sign. 243/1854. *Výkaz spolkov v meste*; šk. 30, sign. 141/1855. *Výkaz spolkov v meste*; šk. 30, sign. 482/1855. *Správa o jelšavských spoločnostiach*; šk. 31, sign. 31/1856. *Vyžiadanie správy o spolkoch*.

2 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 33, sign. 228/1858. *Výkaz súkromných spolkov v meste*.

3 *200 rokov jelšavského čerešnickeho spolku*. Zost. Ladislav Mikuš. Rožňava : Mestská organizácia Slovenského zväzu záhradkárov v Jelšave, 1996. s. 4.

Existenciu a činnosť ovocinárskych spolkov na pôde mesta Jelšavy nám dokladajú viaceré zachované písomnosti. Okrem už spomenutých pravidelných súpisov spolkov z druhej polovice 19. storočia sú to najmä úradné písomnosti, týkajúce sa odpredaja, darovania alebo prenájmu pozemkov, nesúcich špecifické pomenovanie, podľa ktorého bolo možné spolky odlišiť. Pozemky slúžili na pestovanie čerešní, viniča, šafranu, v druhej polovici 19. storočia sa začalo rozmáhať pestovanie nových plodín, akými bola moruša a tabak. Lepšia finančná situácia po zlúčení spolkov bola podnetom k pestovaniu vínnej révy a výrobe vína. Práve vďaka pozemkom a pestovaným plodinám môžeme veľmi spoľahlivo datovať nielen vznik jednotlivých ovocinárskych spolkov, ale i vývoj ich pozemkového vlastníctva.⁵ Veľmi cenným archívnym materiálom je zápisnica *Združenia pestovateľov ovocia* z obdobia od 15. mája 1842 do 19. marca 1848, v ktorej sa nachádza prepis stanov spolku, súpis členov a poznámky zo stretnutí členov spolku.⁶ Činnosť *Čerešnického spolku* je zachytená v jedinej zachovanej účtovnej knihe spolku z rokov 1863 – 1936.⁷ Ďalej ide o rozličné hlásenia, objednávky, ponuky, či prosby zo strany spolkov z obdobia celého 19. storočia, najmä však z poslednej štvrtiny 19. storočia, kedy došlo k prudkému rozmachu činnosti ovocinárov.

Najstarším ovocinárskym spolkom v Jelšave bol čerešnický spolok nazývaný *Na hrbe višné*, ktorý vznikol 1. septembra 1796 z iniciatívy Samuela Glósza, dlhoročného notára a neskôr aj richtára Jelšavy a vtedajšieho evanjelického farára Samuela Wallaszkého. Práve v tento deň rozhodla mestská rada o tom, že dá spolku do užívania pozemok, na ktorom by mohol pestovať čerešne. O niekoľko dní neskôr, konkrétne 26. septembra 1796, mestská rada skutočne dala spolku do trvalého užívania dva pozemky. Išlo o *Za groš intro*, ktorý bol 70 siah dlhý a 108 siah široký a pozemok *Na barinách* s rozmermi 45x63 siah. Pozemky boli neskôr nazývané *Horný čerešník* a *Dolný čerešník*. V prvom spolku sa združilo celkovo 14 pestovateľov čerešní: Samuel Glósz starší (Samuel Glós), Pavel Wallaszký (Pavel Valaský), Daniel Czibur (Daniel Cibur), Pavel Csernok (Pavel Černok), Ondrej Bobák, Samuel Gvacowský (Samuel Gvačovský), Pavel Szudi (Pavel Sudi), Pavel Benkár, Ján Kovács (Ján Kováč), Ján Pakesz (Ján Pakes), Ondrej Szentkereszty (Ondrej Sentkeresty), Zuzana Glószová (Zuzana Glósová), Mártony Illés (Martin Ilés) a Matej Kucser (Matej Kučer). V slávnostnom príhovore z roku 1896, kedy spolok oslavoval 100. výročie od svojho založenia, sa jeho vtedajší predseda Samuel Jurín vyjadril, že podľa spomienok súčasníkov Samuela Glósza staršieho bola motivom na založenie spolku správa o istom vandrovnom tovarišovi, ktorý priniesol so sebou domov z cudziny šafran. Keďže nadobudol v zahraničí potrebné vedomosti na jeho pestovanie, podarilo sa mu vypestovať ho na Slovensku. V pestovaní šafranu bol natoľko úspešný, že sa jeho predajom začal dokonca živiť. Príklad úspešného tovariša nasledovali

4 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, III. fasc., sign. 824/1889. *Zoznam spolkov a spoločností v Jelšave z 23. augusta 1889.*

5 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, sign. 254/1824 (nezaradené). *Zmluva č. 1 z 24. júla 1824 – kúpa nehnuteľnosti.*

6 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1848 (nezaradené). *Jólsvai Gyumölcs-Tenyésztő Társaság.*

7 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értőlőt.*

aj viacerí obyvatelia Jelšavy, čo môžeme spoľahlivo doložiť údajmi z účtovných kníh jelšavských obchodníkov so zmiešaným tovarom, podľa ktorých existovalo v Jelšave v 40. a 50. rokoch 19. storočia viacero mešťanov, živiacich sa pestovaním šafranu. Obchodníci ich označili pojmom *Safranbauer* (= pestovateľ šafranu).⁸

Už v roku 1803, sedem rokov od založenia prvého čerešnickeho spolku, pribudol spolok *Pod Cígerom*, o rok neskôr *Na Hrbe nižné* a v roku 1807 *Pod Ochtinskó cestó*, čím sa počet čerešnickejších spolkov ustálil na počte štyri. Okrem toho sa k pôvodnému čerešnickejšiemu spolku 12. mája 1801 pridružili pestovatelia viniča, ktorí obhospodarovali pozemok *Darmo hrbo* a 18. apríla 1804 získal spolok novú záhradu *Na jarkoch*, s ktorou počet členov spolku narástol o ďalších 14.⁹ Štyri čerešnickejšie spolky sa delili podľa umiestnenia svojich záhrad na tzv. nižšie a vyššie čerešniky. Ako sa dozvedáme z listu predsedu nižších čerešnikov Karola Mindszentyho z 8. mája 1829, ich záhrady boli oddelené chodníkom vedúcim od lúky pod cestou, nazývanou miestnymi obyvateľmi Genčárska. V liste predseda žiada magistrát o opravu cesty medzi čerešníkmi, o ktorú sa všetky spolky spoločne starali, lebo ľudia ju často využívali napríklad na zväžanie dreva, čím došlo k jej poškodeniu. V období jari a jesene, najmä po privalových dažďoch, bola cesta takmer neschodná a spolky si nemohli ďalej dovoliť vynakladať svoje finančné prostriedky na naprávanie chýb iných. Na účet spolku preto malo mesto vyslať deputantov z volenej obce, menovite Andrása Markusa (Andreja Markuša) a Mártona Madarásza (Martina Madarásza), aby vykonali kontrolu a rozhodli o oprave cesty na náklady mesta.¹⁰

V priebehu 19. storočia vzniklo viacero sporov alebo nedorozumení kvôli záhradám, patriacim členom čerešnickejších spolkov. 21. marca roku 1848 bola napríklad ohrozená existencia čerešnickejšieho spolku *Pod Ochtinskó cestó*, pretože majiteľ časti záhrady, Györgyi Lesták (Juraj Lešták), dal svoj pozemok do zálohy Andrásovi Turcsányimu (Andrej Turčáni), ktorý sa rozhodol vymôcť svoj dlh odpredajom zálohovanej záhrady Jánosovi Szentkeresztymu (Ján Sentkeresti). Na pozemku bola situovaná strážna búdka a studňa, ktorú si spolok na základe rozhodnutia svojich členov svojpomocne vybudoval a využíval na stráženie záhrad a prípadné zavlažovanie v období sucha. Nový majiteľ, žiadnym spôsobom nezaangažovaný na fungovaní spolku, plánoval strážnu búdku odstrániť a studňu zasypať. Členovia spolku sa preto obrátili so žiadosťou na magistrát mesta. Boli ochotní zaplatiť založenú sumu, ktorú pôvodný majiteľ dlžil, aby nebolo potrebné záhradu odpredať novému záujemcovi. Prosili mesto, aby im umožnilo nahliadnuť do všetkých potrebných dokumentov, prípadne oznámilo presnú výšku dlhu.¹¹

Najviac informácií o spolku nám sprostredkúva príhovor predsedu spolku Samuela Jurína z 25. októbra 1896, ktorý predniesol pri príležitosti veľkolepých osláv stého výro-

8 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, sign. JP 257. *Účtovná kniha obchodníka so zmiešaným tovarom z rokov 1843 – 1847 (Debitoren Conto Buch 1843)*. 405 s.; sign. JP 259. *Účtovná kniha obchodníka z rokov 1845 – 1847 (Strazza Buch. Angefangen 1845 in September bis 1847 in October)*. 480 s.; sign. JP 258. *Účtovná kniha obchodníka so zmiešaným tovarom z rokov 1847 – 1851 (Zitzel Buch 1847)*. 341 s.

9 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 29, sign. 243. *Výkaz spolkov v meste*.

10 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 11, sign. 106. *Žiadosť Čerešnickejšieho spolku o úpravu chodníka*.

11 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 27, sign. 106. *Žiadosť Čerešnickejšieho spolku o odkúpenie pozemku*.

čia vzniku prvého čerešnickeho spolku v Jelšave. Podarilo sa mu v ňom zhrnúť stručne nielen históriu spolku a dôležité medzníky v jeho vývoji, ale aj prínos spolku pre mesto a jeho obyvateľov. Príhovor sa síce nezachoval v pôvodnej podobe, jeho prepis bol však zverejnený zásluhou Slovenského zväzu záhradkárov v krátkej brožúrke, venovanej histórii jelšavského čerešnickeho spolku.¹²

Zo stručného náčrtu z roku 1896 je možné vyvodit' základné pravidlá, podľa ktorých spolok od začiatku fungoval, ako i práva a povinnosti jeho členov, či vnútornú štruktúru spolku. Na čele spolku stál riaditeľ, nazývaný *direktor* a štyria zástupcovia s vymedzenými právomocami. Riaditeľ zastupoval spolok smerom navonok, adresoval v mene spolku rôzne podnety, prosby alebo návrhy mestskej rade, zvolával a viedol zasadnutia spolku. Členovia spolku sa stretávali na pravidelných schôdkach podľa potreby, minimálne však raz ročne. Každoročne bol taktiež kontrolovaný stav záhrad spolkovou komisiou, zriadenou špeciálne na tento účel.

Prvé roky fungovania spolku venovali členovia postupnému budovaniu plotov a výsadbe ovocných stromčekov do radov. Ovocné stromčeky zabezpečil učiteľ evanjelickej školy Pavel Csernok (Černok), ktorý objednal vybrané odrody z Prešporuku, Pešti a od nemeckého pomológa Augusta Friedricha Adriana Diela¹³. Jednalo sa celkovo o 250 druhov a odrôd ovocných stromčekov. V neskoršom období sa v spolku výraznejšie angažoval Samuel Feriančík, evanjelický a. v. farár a do roku 1847 riaditeľ spolku. Po oživení činnosti spolku koncom 50. rokov vznikla z iniciatívy evanjelického učiteľa Jozefa Miština nová ovocná škôlka, ktorá mala dopomôcť k výmene starých, už nerodiacich alebo slabo rodiacich ovocných stromov, za mladé. Podľa zachovaných záznamov samotný Miština zaštepil v roku 1862 až 510 podpníkov.

Kapitál potrebný na nákup sadeníc, ich obhospodarovanie a prenájom, respektíve odkúpenie pozemkov získal spolok z členského, ktoré bolo pomerne vysoké – každý člen prispel každoročne sumou 5,30 fl. Okrem toho boli pri porušovaní predpisov vyrubované vysoké pokuty. Za plánky alebo nezaštepené podpníky či nepovolený priechod cudzou záhradou bola vymieraná pokuta 30 grajciarov. Až 12 fl. zaplatil člen spolku, ak bez súhlasu majiteľa narezal vrúbly a dvojnásobok za ničenie štepov. Keď sa krádeže dopustilo služobníctvo, nahradil škodu zamestnávateľ a zlodej bol potrestaný telesným

12 *200 rokov jelšavského čerešnickeho spolku*. Zost. Ladislav Mikuš. Rožňava : Mestská organizácia Slovenského zväzu záhradkárov v Jelšave, 1996. 48 s.

13 August Friedrich Adrian Diel (4. február 1756 – 22. apríl 1839) – pôvodným povoláním lekár sa stal známym ako pestovateľ ovocných stromov. Je považovaný za zakladateľa nemeckej pomológie na prelome 18. a 19. storočia. Viacero druhov jabĺk a hrušiek nesie jeho meno, známe sú najmä Dielova reneta, Dielova veľká anglická reneta či Dielova maslová hruška. Napísal niekoľko prelomových prác z oblasti pestovania ovocných stromov, medzi najznámejšie patria *Über Anlage der Obstorangerie in Scherben* (1796), 21-dielny komplexný popis v Nemecku sa vyskytujúcich odrôd ovocia pod názvom *Versuch einer systematischen Beschreibung der in Deutschland gewöhnlichen Kernobstsorten* (1799 – 1819) a jeho päťdielna skrátaná podoba *Systematisches Verzeichnis der vorzüglichsten in Deutschland vorhandenen Obstsorten* (1829 – 33). Bližšie informácie: *Allgemeine Deutsche Biographie. Band 5*. Rochus Liliencron (Red.). Leipzig : Verlag von Duncker & Humblot, s. 127. Bližšie informácie dostupné v elektronickej podobe na: <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb005/@Generic_BookView;cs=default;ts=default;lang=sk>.

trestom – palicovaním. Na základe rozhodnutia valného zhromaždenia spolku v roku 1834 boli sankcionovaní neplatiči vykopaním a odpredajom ich najkrajších štepov, prípadne ovocia. O niečo neskôr, v roku 1839 bola zavedená pokuta vo výške 5 fl., keď člen spolku zanedbal povinný zber húseníc.

V roku 1881 sa členovia spolku na návrh riaditeľa Samuela Jurína uzniesli, že spolok požiadá o začlenenie do celoštátneho záhradníckeho spolku. O dva roky neskôr došlo k definitívnemu zjednoteniu posledných dvoch ovocinárskych spolkov v Jelšave – *Čerešnický spolok a Pomológia*, teda tzv. *Horný a Dolný spolok*, sa spojili. Fúziu potvrdilo definitívne Ministerstvo vnútra 15. júla 1883. S podporou predsedu Gemerského župného zväzu Andrása Farkasa (Andrej Farkaš) sa v roku 1884 uskutočnilo v Jelšave praktické odborné školenie profesora Lajosa Szabóa (Ľudovít Sabó), riaditeľa školy pivničných a záhradkárskych majstrov, na ktorom sa zúčastnili ovocinári zo širokého okolia. Riaditeľ *Čerešnického spolku* Samuel Jurín vystúpil s prednáškou o úžitku ovocia a účastníkom školenia predstavil sadu nových poľnohospodárskych nástrojov pre záhradkárov, ktorými ho vyznamenalo v tom istom roku Ministerstvo pôdohospodárstva.

Veľmi úspešným obdobím fungovania spolku boli najmä 80. a 90. roky 19. storočia, kedy sa objavujú viaceré viac či menej úspešné pokusy o pestovanie nových poľnohospodárskych plodín v Jelšave. Už v roku 1874 sa spolok pokúsil získať povolenie na pestovanie tabaku.¹⁴ K jeho skúšobnému pestovaniu pristúpili však až v roku 1887, kedy bol tabak zasadený na pozemku s rozlohou 20 ha v Jelšave.¹⁵ Napriek tomu, že na pozemkoch vykonali prípravné práce, odporúčené pestovateľmi tabaku z Budapešti, firma odmietla zaslať sľúbené vzorky tabaku pre pestovateľov. Správa o problémoch so zásielkou vzoriek tabakových rastlín je vôbec poslednou zmienkou o tabaku v Jelšave.¹⁶

V roku 1890 objednal Samuel Jurín v mene spolku s výraznou podporou mesta 16 druhov vínnej révy z budapeštianskej firmy *Országos barászati kormánybiztos* v celkovom počte 1200 výhonkov, z toho 800 ks bielych a 300 ks červených odrôd vínnej révy. Medzi odrodami sa v najväčšej miere objavoval muškát, konkrétne 300 ks až troch rôznych druhov muškátov – *Muskat lunel*, *Muskat frontignan* a *Muskat alexandria*.¹⁷ Dodávka do Jelšavy dorazila 6. marca 1890. Podľa dostupných informácií však nešlo o prvý pokus o pestovanie viniča v Jelšave. V druhej polovici 80. rokov 19. storočia totiž vinice Čerešnického spolku napadla fyloxéra viničová.¹⁸ Riaditeľ spolku Samuel Jurín sa pokúšal situáciu riešiť pomocou odbornej literatúry. Odporučil pestovateľom, aby napadnutú vinnú révu neodvážali z viníc. Vzhľadom nato, že pestovatelia odmietali rešpek-

14 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, I. fasc., sign. 634/1874. *Oznámenie o povoleniach na pestovanie tabaku.*

15 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, sign. 141/1887. *Skúšobné pestovanie tabaku v Jelšave.*

16 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, sign. 167/1887. *Prípravy na pestovanie tabaku*; sign. 796/1887. *Odmietnutie zaslania vzoriek tabaku pre pestovateľov.*

17 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, I. fasc., sign. 316/1890. *Objednávka európskych vínnych rév pre pestovateľov hrozna.*

18 Fyloxéra viničová je drobný živočích podobný voške, ktorý sa živí na koreňoch viniča hroznorodého a spôsobuje zaostávanie v raste a v niektorých prípadoch dokonca jeho odumretie. Vyskytuje sa takmer vo všetkých vinohradníckych regiónoch na celom svete. Poškodzuje koreňový systém viniča, na ktorom sa živí. Symptómy je možné pozorovať na rastúcich koreňkoch, ktoré sa

tovať jeho odporúčanie a existovala reálna hrozba, že nákaza sa rozšíri aj do dovtedy nepostihnutých vinič, obrátil sa so žiadosťou o pomoc na mestskú radu.¹⁹ V súvislosti so vzniknutou škodou a ušlým ziskom riaditeľ adresoval mestskému zastupiteľstvu žiadosť, aby pestovateľom viniča boli odpustené dane, pretože filoxera zničila veľkú časť vinič, ktoré si budú vyžadovať nemalé investície do obnovy.²⁰ Opätovné problémy so škodcami sa objavili v roku 1898, kedy vďaka pomoci ministerstva bol jelšavským pestovateľom hrozna zaslaný návod na zničenie škodcov, tentoraz išlo o tortrix pilleriana cochylis, teda tzv. obaľovač viničový.²¹ Neustály boj so škodcami úplne zdecimoval jelšavské vinice. Rok 1899 opätovne znamenal zničenie úrody, čo sa prejavilo v negatívnom hlásení mesta o existencii vinič, ktoré bolo adresované budapeštianskemu ministerstvu.²²

Po tom, čo zlyhali pokusy o pestovanie tabaku, v roku 1892 sa riaditeľ spolku odhodlal presadiť novú plodinu. Bola to moruša. Na základe odbornej literatúry vypracoval posudok, ktorý adresoval mestskej rade, aby získal podporu.²³ Doplnil ju tabuľkou, ktorá ponúka prehľad pestovaných plodín a výnosov spolku v rokoch 1879 – 1891. Ďalšími novinkami malo byť rozšírenie aktivít spolku smerom k spracovaniu vypestovaného ovocia. V roku 1894 kvôli bohatej úrode predstavenstvo spolku požiadalo mesto o nenávratný finančný príspevok na postavenie pece na sušenie ovocia a o bezplatné prepožičanie, respektíve darovanie mlynčeka a lisu na ovocie, ktoré boli následne inštalované v záhrade zástupcu riaditeľa spolku Samuela Czirbesa na Ševcovskej ulici v susedstve garbiarskeho mlyna na dubovú kôru.²⁴ V roku 1896 došlo k vybudovaniu prvého skleníka.²⁵ Zároveň spolok pripravil veľkolepé oslavy stého výročia založenia prvého čerešnického spolku v Jelšave, spojené s výstavou a ochutnávkou vypestovaného ovocia, tanečnou zábavou a slávnostnými bohoslužbami v oboch jelšavských kostoloch. Riaditeľ spolku Samuel Jurín bol poverený spísaním stručných dejín spolku, ktoré mali byť vytlačené a darované každému žijúcemu členovi spolku.

zduria a žltnú alebo na drevnatých koreňoch. Škodca preferuje najmä ťažké, ílovité pôdy. Bližšie informácie dostupné v elektronickej podobe na: <http://www.plantprotection.hu/modulok/szlovak/grapes/filoxera_grap.htm>.

- 19 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, I. fasc., sign. 833/1887. *Stážnosť Samuela Jurína*.
- 20 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Zastupiteľstvo, sign. 22/1887. *Žiadosť o odpustenie daní, pretože vinice napadla filoxera*.
- 21 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, sign. 1216/1898. *Návod na zničenie škodcov hrozna*. Larva obaľovača viničového sa živí na pukoch, výhonkoch, listoch a strapcoch viniča. Listy sú dierkované a zožuté spolu s hodvábnymi vláknami. Na jar môže byť poškodenie veľmi vážne a listy niektorých kríkov viniča môžu byť úplne zničené. Listové stopky usychajú a ich farba sa mení na červenú. Napadnuté kry viniča majú striebřistý nádych. Škodca je rozšírený po celom svete a napáda aj iné druhy rastlín, najmä jelšu, hrušku, skorocel a jahodu. Bližšie informácie: <http://www.plantprotection.hu/modulok/szlovak/grapes/leafrolling_grap.htm>.
- 22 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, sign. 1046/1899. *Negatívne hlásenie o existencii vinič*.
- 23 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Administratíva, III. fasc., sign. 190/1892. *Odborné vyjadrenie o pestovaní moruší v Jelšave*.
- 24 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, sign. 372/1894. *Žiadosť členov Čerešnického spolku o príspevok na postavenie pece na sušenie ovocia*.
- 25 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, sign. 399/1896. *Stavba skleníka*.

Neutíchajúca aktivita dlhoročného predsedu *Čerešnického spolku* Samuela Jurína a jeho prínos k rozvoju ovocinárstva v Jelšave nezostali nepovšimnuté ani Ministerstvom pôdohospodárstvom, ktoré mu v roku 1893 udelilo čestné vyznamenanie.²⁶ Jeho súčasťou boli aj dary v podobe moderného poľnohospodárskeho náradia, odbornej literatúry a finančná odmena vo výške 1000 forintov. Aj jeho zásluhou sa produkcia ovocia v Jelšave a okolí dostala na prvé miesto v rámci celého Uhorska.

Podrobnejšie informácie o činnosti, cieľoch a počte členov spolku *Pomológia* môžeme získať z jedinej zachovanej knihy – zápisnice *Ovocinárskeho spolku* z obdobia od 15. mája 1842 do 19. marca 1848, resp. 26. augusta 1854, ktorá bola náhodne nájdená a odovzdaná ako dar pobočke Štátneho archívu v Rožňave. Kniha je do značnej miery poškodená, začína prepisom aktuálnych stanov spolku, ktorý je znehodnotený, pokračuje zápisnicami z jednotlivých zasadnutí spolku a v závere knihy je umiestnený kompletný súpis novoprijatých členov spolku z rokov 1842 – 1954. Zoznam je doplnený údajmi o výške členského príspevku, o presnom dátume prijatia do spolku a bydlisku člena vrátane stolice, v ktorej sa obec nachádzala. Z daných údajov vyplýva, že spolok mal členov až v 10 uhorských stoliciach, najviac v Gemerskej a Hontianskej, ďalej v Novohradskej, Zvolenskej, Liptovskej, Spišskej, Šarišskej, Sabolčskej, Bihárskej a Boršódskej. Ročne vstúpilo do spolku v sledovanom období priemerne 13 ľudí, pričom najvyšší počet novoprijatých členov – až 41, pribudlo v roku 1845. Kniha zachytáva vývoj počtu členov v spolku až do 26. augusta 1854 s prestávkou v rokoch 1850 – 1852, kedy bola spolková činnosť zakázaná. Podľa posledných záznamov mal spolok 129 členov, z ktorých iba štyria zažili fungovanie spolku pred rokom 1842. Z celkového počtu 129 členov tvorili obyvatelia Jelšavy 34,88 % (45 členov), Štítnik a Veľkú Revúcu reprezentovali zhodne šiesti obyvatelia, po ktorých nasledovali Rožňava a Kežmarok so štyrmi členmi a Nyiregyháza s tromi. Ďalšie mestá a obce sa objavujú v zozname spravidla raz až dvakrát, z väčších miest išlo napríklad o Pécs, Putnok, Bánréve, Prešov, Rimavskú Sobotu, Debrecín, Radvaň či Lučenec. Medzi menšími obcami sa objavujú takmer všetky obce zo širšieho okolia Jelšavy: Kameňany, Hucín, Muráň, Levartovce, Lubeník, Chyžné, ako i východnejšie položené Ochtiná, Rochovce, Slavošovce, Čierna Lehota. Celkovo 60 % členov pochádzalo z Gemerskej stolice. Vysoký, až 40% podiel členov zo zvyšných uhorských stolíc poukazuje na nadregionálny význam *Ovocinárskeho spolku* a na jeho popularitu medzi pestovateľmi ovocia.

Členovia spolku sa stretávali pomerne často. V období od 15. mája 1842 do 19. marca 1848 uskutočnili dohromady 22 stretnutí, čo predstavuje v priemere tri schôdzky ročne. Kým v prípade najvýraznejšieho prílivu nových členov viedol rok 1845, v počte stretnutí dominoval rok 1846, kedy bolo zvolané osemkrát. Výška členského príspevku sa pohybovala v období rokov 1842 – 1848 na úrovni 5 zlatých, po obnovení činnosti spolku v rokoch 1853 – 1854 sa znížil na 4 zlaté. Presný prehľad počtu novoprijatých členov, konaných stretnutí členov spolku a výšku členského príspevku v *Ovocinárskej spoločnosti* v rokoch 1842 – 1854 ukazuje nasledujúca tabuľka.

26 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, Rada, I. fasc., sign. 304/1893. *Odmena pre Samuela Jurína.*

Tabuľka 1 Prehľad počtu novoprijatých členov, stretnutí a výšky členského príspevku Ovocinárskej spoločnosti v rokoch 1842 – 1854²⁷

Rok	1843	1844	1845	1846	1847	1848	1849 – 1852	1853	1854
Počet novoprijatých členov	23	17	41	29	3	-	-	1	1
Počet schôdzok	2	4	3	8	2	1	-	-	-
Výška členského príspevku	5 fl.	5 fl.	5 fl.	5 fl.	5 fl.	5 fl.	-	4 fl.	4 fl.
Celkový počet členov	129								

Zo 40. rokov 19. storočia pochádzajú taktiež dve zachované pôvodné účastiny spoločnosti. Prvá účastina Jelšavskej spoločnosti na pestovanie ovocia je z roku 1844, druhá z roku 1845. Obe sú overené oficiálnou pečatou spolku, ktorá pozostáva z kruhopisu s textom „*Jólsvai Gyümölcs Tény Társaság Pécsétje*“ (pečať Jelšavskej spoločnosti na pestovanie ovocia) a obrazca v strede pečate, znázorňujúceho plod hrušky so stopkou a dvoma listami.²⁸ Nechýbajú ani podpisy riaditeľa spolku Lajosa Wallaszkeho (Ludovít Valaský) a notára Samuela Madarásza (Samuel Madarás). Obe účastiny sú vedené na meno Gusztáva Clementisza (Gustáv Klementis) a nie je na nich uvedená žiadna hodnota. To by znamenalo, že Pomológia nebola iba spolkom, ale účastinnou (akciovou) spoločnosťou.

Najrozsiahljším zachovaným archívnym materiálom, ktorý sa týka vnútorného fungovania ovocinárskeho spolku v Jelšave, je účtovná kniha *Cerešničkeho spolku* z rokov 1863 – 1936, vzťahujúca sa aj na obdobie po zlúčení oboch spolkov v roku 1883. Účtovná kniha mapuje príjmy a výdavky spolku, popisuje celkový nehnuteľný majetok v podobe pozemkov a finančnú hotovosť, uloženú v *Jelšavskej sporiteľni*. V 60. rokoch 19. storočia sa hodnota majetku spolku pohybovala v priemere na úrovni 522,03 florénov (ďalej ako fl.), zisky dosahovali priemerne 180,38 fl. a výdavky 72,98 fl. Najziskovejším bol rok 1863, kedy spolok zinkasoval príjmy v celkovej výške 603,13 fl. Tvorili ich najmä členské poplatky od členov a úspory z predchádzajúceho roka v celkovej hodnote až 520,64 fl. Pomerne stabilný bol nehnuteľný majetok spolku, vytvorený z nehnuteľného vlastníctva jednotlivcov. Najväčším vlastníkom pôdy bol András Rudnay (Andrej Rudnaj), ktorý disponoval pozemkom v cene 210 fl. Ďalšími vlastníkmi boli András Molnár (Andrej Molnár – 312,50 fl.), András Chlebus (Andrej Chlebuš – 42 fl.), Károly Mindszenty (Karol Mindsenty – 63 fl.), objavuje sa v zoznamoch iba do roku 1867), Imre Tomesz (Imrich Tomes – 42 fl.) a Mihály Krnác (Michal Krnác – 111,50). Hodnota vlastných pozemkov – záhrad sa tak držala takmer celé obdobie na úrovni

27 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értőlől*.

28 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, šk. 24 /1844, sign. 31. *Účastina Jelšavskej spoločnosti na pestovanie ovocia*; nesign. /1845. *Účastina Jelšavskej spoločnosti na pestovanie ovocia*.

500 fl. Nasledujúca tabuľka ukazuje presný prehľad príjmov, výdavkov a hodnoty majetku spolku v období rokov 1863 – 1869.

Tabuľka 2 Prehľad údajov o Čerešnickom spolku v Jelšave v 60. rokoch 19. storočia²⁹

Rok	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869
Príjmy	603,13 ½	68,92	97,70	114,08	100,84	167,07	110,94
Výdavky	63,30 ½	64,21 ½	65,43	43,29	42,92	159,36	72,35
Zostatok	540,83	4,70	32,43	70,79	57,92	7,71	38,59
Hodnota majetku	neuveденé	530,70	556,13	557,79	513,42	neuveденé	452,09

70. roky 19. storočia boli z účtovného hľadiska vyrovnané. Výrazné zmeny nevykazovala ani príjmová, ani výdavková strana rozpočtu. Priemerné hodnoty sa pohybovali na nasledujúcich úrovniach: v prípade príjmov to bolo 161,40 fl., výdavkov 106,55 fl. a majetok spolku dosahoval hodnotu 570,36 fl. Môžeme teda konštatovať, že v porovnaní s predchádzajúcim obdobím došlo k pomerne výraznému nárastu výdavkov o takmer 46 % a mierne vzrástla tiež hodnota majetku, o 9,26 %. Naopak príjmy poklesli o 10,52 %. Najziskovejším a zároveň najstratovejším bol pre spolk rok 1873, kedy zinkasoval 317,20 fl. a utratil až 269,29 fl., čím sa zostatok v kase dostal na jednu z najnižších úrovní v sledovanom období, sumu 47,91 fl. K markantnejším posunom došlo v nehnuteľnom majetku členov spolku. Kým na počiatku 70. rokov spolk disponoval štyrmi pozemkami v celkovej hodnote 383,50 fl., na konci desaťročia to bolo už šesť pozemkov za 563,50 fl. Stabilným vlastníkom bol naďalej András Rudnay (210 fl.), k novým patrili András Lukács (Andrej Lukáč) s pozemkom v hodnote 31,52 fl., vdova po Lajosovi Czirbesovi (150 fl.) a vdova po Samuelovi Törökovi (30 fl.). Konkrétne číselné údaje sú spracované v tabuľke 3.

Tabuľka 3 Prehľad údajov o Čerešnickom spolku v Jelšave v 70. rokoch 19. storočia³⁰

Rok	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
Príjmy	113,54	116,33	165,69	317,20	157,66	149,11	171,06	165,00	131,84	126,61
Výdavky	72,81	66,19	88,54	269,29	109,90	103,10	111,21	102,31	76,18	65,92
Zostatok	40,73	50,14	77,15	47,91	47,76	46,01	59,85	62,69	55,66	60,69
Hodnota majetku	454,23	463,64	460,65	611,41	611,23	609,51	623,35	626,19	619,16	624,19

29 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értőlölt.*

30 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értőlölt.*

Obdobím vzostupov a pádov môžeme nazvať 80. roky 19. storočia, kedy spolok zaznamenal jediný raz vo svojej histórii negatívne hospodárenie so schodkom 5,74 fl. Stalo sa tak v roku 1883, teda v čase, kedy došlo k zlúčeniu oboch jelšavských ovocinárskych spolkov a vznikol jediný s názvom *Čerešnícky spolok*. Postupne však došlo k stabilizácii, čo sa prejavilo predovšetkým na náraste hodnoty nehnuteľného majetku, ako aj založením spolkového účtu v Jelšavskej sporiteľni (od roku 1881), na ktorý sa ukladal finančná hotovosť spolku. Hodnota nehnuteľného majetku spolku po zlúčení sa takmer dotýkala hranice 800 fl. a udržala sa na takejto vysokej úrovni nasledujúcich deväť rokov. Finančná hotovosť v sporiteľni taktiež rástla a vyšplhala sa z počiatočného vkladu 224 fl. až na 524,22 fl. Využitie služieb novozaloženej sporiteľne navrhovalo príjmy spolku o každoročné úročenie vkladu. Príjmy z členských príspevkov boli v priemere vo výške 139,64 fl. a priemerné výdavky opäť narástli, tentoraz na hodnotu 128,33. Nárast bol dôsledkom dvoch výrazných zmien, a to vstupu spolku do celoštátnej organizácie a fúziou s Ovocinárskou spoločnosťou. Tie spôsobili na jednej strane zvýšenie najmä administratívnych nákladov, na druhej strane sa odzrkadlili pozitívne na zvýšení počtu obhospodarovaných pozemkov. Po fúzii bolo až do roku 1890 v správe spolku celkovo sedem pozemkov, ich hodnota sa s malými rozdielmi pohybovala medzi 233 – 277 fl. Novými majiteľmi pozemkov boli vdova po Andrásovi Vietoriszovi (Andrej Vietoris – 60 fl.), vdova po Samuelovi Szekeresovi (Samuel Sekereš – 22,41 fl.) a vdova po Andrásovi Textoriszovi (Andrej Textoris – 23 fl.). Tabuľka 4 prezentuje konkrétne údaje za každý účtovný rok v 80. rokoch 19. storočia.³¹

Tabuľka 4 Prehľad údajov o Čerešníckom spolku v Jelšave v 80. rokoch 19. storočia³²

Rok	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887	1888	1889
Príjmy	340,04	50,05	130,45	303,88	97,83	100,79	92,79	99,02	85,06	126,50
Výdavky	325,03	41,12	113,44	309,62	76,74	82,72	69,68	78,75	78,69	107,52
Zostatok	15,01	8,93	17,01	-5,74	21,09	18,09	23,11	20,27	6,37	19,08
Hodnota majetku	623,59	623,51	645,09	779,66	801,49	796,49	799,51	796,69	797,22	785,70
Finančná hotovosť (účet v banke)	-	224	224	500	500	500	500	500	511,75	524,22

Positívom 90. rokov 19. storočia bolo zavedenie účtovnej kontroly. Vôbec po prvýkrát ju vykonal 31. júla 1893 riaditeľ Jelšavskej sporiteľne Miksa Hoffmann (Maxi-

31 Podľa údajov, uvedených v účtovnej knihe Čerešníckeho spolku, trval účtovný rok od 1. septembra jedného kalendárneho roka do 30. augusta nasledujúceho kalendárneho roka. Bližšie jednotlivé účtovné listy: ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értől.*

32 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értől.*

milián Hofman) a podľa nášho názoru súvisela s plánovanými investíciami spolku do rozvoja spracovania ovocia (sušiarenská pec, lis, mlyn, skleník). Nárast investícií výrazne poznačil výdavkovú stránku rozpočtu spolku a zasiahol do istej miery aj finančnú rezervu v banke (pokles o 147,59 fl.). V poradí druhým, hoci podstatne menším zásahom, boli oslavy stého výročia založenia prvého čerešničkeho spolku v Jelšave. Novinkou bolo poskytovanie úverov členom spolku, ktorí mali záujem investovať do rozvoja poľnohospodárskej výroby. V závislosti od výšky úveru sa úroková sadzba pohybovala buď na úrovni 6 % alebo 8 %. Spolok v roku 1893 poskytol pôžičky celkovo ôsmim svojim členom, z toho piati získali 6 % a traja 8 % úrokovú mieru. Rozšírenie pôvodného zamerania spolku, ktorý sa orientoval výlučne na pestovanie ovocia a jeho následný predaj, ako aj zavedenie pre obe strany výhodného úverového systému, podnecujúceho ďalšiu modernizáciu, bolo veľmi prezieravým krokom, prejavom dobrého obchodného ducha a schopnosti promptne reagovať na meniace sa potreby trhu. Ako ukázala budúcnosť, tieto zmeny výrazne pozitívne ovplyvnili ďalší vývoj spolku.

K najvýraznejšiemu zlomu došlo v oblasti pozemkového vlastníctva, kde počet pozemkov klesol z pôvodne siedmich na prelome rokov 1889/1890 na tri v roku 1899. Zodpovedala tomu ich výsledná hodnota, ktorá sa zastavila na čísle 83,40 fl., hoci pôvodne dosahovala až 233,45 fl. Najvyššiu úroveň dosiahli v celom období, ktoré zaznamenáva účtovná kniha, priemerné príjmy (217,07 fl.) i priemerné výdavky (183,05 fl.). Hodnota majetku síce poklesla, ale spoločne s finančnou rezervou dosiahla 1087,22 fl., čo je možné vzhľadom na predpokladanú vysokú návratnosť výdavkov a investícií hodnotiť kladne.

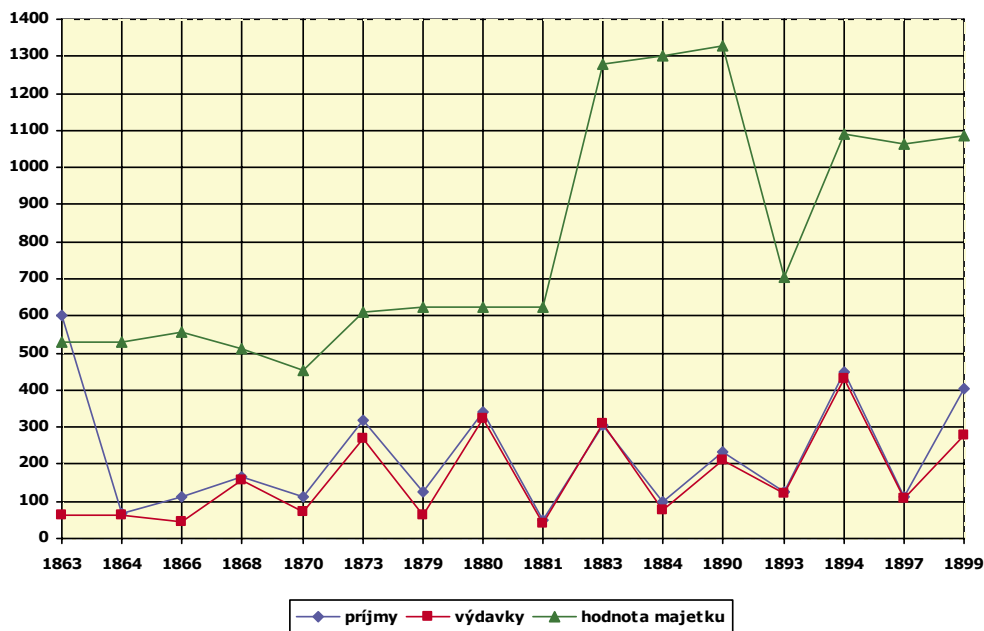
Tabuľka 5 Prehľad údajov o Čerešničkom spolku v Jelšave v 90. rokoch 19. storočia³³

Rok	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899
Príjmy	234,38	164,70	160,63	125,32	447,20	144,84	185,90	113,03	158,33	404,08
Výdavky	210,31	120,24	130,19	120,19	431,39	122,44	178,67	108,97	131,29	276,80
Zostatok	24,07	44,24	30,44	5,13	15,81	22,40	7,23	4,06	27,04	127,68
Hodnota majetku	759,79	742,96	741,22	74,10	610,01	597,07	558,53	577,26	602,19	neuvedené
Finančná hotovosť (účet v banke)	567,32	567,32	592,94	629,89	482,30	460,74	463,74	484,81	485,03	neuvedené

Pre možnosť lepšieho porovnania všetkých sledovaných údajov v období, ktoré mapuje účtovná kniha *Čerešničkeho spolku*, ponúka graf 1 presný prehľad spolkových príjmov, výdavkov a hodnoty majetku, ku ktorej je pripočítaná tiež finančná hotovosť, uložená v banke. Takto vytvorený graf ukazuje veľmi jasne pozitívny vplyv fúzie spolkov

33 ŠA Košice, pob. Rožňava, fond Magistrát Jelšava, nesign./1936 (nezaradené). *Felső Cseresnyések Számadó Könyve 1863-ik értőlolt.*

na celkovú hodnotu majetku novovzniknutého, rozšíreného *Čerešničkeho spolku* a rovnako prudký, hoci prechodný pokles hodnoty, zapríčinený už spomínanými nákladnými investíciami.

Graf 1 Porovnanie príjmov, výdavkov a hodnoty majetku Čerešničkeho spolku v rokoch 1863 – 1899

Dejiny ovocinárstva sú dôkazom toho, že Jelšava nebola výlučne mestom remeselníkov, obchodníkov a po objavení ložísk magnezitu a mastenca centrom rozrastajúceho sa ťažkého priemyslu. Ovocinárstvo zapustilo v meste hlboké korene a najstarší čerešničky spolok na Slovensku funguje do dnešných dní, o čom svedčia aj oslavy jeho 200. výročia v roku 1996 a viaceré články v populárno-náučných periodikách, venovaných ovocinárstvu a záhradkárstvu na Slovensku. Vhodné prírodné podmienky, dostatok kapitálu, ústretovosť magistrátu a v neposlednom rade cieľavedomosť jelšavských mešťanov vytvorili výborné podmienky na pestovanie viacerých druhov a odrôd ovocia. Využívanie odbornej poľnohospodárskej literatúry, nabádajúcej k zavádzaniu nových plodín a techník pri pestovaní, ako aj spracovanie výnosov lisovaním či sušením priniesli svoje ovocie v podobe uhorského prvenstva.

Recenzent: *PhDr. Nadežda Jurčíšínová, PhD.*

Die Jolschauer Obstvereine im 19. Jahrhundert

Zusammenfassung

Die Stadt Jolschau gehörte im 19. Jahrhundert zu den wichtigsten Wirtschafts- und Marktzentren in Gömör. Obwohl sich das Jolschauer Bürgertum vor allem mit den Handwerken, Eisenherzhandel- und –Transport beschäftigte, entstanden in der Stadt am Ende des 18. und im 19. Jahrhundert mehrere Obstvereine. Zu den Vereinen schließen sich vor allem Grundstückinhaber, aber auch Obsthändler, Lehrer, Pfarrer oder Hobbygärtner zusammen und pflanzten überwiegend Kirchen, Äpfel, Birnen und Trauben. In der ersten Hälfte des 19. Jahrhundert gab es in der Stadt insgesamt sechs Obstvereine, später kam es zur Integration aller fünf Vereine der Kirschenanbauer und im Jahre 1883 letztendlich zur Fusion des nur noch einzigen Vereins der Kirschenanbauers mit der Pomologischen Gesellschaft. Vor allem in dem letzten Viertel des 19. Jahrhunderts kam es zur Steigerung und Modernisierung des Obstanbaus und der Obstverarbeitung. Jolschau wurde zu Nummer Eins in der Obstproduktion im ganzen Ungarn. Der Verein der Kirschenanbauer kaufte mit der finanziellen Unterstützung der Stadt eine Obstpresse, einen Obsttrockner und baute ein Glashaus.

(Preklad Lenka Bischof)

MAĎARIZAČNÉ TENDENCIE V UHORSKU A PREŠOVSKÉ EVANJELICKÉ KOLÉGIUM V PRVEJ POLOVICI 19. STOROČIA¹

Libuša FRANKOVÁ

Školský život na prešovskom evanjelickom kolégiu v prvej polovici 19. storočia výrazne ovplyvnili maďarizačné tendencie. Súviseli s existujúcimi spoločensko-politickými, hospodárskymi a národnostnými pomermi v Uhorsku v období vstupu tradičného agrárneho uhorského spoločenstva do jeho moderného vývoja spojeného s industriálnou občianskou spoločnosťou.² Prešovské kolégium, od roku 1804 Gymnázium evanjelickej cirkvi a. v. Potiského dištriktu,³ patrilo v prvej polovici 19. storočia z hľadiska dosahovanej úrovne vo výchovno-vzdelávacej a vedeckej činnosti k významným školským inštitúciám Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku, ktoré považovala za neoddeliteľnú súčasť svojej cirkevnej samostatnosti a autentičnosti. Riadenie kolégia sa uskutočňovalo prostredníctvom patronátneho výboru a rektora. Patronátny výbor mal na starosti materiálne otázky, financie a rozvoj školy. V jeho vedení pracovali dvaja miestni a dvaja vidiecki inšpektori a z členov výboru bol volený predseda – kurátor, správca kolegiálnych budov, lekár a staviteľ. Vyučovací proces riadil rektor.⁴

Prešovské kolégium venovalo v prvej polovici 19. storočia systematickú pozornosť modernizácii výučby a zrealizovalo viaceré modifikácie učebných osnov v záujme skvalitňovania poskytovaného vzdelania. V 40. rokoch sa špecifikovalo do podoby strednej školy, ktorá v najvyšších triedach poskytovala neúplné vyššie právnické a teologické vzdelanie. Ako dôležitá nadnárodná školská inštitúcia na území Slovenska až do roku 1918 preberala na seba vzdelávanie a výchovu predovšetkým slovenskej, maďarskej a nemeckej študujúcej mládeže. Prešovské kolégium bolo v sledovanom období aj významným centrom vedeckého bádania v oblasti teológie, filozofie, histórie, práva, prírodných vied, literárnej histórie a pedagogiky. Vytváralo priaznivé podmienky pre

1 Príspevok je publikovaný v rámci riešenia grantového projektu VEGA MŠ SR č. 1/3741/06.

2 Bližšie LIPTÁK, Ľubomír: Modernizácia Slovenska: Národ, štát, spoločnosť. In: *Historický časopis*, roč. 45, 1996, č. 12, s. 72.

3 Za dištriktuálne kolégium – Kerületi Collegium bolo vyhlásené na zasadnutí Potiského dištriktu v roku 1804. Vzdelanie poskytovalo nielen študentom z územia dištriktu, ale aj z ďalších oblastí dnešného severovýchodného Maďarska, severozápadného Rumunska, Zakarpatskej časti Ukrajiny i zo vzdialenejších maďarských oblastí, Slavónska, Vojvodiny a neskôr ojedinele z českých a rakúskych krajín. Postupne zabezpečovalo vyššie vzdelanie vyučovaním vo filozofickom, teologickom a právnickom kurze. Potiský dištrikt i prešovské evanjelické cirkevné zbory (nemecký a slovenský) prevzali veľkú časť nákladov na financovanie kolégia. Štátny archív Prešov (ŠA), fond Evanjelickej kolégium Prešov (EKP), inv. č. 105. *Protocollum Visitationis... Dominus Samuel Nicolai... Anno 1806*; inv. č. 244. *Matricula Universae Juventutis Collegii 1803 – 1813*; inv. č. 245. *Matricula Universae Juventutis Collegii 1813 – 1831*; inv. č. 246. *Matricula Juventutis studiosae in Collegio District. Evang. Aug. Eperiensi 1831 – 1840*; inv. č. 248. *Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyve 1840 – 1871*.

4 Bližšie FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 27-30.

vzdelávanie študentov v uvedených vedných oblastiach zásluhou profesorov Andreja Kralowanszského (Kraľovanského), Adama Benku, Andreja Kreizella, Andreja Csupku (Čupku), Žigmunda Carlowszkeho (Karlovského), Michala Gregussa (Greguša), Andreja Vandráka či Fridricha Haszlinzského (Hažlinského). Kolegiálni profesori pochádzali prevažne zo slovenských stolíc a univerzitné vzdelanie väčšina z nich získala v zahraničí, najmä vo Wittenbergu, Jene, Halle, Greifswalde, Drážďanoch, Göttingene, ale aj vo Viedni a Paríži. Boli výborne jazykovo pripravení, ovládali anglický, francúzsky, grécky, španielsky i latinský jazyk.⁵

Na výchovno-vzdelávací proces kolégia i jeho organizačné zabezpečenie vplývali v prvej polovici 19. storočia spoločensko-politické pomery a zmeny súvisiace predovšetkým s maďarizačnými tendenciami v Uhorsku. Prinášali aj zásahy centrálnych a miestnych štátnych a cirkevných úradov do vedenia chodu školy. Maďarizačná teória vypracovaná na jazykovej báze a predstavená na sneme v rokoch 1790 – 1791 priniesla zdôrazňovanie potreby maďarského jazyka pre uhorský národ. Do uhorského života sa začala zavádzať po prijatí zákonného článku 4 na uhorskom sneme v roku 1805. Zákon za súhlasu panovníka povoľoval dvojrečové prostredie viedenskému dvoru a Uhorskej dvorskej kancelárii a používanie maďarského jazyka v Uhorskej miestodržiteľskej rade a v súdnictve. Panovník zároveň prisľúbil realizáciu štúdia maďarčiny na školách v Uhorsku v zmysle zákonného článku 7 z roku 1792.

V mocenskom zápase maďarských vládnučích síl s Viedňou, ktorá od 18. storočia presadzovala v monarchii štátnu centralizačnú a úradnícku germanizačnú politiku, sa pre maďarské národné hnutie stávala jazyková otázka postupne politickou otázkou. Prezentovala maďarské snahy po uhorskej štátnopolitickej samostatnosti. Maďarizačné tendencie v Uhorsku posilňovali po Viedenskom kongrese (1814 – 1815) aj obavy z ruského vplyvu v Európe, predovšetkým na slovanské obyvateľstvo. Maďarská politická reprezentácia začala posudzovať všetky národné prejavy nemaďarských národností ako panslavizmus, stotožňujúc ho s výbojnou politikou Ruska. Maďarizačné tlaky zamerala hlavne proti Slovákom obývajúcim kompaktné územie vo vnútri štátu, ktorí sa podstatne odlišovali od maďarského obyvateľstva. Slovenské národno-emancipačné hnutie bolo v tom čase len v začiatkoch a nevykazovalo výrazné obranné protimaďarské tendencie. Tie boli vyvolané o niečo neskôr predovšetkým maďarizačnými aktivitami stolíc a najmä zákonmi uhorských snemov z rokov 1830, 1832 – 1836, 1839 – 1840 a 1843 – 1844.

O skutočnom stave maďarizačných tendencií a ich vzťahu k nemaďarským obyvateľom Uhorska od začiatku 19. storočia však nevytvádzajú snemové zákony. V dôsledku odporu nemaďarských a najmä chorvátskych zástupcov i činiteľov blízkych panovníckemu dvoru na sneme, ako aj samotného viedenského dvora a vládnych činiteľov zachovávali snemové zákony v maďarizačnom procese istú zdržanlivosť. Nemožno to však povedať o stoličných štatútoch. Veľmi často prekračovali rámec snemových zákonov a len výnimočne považovali za potrebné predložiť svoje štatúty v zmysle zákonných ustanovení vyšším miestam na schválenie pred ich implementáciou do života. Nadriadené miesta

5 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 105. *Protocollum Visitationis... Samuel Nicolai 1806*; inv. č. 106, 107. *Protocolum Conventus Scholastici... 1815, 1816*; inv. č. 113. *Az eperjesi ev. Reg. Collegium Canonica Visitationis 1826 Jozeffy Pál*; inv. č. 266. *Informationes de Profesoribus Collegiium... 1821 – 1852*.

sa o štatútoch viac menej dozvedali len zo zápisníc, ktoré dostávali zvyčajne nepravidelne a oneskorene. Stolice ich uvádzali do života, aj keď nie v plnom znení hneď po prijatí, čo vzbudzovalo obavy nemaďarského obyvateľstva. Stoličné štatúty nebrali na vedomie ani vládne odporúčania. Napríklad hneď po zasadnutí uhorského snemu v roku 1805 určili niektoré stolice v osobitných štatútoch rozsah maďarského úradovania. Pričom nie zriedka interpretačne vedome prekračovali hranice vtedy ešte mierneho maďarizačného zákona, ktorý dopĺňali a rozširovali záväznými normami. V prípade uhorských stolíc nešlo o maďarizáciu sankciovanú zákonom. Stoličné aktivity nad zákon, mimo neho a proti nemu odrážali snahy nielen nahradiť latinčinu maďarským jazykom v národnej a verejnej sfére, ale sledovali aj pomaďarčenie nemaďarského obyvateľstva. Vydávanie množstva stoličných štatútov a iných nariadení začiatkom 40. rokov takmer prestalo. Súviselo to najmä s prijatím nových zákonných úprav uhorského snemu v rokoch 1839 – 1840 a hlavne v rokoch 1843 – 1844 v prospech maďarčiny, t. j. jej plného zavádzania do úradného, spoločenského a cirkevného života. Proces maďarizácie bol pritom navonok zmiernovaný oficiálnym hlásaním, že šírenie maďarského jazyka nie je odnárodňovaním nemaďarských etníc v Uhorsku a likvidáciou ich reči. Požadovalo sa len také zvládnutie maďarčiny, ktoré by zabezpečilo maďarské úradovanie. Menili sa metódy maďarizácie a ťažiskom jej záujmu sa stávalo najmä evanjelické školstvo so strednými a vyššími školami s cieľom zavedenia maďarčiny ako vyučovacieho jazyka.⁶

Školstvo sa od osvietenského obdobia stávalo jedným z najdôležitejších prostriedkov uskutočňovania modernizačných premien v spoločnosti. V jeho rozvoji sa prejavovali snahy o demokratizáciu vyučovacieho procesu pri primeranom uplatnení jazykov národností v monarchii. Posunom v uvedených jazykových aktivitách v prospech maďarského jazyka sa stalo vydanie nového Ratio educationis pre Uhorsko v roku 1806, ktoré akceptovalo uznesenia uhorského snemu z rokov 1791 – 1792 nielen o vyučovaní maďarčiny ako povinného predmetu na vyšších školách, ale aj požiadavku, aby učitelia na ľudových školách ovládali maďarčinu a mohli ju vyučovať. Uvedené kroky naznačovali možnosti presadzovania maďarčiny ako vyučovacieho jazyka v nemaďarských oblastiach Uhorska.

Šarišská stolica, na území ktorej sa nachádzalo prešovské evanjelické kolégium, sa už v roku 1805 vyjadrila za používanie maďarčiny a jej rozširovanie najmä prostredníctvom škôl. Najviac aktivít v prospech maďarského jazyka očakávala od osôb a orgánov, ktoré boli s obyvateľmi v dennom styku, teda od učiteľov, farárov a úradníkov. V súlade s vtedajším uhorským štátnym nazeraním na pojem a podstatu národa a národností z územno-politického a stavovského hľadiska pocítovali aj zástupcovia Šarišskej stolice povinnosť postarať sa o to, aby sa aj nemaďarské obyvateľstvo v stolici naučilo maďarský jazyk. Maďarčinu prezentovali ako reč národnú, krajinskú, dokonca „materinskú“, ale predovšetkým navonok vo vzťahu k iným stoliciam. Medzi sebou sa o maďarčine vyjadrovali chladnejšie, netrúfali sa však postaviť proti oficiálnej štátnej ideológii. Predstavitelia Šarišskej stolice v tom čase oficiálne proklamovali len vytvorenie spoločného uhorského národa z jazykového hľadiska na báze latinčiny, popri ktorej mohli stolice s maďarským obyvateľstvom používať v úradnom styku aj maďarský jazyk. V tomto

6 RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 1-4.

zmysle podporila Šarišská stolica v čase zasadnutia uhorského snemu v roku 1805 stoličné aktivity v Uhorsku a bola ochotná podporovať maďarčinu a vzdelávanie mládeže v maďarskom jazyku, ale za predpokladu, že latinčina ostane snemovým jazykom, jazykom verejných inštitúcií i jazykom používaným v styku medzi stolicami a v samotnom stoličnom úradovaní. Predstaviteľom Šarišskej stolice išlo v jazykovej otázke skôr o praktický než zásadný odpor, pretože podobne ako Zvolenská stolica nariadili úradníkom zvládnuť maďarčinu a rozhodli sa postupne dosadzovať do úradov osoby ovládajúce maďarský jazyk. Prísnejšie opatrenia v prospech maďarčiny sa Šarišská stolica rozhodla urobiť na školách.⁷

Nové maďarizačné aktivity podnikali uhorské stolice na snemoch v rokoch 1807 a 1811 – 1812 s cieľom úplného pomaďarčenia školstva. Odpoveďou bolo panovníkovo nariadenie z 10. augusta 1812, ktoré zamietlo jazykové požiadavky a nariadilo hlavným županom dbať vo verejnej správe o úradovanie vo všetkých jazykoch používaných v stolicách. Nariadenie ukončilo prvé obdobie stoličných pokusov o maďarizáciu. V nasledujúcich rokoch panovník nezvolával uhorské snemy a zdalo sa, že maďarizačné tlaky strácajú na aktuálnosti. Sťažnosti však prichádzali najmä z potiskej oblasti, kde dochádzalo k zavádzaniu maďarského jazyka na ľudových školách. V roku 1821 napríklad Generálny konvent Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku zdôraznil potrebu väčšej starostlivosti a usilovnosti v pestovaní maďarského jazyka, čo sa odrazilo aj v postupnom zavádzaní maďarčiny do vyučovacieho procesu na evanjelickom kolégiu v Prešove.⁸

V národnostne diferencovanom prostredí na prešovskom kolégiu došlo pod vplyvom uvedených skutočností k výrazným jazykovým zmenám v pedagogickom procese, aj keď latinčina bola ešte stále vyučovacím jazykom. S kladením dôrazu na jazykovú pripravenosť študentov z hľadiska ich profesionálne zamerania sa spájal nielen zápas o jazyk, ale aj tendencia preferovať maďarský jazyk. Za podpory niektorých profesorov i cirkevných hodnostárov bolo napríklad v školskom roku 1821/22 rozhodnuté, že študenti, ktorí počas piatich rokov nezvládnu maďarský jazyk nedostanú štipendium.⁹

7 RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 5-18.

8 Bližšie ČERVENKA, Jaromír: Prešovské evanjelické kolégium v dejinách filozofie. In: *Sborník prác profesorov evanjelického kolegiálneho slovenského gymnázia v Prešove 1940*. Zost. Ervín Lazar, Július Žilka. Prešov : Slovenská štátna knihtlačiareň, 1940, s. 125; RAPANT, Daniel: *Ilegálna maďarizácia 1790 – 1840*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1947, s. 20 a n.

9 Prešovské kolégium sa od založenia vyznačovalo jazykovou nestálosťou. Na prešovských školách už v rokoch 1440 – 1555 prevládal nemecký jazyk a v rokoch 1555 – 1644 maďarský jazyk. Od roku 1667 sa napríklad vo štvrtej triede kolégia stala povinným predmetom popri maďarčine aj nemčina a neskôr latinčina. Po 20. júni 1774 bola Uhorskou miestodržiteľskou radou zavedená na stredných a vysokých školách, vrátane prešovského kolégia, ako vyučovacím jazyk nemčina. V osnovách z roku 1785 bol zavedený aj „slovenský jazyk“. Bližšie ONODY, Oliver: Vplyv udalostí na dejiny kolégia. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 62; VESELÝ, Daniel: Tradície evanjelického školstva na Slovensku. In: *Miscellanea Anno 1998. Acta Collegii evangelici Prešoviensis III*. Zost. Peter Kónya, René Matlovič. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 1998, s. 54.

Keďže záujem uhorských stavov o maďarčinu bol v tom čase predovšetkým politický, stával sa opäť aktuálnym v období obnovy politického života v Uhorsku, t. j. v čase rokovania uhorského snemu v rokoch 1825 – 1827. Snem doplnil a potvrdil jazykové požiadavky predchádzajúcim snemom. Panovník však v dôsledku odporu Chorvátov i niektorých slovenských stolíc nepovolil ďalšie ústupky v jazykovej otázke. Maďarizačné snahy, ktoré sa nepodarilo realizovať prostredníctvom snemu sa snažili preto realizovať jednotlivé stolice. Pri uplatňovaní zákonného článku 8 z roku 1830 a zákonného článku 3 z roku 1836 stoličné štatúty prekročili vo svojich uzneseniach obsah snemových zákonov, najmä v príliš širokom chápaní stoličného úradovania a v neprijímaní nemaďarských súdnych sporov. V zavádzaní maďarčiny do úradov a súdov na slovenskom území išla zrejme najďalej opäť Šarišská stolica. Podobne ako iné stolice pokračovala v tendenciách šíriť maďarský jazyk prostredníctvom učiteľov formou finančných odmien, učebníc, školských inšpekcí atď.¹⁰ Školstvo, najmä ľudové bolo stolicami takmer všeobecne pokladané za najvhodnejší prostriedok rozširovania maďarského jazyka.

V uvedených intenciách prijali napríklad na prešovskom kolégiu v roku 1826 profesora maďarského jazyka a podľa nariadenia správy kolégia sa mal učiteľ Michal Mateják naučiť maďarský jazyk do roku 1827 a profesor gramatiky Jozef Benczúr (Bencúr), ktorý v rokoch 1830 - 1838 vyučoval na kolégiu maďarský jazyk a literatúru mal zvládnuť maďarský jazyk do konca školského roku 1830/31. Do roku 1832 mal ovládať maďarský jazyk Eduard Fröhlich, do roku 1834 Ľudovít Kalmár, do roku 1832 Ján Kengyel (Kendel) a do roku 1835 profesor filozofie a histórie Andrej Vandrák i učiteľ Samuel Kovács (Kováč). V roku 1830 začal ako prvý prenášať na kolégiu v maďarskom jazyku profesor filozofie a histórie Michal Greguss (Greguš). Od roku 1832 sa maďarčina stala na kolégiu povinným vyučovacím predmetom a o niečo neskôr bola väčšina predmetov na kolégiu prednášaná po maďarsky. V latinskom jazyku sa prednášalo iba na teológii a maďarská literatúra sa stala pravidelne prenášanou disciplínou. Správa kolégia sa snažila obmedziť napríklad výučbu nemeckého jazyka v prospech maďarského a v 30. rokoch sa usilovala presadiť maďarský jazyk aj v kolegiálnom cirkevnom živote. Až v roku 1840 vedenie kolégia rozhodlo o bohoslužbách v maďarčine raz za mesiac. Maďarský jazyk sa dostával i do úradných kníh kolégia.¹¹

V stoličných kruhoch počas 30. rokov pretrvával politicko-teritoriálny a stavovský pojem národa sprevádzaný potrebou uplatňovať v uhorskej krajine národnú reč – maďarčinu. Prítomnosť nemaďarských etníc v Uhorsku bola buď ignorovaná, alebo z právneho jazykového hľadiska pokladaná za irelevantnú. Povinnosťou občanov bolo prispôbiť sa oficiálnym jazykovým požiadavkám. Zo slovenských stolíc, ktoré sa nespokojili so šírením maďarského jazyka len prostredníctvom škôl sa opäť výrazne prejavila Šarišská stolica. Uznesením z 29. novembra 1830 odporúčala obyvateľom stolice, aby maďarčinu prijali nielen za reč spoločenskú, ale aj domácu – rodinnú v záujme jej

10 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný probopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 8-9.

11 Bližšie *Bibliografia k dejinám prešovského školstva*. Zost. Juraj Paška. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 84-85, 91 a n; SZIKLAY, Ladislav: K slovensko-maďarským kultúrnym a literárnym vzťahom na prešovskom kolégiu. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 197-203; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 266. *Informationes de Profesoribus Collegii 1821 – 1852*.

všeobecného rozšírenia prostredníctvom rodinnej výchovy, ktorú mali zabezpečiť ženy ovládajúce maďarský jazyk.¹²

Školské snahy v stoliciach v prospech maďarského jazyka nedosahovali na prelome 20. a 30. rokov predpokladaný výsledok. Nepomáhali ani stolicami vydávané jazykové príkazy donucovacieho charakteru, ktoré nebrali do úvahy panovníkovu rezolúciu z roku 1830 zdôrazňujúcu neprípustnosť núteného a násilného šírenia maďarčiny. Maďarizačné snahy v školstve za danej situácie mohol zabezpečiť iba celokrajinský zásah v podobe snemových uznesení. Rokovanie uhorského snemu v rokoch 1838 – 1840 už smerovalo k upevneniu pozícii maďarského jazyka v uhorskom verejnom živote. Zákonný článok 6 z roku 1840 zaviedol ďalšie rozšírenie používania maďarského jazyka nielen v štátnych inštitúciách, podaniach panovníkovi, obežníkoch Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade, či vo vzájomnom styku svetských a cirkevných úradov, ale aj v samotných cirkvách. Nariadil zaviesť do troch rokov maďarčinu do vedenia matrik aj v nemaďarských cirkevných zboroch a uvádzať do farských, kazateľských a diakonských úradov len osoby, ktoré ovládali maďarský jazyk. Predstavitelia maďarskej liberálnej šľachty vedenej Lajosom Kossuthom (Ľudovítom Košútom) predložili na sneme požiadavky, aby kňazi a učitelia boli povinní šíriť maďarčinu aj za osobitné finančné odmeny a iné materiálne výhody a aby všetci obyvatelia Uhorska povinne ovládali maďarský jazyk. Presadzovanie idey jednotného maďarského politického národa v duchu „jedna vlasť, jedna reč, jeden národ“ znamenalo nástup otvorenej maďarizácie v Uhorsku. Našla si stúpencov aj medzi evanjelickou inteligenciou, najmä v osobe Karola Zaya (Zaia), ktorý bol v roku 1840 zvolený za generálneho dozorca Evanjelickej cirkvi a. v. a škôl v Uhorsku. Uznesenia uhorského snemu neostali bez vplyvu na činnosť Šarišskej stolice, a teda aj na vnútroškolský život kolégia. Všeobecne predstavitelia jednotlivých stolíc na území Slovenska videli v cirkvi a jej kazateľskej činnosti oporu maďarizačným snahám. Kňazov pokladali za verejných úradníkov a vzťahovali na nich, podobne ako na učiteľov uznesenia snemu z roku 1830. Snemovým zákonným článkom 8 z roku 1844 bola už maďarčina zavedená ako vyučovací jazyk na školách, kolégium nevynímajúc. Panovník si však podržal právo rozhodovať vo veciach výchovy, čo pomohlo oddialiť pomaďarčovanie škôl. Od roku 1840 do roku 1849 bola aj na kolégiu väčšina predmetov prednášaná po maďarsky.¹³

S postupným narastaním maďarizačných tendencií v prvej polovici 19. storočia bola svetská a duchovná inteligencia na Slovensku, a tým aj inštitúcie ktoré riadila alebo v ktorých sa vzdelávala, vystavená rôznym nátlakom. Týkalo sa to najmä evanjelického školstva. Evanjelická školská autonómia umožňovala rýchlejší postup maďarizácie než u katolíckeho školstva, ktoré v konečnom dôsledku podliehalo vláde a brzdiacim činiteľom bol aj vysoký katolícky klérus, zväčša politický prívrženeц vlády. Podobná situácia bola aj v otázke používania liturgickej reči. Pevnejšia hierarchická podriadenosť v katolíckej cirkvi a prevaha latinského liturgického jazyka nedovoľovala také maďarizačné pokusy aké sa uplatňovali v evanjelickej cirkvi a. v. Otázka bohoslužobnej reči patrila

12 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 8-9.

13 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 31-51.

u evanjelikov do kompetencie nižších miestnych a seniorálnych konventov, v ktorých svetské stavy presadzovali aspoň čiastočné pomadžarčovanie bohoslužieb, a to aj v zboroch prevažne alebo úplne nemađarských. S presadzovaním mađarčiny v evanjelickom cirkevnom a školskom živote sa Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku stávala miestom politických zápasov.

Mađarizačné pokusy v evanjelickej cirkvi a. v. a v jej školstve vyvrcholili na generálnom konvente v septembri 1840. Organizovanú podobu dostali v aktivitách Karola Zaya. V inauguračnej reči ako generálny dozorca evanjelickej cirkvi a jej škôl z 10. septembra 1841 sa zameral na náboženské a školské úlohy. Zdôraznil potrebu podporovať mađarizačné snahy v duchu prijatých uznesení generálneho konventu z roku 1840. Konvent skoordinoval od školského roku 1841/42 evanjelické nižšie a vyššie školy novým školským poriadkom, učebným plánom a ustanoveniami o mađarčine i jej postupnom zavádzaní do vyučovania. V mađarskom jazyku sa mali vyučovať všetky predmety, v ktorých sa pri prekladaní z latinčiny narážalo na väčšie ťažkosti v terminológii, a to dejepis, zemepis, prírodné vedy a právo. Mađarský jazyk sa mal prednášať vo všetkých triedach, najmä nižších. Školské vysvedčenia a správy posielané školami Uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rade mali byť v mađarčine. V dôsledku nespokojnosti a pripomienok učiteľov k uvedeným opatreniam došlo na porade u Karola Zaya v Uhrovci 20. – 27. júla 1841 k úprave školského poriadku. Porady sa zúčastnili napríklad Karol Štúr, Michal Hlaváček, Ján Benedikti, Daniel Lichard a z prešovského kolégia jeho rektor Anton Ľudovít Munyay (Muňai). Nový školský poriadok vyšiel tlačou v roku 1842 pod názvom *Školský poriadok evanjelikov aug. vyznania mađarskej vlasti*.¹⁴ Aj keď nešlo o definitívnu úpravu školského poriadku na evanjelických školách, boli to zároveň posledné zmeny v prvej polovici 19. storočia v záujme zabezpečenia ich vonkajšej jednoty. Školám, ktoré prijali nový poriadok bolo priznané právo hmotnej a materiálnej podpory zo strany cirkvi i samotného generálneho konventu.¹⁵

K urýchleniu mađarizácie slovenských evanjelikov mal prispieť predovšetkým Zayov plán z 26. februára 1841 o organizačnom, výchovnom a vieroučnom spojení – únii kalvínskej a evanjelickej cirkvi. Únia mala zabezpečiť mađarský charakter protestantizmu a urýchliť asimiláciu slovenských evanjelikov. Nové mađarizačné pokusy a riešenie národnostnej otázky boli aj v centre rokovania evanjelického generálneho konventu v septembri 1841. Na konvente došlo k prvému vážnejšiemu stretnutiu mađarizačného a obranného slovenského smeru v samotnej evanjelickej cirkvi. Superintendenti František Samuel Stromský za Preddunajský dištrikt, Ján Szeberínyi (Seberíni) za Banský dištrikt a Pavol Jozeffy za Potiský dištrikt vystúpili proti obvineniam Slovákov z panslavizmu, zdôrazňujúc, že nie sú nepriatelia mađarského jazyka a že živší záujem o slovenčinu je predovšetkým priamym dôsledkom obáv o vlastnú reč pred mađarskou prepiatosťou. Superintendentom bolo nariadené, aby do kňazského úradu nevysvätili kandidátov, ktorí neovládali mađarský jazyk. Podobne mali postupovať aj pri obsadzovaní učiteľských a profesorských miest na školách. Karol Zay napríklad už v liste zo 6.

14 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 129. *Elaboratum Conventus Scholastici in Zay-Ugrocz 1842. Systema Scholarum Evangelicorum.*

15 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1943, s. 14-15, 27-29, 49-56, 62-63, 82.

novembra 1840 upozornil Pavla Jozeffyho, do ktorého právomoci ako superintendenta Potiského dištriktu spadalo aj prešovské kolégium, aby sa v budúcnosti snažil pracovať na šírení maďarského jazyka a tak napravil zdanie, že je proti maďarčine, podobne ako evanjelickí kňazi dištriktu. Reagoval na Jozeffyho pastiersky list zo 6. decembra 1840 nired'házskej evanjelickej cirkvi a. v., v ktorom ju upozornil, aby sa náboženstvo na jej školách vyučovalo v materinskej, t. j. v slovenskej reči.¹⁶

Pre maďarské vládnuce sily boli neprijateľné požiadavky Slovákov, ktoré sa týkali uznania a zabezpečenia ich národných a jazykových práv a prostredníctvom ktorých reagovali na snahy o vytvorenie uhorskej národnej jednoty na základe maďarského jazyka a s vládnucim postavením maďarského národa v Uhorsku. Navonok však vládni činitelia a konkrétne aj zasadnutia generálneho konventu evanjelickej cirkvi a. v. ubezpečovali verejnosť, že šírením maďarčiny nechcú nikoho zbaviť jeho jazyka, ani zasahovať cirkvám do používania materinského jazyka v bohoslužbách. V národnom živote Slovákov bolo však dôležité, že mnohí katolícki a evanjelickí svetskí aj duchovní obrancovia národných a cirkevných práv Slovákov sa cieľavedome podieľali na rozvíjaní národných snáh kultúrnymi a jazykovými aktivitami, alebo ich podporovali či boli národnostne tolerantní. Patrili k nim napríklad Alexander Rudnyai (Rudnay), od roku 1819 ostrihomský arcibiskup, Jozef Bélik, od roku 1823 spišský biskup, Jozef Belánsky, od roku 1823 banskobystrický biskup, Jozef Vurum, od roku 1827 nitriansky biskup, Juraj Palkovič, od roku 1816 ostrihomský kanonik, Alexander Prónay (Prónai), v rokoch 1819 – 1840 generálny inšpektor Evanjelickej cirkvi a. v. a škôl v Uhorsku, Pavol Jozeffy, od roku 1823 superintendent Potiského dištriktu, Adam Lovich, v rokoch 1813 – 1831 superintendent Banského dištriktu a Ján Seberínyi, od roku 1831 superintendent Banského dištriktu. Odrážali a tlmili maďarizačné tlaky v nižšom a strednom školstve a tiež v cirkevnom živote, najmä v pastoračnej činnosti.

Na prešovskom kolégiu, napriek národno-obranným jazykovým a kultúrnym aktivitám superintendenta Pavla Jozeffyho v školskej a cirkevnej oblasti v sledovanom období, maďarizačné tendencie nezasahovali len výchovno-vzdelávaciu školskú činnosť, ale aj spolkové pronárodné aktivity slovenských študentov. V prvej polovici 19. storočia sa študenti na kolégiu aktivizovali v súlade so školskými zákonmi a pod dohľadom profesorov v záujmovej spolkovej činnosti na základe prijatých stanov a s presne určenými poplatkami i pokutami.

Študentské spoločnosti vznikali na stredných a vyšších školách od roku 1825 v súvislosti s jazykovým hnutím v Uhorsku. Vo svojej činnosti vychádzali z úradného školského štatútu o všestrannej príprave študentov pre ich budúce povolanie. Štatút zavádzal nové vyučovacie predmety s dôrazom na jazykovú pripravenosť študentov v rodnej reči pri zachovaní latinského vyučovacieho jazyka. V jeho intenciách sa spočiatku začali združovať v jazykových spolkoch najmä teológovia, spravidla na etnickom princípe a s cieľom zdokonaľovania sa v rodnom jazyku. Slovenské študentské spoločnosti na evanjelických školách zohrali dôležitú úlohu v slovenských národno-kultúrnych a neskôr i národnopolitických snahách. Študentská spolková činnosť sa rozvíjala postupne, od hlbšieho záujmu jednotlivcov o materinský jazyk a vzdelávanie sa v ňom cez spozná-

16 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. II. Dokumenty*. Liptovský Sv. Mikuláš, : Tranoscius, 1943, d. č. 2, s. 5-10, d. č. 19, s. 61-62.

vania národných dejín a literatúry až k záujmu a podpore národného hnutia.

Kultúrne ambície a snahy o spolkovú činnosť ovplyvnilo u slovenských študentov na prešovskom kolégiu národné sebauvedomovanie sa študentov maďarskej a nemeckej národnosti.¹⁷ V roku 1832 si slovenskí študenti založili na kolégiu *Spoločnosť Homiletickú slovenskú v Prešove* a zaviedli rukopisný *Pamätňjk Spoločnosti Homiletické slowenské v Prešowě*, v ktorom uverejňovali zoznamy členov spolku, ich literárne práce a zápisnice zo zasadnutí.¹⁸ Zakladateľmi spoločnosti boli Jonáš Záborský a Jozef Srnka, ktorý sa usiloval získať Záborského pre rozšírenie pôsobnosti študentskej spoločnosti s národným zameraním aj na neteologických študentov. V školskom roku 1833/34 vypracoval program *Slovenskej spoločnosti* s novou náplňou práce, ktorú rozšíril o ďalšie prvky národnej výchovy a založil *Pamätňjk Spoločnosti Slowenské v Prešowě*.¹⁹ Postupne boli do Pamätníka zapisované v plnom znení najlepšie pôvodné literárne práce členov spolku. Realizáciu programu Slovenskej spoločnosti začal Srnka uskutočňovať od školského roku 1834/35, po odchode Záborského z kolégia, ktorý zmysel študentských pronárodných aktivít na kolégiu videl jednoznačne na pôde homiletického spolku. Stanovisko Záborského k študentskej spolkovej činnosti dokumentuje napríklad jeho list Spoločnosti česko-slovenskej na bratislavskom evanjelickom lýceu z 28. januára 1833, v ktorom okrem iného uviedol: „*Spoločnosť naše homiletická slovenská v Prešove, jeňž posavád jedine kazatelů slovenských vychovávala, roku přítomního školního se též pričínila k tomu, aby na poli literatúry slovenské dle možnosti své byla oučinnou. Ona tedy též má prozatím dokonalejší známost jazyka mateřinského i slovenské literatúry, tak jak i vaše rozširovati, ona též má vychovávati mužů, kteří by ouplný pád národu potlačeného na silných ramenách svých mužne zdržovali, a vůbec má všecko činiti, co prospěch a užitek národu slovenského vyhledáva*“.²⁰

V novej náplni študentskej spolkovej činnosti v duchu Kollárových a Šafárikových pronárodných myšlienok kládol Srnka dôraz na potrebu osvojenia si slovenského jazyka

17 Ako prví začali rozvíjať spolkovú činnosť na kolégiu maďarskí študenti pod patronátom rektora školy Michala Gregussa v roku 1827 na pôde Maďarskej čitateľskej spoločnosti, ktorá bola v školskom roku 1829/30 zreorganizovaná do podoby *Maďarskej spoločnosti – Magyar Társaság*. Bližšie BODOLAY, Géza: Vrcholné obdobie prešovskej Maďarskej spoločnosti v minulom storočí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 176-177; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 720. *Az Eperjesi Magyar Társaság Érdemkönyv*. Kniha zásluh poskytuje informácie o činnosti Maďarskej spoločnosti v rokoch 1833 – 1844. Nemeckí študenti sa začali združovať v *Nemeckom spolku – Deutsches Verein*. Zo zachovaného torzovitého archívneho materiálu sa dá predpokladať, že začal pracovať už v 20. rokoch, ale najstarší zachovaný dokument pochádza z roku 1842 a sú ním stanovy spolku – *Gesetze*. ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 129. *Gesetztafel des im Jahre 1842 am Eperieser Collegio entstandenen Deutschen Vereins*.

18 Bližšie FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 83-84; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 371. *Pamätňjk Spoločnosti Homiletické slowenské v Prešowě*.

19 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sig. C 1446. *Pamätňjk Spoločnosti Slowenské v Prešowě*. Bol objavený medzi zvyškami knižnice Štefana Marka Daxnera.

20 SNK – ALU Martin, sign. M 47 A 38. *List Jonáša Záborského bratislavskej Spoločnosti Česko-slovenskej*.

„z hľadiska lásky k národu, zdarného účinkovania význačných mužov a budúceho úradu a stavu členov spolku“. Nabádal študentov, ktorí aspoň trochu národne cítili, aby sa pripojili k členom spolku a podieľali sa na šírení materinského jazyka a uskutočňovaní osvety medzi „nevedomými a nevzdelanými“ príslušníkmi slovenského národa, a to „ne síce všeci na jeden, ale na rozličné spôsoby... vzdelavateľmi a hájiteľmi (svojho národa – pozn. L. F.) státi. Nebo když se my prostředkem takovýchto společností se svou řečí dobře obeznámíme, když se chtivě do vniternosti všech povahy hodných zasloužilostí, cností a pamatností národa svého jakoby nahlédneme, když se potom se zdařilými a krásnými spisovatelstva našeho plody dobře sprátelíme, nepovstaneli v nás hlubější ke svému národu cit lásky?“²¹ Zdôrazňoval myšlienku slovenskej vzájomnosti v národnom živote Slovákov, vyzdvihoval veľkosť Slovanov, ich starobylosť i mentalitu – láskavosť a pohostinnosť a prezentoval dôvody, pre ktoré mal prostý slovenský človek milovať svoj národ, cítiť sa jeho súčasťou a vážiť si rodnú reč. Cieľom činnosti Slovenskej spoločnosti na kolégiu v Prešove bolo pod Srnkovým vedením predovšetkým vzdelávanie sa jej členov v rodnom jazyku a histórii, povzbudzovanie sa k vlastnej literárnej tvorby a vzájomné posudzovanie prác a zapisovanie najlepších z nich do Pamätníka.

Jozef Srnka 25. septembra 1834 v uvítacej reči pri otvorení činnosti Slovenskej spoločnosti v novom školskom roku a predstavení jej programu vychádzal z hlavných zámerov slovenského národného hnutia s cieľom presadiť národnú a slovanskú orientáciu aj v činnosti prešovskej spoločnosti. Zhodnotil činnosť Slovenskej spoločnosti a úlohu Ľudovíta Munyaya (Muňaja), priblížil podmienky formovania jej organizačnej základne a zdôraznil potrebu osvojovania si materinskej reči slovenskou mládežou. Vo vystúpení sa neustále vracal k myšlienke veľkosti Slovanov a ich starobylosti, vyzdvihol ich mentalitu – láskavosť a pohostinnosť a uviedol dôvody pre ktoré mal prostý človek milovať svoj národ, cítiť sa jeho súčasťou a vážiť si rodnú reč. Argumentoval citátmi z Kollárovej Slávy dcéry a významnými osobnosťami zo slovenskej a slovanskej histórie.²²

Slovenskí študenti na prešovskom kolégiu rozvíjali spolkové, najmä pronárodné kultúrne aktivity v rokoch 1832 – 1847 pod patronátom profesora a rektora školy Antona Ľudovíta Munyaya. Pre slovenských študentov nebol však takou oporou ako Ján Blahoslav Benedikty a Matej Slavkovský v Kežmarku a najmä Michal Hlaváček v Levoči. Poskytol im však z hľadiska svojho postavenia na kolégiu ochranu v čase, keď kolegiálne prostredie neprejavovalo väčšie pochopenie pre založenie Slovenskej spoločnosti a rozvíjanie slovenských národnokultúrnych aktivít. Na túto skutočnosť upozornil napríklad v liste Samovi Bohdanovi Hroboňovi v roku 1838 Ľudovít Jaroslav Haan konštatovaním, že predsedom Slovenskej spoločnosti je síce Munyay, ktorý však „ani dostatočného času nemá, ani není dosti tým národným duchem nadšený, aby se... spolku horlivě zaujímal“, ale „kromě neho pak žádného z veřejných učitelů nemáme“.²³ Napriek tomu aktívni členovia spoločnosti, napríklad Jozef Srnka, Jonáš Záborský či Ondrej Vlastimil Srnka už počas štúdia na kolégiu vnímali Ľudovíta Munyaya ako človeka, ktorý „otvá-

21 SNK – ALU Martin, sign. C 1446. *Pamětník Společnosti Slowenské v Prešově*, s. 339.

22 SNK – ALU Martin, sign. C 1446. *Pamětník Společnosti Slowenské v Prešově*, s. 7-43.

23 SNK – ALU Martin, sign. 44 B 18. *List Ludovíta Jaroslava Haana Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 3. novembra 1838*.

ral prešovským študentom cestu k národnosti.“²⁴ Munyay často sám zdôrazňoval, že „dokiaľ on bude v Prešove, spoločnosť slovenská nesmie zahynúť“.²⁵

V 30. i 40. rokoch bola Slovenská spoločnosť na kolégiu popri slovenských študentských spoločnostiach na evanjelických lýceách v Kežmarku a Levoči v popredí národného pohybu na východnom Slovensku. V študentských spoločnostiach a okolo národne uvedomelej inteligencie sa v tomto regióne Slovenska sústreďoval v prvej polovici 19. storočia národný život Slovákov, keďže širšie vrstvy slovenského národa boli mimo národno-kultúrneho diania. Slováci boli na východnom Slovensku síce najpočetnejšou zložkou obyvateľstva, ale z hľadiska ich hospodárskeho, spoločenského a sociálneho postavenia boli slabí a najmä mešťanstvo nebolo schopné vytvoriť spoločenskú základňu národného hnutia.²⁶ Proces moderného národného vývinu tu zaostával oproti iným oblastiam Slovenska.

Slovenskí študenti na kolégiu nachádzali v 30. rokoch inšpiráciu pre spolkovú činnosť v študentskom hnutí na evanjelickom lýceu v Bratislave a od polovice 40. rokov v aktivitách Jednoty mládeže slovenskej v Levoči. Významnú úlohu v národnom uvedomovaní slovenských študentov na kolégiu zohrali korešpondencia a osobné styky so študentskými centrami, ale aj s významnými osobnosťami slovenského národného života, napríklad s Jánom Kollárom, Karolom Kuzmánym, Gašparom Fejérpataky-Belopotockým, Michalom Hlaváčkom, Jánom Kadavým atď. Korešpondencia a osobné kontakty boli pre nich zdrojom šírenia informácií i vzájomného povzbudzovania sa v národných snahách a patrili k základným aktivitám na pôde Slovenskej spoločnosti. V snahe rozšíriť základňu národného hnutia o východné Slovensko bol so študentskou spoločnosťou na kolégiu v kontakte i Ľudovít Štúr, ktorý spolu s Jozefom Miloslavom Hurbanom podnecoval slovenských študentov k spoznávaniu života Slovanov i Slovákov, ich zvykov a obyčajov cestovaním po monarchii a Slovensku a kontaktovaním sa s národne uvedomelou inteligenciou.²⁷

Činnosť Slovenskej spoločnosti na kolégiu bola najmä od začiatku 40. rokov determinovaná narastajúcimi maďarizačnými snahami a tlakmi v Uhorsku, ktorým bola vystavená slovenská duchovná a svetská inteligencia, a tým aj inštitúcie ktoré riadila. Pro-národné aktivity slovenských študentov na kolégiu do istej miery oslabovali aj školské nariadenia a predpisy, ktoré vychádzali zo spomínaných maďarizačných zákonov a tiež z uvedených promaďarských snáh Šarišskej stolice. Stoličné aktivity za pomoci niektorých profesorov a cirkevných hodnostárov viedli k postupnému zosilňovaniu maďarizačných tendencií na kolégiu, najmä v jazykovej otázke.

Do spolkovvej činnosti slovenských študentov na kolégiu negatívne zasiahli aj udalosti spojené zo zosilneným útokom maďarských vládnucich síl proti slovenským jazy-

24 SNK – ALU Martin, sign. C 14 46. *Pamätník Společnosti Slowenské v Prešově. Rozlúčková reč Srnku z júna 1844.*

25 Bližšie REPČÁK, Jozef: Historický vývoj kolegiálnej knižnice. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 279.

26 Bližšie TAJTÁK, Ladislav: Spoločenské a národnostné pomery na východnom Slovensku v 19. a začiatkom 20. storočia. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 69-75.

27 Bližšie FRANKOVÁ, Libuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999, s. 96.

kovým ústavom na evanjelických stredných a vyšších školách v súvislosti s vydaním levočského študentského almanachu *Jitřenka*. Slovenské študentské spolky, dôležitá základňa slovenského národného hnutia, boli označované za zdroj panslavizmu, obviňované z pestovania národného jazyka a literatúry i z rozvíjania národného vedomia študentov a označované ako protiuhorské a protimaďarské.

Zasadnutie Generálneho konventu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku v septembri 1841 prijalo rozhodnutie odstrániť nebezpečenstvo panslavizmu, ilyrizmu a rusofilstva na evanjelických stredných a vyšších školách zrušením slovenských vzdelávacích ústavov, prípadne obmedzením ich činnosti na jazykové a homiletické cvičenia.²⁸ Uvedené opatrenia oslabili spolkové národno-kultúrne aktivity slovenských študentov na kolégiu a ovplyvnili aj počet členov v Slovenskej spoločnosti. Menší počet slovenských študentov v spoločnosti zaznamenávame už v druhej polovici 30. rokov. Ich počet klesal najmä od polovice 40. rokov, kedy na pôde kolegiálnej Jednoty mládeže slovenskej pracovali 6 – 11 študenti a v čase jej rozpustenia na jar 1847 nebol na kolégiu študent, ktorý by bol získal pre spolkovú činnosť aspoň niekoľkých slovenských študentov. Členstvo v slovenskej študentskej spoločnosti bolo ovplyvnené aj skutočnosť, že každý nový školský rok viacerí jej členovia odišli a prichádzali noví a v jej činnosti absentovali priebornejšie osobnosti. Spolkové aktivity odrážali prítomnosť niekoľkých aktívnejších študentov, napríklad v 30. rokoch okrem Srnku a Záborského k nim patrili Ondrej Brózik, Ľudovít Jaroslav Haan, Ľudovít Miloslav Hroboň, August Samuel Šulek, Ondrej Hodža, Juraj Šipka, Ondrej Horislav Lanštiak²⁹ a v 40. rokoch Štefan Marko Daxner, Ján Čipkay (Čipka), Ondrej Vlastimil Srnka, Adolf Reuss, Michal Miloslav Moravčík a Miloslav Gustáv Koričanský. Poslednými študentmi, ktorí sa snažili zaktivizovať študentskú spolkovú činnosť na pôde prešovskej Jednoty boli Ján Francisci, Mikuláš Štefan Ferienčík a Leopold Abaffy, ktorí prišli na kolégium v školskom roku 1846/47 na jednoročné štúdium práva.³⁰ V spoločenských a národnostných pomeroch v Prešove sa im na pôde kolegiálnej Jednoty mládeže slovenskej nepodarilo prekonať národnú pasivitu slovenských študentov. Niektorí z nich sa dokonca postupne odnárodňovali.

Slovenskí študenti na prešovskom kolégiu neprekročili v spolkovej národno-kultúrnej činnosti rámec možností povolených školskou zhovievavosťou. Uvedomovali si povinnosť voči národu, cítili sa súčasťou slovanského spoločenstva, ale v praktickej činnosti sa sústredili predovšetkým na jazyk. Jazykové požiadavky považovali za dôležitý prejav národného vedomia. Slovenské národné snahy nedokázali vnímať v širších spoločensko-politických a sociálnych súvislostiach. Neodvážili sa zrealizovať výraznejšiu národnú činnosť kvôli obavám z upodostatovania z protimaďarských postojov i v dô-

28 Bližšie RAPANT, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I.* Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943, s. 43 a n., 83-84.

29 Počet členov Slovenskej spoločnosti sa pohyboval od 13 študentov a 27 stretnutí v školskom roku 1832/33, cez 8 členov a 37 stretnutí v školskom roku 1833/34, 7 členov a 10 stretnutí v školskom roku 1835/36, 11 členov a 21 stretnutí v školskom roku 1836/37, 4 členov a 8 stretnutí v školskom roku 1837/38, 8 členov a 5 stretnutí v školskom roku 1838/39 ku 24 členom v školskom roku 1839/40. ŠA, fond EKP, inv. č. 371. *Pamětník Společnosti Slowenské v Prešově*, s. 6-7, 17, 31, 38, 47, 51.

30 ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 248. *Az eperjesi ev. egyházkerületi Collegium Anyakönyvei 1840 – 1871.* V školskom roku 1846/47 bol Ján Francisci zapísaný v matrike študentov pod č. 115, Mikuláš Štefan Ferjenčík pod č. 146 a Leopold Abaffy pod č. 54.

sledku častých kontrol zo strany profesorov. Napriek uvedeným skutočnostiam vyšli zo slovenského študentského prostredia na prešovskom kolégiu mnohé kladné podnety a hlavne prajné odozvy na národné iniciatívy a aktivity predstaviteľov slovenského národného hnutia.

Recenzent: *PhDr. Milan Podrimavský, CSc.*

Die Ungarisierungstendenzen in Ungarn und das Prešover evangelische Kollegium in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts

Zusammenfassung

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurden die Ungarisierungstendenzen in allen Bereichen des nationalen Lebens der Slowaken sichtbar. Sie zeigten sich ganz deutlich auch im Schulwesen. An dem Prešover evangelischen Kollegium, das zu den bedeutendsten wissenschaftlichen Institutionen und Schulen gehörte, konnte man diese vor allem in dem Erziehungs- und Bildungsprozess sehen. Die zentralen Staats-, Gespan-, Regional- und Kirchenämter griffen in den Bildungsprozess und in die Schuladministration ein, um Ungarisch zu Ungunsten Slowakisch zu stärken. Die Ungarisierungstendenzen dämpften auch die Aktivität der slowakischen nationalkulturellen Vereine ab, weil diese nicht in Verdacht der ungarischen Ämter wegen Antiungarismus geraten wollten. Trotzdem beobachteten sie aufmerksam die Situation und würdigten Initiative und Aktivität der Vertreter der slowakischen nationalen Bewegung.

(Preklad Lenka Bischof)

ŠTUDENTSKÁ SAMOVZDELÁVACIA SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ NA PREŠOVSKOM EVANJELICKOM KOLÉGIU V ROKOCH 1860 – 1870 A JEJ PODIEL NA FORMOVANÍ NÁRODNÉHO VEDOMIA ŠTUDENTOV¹

Darina VASILOVÁ

V 30. rokoch 19. storočia, v ovzduší rodiaceho sa národného povedomia dochádza k národnej diferenciacii študujúcej mládeže na stredných a vyšších školách na Slovensku. Najvýraznejším prejavom študentského národnouvedomovacieho procesu bolo zakladanie národne orientovaných samovzdelávacích krúžkov a spoločností. Prvý pohyb a prvé kroky v študentskom národnom hnutí zaznamenávame najprv na bratislavskom lýceu, podľa vzoru bratislavských študentov sa organizujú študenti v Kežmarku, Levoči a na prešovskom evanjelickom kolégiu.

V prvej polovici 19. storočia sa na prešovskom evanjelickom kolégiu formovalo niekoľko národne orientovaných študentských samovzdelávacích literárnych spoločností. Po roku 1827 to bola Maďarská spoločnosť,² v 40. rokoch 19. storočia sa študenti angažovali v záujmovej činnosti Nemeckého spolku.³ Už pred rokom 1832 poslucháči teológie stáli pri zrode *Slovenskej homiletickej spoločnosti*. Jej organizačná základňa bola daná na jeseň 1832 príchodom študentov Jonáša Záborského a Jozefa Srenku, za bezprostrednej pomoci profesora teológie Antona Ľudovíta Munyaya, vtedajšieho rektora školy, ktorý sa stal aj prvým predsedom Slovenskej spoločnosti.⁴ Zároveň bola zriadená aj *československá knižnica*⁵ a *Pamětník Společnosti Homiletické Slovenské v Prešowe*.⁶

- 1 Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/3741/06 – *Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí)*.
- 2 Pozri bližšie BODOLAY, Géza: Vrcholné obdobie prešovskej Maďarskej spoločnosti v minulom storočí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 175-192. Činnosť Maďarskej spoločnosti v druhej polovici 19. storočia pozri aj VASILOVÁ, Darina: Záujmová činnosť študentov jednotlivých ústavov Kolégia v Prešove po roku 1848. In: *Prešovské evanjelické kolégium v kontextoch európskeho historického a filozofického vývinu*. Zost. Rudolf Dupkala. Prešov : ManaCon, 1998, s. 121-131.
- 3 Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 378. *Eintragungsbuch des deutschen Vereins*.
- 4 Analýzou problematiky Slovenskej spoločnosti a jej činnosti v prvej polovici 19. storočia z historického i literárneho aspektu sa v zaoberali aj LAŽAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 49, 20. mája 1946, č. 11, s. 162-164; HIRNER, Alexander: Pamětník Společnosti Slovenské v Prešově a neznáma štúdia o básníctve zo školského roku 1843/44. In: *Slovenská literatúra*, roč. 1, 1954, s. 232-235; SEDLÁK, Imrich: Účasť prešovského kolégia v slovenskom národnom hnutí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 93-101; SEDLÁK, Imrich: *V letokruhoch národa (Kultúrno-národný, literárny a integračný pohyb bernolákovcov a štúrovcov na východnom Slovensku)*. Martin : Matica slovenská, 1997. 255 s.; FRANKOVÁ, Liibuša: *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999. 140 s.
- 5 ZÁBORSKÝ, Jonáš: Vlastný životopis. In: *Výber z diela v 4. zväzkoch. Výber z diela 2*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 245.

Tento 28 stránkový dokument s výpovednou historickou hodnotou pochádzajúci z rokov 1832 – 1846, v úvode ktorého sa nachádzajú spísané stanovky pod názvom *Zákony Společnosti Slovenské v Prešove*,⁷ nám približuje činnosť spoločnosti i prehľad členskej základne. Ervín Lazar predpokladá vznik Slovenskej spoločnosti na Kolégiu v Prešove už v roku 1828.⁸ Svoje tvrdenie dokladá časťou textu z listu neznámeho pisateľa bez uvedenia dátumu adresovaného *Bratům učencům řeči Československé v Bratislave v mene Společnosti Česko-Slovenské w Prešově*, ktorý písal o Ústave založenom v roku 1828.⁹ Zameranie Slovenskej spoločnosti prešlo do roku 1848 niekoľkými výraznými obsahovými i organizačnými zmenami.¹⁰ Marcové udalosti v roku 1848 prerušili študentskú spolkovú činnosť na kolégiu, vrátane Slovenskej spoločnosti.

Na tradície spolkového študentského diania nadviazali aj národne orientované spolky v druhej polovici 19. storočia. Na prešovskom evanjelickom kolégiu významnú úlohu pre formovanie slovenského národného vedomia študentov hlásiacich sa v 60. rokoch k slovenskej materinskej reči zohrala študentská samovzdelávacia literárna Slovenská spoločnosť, ktorá sa výrazne podieľala na študentskom národnom hnutí v regióne východného Slovenska.

Život študujúcej mládeže na Kolégiu v Prešove sa v 60. rokoch 19. storočia neobmedzoval len na vzdelávanie. Účasť študentov v jednotlivých akademických spolkoch ponúkala aj možnosti zábavy, spojené s rozvojom ducha a talentu v súlade so zákonmi školy i zákonmi vtedajšej morálky. Preto sa pod dohľadom profesorov a so súhlasom profesorského zboru i vedenia kolégia zakladali samovzdelávacie, svojpomocné, kultúrno-výchovné, literárne a umelecké spolky. Predsedom spolku bol jeden z profesorov kolégiálneho ústavu, ktorému podliehali ostatní volení funkcionári. Študenti sa v spolkoch stretávali vo voľnom čase. Činnosť spolkov bola riadená prísnyimi zákonmi – stanovami, ktoré po predložení a prerokovaní schvaľoval profesorský zbor. Nechýbali pevne stanovené poplatky a pokuty, ani odmeny za ocenené práce. Bohatá a rôznorodá spolko-

6 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 371. *Pamětník Společnosti Homiletické Slovenské v Prešove, 1832 – 1846*. 28 s.

7 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 371. *Pamětník Společnosti Homiletické Slovenské v Prešove, 1832 – 1846*, s. 1-3.

8 Opiera sa o text napísaný v úvode pred stanovami z roku 1832, z obsahu ktorého vyplýva existencia už dvoch pamätníkov z predchádzajúceho obdobia: „*Roku 1832 učiniwše základ knihowne Česko-Slovenské, uznali sme za potřebné do pamětníka tohoto, gakowé giž dwa w knihowni školské odložené gsou, a ku kterým y tento přináležeti bude, některé y zákony y výkony napsali, které z částky giž posawád w úžitku byli, z částky nynj od nás upewněné gsou...*“ Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 371. *Pamětník Společnosti Homiletické Slovenské v Prešove, 1832 – 1846*, s. 3; LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 49, 20. mája 1946, č. 11, s. 163.

9 Bližšie LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 49, 20. mája 1946, č. 11, s. 163.

10 K jednotlivým vývinovým etapám v Slovenskej spoločnosti bližšie SEDLÁK, Imrich: Účasť prešovského kolégia v slovenskom národnom hnutí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 94-106.

11 Osobnosť Michala Hlaváčka pozri bližšie *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia*. *Multimediálny slovník*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydava-

vá činnosť, ktorú vedenie kolégia podporovalo, neraz prekročila rámec školy a podieľala sa na spoločenských udalostiach mesta.

Oživenie spolkového života a aktivizácia slovenských študentov v oblasti národného diania nastalo až po roku 1854 príchodom profesora teológie Michala Hlaváčka¹¹ na kolégium. Jeho zásluhou, pričinením profesora Samuela Miklera¹² a študentov teologického kurzu Daniela Bacháta¹³ a Andreja Dianišku¹⁴ bola koncom 50. rokov 19. storočia Slovenská spoločnosť obnovená.¹⁵ V uvoľňujúcom sa ovzduší pobachovskej éry nastalo v školských strediskách na Slovensku obnovenie študentskej literárnej aktivity. Tento ruch našiel odozvu aj u prešovskej študujúcej mládeže v 60. rokoch 19. storočia. Najprv vznikla v školskom roku 1858/59 súkromná **Národná slovenská spoločnosť v Prešove**, ktorá mala podľa rukopisnej *Zápisnice súkromné spoločnosti mládeže slovenské v Prešove* 22 členov,¹⁶ v ktorej jednoznačne prevládali študenti z Liptova (Pozri tabuľka 1).

Z jednotlivých zápisov Zápisnice sa dozvedáme, že členmi Slovenskej spoločnosti boli aj študenti Slopovský – vylúčený zo spoločnosti pre „opätovnú neprítomnosť“ 3. novembra 1858, Matheides – vylúčený, „lebo bez ospravedlnenia tri razy chýbal“ 7. novembra 1858 a Gálfy pre „nedisciplinovanosť“ 10. novembra 1858.¹⁸

Rukopisná 224-stranová Zápisnica poskytuje informácie o činnosti spoločnosti, zároveň sú v nej zapísané básnické a prozaické literárne prvotiny členov, ktoré boli prednesené na jednotlivých stretnutiach. Na titulnej strane je zápis: „Prešovskej Slovenskej Spoločnosti obetuje túto knihu ako na Zápisnicu Danko Miloslav Dumný (Bachát)“.¹⁹

telstvo Michala Vaška, 2006. Heslo Hlaváček, Michal, s. 91-93, 315-318. ISBN 80-7165-114-1.

12 Osobnosť Samuela Miklera pozri bližšie VASILOVÁ, Darina: Samuel Mikler – profesor na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu, evanjelický kňaz a náboženský spisovateľ/Samuel Mikler – Professor am Prešover kollegialen höheren Gymnasium, evangelischer Priester und religiöser Schriftsteller In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzii príspevkov 2/Sammelband von elektronischen Versionen der Beiträge* 2. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 92-101. ISBN 80-7165-541-4.

13 Osobnosť Daniela Bacháta pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Bachát, Daniel, s. 8-15. ISBN 80-7165-663-0.

14 Osobnosť Andreja Dianišku pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasilová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Dianiška, Andrej, s. 38-42. ISBN 80-7165-663-0.

15 LAZAR, Ervín: Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1980, s. 135.

16 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 227-229.

17 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 231-232.

18 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 228.

19 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 228.

Tabuľka 1 Členská základňa Národnej slovenskej spoločnosti v Prešove v školskom roku 1858/59¹⁷

P. č.	Priezvisko, Meno/Bydlisko	P. č.	Priezvisko, Meno/Bydlisko
1.	Bachát Daniel M. (Ratková, Gemer)	12.	Kordoš Ján (Magurka, Liptov)
2.	Dianiška Andrej (Batizovce, Spiš)	13.	Kutlík Bohdan K. (Pitvaroš, Čanád)
3.	Droppa Július (Štrba, horný Liptov)	14.	Marenčin (Nemcovce, Šariš)
4.	Holéci Jozef (Liptovský Mikuláš, Liptov)	15.	Meleky Ondrej (Nemecká Ľupča, Liptov)
5.	Honéci Maximilián (Kyjatice, Gemer)	16.	Mikler Samuel (Hodruša, Hont)
6.	Jamnický Peter (Veľká Paludza, Liptov)	17.	Nitránsky Miloš (Smrečany, Liptov)
7.	Jaroš Ján (Hýbe, Liptov)	18.	Pálka Jozef (Liptovský Mikuláš, Liptov)
8.	Javor Samuel (Vyšná Slanám Gemer)	19.	Šoltés Miroslav V. (Važec, Liptov)
9.	Juráni Adolf (Hýbe, Liptov)	20.	Šuchtár Ján (Liptovský Mikuláš, Liptov)
10.	Izák Gabriel (Turany, Turiec)	21.	Švehla (Martin, Turiec)
11.	Kirner Pavol (Gočovo, Gemer)	22.	Trnovský Ján (Liptovský Mikuláš, Liptov)

Činnosť Slovenskej spoločnosti v tomto období bola zameraná na vzdelávanie v slovenskom jazyku, recitáciu, národný spev, prípravu a prezentáciu prednášok na aktuálne témy, cvičenie v prednese a rečení a prezentáciu vlastnej literárnej tvorby, ktorú samotní poslucháči hodnotili. Stanovy Slovenskej spoločnosti z konca 50. rokov 19. storočia sa nezachovali.²⁰

Členskú základňu tvorili študenti teológie a žiaci vyšších tried kolegiálneho gymnázia. Predsedom (prednostom) Slovenskej spoločnosti bol Daniel Bachát, ktorého striedavo zastupovali Bohdan Kutlík (1-krát), Ondrej Meleky (1-krát) a Samuel Mikler (2-krát). Zapisovateľom (notárom) spoločnosti bol Ján Kordoš. Vo funkcii zapisovateľa sa postupne vystriedali aj Július Droppa, dva razy Jozef Holéci (november 1858), Gabriel Izák, Pavel Kirner (od 13. apríla 1859 do 15. júna 1859), Miloš Nitránsky.²¹

Prvé zasadnutie sa uskutočnilo 13. októbra 1858 privítaním členov recitáciou Jána Kordoša zo Sládkovičovej Maríny a Bohdana Kutlíka *Odrodilcom*. Hneď na prvom stretnutí sa členovia dohodli o obsahu praktických slovenských hodín. Uzniesli sa, že „na toto súkromné vzdelávanie budú určené tri hodiny týždenne, z toho jedna hodina sa venuje pôvodným prácam vopred určeným a posúdeným „skrz vyvoleného sudcu“

20 Edmund Hleba ako prvý spracoval a publikoval problematiku činnosti súkromnej Slovenskej spoločnosti v školskom roku 1858/59 na základe fotokópie Zápisnice od prof. dr. M. Pišúta, DrSc. Pozri HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 227-241; Imrich Sedlák uvádza, že Zápisnica je v pozostalosti spisovateľa Jána Čajaka ml. v Bratislave. Pozri SEDLÁK, Imrich: *V čierťažiach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 79.

21 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 228-229.

a potom pred celou Spoločnosťou, na druhej hodine aby sa „hádal o pro et contra“ o témach, ktoré za vhodné uzná „predstata“ a na tretej aby sa čítali tie práce, ktoré majú byť zapísané do Torysy.“²² Prvým redaktorom študentského rukopisného zábavníka Torysa sa stal Daniel Bachát, neskôr bol redaktorom aj Ján Kordoš. Spoločnosť si hneď od začiatku činnosti predplatila časopis Lumir a Lichardove Slovenské noviny. Členovia recitovali básne Andreja Sládkoviča, Jána Kollára, Ľudovíta Štúra, Karola Štúra, Sama Chalupku, Janka Kráľa. S vlastnou tvorbou vystúpil najmä Daniel Bachát. Ako jedno z najlepších bolo hodnotené recitačné vystúpenie Miloslava Droppu, členovia sa pochvalene vyjadrili aj o Bohdanovi Kutlíkovi a Danielovi Bachátovi.

O vzniku Slovenskej spoločnosti a podpore spolku zo strany profesora Michala Hlaváčka informoval verejnosť v roku 1859 Daniel Bachát na stránkach časopisu Priateľ školy a literatúry v č. 16 v stati *Z Prešova* slovami: „Rázneho zástupcu má mládež slovenská na vysokoučenom vznešenom mužovi P. Michalovi Hlavačkovi, a pevne dúfa, že pod jeho vedením jej skvitne život nový. Ale pretože potrebám našim verejne ešte vyhoveno není, ku ktorému cieľu si žiadame, aby snáha tých drahých Rodomilov, ktorí sa o to všemožne zaujímajú, čím skorej uskutočnená byť mohla, aby sa jim vec na školách, previesť pošťastilo, - my sa teda súkromne vzdelávame v materčine svojej, v našej národnej – spoločnosti.“²³ Podľa slov Daniela Bacháta bola Slovenská spoločnosť zriadená podľa vzoru levočskej slovenskej študentskej spoločnosti a podobných spoločností pred rokom 1848. Samovzdelávacie aktivity sa viedli v slovenčine, študenti neodmietali ani bibličtinu.

Podľa pisateľa článku si členovia spoločnosti viedli „Zápisnicu“, do ktorej zapisovali „každé jednotlivé sedenie osobitne“ a „podarenejšie práce“. Začiatky samovzdelávacieho spolku neboli ľahké, ale záujem o vzdelávanie v slovenskej materinskej reči viedol k prekročeniu súkromných aktivít na poli vzdelávania k otvorenejšej verejnej forme, čo naznačili slová Daniela Bacháta v závere článku: „Že ale v každom ohľade nedosiahla svojej dokonalosti stupňa, to sa dá odtiaľ zavierať, že sa ešte len toho roku začala a počiatky bývajú vždy ťažké; že sa jej ale skvelá budúcnosť otvára, to sa tiež dá predvídať! Skrze tento súkromný život sa potom aj verejný dvíhá, a nám tu v Prešove nič viacej nechýbí, len to, aby sme mohli ešte toho dosiahnuť, že by sme v materinskej reči tie vedy počuli, ktoré veleb. duchovensstvo gemerské v slovenskom jazyku na fakulte bohoslov. Prešovskej prednášané mať chcelo!“²⁴ Členom spoločnosti bola k dispozícii slovenská knižnica, literatúru mali predplatenú aj z Matice českej.

V roku 1860 uverejnil Daniel Bachát v spomínanom časopise v č. 49 svoj príhovor adresovaný členom Slovenskej spoločnosti a jej priaznivcom pod názvom *Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Októbra v Prešove*,²⁵ v ktorom hovorí o jej cieľovom zameraní a skutočnosti, že Slovenská spoločnosť sa stala verejnou. Hneď v úvode privítal záujemcov o vzdelávanie v slovenskej materinskej reči slovami: „Bratia moji drahí! Tak sme sa už zase s pomocou božou do krásneho kola braterského pri-

22 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 229.

23 Príspevok publikoval ako M. D – ý, t. j. pod pseudonymom Miloslav Dumný. Pozri D – ý, M.: *Z Prešova*. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 1, 1859, č. 16, s. 235-236.

24 D – ý, M.: *Z Prešova*. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 1, 1859, č. 16, s. 236.

25 D., M.: *Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Októbra v Prešove*. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390-391.

navrátili; zase sa k umkám, najlepším to priateľkyniam mladosti našej dostavili a v túto hodinu mám tu česť a to potešenie vás na mieste tomto, vlastnej umke našej zasvätenom, na mieste vzdelávania a zdokonaľovania sa v milenej materčine našej radostne uvidieť a vrele privítať. I činím od vás samých mne naloženú milú povinnosť túto tým ochotnejšie a vďačnejšie, keď – nie bez vnútorného slastného srdca pohnutia sa presvedčujem: že v kole našom i novopribudlých vrstovníkov srdečných, ktorí sa od školského roku tohoto vzájomne s nami v ľubozvučnej materčine našej zdokonaľovať a upevňovať mienia; bratov a vrstovníkov spanilomyslných, ktorí potrebu toho nevyhnutnú a potrebu túto svätú vzájomne s nami spolucítiť a oceniť sú v stave!²⁶ Potrebu vzdelávania v slovenskom jazyku zdôraznil slovami: „Vieme, že v jazyku materinskom máme i nášho tisícovekého ducha národného, ktorý z pokolenia na pokolenia prechodí. Vieme, že v jazyku jeho je duševnosť otcov i matiek schovaná, že v ňom má národ sústavu svojho smýšľania, svoj rozum, svoju filosofiu, archív svojich cností, skúseností a svojich podaní. – My presvedčení sme o tom, že materinský jazyk poskytne najvšeobecnejší, najlacnejší, najrozumiteľnejší prostriedok k zdarnému vzdelaniu, šľachteniu a šíreniu i tuženiu obecného dobra a blaha. Cudzým, vypožičaným jazykom nikdy sa toho tak rýchle nedocieli. lebo jedine materinský jazyk pôsobí na cit a dušu národa. Národnia materinská reč je teplé slnko na obzore národnosti, zvlášte ale pre mládež.“²⁷ Členovia Slovenskej spoločnosti sa rozhodli pre vzdelávanie v slovenčine i bibličtine. Rozhodnutie Daniel Bachát odôvodnil nasledujúcimi slovami: „Za potrebu reči českej dôvodí nám naša vlastná skúsenosť, naše vychovanie, naše služby božské atď. Za potrebu slovenčiny ale tiež skúsenosť, nie ešte natoľko naša vlastná, jako viacej vôdcov národa nášho, ktorí sa hlboko v duši svojej presvedčili, že bez slovenčiny na Slovensku niet života.“²⁸ V slovenčine, ktorú autor v privítacej reči nazval „naša vlastná slovenčina tatránska“ videl jediný prostriedok „k odstráneniu škodlivého vlivu maďarizácie od slovenskej domoviny“. Napriek tomu začiatkom 60. rokov členovia samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti ostali aj pri vzdelávaní v biblickej češtine, o čom svedčia aj tieto slová autora článku: „My si zo všetkého tohoto len toľko na ten čas zachovajme, že vo vzdelávaní sa v obidvoch rečiach: v česko-slovenskej, tak jako v čisto slovenskej, tú istú horlivosť, tú istú pilnosť zachovať sme podlžní. A tak nasledovne tu v prítomných hodinách spoločenských obe reči vzdelávajme, v každej rovno pracujme.“²⁹

O počiatocnej činnosti Slovenskej spoločnosti sa čitatelia toho istého časopisu dozvedeli v roku 1861 od Andreja Dianišku, ktorý oznámil obnovenie Slovenskej spoločnosti slovami: „Slovenská mládež Prešovská si už i behom roku 1859 predca voľakú súkromnú spoločnosť zriadila, ktorá asnád' preto, že bola úplne súkromná, že sa vtedy o nej nevedelo, pres celý rok sa udržala. Rokom 1860 už jakoby nás sám počiatok nového asnád' šťastnejšieho desaťročia bol povzbudil, vidíme všade rezkejší ruch slovenského žiactva.“

26 D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390.

27 D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 49, s. 391.

28 D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. (Dokončenie). In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 51, s. 405.

29 D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. (Dokončenie). In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 51, s. 406.

V závere svojho oznámenia dopĺňa: „Prešov je teraz središte života slovenskej mládeže, kiež by sa úplne stal našou terajšou Bratislavou.“³⁰ Slovenská spoločnosť pracovala pod predsedníctvom dekana teologického ústavu Michala Hlaváčka. Obsahovo bola jej činnosť zameraná na recitačné ukážky a vystúpenia, vlastnú literárnu tvorbu a jej hodnotenie, ale hlavne na „súkromné vzdelávanie počas troch praktických slovenských hodín týždenne“, z toho sa hodina venovala pôvodným prácam vopred určeným a posúdeným, ďalšia na výber vhodných tém a na poslednej hodine sa čítali práce, ktoré mali byť zapísané do rukopisného časopisu *Torysa*. Členskú základňu spolku tvorili najmä bohoslovci, nechýbali žiaci vyšších ročníkov gymnázia. Študenti sa stretávali dva razy do týždňa: „Rečnilo sa tam a síce vyberané kusy vzájomne či zo slovenských, či z českých klasikov; donášaly sa práce, ktorých súdenie zase druhým údom bolo oddané; konečne i slová dôst. p. prednosta, ktoré vždy veľmi dobre účinkovali, vyplnievaly hodiny. K chvále celej spoločnosti buď rečeno, že ona porodila práce také, za ktoré by sa ani dospelí haňbiť nemuseli...“³¹ O existencii slovenskej knižnice pri spoločnosti svedčia informácie Andreja Dianišku v príspevku, v ktorom upozorňuje aj na dobrodincov Slovenskej spoločnosti – jednotlivcov (Alexander Duchnovič, Jonáš Záborský) i redakcie, ktorí nezabúdajú na obohatenie knižných fondov slovenskej knižnice aj tlačou a periodikami ako *Evanjelické Cirkevné Noviny*, *Pešťbudínske Vedomosti*, *Cyrill a Method*, *Priateľ Školy a Literatúry*, *Sokol*, *Slovenské Noviny*, *Slovenský národní učitel*...³² Medzi aktívnych členov súkromnej Slovenskej spoločnosti patrili najmä Daniel Bachát, Andrej Dianiška, Július Droppa, Gabriel Izák, Peter Jamnický, Ján Kordoš, Samuel Mikler, Ján Trnovský.

Postupne sa súkromná spoločnosť stala verejnou a po prvých krokoch sa tak v roku 1862 obnovila činnosť **Slovenskej spoločnosti** na novom organizačnom základe.³³ Prvé zasadnutie sa uskutočnilo 10. septembra 1862.³⁴ Ciele Slovenskej spoločnosti boli zdôraznené vždy počas každoročného prvého zakladajúceho zhromaždenia novej, resp. staronovej členskej základne. Svedčia o tom zápisy nielen v prvých rokoch činnosti krúžku, priebežne, ale aj z posledných dvoch rokov, napr. potreba vzdelávania i prípravy na kňazské povolanie v slovenskom národnom duchu bola vyjadrená slovami: „Zase tedy s Boží pomoci začínáme i tohoto před námi ležícího roku, vzdelávati se v reči a umění tom, které nám jako budoucím pracovníkům na poli cirkve a národa na nejvyš potřebným bude...“, pričom predseda zdôrazňuje „vyjadřil v pozdravení svém ten vynš, aby horlivost, usilovnost a svornost, mezi údami společnosti, v míre té zachovávaná byla, která by požadavkům cirkve a národa, k největšímu štěstí a blahu posloužila; neb jen tak když svornost a usilovnost jednoho každého vázati bude aby tak přislouchající místo zastoupil v kruhu užším, v stave bude i v širším kole se pohybovati, v cirkvi a národe. Každ-

30 DIANIŠKA, Ondrej: Z Prešova. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 3, 1861, č. 13, s. 247.

31 DIANIŠKA, Ondrej: Z Prešova. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 3, 1861, č. 13, s. 247.

32 DIANIŠKA, Ondrej: Z Prešova. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 3, 1861, č. 13, s. 247.

33 Vznik Spoločnosti pozri aj LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, 59, 20. mája 1946, č. 11, s. 164; SEDLÁK, Imrich: Účasť prešovského kolégia v slovenskom národnom hnutí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 94. Obaja spájajú vznik Slovenskej spoločnosti s príchodom Michala Hlaváčka do Prešova v roku 1854.

34 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnica z 10. 9. 1862, s. 1.

dý nech činí co na něm jest, a jiste se společnost naše nemine prajného výsledku“³⁵ alebo slovami: „Mládež nádejná slovenská študujúca na ev. Collegiume v Prešove: nechtiac pokulhávať ale napredovať, shromaždila sa opetne do kola, aby pripravujúc sa v ňom teraz na trnistú cestu ducha, v budúcnosti výdatne účinkovať mohla...“³⁶ Získanie praktických skúseností v slovenskom jazyku pre budúci kňazský úrad opísal tajomník Slovenskej spoločnosti v poslednom roku činnosti takto: „Deň 11. sept. bol pre slovenskú junač, priletevskej sem čerpať zo zdroja vedy, slávnosťou. Keď v tento deň shromaždila sa ona okolo svojho miláčka dústojného pána predsedu „Spoločnosti Slovenskej“ Michala Hlaváčeka za tým účelom, aby sa hlavne v rečení a slovenských plodoch sdokonaľovala. D. p. predseda pozdravil shromaždených srdečnou rečou, poukážúc obzvlášte na toho roka nášho národného života, že mnohý mladík slovenský z tutejšej bohosloveckej akademije odíde bez toho, že by si dokonale tú reč osvojil, v ktorej úradovať bude. Poukázal ďalej, že práve povinnosť to kňazov, týchto pastierov ľudu, osvetu rozširovať a: „jako ju taký môže, ktorý nemá lásky k svojeti? Ktorý sa i za to haňbí, že sa nie v Debrecíne ale v hornom Uhorsku zrodil, a že jeho rodičia nie sú Maďari, lež Slováci?“ Otcovské slová D. p. predsedu istotne neminuly sa svojho účinku, tým skôr nie, keď sme všetci už na toľko spôsobilí pochopiť, čo je patriotismus a rodolubstvo, čo zrada a podlosť.“³⁷ Aj keď členmi Slovenskej spoločnosti mohli byť študenti z iných ústavov kolégia, v svojich začiatkoch mala výrazne teologický charakter. O počte zapísaných členov Slovenskej spoločnosti hovoria nasledujúce štatistické údaje:

Tabuľka 2 Prehľad členskej základne Slovenskej spoločnosti v rokoch 1862 – 1870³⁸

Školský rok	Teologický ústav	Právnický kurz	Vyššie gymnázium	Spolu
1862/63	13	-	12	25
1863/64	9	-	5	14
1864/65	6	-	3	9
1865/66	11	-	4	15
1866/67	10	2	6	18
1867/68	11	5	5	21
1868/69	7	1	12	20
1869/70	9	1	4	14
SPOLU	76	9	51	136

35 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 68-69 (zápisnica z 1. zasadnutia 16. 9. 1865).

36 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1868/69, s. 141 (zápisnica z 1. zasadnutia 5. 9. 1868).

37 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1869/70, s. 171 (zápisnica z 1. zasadnutia 1. 9. 1869).

38 Tento štatistický prehľad udáva aj LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 59, 8. júna 1946, č. 14, s. 216. V školskom roku 1864/65 uvádza až 8 teológov, v zápisnici Slovenskej spoločnosti za tento školský rok je uvedených iba 6.

Počet členov Slovenskej spoločnosti sa pohyboval v rozpätí 9 – 25. Najväčšie zastúpenie v členskej základni spoločnosti mali študenti teológie, v počiatočnom i záverečnom období činnosti spolku aj žiaci vyššieho gymnázia.³⁹

Tabuľka 3 Zoznam členov Slovenskej spoločnosti v Prešove v školskom roku 1862/63⁴⁰

P. č.	Priezvisko, Meno	Kolegiálny ústav	P. č.	Priezvisko, Meno	Kolegiálny ústav
1.	Beňovský Ján	TÚ – 3. ročník	14.	Pálka Jozef	VG – 8. ročník
2.	Beniač Daniel Ľudovít	VG – 8. ročník	15.	Pankúch Gustáv	TÚ – 1. ročník
3.	Beniač Daniel Šimon	VG – 8. ročník	16.	Plášťik Gabriel	TÚ – 3. ročník
4.	Chorváth Samko	TÚ – 3. ročník	17.	Penzel Antonín	VG – 8. ročník
5.	Droppa Miloslav	VG – 7. ročník	18.	Štollman Gustáv	TÚ – 2. ročník
6.	Hlaváč Július Bohumil	VG – 7. ročník	19.	Šuchtár Ján	TÚ – 1. ročník
7.	Juráni Adolf	VG – 7. ročník	20.	Švehla Franko	TÚ – 2. ročník
8.	Kičiň Ladislav	TÚ – 2. ročník	21.	Trnovský Ján	VG – 8. ročník
9.	Kočkovský Pavel	VG – 8. ročník	22.	Trnovský Miloslav	TÚ – 2. ročník
10.	Lojko Daniel	TÚ – 2. ročník	23.	Urban Michal	TÚ – 1. ročník
11.	Lojko Hostivit	VG – 8. ročník	24.	Valentíny Samuel	TÚ – 3. ročník
12.	Moravčík Kálman	VG – 5. ročník	25.	Šoltýs Miloslav*	TÚ – 2. ročník
13.	Nedobry Jaroslav	TÚ – 3. ročník			

Poznámka: TÚ – kolegiálny teologický ústav, VG – kolegiálne vyššie gymnázium. *Šoltýs Miloslav bol do zoznamu členov Slovenskej spoločnosti zapísaný až na druhom zasadnutí Slovenskej spoločnosti 13. septembra 1862.

V školskom roku 1863/64 sa členská základňa značne zúžila. Zo starých členov ostali iba deväti; Beňovský, Chorváth, Plášťik, Nedobry a Valentíny ukončili štúdium na kolegiálnom teologickom ústave a Beniačovci, Hostivit Lojko⁴¹, Pálka, Penzel a Trnovský po maturite na kolegiálnom vyššom gymnázium opustili brány školy. Pavel Kočkovský po absolvovaní vyššieho gymnázia pokračoval v štúdiu na kolegiálnom teologickom ústave o ostal členom Slovenskej spoločnosti naďalej. Podobne v štúdiu pokračovali aj Droppa, Daniel Lojko, Moravčík, Pankúch, Šoltýs, Štollman, Miloslav Trnovský, Urban, ktorých nachádzame aj v zozname členov samovzdelávacieho krúžku.

Najmenej členom Slovenská spoločnosť zaznamenala v školskom roku 1864/65. Kruh pôvodne zapísaných 8 členov sa najprv rozšíril o troch, ale dvaja členovia členskú

39 Zoznamy členov Slovenskej spoločnosti v jednotlivých školských rokoch sú uvádzané podľa poradia ako sa členovia do zápisnice zapísali. Nie vždy to bolo v abecednom poradí – D. V.

40 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 1-2 (zápisnica z 1. zasadnutia 10. 9. 1862).

41 Osobnosť Gustáva Hostivíta Lojka pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Personalitäten des Prešover Schulwesens. Studenten. Słownik 1/Wörterbuch 1.* Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Lojko, Gustáv, s. 67-71. ISBN 80-7165-663-0.

základňu opustili. V porovnaní s predchádzajúcim školským rokom v krúžku pracovali Droppa, ktorý po maturite na kolegiálnom gymnáziu pokračoval v štúdiu na teologickej škole, Kočkovský, Tomala, Tomka, Meško, Pankúch a Moravčík.

V školskom roku 1865/66 pokračovali v štúdiu teológie na kolégiu a členmi Slovenskej spoločnosti naďalej ostali Pavel Kočkovský, Albert Dianiška, Miloslav Droppa, Ján Škripeň, Otto Prúnyi, či gymnazista Ján Milec. Členské rady rozšírili noví študenti kolégia – budúci teológovia a neskôr známe osobnosti slovenského národnouvedomovacieho procesu – Gustáv Dérer, Štefan Bella, Karol Viest⁴², Samuel Oremus, či gymnazista Pavel Katreniak.

V školskom roku 1866/67 sa počet členov Slovenskej spoločnosti zvýšil. Albert Dianiška a Pavel Kočkovský ukončili štúdium teológie a opustili školu. Z predchádzajúceho školského roku sa dvanásť členovia opätovne zapísali, vrátane Štefana Bellu, ktorý požiadal o mimoriadne členstvo, Eugena Rumana a Jána Mileca, ktorí odišli zo Slovenskej spoločnosti, pričom Eugen Ruman sa tiež stal mimoriadnym členom a Ján Milec spolu s Baltazárom Tomkom sa zapísali do samovzdelávacieho krúžku už ako poslucháči kolegiálnej právnickej akadémie. Patrili k prvým študentom z právnického náukobehu, ktorí sa zapísali do Slovenskej spoločnosti. Vzhľadom na svoje členstvo v krúžku už v predchádzajúcom období, mali predstavu o činnosti spolku a vlastné skúsenosti z práce. Medzi novozapísanými členmi nachádzame také osobnosti neskoršieho slovenského národnouvedomovacieho procesu ako Július Botto⁴³, Ján Ružiak, či Adolf Kállay.

Nový školský rok 1867/68 v Slovenskej spoločnosti, ktorej názov podľa zápisnice v uvedenom školskom roku znel *Ústav vzdelávateľný slovenské mládeže na ev. prešovskom collegiume* privítalo aj desať nových členov krúžku – štyria gymnazisti: Andrej Halaša⁴⁴, Ján Jánošík, Ján Kysel' a Jozef Országh, traja začínajúci študenti teológie: Ján Dérer⁴⁵, Daniel Lauček a Ján Vansa a traja tiež začínajúci študenti kolegiálneho právnického náukobehu: Jozef Bencúr, Pavel Katreniak a Ferdinand Thomka. Svojim príchodom rozšírili členskú základňu spoločnosti na 21 členov.

Dvadsaťčlennú základňu Slovenskej spoločnosti v školskom roku 1868/69 tvorilo desať členov z predchádzajúceho školského roku, ktorí pokračovali v štúdiu na kolegiálnych ústavoch a desať nových študentov, najmä gymnazistov ako Michal Kollár, Jozef Kollár, Ján Čajka, Pavel Zoch, Ján Zgút i Július Viest. K uvedeným študentom pribudli prváci Koloman Banšell a Andrej Sokolík z teologického ústavu a Gustáv Izák z právnického náukobehu.

42 Osobnosť Karola Viesta bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Viest, Karol, s. 85-89. ISBN 80-7165-663-0.

43 Osobnosť Júliusa Botta pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Botto, Július, s. 15-20. ISBN 80-7165-663-0.

44 Osobnosť Andreja Halašu pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Halaša, Andrej, s. 46-54. ISBN 80-7165-663-0.

45 Osobnosť Jána Déreera pozri bližšie In: *Osobnosti prešovského školstva. Študenti/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Studenten. Slovník 1/Wörterbuch 1*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. Heslo Dérer, Ján s. 36-38. ISBN 80-7165-663-0.

V poslednom školskom roku existencie Slovenskej spoločnosti v školskom roku 1869/70 sa počet členov zúžil na štrnásť. Július Botto a Michal Trslín ukončili štúdium teológie a gymnazisti Kollárovci, Čajka, Hlaváč, Jánošík, Zoch, Zgút a Viest sa už do krúžku z rôznych dôvodov nezapísali. Z pôvodných členov ostali iba študenti teológie, ktorí pokračovali v štúdiu a z nových pribudli traja teológovia – Ján Alexander Fábry a Maxo Philadelphus, ktorí nastúpili štúdium a druhoročiak Andrej Putra spolu s gymnazistom Jozefom Krevom.

Slovenskú spoločnosť riadil predseda, ktorému bol nápomocný výbor, volený tajným hlasovaním, pozostávajúci z tajomníka, pokladníka a knihovníka. V školskom roku 1862/63 bola zriadená aj funkcia podpredsedu. Bol ním Gustáv Kordoš, profesor kolégia. Predseda, profesor Michal Hlaváček, dekan teologickej akadémie, mal hlavný dozor nad činnosťou i hospodárením tohto spolku. Otváral každé stretnutie, na začiatku každého školského roku odovzdal výboru agendu, pokladňu i kľúče od knižnice. Bol dušou spolku. Vo vzdelávacom programe kládol dôraz na cvičenia teológov v bibličtine ako bohoslužobnom jazyku. Aj keď sám vyučoval slovenský jazyk ako nepovinný predmet, odklonil sa od pôvodného cieľového zamerania Slovenskej spoločnosti, t. j. pestovania materinského slovenského jazyka. Používanie „československého nárečia“ bola teda nielen jeho prosba, ale aj podrobenie sa rozhodnutiu dištriktuálneho konventu, nakoľko to bol cirkevný jazyk. 18. septembra 1867 na zasadnutí Slovenskej spoločnosti bolo rozhodnuté písať zápisnice v slovenskom jazyku a nie v bibličtine,⁴⁶ čo sa aj od nasledujúceho stretnutia 21. septembra 1867 zrealizovalo.⁴⁷ V školskom roku 1867/68 Slovenská spoločnosť vyvíjala činnosť pod názvom *Ústav vzdelateľný slovenské mládeže na evanjelickom prešovskom collegiume*, o čom svedčí úvodný zápis v zápisnici: „*Ústav vzdelateľný slovenské mládeže na ev. prešovskom collegiume*“ *prijal opäť do svojho lúna mlad' slovenskou, probudenou nejen nehaňbící se za jméno „slovenské“ než i chtivě v celou duši připravovati se chtějící, by někdy mohla co užitečný faktor na národu volí dediční chvalně vystopiti.*“ A ďalej zápis pokračuje: „*A shromáždili sme se chvála budiž Bohu, k přirovnání k předešlým rokům v dosti hojném počtu: dvacáti sme se – po úvodní povzbuzující řeči Důstojného našeho P. předsedy – za údu společnosti zapsali a tím se i k plnění povinností a užívání práv v stanovách společnosti určených zavázali.*“⁴⁸ To znamená, že členovia Slovenskej spoločnosti sa na začiatku školského roku, zápisom do zápisnice, zaviazali plniť si práva a povinnosti vyplývajúce zo stanov krúžku. Po roku 1867 sa pričinením samotných študentov viac prihliadalo na šírenie slovenského jazyka aj prostredníctvom prednášok na aktuálne témy, recitácie, národného spevu, rečníckych cvičení, vlastnej literárnej tvorby, jej prednesu a hodnotenia. Aktivity zamerané na vzdelávaciu činnosť jednotlivých členov Slovenskej spoločnosti v škol-

46 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 119 (zápisnica z 18. 9. 1867).

47 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 120 (zápisnica z 21. 9. 1867).

48 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 117 (zápisnica zo 14. 9. 1867). Zapísaných študentov je nie 20, ale 21 – pozri s. 117-118.

ských rokoch 1862/63 až 1869/70 boli zaznamenané v *Zápisnici Slovenské Společnosti v Prešově*.⁴⁹

Zapisovateľom a tajomníkom Slovenskej spoločnosti v jednej osobe v období 1862 – 1870 bol v školských rokoch 1862/63, 1863/64 Gustáv Stollmann, v školskom roku 1864/65 Albert Dianiška, v školskom roku 1865/66 Pavol Kočkovský, v školskom roku 1866/67 Miloslav Droppa, v školskom roku 1867/68 Daniel Stollmann, o rok neskôr Július Botto a v školskom roku 1869/70 Ján Dérer. Vo funkcii pokladníka sa postupne vystriedali: v školskom roku 1862/63 Samuel Wallentínyi, v školskom roku 1863/64 Daniel Lojko, v školskom roku 1864/65 Ľudovít Meško, v školskom roku 1865/66 Albert Dianiška, o rok neskôr Ján Škripeň, v školskom roku 1868/69 Michal Trslín a v školskom roku 1869/70 Koloman Banšell. O knižnicu sa svedomite staral v školskom roku 1862/63 knihovník Jaroslav Nedobry⁵⁰, v školskom roku 1863/64 Miloslav Šoltýs, v školskom roku 1864/65 Pavol Kočkovský, v školskom roku 1865/66 Miloslav Droppa, v školskom roku 1866/67 Daniel Stollmann, v školskom roku 1868/69 Ján Dérer, v poslednom školskom roku existencie Slovenskej spoločnosti 1869/70 Daniel Lauček. Knižovníci mali aj pomocníkov, tzv. podnikovníkov, napr. v školskom roku 1863/64 bol podnikovníkom Michal Urban, v školskom roku 1864/65 Miloslav Droppa.

Podľa informácií zachytených v zápisniciach sa členovia Slovenskej spoločnosti prvé dva školské roky schádzali dva razy do týždňa. Stretnutia boli jednogodinové. Stávalo sa, že sa prihlásení členovia na svoje vystúpenie nepripravili. V zápisnici zo 17. decembra 1862 sa v tejto súvislosti dočítame: „*Při této příležitosti přihodilo se něco neobyčejného, neřečnil totiž nikto.*“ Na vystúpenie sa mali pripraviť študent teológie Ladislav Kičiň a gymnazista Július Hlaváč. „*Společnost túto nedbalost s velkou nevolí přijala a litovala že některým údům toto vzdělávání se v mateřinské řeči tak málo na srdci leží, neboť by aspoň pořadku k vůli, byť i s nějakými krátkými básničkami byli vystúpili. Ináče vyslovila společnost i tú nádeji, že táto chyba budoucně napravená bude.*“⁵¹ Podobná situácia sa stala aj 12. novembra 1864, kedy ani jeden zo štyroch oslovených rečníkov – Meško, Milec, Pankúch a Moravčík nebol pripravený – „*...ani jen jeden připraven nebyl*“⁵². Predseda spolku vyslovil požiadavku, aby v budúcnosti bol oslovený iba jeden rečník, aby sa prednášajúci striedali a zopakoval, nech sa počas hodiny čítajú iba najzaujímavejšie časti práce a celé práce nech sa dajú „*soudci*“ na posúdenie, aby sa pri prezentácii vystriedali všetci členovia krúžku. Spoločnosť návrh prijala. Taktiež sa z jednotlivých zápisníc dozvieme nielen o pripravenosti členov na literárnu prezentáciu a jej priaznivej odozve a pochvale zo strany predsedu krúžku a jej členov, ale aj o skutočnos-

49 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. 188 s.

50 Pri mene Jaroslav Nedobry je v zápisnici uvedený: „*...ktorý i minulého roku velmi dobře a svědomitě knihoveň naši opatroval...*“ Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 2 (zápisnica z 10. 9. 1862).

51 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 16 (zápisnica z 28. zasadnutia 17. 12. 1862).

52 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1863/64, s. 58 (zápisnica z 9. zasadnutia 12. 11. 1864).

ti, kedy ktorý člen samovzdelávacej spoločnosti nebol na svoje vystúpenie pripravený a o napomenutiach zo strany predsedu profesora Michala Hlaváčka. A posudzovatelia boli veľmi kritickí. Väčšina stretnutí splnila svoj účel a bola vydarená vďaka usilovnej príprave členov krúžku, ktorí sa prezentovali prevzatou literárnou tvorbou, alebo vlastnou poéziou i prózou. Od školského roku 1864/65 sa stretnutia Slovenskej spoločnosti konali už iba raz týždenne, vždy v sobotu od 11.00 hod do 12.00 hod „*k cvičení a řečnění a k čítaní prác*“.⁵³ Predseda na začiatku školského roku vyzval členov, aby nahlásili témy, na ktorých budú pracovať. Neprítomnosť na stretnutiach bolo potrebné ospravedlniť. V počiatočnom období žiadali od „absentérov“, alebo od tých, ktorí sa vopred nahlásili na čítanie či prednes a bez udania dôvodu sa nedostavili, zaplatenie pokuty až do výšky 10 grajciarov.⁵⁴ Neskôr sa od peňažných pokút upustilo.

Na zasadnutí Slovenskej spoločnosti 23. septembra 1865 predseda navrhol, aby sa na stretnutiach zachovala recitácia a prezentácia písanej vlastnej tvorby. Zároveň bol navrhnutý poriadok stretnutí zachovaný v zápisnici spolku v nasledujúcom znení: „*Pro každou hodinu vymenuji se dva řečníci, jedním týdnem na práce, a když toho potřeba vyhledávala, i dvoma tydnamy napřed, aby se žáden, na kratkost času odvolati nemohl. Rečníci mají před časem oznamiti tajemníkovi co budou řečníť. Rečníka súdi vymenovaný sudce. Dovolené, áno k očekávání jest i slobodné ba i takové řečnění, kde řečník s vlastným plodem vystopí na řečníště. Ohledem na práce toto jest ustanoveno: Každý pracuje ze slobodne zvoleného předmětu, může při tom i veřejné udati předmět své práci ještě před vypracováním. Práce musí byt před jejím veřejným přečítáním úplne dohotovená a tajemníkovi doručená, aby na ňu přiměření sudce vymenovany byt mohl. Dlhší práce, jako povesti, novely, cestopisy – budou se co nejmožnejším způsobem jen na krátce čteti, tedy tak, že puvodce udá v krátkosti co jest v celé práci obsaženo, jaky jest vyvin, a jaké pracování k ukazání toho přečítá jeden neb druhý odsek, ostatní nechá (ku) kritickému přehlednouti sudce, který udá svuj mirny sud na ňu a když to práce zaslouží – odporučí z ni toho neb ono přečisti – aneb i celú práci do zápisnici zapisati. Udové společnosti mohou pro sebe žadati aby se jim ešte k osobytnému přečítání pujčila. Práce nechať se stihaji, aby hodiny na prázno neunikaly. Pracovníku jest dosti, nech tedy ani na usilovnosti neschází. A aby se to tým spíše dociliti mohlo, vyměňuji se pracovníci na jistý čas, k. p. na dva na tri týdne – na tedy neomylně práce oddané byt musa, s kterými se potom dle výš udaného způsobu naloží. Necháť se žáden neutahuje od práci, podobně ani od řečnění: Ved práce jest život, bez práce ani koláče, ani pečené holuby žádnemu z neba do ust nepadnou. A komu tým prospějeme? Napřed nám samým, potom ale človečenstvu, na které pracovati, ustávati, povolany jest jeden každý člověk bez rozdílu – jestli hodným jeho údom souti sobě žádá! Posvětme se tehdy v hodinách těchto vylučne cili tomuto. Počinejme si zmužile přes celý rok, aby sme spokojne vyzneti mohli: „Až potud pomahal nám Hospodin.“ Na zdař!“⁵⁵ Podľa uvedeného poriadku na každé hodinové zasadnutie Slo-*

53 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1864/65, s. 54 (zápisnica z 2. zasadnutia 17. 9. 1864).

54 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 77 (zápisnica zo 7 zasadnutia 4. 11. 1865).

55 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870.* Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 70-72 (zápisnica z 2. zasadnutia 23. 9. 1865).

venskej spoločnosti boli vopred – týždeň, resp. v prípade potreby aj dva týždne stanovení dvaja rečníci, aby sa nevyhovárali na kratkosť času. Podľa zápisníc niekedy boli dané rečníkom k dispozícii aj tri týždne dopredu. Ich povinnosťou bolo včas oznámiť tajomníkovi krúžku s čím vystúpiť. Vystúpenie rečníka mal posudzovať vymenovaný sudca. Dovolené a očakávané bolo aj dobrovoľné („slobodné“) vystúpenie rečníka a vystúpenie s vlastnou tvorbou. Každý z členov spolku sa mohol pripraviť na ľubovoľne vybranú tému práce. Výber témy a literárneho druhu bol tiež slobodný „*každý pracuje se slobodne zvoleného předmětu*“. Predmet svojej práce mohol oznámiť verejne ešte pred jej vypracovaním. Práce mala byť pred verejnou prezentáciou dokončená a doručená tajomníkovi spolku, aby bol stanovený recenzent („*soudce*“). Dlhšie slohové útvary ako povesti, novely, cestopisy sa v budúcnosti nemali čítať celé, iba vybrané časti a autor mal prítomných členov oboznámiť s obsahom práce a dejovou vývinovou líniou. prácu mal posúdiť recenzent, ktorý následne mohol odporučiť čo z práce bude prečítane, resp. či prácu odporúča zapísať do zápisnice Slovenskej spoločnosti. Členovia spolku mali právo vyžiadať si celú prácu k prečítaniu. Predseda vyzval členov spolku k usilovnosti, aby sa pripravovali na zasadnutia, aby hodiny spoločných stretnutí neboli zbytočné a nevyšli naprázdno. Tieto skutočnosti zdôraznil členom predseda Slovenskej spoločnosti už v roku 1864, pretože sa neraz stalo, že prihlásení študenti neboli pripravení: „...*aby povinnost svou když jest tomu čas vykonali ..., by na budúcne k řečnění jen jeden úd vyvolaný byl, aby se práce jedna druhú střídaly, a aby se nečítaly v této hodině celé dlouhé pověsti a opisy, ale jen některá najzajímavější částka z nich, – ostatek má být ponechaný sudci...*“⁵⁶

Na zasadnutiach Slovenskej spoločnosti sa spravidla vždy v úvode predniesli dve básne – prevzaté alebo vlastné, nasledovalo hodnotenie a potom sa čítali prozaické slohové útvary – predovšetkým vlastná tvorba, pričom hodnotenie prózy sa nie vždy pre kratkosť času stihalo celé. Na stretnutí 7. októbra 1865 členovia Slovenskej spoločnosti navrhli, aby sa dovedajší zvyk v rečnení – najprv prednesy, potom hodnotenia zmenil tak, aby boli prednesy prác hodnotené hneď po prezentácii s odôvodnením, že nemôže byť rečník poriadne hodnotený, keď po ňom prednášal už niekto druhý. Často po hodnoteniach neostal čas na čítanie prác. Návrh nebol prijatý. Prijaté uznesenie zachovávalo dovedajší poriadok – najprv recitácie – jeden po druhom a potom bude nasledovať hodnotenie, ktoré vystrieda prezentácia prác členov spolku. V prípade prijatia nového návrhu členov zapisovateľ spolku do zápisnice uviedol: „...*to by sme se tak žádné práce nedočekali*“.⁵⁷

Literatúra bola vnímaná ako významný výchovný a motivačný prostriedok pre vzdelávanie sa v materčine. Počas jednotlivých schôdzok členovia v prvej časti stretnutia vystupovali väčšinou s vlastnými básňami, z prózy nechýbala novela, poviedka, humoristická črta, obrazy zo života, cestopisy, historická povesť. Často siahli po dielach Andreja Sládkoviča, Sama Chalupku, Ľudovíta Štúra, Jána Kollára, Jána Bottu, Jána Palárika, Jozefa M. Hurbana, Františka V. Sasinka, Janka Kráľa, Jána Kalinčiaka..., ale aj Václava K. Klicperu, Karla Sabinu, Františka L. Čelakovského, Adama Mickiewicza, Alexandra S. Puškina či Johanna W. Goetheho. Vlastná tvorba v oblasti poézie, ktorou

56 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1864/65, s. 55 (zápisnica z 9. zasadnutia 12. 11. 1864).

57 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 75 (zápisnica zo 4. zasadnutia 7. 10. 1865).

sa členovia Slovenskej spoločnosti na stretnutia prezentovali bola tematicky zameraná na človeka, prírodu, lásku, priateľstvo, sklamanie, osobné pocity..., nechýbala vlastenec-ky ladená poézia, ako napr. báseň Gustáva Déreera *Mladému Slovákov*, básne Daniela Laučeka *Slovensku* (1867/68), *Ty líza Slovenská* (1868/69). Na formovanie národného vedomia členov samovzdelávacieho literárneho spolku mali značný vplyv aj prozaické práce s národnou problematikou, ako napr. práca Jána Kysel'a *Statočný Slovák* (1867/68), Daniela Laučeka *Pomsta Slovákov* (1868/69), Michala Trslína *Za vzdelanosť národov* (1867/68), či *Škola a cirkev* (1868/69) a mnohé iné. Pri písaní prózy členovia Slovenskej spoločnosti čerpali aj námety z histórie, zaujímali sa o aktuálne dianie, školské otázky, cirkevnú problematiku. Počas ôsmich školských rokov sa členovia Slovenskej spoločnosti stretli 253-krát.

Tabuľka 4 Počty stretnutí členskej základne Slovenskej spoločnosti v rokoch 1862 – 1870⁵⁸

Školský rok	Počet stretnutí	Školský rok	Počet stretnutí
1862/63	57	1866/67	23
1863/64	30	1867/68	31
1864/65	27	1868/69	31
1865/66	26	1869/70	28
SPOLU	253		

Najplodnejšími autormi a prednášateľmi vlastnej poézie boli Daniel Lauček (člen Slovenskej spoločnosti v rokoch 1867 – 1870 – D. V.) s 30 básňami (nie 28 ako uvádza Ervín Lazar; recitoval 36-krát, z toho 6-krát niektorú z básní opakoval), Gustáv Dérer (člen Slovenskej spoločnosti v rokoch 1865 – 1868 D. V.) s 10 básňami (nie 14 ako uvádza Ervín Lazar; 14-krát recitoval, z toho 4 razy iných autorov), Koloman Banšell (člen Slovenskej spoločnosti v rokoch 1868 – 1870 – D. V.) s 8 (nie 11 podľa Ervína Lazara; s prednesom poézie vystúpil 10-krát, z toho 2 razy od iných autorov), ktorí pôsobili v Slovenskej spoločnosti v druhej polovici 60. rokov 19. storočia.⁵⁹ Nemenej iniciatívni boli v prezentácii vlastnej básnickej tvorby na pôde spolku v školskom roku 1862/63 študent teológie Ján Beňovský, ktorý predniesol 8 vlastných básní a gymnazista – žiak 7. triedy Július Hlaváč, ktorý zarecitoval 6 vlastných básní (obaja študenti boli členmi Slovenskej spoločnosti iba v školskom roku 1862/63 – D. V.).⁶⁰ V školskom roku 1863/64 nevystúpil ani jeden člen Slovenskej spoločnosti s vlastnou poéziou. Boli prednesené

58 Spracované na základe Zápisnice Slovenskej spoločnosti v Prešove z rokov 1862 – 1870. Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. 188 s.

59 Bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Túto štatistiku porovnaj s údajmi LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 59, 22. júla 1946, č. 15, s. 236.

60 Pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 1-29.

iba prevzaté básne.⁶¹ Podobná situácia s prednesom vlastnej poézie bola aj v nasledujúcom školskom roku, v ktorom na pôde Slovenskej spoločnosti s vlastnou básňou nevystúpil ani jeden člen krúžku.⁶² O rok neskôr v školskom roku 1865/66 opätovne prevládala prednes prevzatej poézie – s vlastnou básnickou tvorbou sa prezentovali raz Karol Viest, raz Gustáv Dérer a dvakrát Miloslav Droppa.⁶³ Čo sa týka prednesu vlastnej prózy – úvah, rozpráv, pojednávanií, noviel, historických povestí, veselohier, rozprávok a iných slohových útvarov, ktorých prezentácia a hodnotenie vyplňali druhú časť stretnutí, dominovala tematika slovenského národa a cirkvi.

Súčasnou Slovenskej spoločnosti bol aj Slovanský spevokol s vlastným výborom. Spevokol sa na kolégiu formoval už v 50. rokoch 19. storočia. Zo zápisu uvedeného v zápisnici Slovenskej spoločnosti sa dozvedáme, že už v školskom roku 1862/63 existoval Slovanský spolok zpěvácky, ktorého správcom bol Daniel Lojko, v tom čase študent prvého ročníka na kolegiálnom teologickom ústave. V školskom roku 1863/64 spevácky krúžok prerušil činnosť pre nedostatok členov – spevákov a v zápisnici sa dočítame, že „...tento rok – dočasne zaniknut byl“.⁶⁴ V polovici 60. rokov sa spolok organizačne upevnil. Od 17. decembra 1868 vyvíjal činnosť ako Spevokol slovensko-srbsko-rusínsky alebo Spevokol slovanskej mládeže. S cieľom napomáhať duševnému vývinu a zušľachtovaniu mravov svojich členov zameral spevokol svoju činnosť na nácvik slovanského umeleckého spevu a jeho prezentáciu na verejnosti, hlavne v rámci populárnych slovenských besied (Šariš, Liptov, Gemer).⁶⁵

Študenti podporovaní profesorom Samuelom Miklerom nadviazali písomné i osobné kontakty s predstaviteľmi národného hnutia Jonášom Záborským, Bohumilom Nosákom, Alexandrom Duchnovičom, Pavlom Dobšinským. Slovenská spoločnosť sa zapojila aj do celonárodného pohybu. Svoje úsilie chcela zdokumentovať pristúpením za zakladajúceho člena Matice slovenskej.⁶⁶ Zakladajúcim členom sa stala slovenská mládežnícka knižnica na kolégiu.⁶⁷ V tejto súvislosti sa v zápisnici Slovenskej spoločnosti z 11. januára 1863 dočítame, že knihovníkovi bolo uložené, aby 20 zlatých, ktoré dobrovoľne sa zložili niektorí členovia spolku bolo odoslaných redakcii Pešťbudínskych vedo-

61 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1863/64, s. 30-51.

62 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1864/65, s. 52-67.

63 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 68-96.

64 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1863/64, s. 49 (zápisnica z 29. zasadnutia 11. 6. 1864).

65 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Pozri bližšie aj SEDLÁK, Imrich: Účast prešovského kolégia v slovenskom národnom hnutí. In: *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 102-104.

66 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1863/64, s. 48 (zápisnica z 28. zasadnutia 4. 6. 1864).

67 Zakladajúcim členom MS zo Šariša sa stali aj Jonáš Záborský a Ján Moravčík. Riadnym členom MS sa stal aj Ján Gaganec, gréckokatolícky biskup v Prešove, Ján Štec, katolícky farár v Kokošovciach, Spolok sv. Jána Krstiteľa v Prešove, Baltazár Ružiak, penzionovaný dôstojník v Prešo-

mostí v mene spoločnosti a predaných „*Matici slovenskej jako zakladatelé na první rok*“,⁶⁸ ostatné peniaze mali byť použité ako predplatné na slovenské časopisy. V súvislosti s otázkou „*komuby Slov. Matice knihy od ní vydany posilati měla, pakliby Společnost zdejší Slovenská z jakékoli příčiny nikdy zanikla?*“ bola daná následovná odpoveď: „...*žeby všechny jak těrchy, tak i výhody z tohoto vstoupení naši Společnosti za zakladatele Slov. Matice vypylyvající, – navždy od naší knihnice donášany a uživany byly. Túto ale (totiž knihnice) jako majetek Slov. mládeže, jejími dobrovolnými obetěmi nadobudnutý, – aby nezanikla, postaviti se má pod dozorství velebného Seniorátu gemerského, – co ale ještě lepšimu rozvážení doručeno bylo.*“⁶⁹ Z finančných dôvodov členstvo v Matici slovenskej členovia Slovenskej spoločnosti zamýšľali v roku 1866 zmeniť za riadne.⁷⁰

Výchovno-vzdelávacia práca sa počas stretnutí študentov zlepšovala a niesla v národnom duchu, čo zdôraznil aj poslucháč druhého ročníka teológie Gustáv Stollmann, tajomník Slovenskej spoločnosti v poslednej zápisnici školského roku 1863/64 slovami: „*Tak zakončili sme i tento rok šťastlivě, málo nás – sice – bolo, ale – k hrdosti to povědat můžeme – každý verný, čo svedomie si zradou nezačierni! – Boží požehnání nám ani toho roku nechybělo, nebo učinil skoro jeden každý člen Společnosti naši značni pokrok k lepšimu. nech jen Hospodin dá, aby tento ústav ještě mnohé hodné syny milému národu našému vychoval! S Bohom junáci!*“⁷¹ Svoj vzťah k Slovenskej spoločnosti, jeho členom, cieľovému zameraniu samovzdelávacieho jazykovo-literárneho spolku, ako aj poďakovanie predsedovi Michalovi Hlaváčkovi za jeho obetavosť a činorodú prácu vyjadril ne jeden člen krúžku.⁷²

Pre vzdelávaciu činnosť bola členom Slovenskej spoločnosti k dispozícii aj vlastná knižnica, ktorú zveľaďovali nákupom kníh z vlastných prostriedkov a darmi bývalých členov spolku i priaznivcov. Hneď v začiatkoch venoval Slovenskej spoločnosti niekoľko cirkevných časopisov a 61 zväzkov kníh sám Jonáš Záborský, v tom čase farár v blízkych Župčanoch.⁷³ Nechýbali zväzky kníh venované Maticou českou,⁷⁴ dary niektorých

ve, Karol Ehn, evanjelický farár v Hanušovciach, Bohumil Teofil Nosák, evanjelický farár v Sabinove, jeho brat Bohuslav Nezabudov, Andrej Bilovský, advokát v Bardejove. Jednatelom za Šariš sa stal Ján Štec. Bližšie SEDLÁK, Imrich: *V čierťažiach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 223-224

68 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 17-18 (zápisnica z 31. zasadnutia 11. 1. 1863).

69 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 18 (zápisnica z 31. zasadnutia 11. 1. 1863).

70 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. zápisnice za školský rok 1865/66, s. 89 (zápisnica z 28. 4. 1866).

71 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnica z 18. júna 1864, s. 51.

72 Pozri bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 138-139 (zápisnica z 31. zasadnutia 27. 6. 1868).

73 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 4 a n. (zápisnica z 27. 9. 1862, a 5. 11. 1862).

74 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 15 (zápisnica z 26. zasadnutia 10. 12. 1862).

kníhkupectiev i opätovné pripomenutie si činnosti Slovenskej spoločnosti ďalším darovaním kníh spomínaným Jonášom Záborským v školskom roku 1865/66.⁷⁵ Celkový stav knižnej literatúry na konci školského roku 1862/63 bol 566 zväzkov kníh,⁷⁶ v školskom roku 1863/64 to bolo 641 prác,⁷⁷ o dva roky, t. j. 1865/66 už 727 prác,⁷⁸ v školskom roku 1867/68 inventár knižnice vykazoval 764 zväzkov⁷⁹ a na konci školského roku 1869/70 to bolo 771 zväzkov, ktoré prebral spolok Kolo. Členovia kupovali najmä odbornú literatúru, v ich knižnici nechýbali Staré paměti dějin českých, Bibliotheka historicka, Dejiny národu českého od Palackého, Čelakovského Sebrané listy, Časopis Musea království českého, členovia odoberali matičné Letopisy, Národný kalendár, Pamätník Matice slovenskej..., časopisy cirkevné, literárne i politické, ako *Cirkevné listy*, *Domová pokladnica*, *Čiernokňažník*, *Sokol*, *Obzor*, *Pešťbudínske Vedomosti*, *Národní učitel*. Knižnica bola obohatená aj o študentské rukopisné časopisy *Napred* a *Mladoň*, z cudzojazyčných časopisov to boli najmä *Slavische Blätter* a *Zukunft*. Mnohé časopisecké tituly dostávali zdarma priamo od redaktorov danej redakcie.⁸⁰

Spoločná literárna činnosť členov Slovenskej spoločnosti, medzi ktorými nechýbali teológovia, vyvrcholila v školskom roku 1865/66 pozoruhodnou literárnou aktivitou – rukopisným zábavníkom *Napred*. Prvý zo šiestich ročníkov vyšiel pod názvom *Napred! Zábavník mládeže na Kollegiu ev. v Prešove*.⁸¹ Vyšlo päť ročníkov, zachoval sa štvrtý (1868/69) a piaty (1869/70). V zábavníku boli zverejnené tie literárne práce členov Slovenskej spoločnosti, ktoré dostali priaznivý posudok a odporúčanie na uverejnenie. Mnohé literárne útvary (poetické i prozaické) boli podpísané len pseudonymom. Medzi tých, ktorí publikovali aj pod svojím menom patrili Koloman Banšell, Daniel Lauček, Ján Alexander Fábry, Adolf Kállay, Gustáv Izák i Ján Vansa. Literárna tvorba, odrážajúca myšlienkový svet a ideovú orientáciu jednotlivých autorov na stránkach rukopisného zábavníka, bola rozmanitá.⁸² U Kolomana Banšella prevládala ľúbostná poézia, reflexívna poézia s národnou ideou i náládové básne inšpirované prírodou. Príspevky Daniela Laučeka boli zamerané na poéziu s motívom prírody, lásky i odrazom záujmu o aktuálne a politické udalosti s motívom slobody, voľnosti a národa. Jeho próza čerpala námet z ľudových rozprávok i študentského života (príbehy, poviedky), z histórie (tragédia),

75 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 73.

76 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1862/63, s. 32 (zápisnica z 5. 11. 1862).

77 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově 1862 – 1870*, s. 51.

78 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 97.

79 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 137 (zápisnica z 27. 6. 1868).

80 Pozri bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově 1862 – 1870*, s. 44, 47, 62, 65, 127, 173-174.

81 LAZAR. Ervín: *Napred*, rukopisný zábavník prešovskej študujúcej mládeže. In: *Nové obzory 21*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 172.

82 Literárnu tvorbu v zábavníku *Napred* pozri bližšie LAZAR. Ervín: *Napred*, rukopisný zábavník prešovskej študujúcej mládeže. In: *Nové obzory 21*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 172-186.

nechýbala túžba po osвете i obhajobe národnej kultúry (úvaha). Príroda, národ a Boh boli hlavnou myšlienkou v poézii Jána Alexandra Fábryho. Básňami, poviedkami i prekladmi prispel na stránky časopisu Ján Vansa, epickou básňou a poviedkou z obdobia rokov 1848/49 Adolf Kállay, intímnu lyrikou a poviedkou o láske Gustáv Izák. V školskom roku 1870/71 prestal vychádzať časopis Napred. Pravdepodobne práve v tom istom školskom roku začali členovia Spoločnosti alebo už Kola vydávať ďalší rukopisný zábavník *Mladoň* obsahujúci poéziu, prózu, znelky, paródie, hádanky. Ku *Mladoňu* bol spolu viazaný aj iný rukopis s nadpisom z „Napreda“.⁸³ Bolo to akési pokračovanie rukopisného zábavníka *Napred*.

Podľa poslednej známej a dochovanej zápisnice Slovenskej spoločnosti z roku 1870 (v poradí 28. zasadnutie) sa posledné stretnutie členov spoločnosti uskutočnilo 18. júna 1870. Na uvedenom stretnutí rečnil Daniel Lauček, ktorý „s *patrnou zdarilosťou*“ predniesol báseň *Pri bučine*. Ján Vansa podal posudok na prácu Andreja Sokolíka. Knihovník požiadal poverenie o prevzatie knižnice. Poverení boli Koloman Banšell a Jozef Országh, ktorí zároveň mali previesť kontrolu účtov pokladne. Gustáv Izák oznámil, že pán Gustáv Kordoš (bývalý podpredseda Slovenskej spoločnosti – D. V.) z levočskej slovenskej knižnice „vyňal *Vesnu, Zápisnice a Pamätnicu s tým cieľom, aby téže tunajšej slov. Knihovni dal*“. V zápisnici je ďalej uvedené, že Gustáv Izák navrhol uvedený dar neprijat' a odoslať ho do Matice slovenskej v Martine. Jeho návrh bol prijatý. Zapisovateľ Ján Dérer „v *krátkom srdečnom slove*“ poďakoval členom a pánovi predsedovi. Zápisnica bola ukončená slovami: „*Dôst. p. predsedu srdečne ďakuje – a oznamuje, že prosba naša k nemu súkromne zadaná, aby sa zo slovenskej spoločnosti ako slobodného literárneho spolku zatiaľ nedával, je vyplnená. Spolok nato svojmu vysokocenenému predsedovi vyvolal hlučné „Sláva“!*“⁸⁴

Medzi aktívnych členov Slovenskej spoločnosti v rokoch 1862 – 1870 patrili študenti teológie ako Koloman Banšell, Štefan Bella, Július Botto, Andrej Dianiška, Gustáv Dérer, Ján Dérer, Miloslav Droppa, Ján Alexander Fábry, Daniel Lauček, Andrej Sokolík, Miloslav Trnovský, Ján Vansa. Nechýbali právnici Jozef Bencúr, Gustáv Izák a gymnazisti ako Miroslav Droppa, Andrej Halaša, Jozef Országh, Ján Ružiak, či Pavel Zoch.⁸⁵ Nejednen z nich bol členom tohto samovzdelávacieho literárneho spolku počas celého svojho prešovského štúdia. Mnohí z nich sa neskôr uplatnili nielen vo verejnom spoločenskom a cirkevnom živote, ale mašli svoje miesto predovšetkým na poli slovenského literárneho i kultúrneho diania.

Recenzent: *PhDr. Milan Podrimavský, CSc.*

83 KLEIN-TESTOSKALSKÝ, Belo: *Bibliotheca slavica. Slovenský svet*, roč. 1, Prešov 1921, č. 25.

84 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rgk 1869/70, s. 188 (zápisnica z 28. zasadnutia 18. 6. 1870).

85 Úplný zoznam členov Slovenskej spoločnosti uvádza aj LAZAR, Ervín: Slovenská spoločnosť na Evanjelickom Kolégiu v Prešove. In: *Cirkevné listy*, roč. 49, 8. júna 1946, č. 14, s. 216-217.

Die studentische selbstbildende Slowakische Gesellschaft am Prešover evangelischen Kollegium in den Jahren 1862 – 1870 und ihr Anteil an der Ausbildung des nationalen Bewusstseins der Studenten

Zusammenfassung

Am Prešover evangelischen Kollegium spielte in der studentischen nationalen Bewegung in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts die selbstbildende Slowakische Gesellschaft eine wichtige Rolle. Im Bezug auf ihre Tätigkeit in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts kam es zu deren weiteren Entwicklung erst nach dem Ankommen des Theologieprofessoren Michal Hlaváček ans Kollegium. Dank ihm und den Studenten Daniel Bachát und Andrej Dianiška entstand im Jahre 1858/59 die private Gesellschaft der slowakischen Jugend und im Jahre 1862 die öffentliche Slowakische Gesellschaft. Zum Vorsitzenden wurde Michal Hlaváček gewählt. Mitglieder beider Gesellschaften waren Theologie-, Jura- und Gymnasiumstudenten. Die Selbstbildung verlief mittels Vorträgen, Singen, rhetorischen Übungen, Rezitieren, Literaturgestaltung und deren Bewertung in slowakischer Sprache. Die Studenten nahmen persönliches, bzw. schriftliches Kontakt mit Vertretern der slowakischen Bewegung (Jonáš Záborský, Bohumil Nosák, Alexander Duchnovič, Pavol Dobšínský) auf. Im Jahre 1870 wurde die Slowakische Gesellschaft durch den Selbstbildungsverein namens Kolo ersetzt, der vom Theologiestudenten Koloman Bašell und dem Jurastudenten Pavol Országh geführt wurde. Die Mitglieder der Slowakischen Gesellschaft gründeten Unterhaltungsmanuskripte Napred, Malý Rarášok, Mladoň, Denica und Prorok, die Mitglieder des Vereins Kolo den Almanach Napred. Die Volks- und Literaturaktivität der Kolomitglieder endete nach dem Jahre 1873.

(Preklad Lenka Bischof)

PRÁVNE NORMY A NARIADENIA ČSR (1918 – 1938) VOČI RÓMOM A ICH APLIKÁCIA V REGIÓNE KOŠÍC

Eva ZUPKOVÁ

Charakter právnych noriem a ich aplikácia v praxi, patria vo všeobecnosti k najdôležitejším črtám každej spoločnosti. V povahe zákonov sa odráža myslenie, potreby a životná úroveň society, ktorá ich vytvorila a uplatňovala. Legislatívne opatrenia sú faktorom, ktoré v minulosti výrazne kreovali sociálne vzťahy, práve z tohto dôvodu je nutné poukázať na konkrétne podmienky prijímania a uplatňovania zákonných opatrení na Slovensku voči rómskej minorite.

Právne normy a vzťahy s majoritným obyvateľstvom ovplyvňovali život rómskych komunit najbadateľnejšie, určovali mieru ich integrácie, prípadne izolácie v konkrétnych lokalitách. Na strane druhej, životný štýl Rómov a z neho prameniace problémy, či nedorozumenia sa výrazne odrážali v charaktere prijímaných zákonov. Sledovať kontinuitu prijímania a uplatňovania legislatívnych opatrení voči Rómom, od ich príchodu na územie Slovenska až po nami skúmané obdobie, by zaiste bolo nesmierne zaujímavé.

Prítomnosť Rómov¹ na území východného Slovenska nie je jav krátkodobý, bola znamenaná už v 14. storočí, no k ich trvalejšiemu usadeniu sa v tomto regióne došlo v priebehu nasledujúcich storočí. Obzvlášť atraktívne boli pre nich spišské mestá, tiež mestá Abovskej a Šarišskej župy, kde sa konali trhy a rozličné zábavy poskytujúce možnosť zárobku.

Najstaršia zmienka o Cigánoch na území mesta Košice pochádza z roku 1404, mešťan Matis Varmiš stál pred súdom richtára ako žalobca proti Matejovi Cigánovi, obžalovanému z krvavého prepadu. Matejovi Cigánovi ako obžalovanému bolo nariadené, aby svoju výpoveď v tejto veci potvrdil prísahou na kríž.² Početná skupina Cigánov prešla Košicami a územím južného Slovenska v roku 1417 a ešte v čase prechodu vtedajším Uhorskom sa rozdelila na menšie skupinky, ktoré smerovali do západnej Európy.³ Podľa daňových záznamov z roku 1686 žila už na predmestí Košíc rozsiahla komunita usadlých Rómov,⁴ pričom na celom území Abovsko-turnianskej župy sa pohybovali aj kočovné a polokočovné skupiny Rómov.

Tradičný spôsob života Rómov bol už od ich príchodu do Uhorska v rozpore s konzervatívnym kresťanským životným štýlom. Najvýraznejšie rozdiely sa týkali jazyka,

1 V texte bude použitý okrem termínu Róm aj pojem Cigán, s ohľadom na to, ako sa nachádza v pôvodných zdrojoch. Termín Cigán je exogénne etnonymum, ktoré používala majorita na označenie príslušníkov rómskej menšiny. Samotní Rómovia sa tak nenazývajú, používajú slová Rom – muž, Romni – žena, Roma – ľudia.

2 Zmienka sa nachádza v Súdných aktoch mesta Košíc z rokov 1393 – 1405. Fragmentárny odkaz rozpisal a doplnil vysvetlivkami Ondrej Halaga v príspevku Od kedy sú v Košiciach Cigáni? In: *Korzár*, roč. 6, 2003, č. 49, s. 3.

3 HORVÁTHOVÁ, Emília: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1964, s. 97.

4 HALAGA, Ondrej: *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 33.

bývania a kočovania, spôsobov obživy a zvyklostí.⁵ Majoritné obyvateľstvo sa s týmto životným štýlom vyrovnávalo ťažko, preto v priebehu 15. až 18. storočia dochádzalo k prenasledovaniu a násilnému vyhánaniu Rómov z mnohých európskych krajín.⁶

V 18. storočí sa o riešenie vzťahu Rómov a majoritnej spoločnosti pokúsili uhorskí panovníci Mária Terézia a Jozef II.. Zaviedli sériu reforiem, ktoré mali prispieť k rýchlej asimilácii Rómov, a hoci mali široký rámec pôsobnosti boli v konečnom dôsledku neúspešné. Život Rómov na území Abovsko-turnianskej župy výrazne neovplyvnili.

Z obdobia osvietenstva však pochádzajú prvé *súpisy Cigánov* v rámci jednotlivých žúp, ktoré sa stali jedinečným zdrojom informácií o živote Rómov v 18. storočí. Čiasťtočné analýzy týchto súpisov z územia Abovskej a Abovsko-turnianskej župy potvrdili dlhodobú spätosť Rómov s týmto regiónom. V roku 1893 sa v rámci celého Uhorska konal súpis zameraný na sčítanie rómskeho obyvateľstva a v Košiciach bola zaznamenaná prítomnosť 474 Rómov.⁷

Na začiatku 20. storočia sa sociálno-ekonomické postavenie Rómov v Abovsko-turnianskej župe zhoršilo, keďže hudba, kováčstvo ani iné zaužívané spôsoby obživy nedokázali zabezpečiť potrebné podmienky pre ich život. Župné, ani stoličné úrady si stále nedokázali poradiť s problémom potulných Rómov v Uhorsku. Medzi úradmi dochádzalo k častým kontaktom, pri ktorých sa navzájom oboznamovali so skúsenosťami pri riešení problému a vytvárali vlastné návrhy nariadení k trvalej úprave cigánskeho kočovania. Ich dôsledné uplatňovanie v praxi narušila prvá svetová vojna a následný kolaps mnohonárodnostnej monarchie.

Prevzatie rakúskych a uhorských právnych noriem

Československá republika patrila medzi nové štátne útvary, ktoré sa po skončení prvej svetovej vojny sformovali na troskách Rakúsko-uhorskej monarchie. Už od svojho vzniku musela čeliť mnohým problémom, pričom tie najzávažnejšie sa týkali vymedzenia aj zaistenia jej hraníc a bolo tiež nevyhnutné čo najskôr prijať potrebnú legislatívu a reorganizovať štátnu správu. Do všetkých spoločenských a politických procesov, ktoré sa po vzniku ČSR naštartovali, priamo alebo nepriamo zasahoval nacionálny problém.⁸ Otázka menšín výrazne ovplyvnila aj organizáciu štátnej a verejnej správy.

Bezprostredne po vzniku ČSR, v etape preberania správy územia, sa reforma municipiálnej správy uskutočňovala na základe *recepčnej normy* č.11/1918 Sbírkou zákonů

5 AUGUSTINI ab HORTIS, Samuel: *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava : Štúdio –dd-, 1995; BÁRSO-NY, Michal : *Tradícia rómskych remesiel*. Bratislava : WSA, 1993.

6 DANIEL, Bartolomej: *Dějiny Romů*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1994; HORVÁTHOVÁ, Jana: *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Lidové noviny, 2002; FRASER, Angus: *Cikáni*. Praha : NLN, 1998.

7 *Magyar statisztikai közlemények IX. A Magyarországhan 1893, január 31-én végrehajtott Czigányösszeírás eredményei*. Budapest 1895.

8 Na území dedičných Českých krajín, Slovenska a Podkarpatskej Rusi bol oficiálne najpočetnejším národom československý národ. Podľa sčítania obyvateľov sa k nemu v roku 1921 prihlásilo 8 764 213 ľudí a v roku 1930 9 688 770 ľudí. Viac ako jednu tretinu všetkých obyvateľov ČSR pritom tvorili národnostné menšiny a medzi najpočetnejšie patrili Nemci a Maďari, ktorí svojimi revizionistickými snahami ohrozovali existenciu mladej republiky.

a nařízení státu Československého.⁹ Podľa tohto zákona sa prevzal uhorský správny poriadok s platnosťou pre celé Slovensko a Podkarpatskú Rus a rakúsky správny poriadok platný pre České krajiny. Dočasná správa fungovala až do prijatia *župného zákona* č. 126/1920 Zb. z. a n., ktorým sa mala unifikovať verejná správa na území celej republiky zriadením 21 žúp, z ktorých 6 malo zaberat' územia Slovenska. Systém verejnej správy sa mal zjednodušiť, zdemokratizovať a zjednotiť na rovnakom type úradov a agendy.¹⁰ Župný zákon bol po rýchlej príprave prerokovaný a prijatý 29. februára 1920.¹¹ Počas rokovania sa naplno prejavilo jeho nacionálne pozadie a jeden z členov zhromaždenia Karel Kramář sa vyjadril, že „*pro mne celá ta věc zůstává pořád jen národním problémem, ničím jiným ...já chci od vás jedno, aby se udelali takové župy, které nejsou národnostně nebezpečny.*“¹²

Na Slovensku nadobudol župný zákon platnosť 1. januára 1923.¹³ Zriadených bolo 6 veľžúp s poradovými číslami XV. – XX.¹⁴ Poradové číslo XX. mala Košická župa, ktorá sa sformovala z častí bývalých uhorských žúp Abovsko-turnianskej, Šarišskej, Užhorožskej, Zemplínskej a Gelnického okresu župy Spišskej.¹⁵ Sídлом župy sa stali Košice a správne bola rozdelená na 17 obvodov.¹⁶ Často býva mylne stotožňovaná s územím celého východného Slovenska.¹⁷ Ďalšia zmena v organizácii štátnej správy nastala v roku 1927, prijatím zákona č. 125/1927 Zb. z. a n., ktorý zrušil župné zriadenie a prispôbil ho krajinskej, respektíve okresnej forme správy.

-
- 9 Ďalej len Zb. z. a n.; ŠUCHOVÁ, Xénia: Organizácia verejnej správy na Slovensku a medzivojnovom období – problém integrácie Slovenska do demokratickej Československej republiky. In: *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2002, s. 239-248.
- 10 ŠUCHOVÁ, Xénia: Organizácia verejnej správy na Slovensku a medzivojnovom období – problém integrácie Slovenska do demokratickej Československej republiky. In: *Česko-Slovenská historická ročenka*, 2002, s. 243.
- 11 Zákon bol prerokovaný a prijatý spolu s ústavnou listinou dočasným revolučným Národným zhromaždením, bez zástupcov národnostných menšín. PETRAŠ, René: Reforma správy a národná otázka na počiatku prvej republiky. In: *Historický obzor*, roč. 13, 2002, V. – VI., s. 133-137.
- 12 PETRAŠ, René: Reforma správy a národná otázka na počiatku prvej republiky. In: *Historický obzor*, roč. 13, 2002, č. 5-6, s. 135. Obavy českých politikov sa týkali predovšetkým nemeckej menšiny, ktorá by po zavedení župného zriadenia získala na úrovni týchto správnych jednotiek väčšinu. Vytvorila by sa tak šanca odtrhnutia „nemeckých“ žúp od územia Československej republiky.
- 13 Vládnym nariadením č. 310/1922 Zb. z. a n.
- 14 Poradové číslo XV. Bratislava, XVI. Nitra, XVII. Martin, XVIII. Zvolen, XIX. Liptovský Mikuláš, XX. Košice. V Čechách nenadobudol platnosť vôbec.
- 15 RUŽIČKA, Ladislav: Štátna a verejná správa Košickej župy v rokoch 1923 – 1928. In: *Historica Carpatica*, roč. 14, 1985, č. 16, s. 165-178; DULOVIČ, Erik: Realizácia štátnej politiky županov Košickej župy v rokoch 1923 – 1928. In: *Historický časopis*, roč. 53, 2005, č. 4, s. 659-696. Československá armáda vstúpila prvýkrát do Košíc 29. decembra 1918, v priebehu januára 1919 obsadila severnú časť Abovsko-turnianskej župy, čím sa začala etapa preberania tohto územia československými správnymi orgánmi. Formovanie Košickej župy bolo na pár mesiacov prerušené vpádom maďarskej Červenej armády na územie Slovenska a vytvorením Slovenskej republiky rád. Po vytlačení maďarskej armády z územia Slovenska sa do Košíc 5. júla 1919 opäť vrátila československá armáda a proces preberania správy územia pokračoval.
- 16 Košice, Moldava nad Bodvou, Prešov, Bardejov, Sabinov, Svidník, Giraltovce, Sečovce, Kráľovský Chlmec, Vranov, Michalovce, Veľké Kapušany, Sobrance, Humenné, Snina, Gelnica, Medzilaborce.

Už počas spomínaných procesov konštituovania sa reforiem politickej správy museli úrady na rôznych úrovniach čeliť sťažnostiam na potulujúce sa skupiny, predovšetkým na kočovné skupiny Rómov. Najčastejšie ponosy sa týkali krádeží, prepádov, v niektorých prípadoch aj vražd, pričom od nižších inšancií sa tieto sťažnosti presúvali až k ministerstvám. Sťažnosti a apely na riešenie situácie zaznievali aj na pôde Poslaneckej snemovne, pričom poslanci z jednotlivých okresov, najmä juhočeských, poukazovali na stúpajúcu kriminalitu v ich obvodoch: „*Pane ministře, v poslední době potulují se četné tlupy loupeživých kočovníků jako brusiči, deštníkáři, hrnčíři, kramáři, komedianti, cikáni, obchodníci s koňmi v jihočeských okresích, kteří pod rouškou provozování kočovné živnosti, k níž mají od ostatních úřadů povolení, prohlížejí si obytná stavení venkovanů, by při nejbližší vhodné příležitosti je přepadli, vykradli, ano i obyvatele vraždili*“.¹⁸ Žiadali rázne a rýchle opatrenia, „*vláda nacht' vydá zákon, jimž se cikánským a jim příbuzným kočujícím tlupám zakazuje potulka po venkově a stanoví se stále bydliště buď v jejich domovských obcích, buď v místech k tomu vyznačených*“.¹⁹

ČSR musela na základe týchto apelov čo najskôr legislatívne upraviť svoj vzťah k tulákom a v súlade s požiadavkami verejnosti najmä k Cigánom.²⁰ Bolo nevyhnutné zjednotiť a zefektívniť postup voči kočovníkom, prevádzkovateľom potulných živností a najrôznejším typom obchodníkov. Aj v tomto prípade siahla ČSR po legislatíve bývalej monarchie, keďže vzťah k Rómom v jednotlivých župách a krajoch sa upravoval na základe starších rakúskych a uhorských zákonov.²¹ V platnosti ešte niekoľko rokov zostal výnos rakúskeho ministerstva vnútra č. 14015 z roku 1888, ktorý v 14 bodoch upravoval postup voči kočovným Cigánom.²² Vychádzal predovšetkým z postrkového konania, obmedzenia vydávania cestovných pasov Cigánom, úplného zamedzenia prístupu kočovníkov do niektorých krajov a z konfiškácii majetku kočovných skupín.²³ Nevyklučovalo sa však ani jeho uplatnenie voči usadlej rómskej populácii.

17 RUŽIČKA, Ladislav: Štátna a verejná správa Košickej župa v rokoch 1923 – 1928. In: *Historica Carpatica*, roč. 14, 1985, č. 16, s. 171. Autor správne upozornil na rozdiel medzi teritoriálnym vymedzením bývalej uhorskej Abovsko-turnianskej župy, Košickej župy a regiónom východného Slovenska. Nerešpektovanie týchto rozdielov malo za následok napríklad skreslenie údajov o rómskej populácii na východnom Slovensku v inak veľmi kvalitných publikáciách Ctibora Nečasa. NEČAS, Ctibor: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. In: *Historická demografie*, 1998, č. 22, s. 169-199.

18 *Sťažnosť Dr. Vojtu Viškovského z 11. júla 1919 na časté krádeže, lúpežné prepadnutia dedinského obyvateľstva v juhočeských krajoch* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1328_00.htm>. Hoci v mnohých prípadoch nešlo o príslušníkov rómskej menšiny, negatívne skúsenosti s rastúcou kriminalitou sa subsumovali pod pojem Cigán.

19 *Návrh Vojtecha Čipery, Jana Veselého z 16. októbra 1919* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1722_00.htm>.

20 *Návrh Vojtecha Čipery, Jana Veselého z 16. októbra 1919* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1722_00.htm>.

21 GEČELOVSKÝ, Vladimír: Právne normy týkajúce sa Rómov a ich aplikácia v Gemeri (1918 – 1938). In: *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku*. Zost. Arne B. Mann. Bratislava : Ister Science Press, 1992, s. 79-88; GEČELOVSKÝ, Vladimír: *Nariadenia voči Rómom na Slovensku do roku 1945*. Prešov : Vyd. Victoria, 2004, s. 21-34; HORVÁTHOVÁ, Emília: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava : SAV, 1964, s. 155-173.

22 Štátny archív (ŠA) Košice, fond Hlavnoslužňovský úrad 1850 – 922, rok 1921, sp. 4144.

Účinným ostal aj uhorský výnos č. 15000 z roku 1916 o kočovných cigánoch, v ktorého znení sa okrem obmedzenia kočovania spomínajú aj evidencie cigánskeho obyvateľstva a cigánske legitimácie.²⁴ Výnos vznikol v čase vojny a cieľom evidencií bolo predovšetkým podchytiť možných brancov,²⁵ keďže bol prijatý v čase rozpadu Rakúsko-Uhorska. O jeho účinnosti máme len málo informácií.

Československá právna prax operovala vo vzťahu k Rómom aj podľa iných noriem a nariadení, ktoré mali všeobecnejší charakter, teda neboli vytvorené a aplikované len voči rómskym skupinám. Išlo zväčša o normy trestného a zdravotno-bezpečnostného charakteru. Z oblasti trestného práva boli najčastejšie uplatňované rakúske zákony č. 108/1873 a č. 89/1885, upravujúce postup voči tulákom, žobrákom a zaháľáčom.²⁶ Na Slovensku a Podkarpatskej Rusi bol platný zákonný článok č. XXI/1913 o verejne nebezpečných zaháľáčoch, podľa ktorého podliehali trestu „*práci spôsobilé a na zárobok odkázané individúá, ktoré zdráhajú sa práce, sa túlajú, alebo vedú život práce sa štítiacich.*“²⁷ V prípade, že niekto bol za takýto priestupok viackrát stíhaný, pričom od posledného priestupku neuplynuli ani dva roky, jeho konanie bolo posudzované ako trestný čin. Trestom bolo zvyčajne umiestnenie v donucovacích pracovniach, kde káranec musel stráviť minimálne rok, maximálne päť rokov. Hoci sa tento článok dominantne uplatňoval voči tulákom, trestané podľa neho mohli byť aj osoby, ktoré podnecovali deti

23 Paragrafy 1 a 2: ...ak by skupiny Cigánov skutočne prešli cez hranice, majú byť najkratšou cestou poslané späť. Ak by sa Cigáni napriek všetkej ostrážitosti dostali do vnútra zeme, majú tuzemské úrady v dohode s pohraničnými úradmi nariadiť vyvedenie za hranice. Paragraf 4: Všetci Cigáni, ktorí sa potulujú bez práce a zamestnania, ktorých vyhostenie podľa odseku 1 a 2 nemohlo byť ihneď uskutočnené, či už cudzí alebo tuzemskí a či majú vykázané listiny alebo nie, musia byť ako tuláci odovzdaní príslušnému súdu na potrestanie v zmysle zákona zo dňa 24. 5. 1885, č. 89 z. z. Mladistvých, ktorí nie sú spôsobilí na trestné stíhanie, treba dať do dočasnej opatery obci, kde boli pristihnúť. Paragraf 7: Cigáni, ktorí táborením v skupinách alebo pasením svojich ťažných zvierat spôsobili škodu na poľných plodinách, v lesoch, nech sú vždy stíhaní podľa príslušných zákonov o ochrane poľí a lesov. Paragraf 10: Pri každom zadržaní túlavých cigánskych skupín za účelom zástavného zaistenia útrat spojených so zadržaním alebo postrkom, ďalej ošetrovacích nákladov za mladistvých, náhradných obnosoch za škody na poliach alebo lesoch, ako aj výdavkov za lekársku a zverolekársku prehliadku, vozy, zdravé kone a ostatné ich veci nech sa spíšu a prevezmú do úradnej úschovy, a ako právoplatne uložené k prípadnému krytiu nedobytných výloh exekučne predané.

24 Paragraf 1: Cigánom je kočovanie – potulovanie zakázané. Za kočujúceho považuje sa každý cigán, ktorý nemôže preukázať svoje riadne bydlisko. Keď cigán preukáže riadne bydlisko, ale zdržuje sa inde, a toto zdržiavanie sa nie je dostatočne odôvodnené, nariadi úrad jeho odstránenie do miesta pobytu postrkom. Paragraf 4 Obce, ktoré sú určené k tomu, aby sa v nich cigáni zdržiavali, sú za súčinnosti policajného úradu povinné, vziať ihneď každého tam sa zdržiavajúceho cigána do evidencie. V evidencii sú cigáni a majú byť podľa možností rozdelení podľa rodín ...bez ohľadu na to, či sú usadlí, alebo nie.

25 Paragraf 6: V evidencii sú cigáni, ktorí sú schopní vojenskej služby alebo vojenských úkonov...

26 *Vládny návrh o zriadení nútených pracovných kolónií a o zmene niektorých ustanovení trestného práva* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0445_01.htm>.

27 *Vládny návrh o zriadení nútených pracovných kolónií a o zmene niektorých ustanovení trestného práva* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0445_01.htm>.

mladšie ako 16 rokov k žobraniu, prípadne rodičia, tútori a kurátori, ktoré svojim deťom a zverencom neprekazili túlanie.²⁸

Článok XXI./1913 a s ním zasielané obežníky ministerstva vnútra presne definovali, koho bolo potrebné pokladať za tuláka: „*ten, kto nemal stále bydlisko, alebo bydlisko zanechal, nebol zamestnaný, nepracoval a túlal sa...sem patria sluhovia, ktorí svoje miesta bez základnej príčiny často menia a individuá, ktoré vedú život ľahkomyselný, jakožto Cigáni.*“²⁹ Cigáni sa rozdeľovali na dve základné skupiny, na domácich a potulných. Kým prvá skupina mala stále zamestnanie, prípadne sa živila žobraním, t.j. životom ľahkomyselným, potulní Cigáni boli charakterizovaní ako osoby bez bydliska, ktoré stále vandrujú, žobrujú, kradnú a ohrozujú verejnosť po obciach.³⁰ Právomoci rozhodovať v sporoch a vykonávať tresty mali v súlade s platnými nariadeniami politické úrady a okresné sudy.

V roku 1921 postúpilo Ministerstvo vnútra odpis rakúskeho výnosu z roku 1888 Ministerstvu s plnou mocou pre správu Slovenska, odkiaľ bol ďalej zaslaný jednotlivým župným úradom. Aplikácia vyššie spomenutých zákonov na území Abovsko-turnianskej župy³¹ bola obmedzená, napriek tomu, že rakúsky výnos z roku 1888 bol podľa Ministerstva vnútra najvhodnejší, pre bývalé uhorské župy sa nehodil. Samotné ministerstvo si uvedomovalo, že „*pomery na Slovensku sú od pomerov v českých zemiach celkom odlišné, lebo tuna je veľa Cigánov usedlých, čo v českých zemiach vôbec nie je*“³² a preto sa zákony mali uplatňovať najmä voči cudzím Cigánom, prichádzajúcim na územie župy z Maďarska. Súčasne požiadalo Ministerstvo vnútra župné úrady o kritiku výnosu z roku 1888, prípadne o návrh iného, vhodnejšieho postupu voči Cigánom, ktorý by pochádzal z ich vlastných skúseností.³³

Košický hlavný slúžny v tejto súvislosti zhodnotil situáciu v okrese Košice ako uspokojivú a pridal aj niekoľko návrhov, ako by úrady mohli voči Cigánom postupovať. Navrhol zriadiť „*presný kataster*“ podľa obcí, v ktorom by sa o Cigánoch viedli podrobné údaje, napríklad vek, miesto narodenia, podrobný popis osoby a fotografia.³⁴ Túlanie sa malo veľmi prísne stíhať, rovnako aj obchod s koňmi, ktorý túlavý život podporoval. Navrhol tiež prideliť Cigánom pôdu, aby sa naučili hospodáriť a veľký dôraz kládol na vzdelanie cigánskych detí.³⁵

Hlavný slúžny prejavil vo vzťahu k Rómom v okrese mimoriadne dobrú znalosť pomerov, poznal príčiny najčastejších konfliktov, t. j. kočovanie a obchod s koňmi a na-

28 *Vládny návrh o zriadení nútených pracovných kolónií a o zmene niektorých ustanovení trestného práva* [online]. Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0445_01.htm>.

29 GECEĽOVSKÝ, Vladimír: Právne normy týkajúce sa Rómov a ich aplikácia v Gemeri (1918 – 1938). In: *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku*. Zost. Arne B. Mann. Bratislava : Ister Science Press, 1992, s. 79-88.

30 GECEĽOVSKÝ, Vladimír: Právne normy týkajúce sa Rómov a ich aplikácia v Gemeri (1918 – 1938). In: *Neznámi Rómovia. Zo života a kultúry Cigánov – Rómov na Slovensku*. Zost. Arne B. Mann. Bratislava : Ister Science Press, 1992, s. 79-88.

31 Od roku 1923 Košickej župy.

32 ŠA Košice, fond Hlavnoslužnovský úrad 1850 – 1922, rok 1921, sp. 4144.

33 ŠA Košice, fond Hlavnoslužnovský úrad 1850 – 1922, rok 1921, sp. 4144.

34 ŠA Košice, fond Hlavnoslužnovský úrad 1850 – 1922, rok 1921, sp. 5 023.

vrhol konkrétne metódy riešenia daných problémov. Poukázal na slabú väzbu Rómov k pôde a hospodáreniu a okrem toho si uvedomoval dôležitosť vzdelania rómskych detí pre ďalšie pozitívne zmeny v ich živote. Jeho odporúčania nesmerovali len k obmedzeniu kočovania a s tým súvisiacich ťažkostí, ale aj k výraznejšej integrácii Rómov.

Situáciu vo svojich obvodoch zhodnotili aj hlavní slúžni obvodu v Moldave a v Ždani.³⁶ Podľa moldavského slúžneho tam „*žijú len usadlí Cigáni, ktorí sa dobre správajú*“ a žiadne problémy nespôsobujú. Aj Cigáni v Ždani boli podľa správy slúžneho usadlí a nespôsobovali ťažkosti v obvode, naopak „*všetci pracujú ako hájníci, pastieri, lesní robotníci alebo hudobníci*“.³⁷

Pomery medzi rómskou populáciou na území mesta Košíc a okresu Košice neboli podľa spomenutých hlásení také akútne, ako tomu bolo napríklad v juhočeských obvodoch. Väčšina hlásení z územia slovenských žúp sa tiež zhodovala v tom, že najväčším problémom rómskeho obyvateľstva v republike je hlboká chudoba. Na základe vypracovaných správ a hlásení z obvodov sa však prioritou vo vzťahu k Rómom v celej ČSR stalo obmedzenie ich potulovania sa a zabránenie prísunu cudzích rómskych skupín na územie republiky.

Sčítanie obyvateľov v ČSR (1918 – 1938)

Hoci sa počas medzivojnového obdobia množili sťažnosti na početnú rómsku populáciu, kočovnú i usadlú, počet Rómov žijúcich v prvej ČSR nie je známy, môžeme ho len odhadovať. V roku 1921 sa uskutočnilo prvé sčítanie obyvateľov Československej republiky. Cigáni boli vnímaní ako národnosť, podľa jej platnej definície ako „*príslušnosti ku kmeňu, ktorej hlavným vonkajším znakom je spravidla materinský jazyk, židia si môžu priznať národnosť židovskú, neprípustné je vyznačovať miesto národnosti príslušnosť k určitému územiu, nesmie teda byť zapísané napr. Hanák, Slezan a pod.*“.³⁸ Popri dominantnom zaznamenávaní údajov o národnosti československej, nemeckej, maďarskej, židovskej, v niektorých župách aj poľskej, či ruskej mala svoje zastúpenie aj cigánska národnosť.³⁹ V Čechách sa k cigánskej národnosti prihlásilo 61 osôb a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi to bolo celkom 7967 osôb. Sú to však údaje veľmi skreslené. Podľa najpriateľnejších demografických odhadov žilo v ČSR krátko po jej vzniku približne 70 000 Rómov.⁴⁰

Cigánska národnosť bola zahrnutá pri sčítaní obyvateľov v kolónke iné, pričom pomerné zastúpenie pre konkrétnu obec, či mesto bolo uvedené ako poznámka pod čiarou, ani to však nemuselo znamenať konečný, presný počet rómskeho obyvateľstva pre konkrétnu lokalitu. Medzi zaznamenávané údaje počas cenzu v roku 1921 patril aj počet

35 ŠA Košice, fond Hlavnoslužňovský úrad 1850 – 922, rok 1921, sp. 5 023.

36 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1921, škatuľa (šk.) 430, sp. 5766.

37 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1921, šk. 430, sp. 5766.

38 Sčítanie ľudu v republike Československej z 1. 12. 1930, časť 1, s. 45. Inštrukcie pre sčítanie ľudu.

39 *Štatistický lexikón obcí na Slovensku*. Praha 1927.

40 NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Rómové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994, s. 11.

domov – obydlí v jednotlivých mestách a dedinách. Zostavovatelia štatistického lexikónu tu narazili na problém, mali ťažkosti so zaradením niektorých typov obydlí, chatrčí, kolíb a búd. Tieto neštandardné príbytky boli obývané predovšetkým Rómami a nachádzali sa na obecných pozemkoch.⁴¹ V poznámkach pod čiarou sú tak mnohé odkazy na cigánske tábory, cigánske obydlia a budy s počtom obyvateľov v nich. Práve tento druh informácií je pre zistenie počtu Rómov v jednotlivých obciach a obvodoch smerodajný.

Mesto Košice malo v roku 1921 52 898 obyvateľov, z toho 31 572 obyvateľov sa hlásilo k národnosti československej, 167 k ruskej, 11 206 k maďarskej a 5275 k národnosti židovskej. V kolónke iné národnosti je údaj o 2438 obyvateľoch mesta, z nich 2145 bolo národnosti nemeckej a 130 poľskej. Okrem toho žilo v meste 2240 „cudzozemcov“, no v zázname nie je ani zmienka o Rómoch žijúcich v meste, pričom v tomto období tu existovala rozsiahla usadlá rómska komunita.⁴²

V obciach okresu Košice bolo v sledovanom období niekoľko veľmi zaujímavých záznamov. Napríklad v obci Bernátovce sčítanie evidovalo 295 obyvateľov, 71 z nich malo inú národnosť a v poznámke pod čiarou sa uvádza, že až 70 z nich bolo cigánskej národnosti, no neuvádza sa typ obydlia.⁴³ Obec Bukovec s počtom obyvateľov 478 mala 34 obyvateľov s inou národnosťou a dodatočne bolo uvedené, že všetci boli Cigáni. V obci Ďurkov žilo 667 obyvateľov, 49 z nich s inou národnosťou, pričom v 48 prípadoch šlo o Cigánov. Okrem toho bol v obci cigánsky tábor s 5 obydliami, v ktorých žilo 30 ľudí. Obec Veľká Ida s počtom obyvateľov 2145, mala v tom období cigánsku štvrť s 27 domami a 135 obyvateľmi, pričom ani jeden z nich sa nehlásil k cigánskej národnosti. Podobne aj v Kechneči, s počtom obyvateľov 469, stála cigánska buda so 6 obyvateľmi, ktorí sa nehlásili k cigánskej národnosti. V Kráľovciach so 404 obyvateľmi bolo zaevidovaných 40 Cigánov v 3 búdach, bez uvedenej cigánskej národnosti. Krásna nad Hornádom mala 1044 obyvateľov, z toho 62 s inou národnosťou, v 61 prípadoch s cigánskou. Pri obci Myslava s 1322 obyvateľmi bolo roztrúsených niekoľko chatrčí s cigánskym obyvateľstvom. Podobné roztrúsené cigánske obydlia boli aj pri obci Sviniča, ktorá mala podľa sčítania 756 obyvateľov. V Ťahanovciach, s 1 588 obyvateľmi bolo zaevidovaných 12 cigánskych búd so 62 obyvateľmi, bez uvedenej cigánskej národnosti. Trebejov s 189 obyvateľmi, mal uvedenú aj inú národnosť v počte 10, z toho všetci Cigáni. Podobná situácia bola aj vo Vieske s 507 obyvateľmi a vykázanou inou národnosťou v počte 33, všetci Cigáni. Pri obciach Trst'any a Ždaňa boli cigánske tábory.⁴⁴

Podľa výsledkov sčítania obyvateľov z roku 1930⁴⁵ žilo v Čechách 227 Rómov, na Slovensku 30 626 a oproti predošlému cenzu tak došlo k značnému zvýšeniu počtu evidovaných. V roku 1930 sa zmenila definícia národnosti, v ktorej sa kládol väčší dôraz na materinskú reč, čím došlo k jej zobjektívizovaniu.⁴⁶ Zároveň obsahovala normu o pre-

41 Zistenie počtu domov na území slovenských žúp bolo pre správne orgány celkovo veľmi problematické, a to kvôli nejednotnosti systému číslovania domov v bývalých uhorských župách.

42 Evidencia cigánov z roku 1924 totiž v meste potvrdila prítomnosť 771 Rómov. In: ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, inv. č. 28. *Evidencia Cigánov z roku 1924.*

43 *Štatistický lexikón obcí na Slovensku.* Praha 1927.

44 *Štatistický lexikón obcí na Slovensku.* Praha 1927.

45 *Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej.* Praha : Orbis, 1936.

46 *Sčítanie ľudu v republike Československej z 1. 12. 1930,* časť 1, s. 45. Inštrukcie pre sčítanie ľudu.

národnosti: „*národnosť sa zapisuje spravidla podľa materinského jazyka, inú národnosť než o ktorej svedčí materinský jazyk možno zapísať len vtedy, ak sčítaná osoba nehovorí materinským jazykom ani vo svojej rodine, ani v domácnosti a úplne ovláda reč onej národnosti*“.⁴⁷

V okrese Košice bolo podchytených 1321 Rómov, v meste Košice 230 a okrem toho boli v obvode mesta zaevidované aj núdzové obydliá v počte 45, ktoré obývalo 178 ľudí. Hoci sa tu priamo neuvádzalo, že šlo o rómske obyvateľstvo, je to dosť pravdepodobné. V 30. rokoch 20. storočia sa totiž v dôsledku zhoršujúcich sociálnych pomerov sťahovalo do Košíc množstvo rómskych skupín z celého východného Slovenska a tamojšie bezpečnostné zložky ich pobyt a činnosť pozorne sledovali.⁴⁸ Policajné riaditeľstvo dokonca vypracovalo ich menný zoznam, v ktorom sa uvádzala aj približná dĺžka pobytu na území mesta a najčastejšie zdroje obživy.⁴⁹

Aj v rámci okresu Košice došlo k výraznému nárastu počtu dedín s rómskym obyvateľstvom, ten však nebol spôsobený novo vytvorenými komunitami, ale problematickým spôsobom zaevidovania osôb pri predchádzajúcom sčítaní.⁵⁰ V sčítaní obyvateľov z roku 1930 sa opätovne objavujú informácie o množstve kolíb, chatrčí, núdzových príbytkov, dokonca o pohyblivých príbytkoch, obývaných Cigánmi.⁵¹

V spomínaných cenzoch obyvateľov v Československej republike sú zaznamenané len čiastočné údaje o skupinkách usadených Rómov v tej ktorej konkrétnej lokalite. Informácie takéhoto druhu a kvality sa pre potrebu úradov ukázali ako nedostatočné a skreslené. Súčasne sa ukázalo, že štátna moc potrebuje pre úpravu vzťahov k rómskej minorite iný druh údajov, s oveľa širším záberom.

Evidencie Cigánov podľa domovskej príslušnosti

Kočovné skupiny, ktorých pohyb spôsoboval úradom najviac starostí nebolo možné kontrolovať takmer vôbec. Štátne orgány preto pristúpili k evidencii Cigánov podľa domovskej príslušnosti, ktorá mala pohyb jednotlivých skupín sprehľadniť.⁵² V Čechách prebehli takéto parciálne evidencie najskôr, keď v auguste 1922 vypracovali orgány okresnej správy, na žiadosť orgánov Zemskej správy politickej v Prahe, *Zoznam do*

47 *Sčítanie ľudu v republike Československej z 1. 12. 1930*, časť 1, s. 45. Inštrukcie pre sčítanie ľudu.

48 Archív mesta Košice (AMK), fond Mestský notársky úrad v Košiciach 1923 – 1938, rok 1933, šk. 122, inv. č. 154.

49 AMK, fond Mestský notársky úrad v Košiciach 1923 – 1938, rok 1933, šk. 122, inv. č. 154.

50 Napríklad v obciach Nižná Myšľa a Vyšná Myšľa okres Košice, ktoré v roku 1921 neuvádzali ani jedného Róma vo svojich chotároch, by museli za krátky čas vzniknúť početné komunity s rómskymi obydliami.

51 *Štatistický lexikón obcí v krajine Slovenskej*. Praha : Orbis, 1936.

52 Aj v tomto smere nadviazala ČSR na legislatívne a správne postupy Rakúsko-Uhorska, kde sa evidencie a súpisy Cigánov v rámci jednotlivých žúp konali už v 18. a 19. storočí. Na území správnych celkov neboli spracovávané rovnako dôsledne, dokonca sa v totožnom roku zaznamenali rozličné typy údajov. Pre územie bývalej Abovsko-turnianskej župy sú zachované súpisy z rokov 1768, 1786/87, 1854, 1873 a pre Turniansku župu existujú aj súpisy z rokov 1775 a 1776. Väčšina týchto súpisov je neúplná. Najrozsiahljšia evidencia rómskeho obyvateľstva v rámci ce-

Čiech príslušných Cigánov, ktorý obsahoval údaje o mene, priezvisku, domovskej príslušnosti, stave, spôsobe života a prezývkach tamjšej cigánskej populácie.⁵³ Ministerstvo vnútra oboznámilo s týmto postupom zemské správy na Morave a v Sliezsku, tiež Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska a Civilnú správu Podkarpatskej Rusi v Užhorode. V roku 1924 im nariadilo vypracovať takéto menné zoznamy Cigánov príslušných do ich okresov a cudzích Cigánov, zdržujúcich sa v okresoch.⁵⁴ Údaje sa následne mali centrálné uchovávať a spracovávať.

15. marca 1924 nariadilo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska župám, aby do šiestich týždňov zaznamenali vo svojich obvodoch počet usadlých a kočovných Cigánov, ich zamestnanie, sklony k trestnej činnosti, údaje o školskej dochádzke ich detí, prípadne aké osobné skúsenosti s nimi majú v obvodoch.⁵⁵ Evidencie na Slovensku mali veľký časový sklz, v mnohých obvodoch sa vôbec nekonali, prípadne boli nepresné.⁵⁶ Personálne sa evidencia mala zabezpečiť v súčinnosti župných úradov s bezpečnostnými zložkami,⁵⁷ čo bolo veľmi praktické, pretože četnícke stanice sa nachádzali po celom území ČSR, aj na Podkarpatskej Rusi. Zapojenie bezpečnostných zložiek do tejto evidencie výrazne pozdvihlo kvalitu zaznamenaných údajov. Četníci, ktorí mali vo svojich obvodoch niekoľko obcí, veľmi dobre poznali miestne rómske obyvateľstvo a pravdepodobne s ním aj často osobne prichádzali do kontaktu. Svedčia o tom zaznamenané podrobnosti o rodinných vzťahoch Rómov, ich aktivitách a bývaní.

Základom evidencie sa stala domovská príslušnosť. Domovská príslušnosť a domovské právo mali v období konštituovania sa Československej republiky ďalekosiahly význam, pretože boli podmienkou získania štátneho občianstva, práv a povinností riadneho obyvateľa republiky, vrátane práva voliť a byť volený, práva vykonávať zárobkovú činnosť, nároku na sociálne zabezpečenie, pomoc v nezamestnanosti atď.⁵⁸ Podmienky nadobúdania domovského práva sa na území bývalej Rakúsko-Uhorskej monarchie odlišovali, legislatíva prvej ČSR sa s týmto nesúlalom musela čo najskôr vysporiadať, pričom bolo potrebné brať do úvahy medzinárodné zmluvy a napätú situáciu v národnostne

lého Uhorska sa konala v roku 1893 a údaje o počte Rómov a ich obydlí môžeme nájsť aj vo všeobecných cenzoach obyvateľov Uhorska, ktoré sa konali každých 10 rokov.

53 NEČAS, Ctibor: Evidence československých Cikánů v letech 1922 – 1927. In: *Český lid*, roč. 73, 1986, č. 2, s. 66; NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994. ???

54 NEČAS, Ctibor: Evidence československých Cikánů v letech 1922 – 1927. In: *Český lid*, roč. 73, 1986, č. 2, s. 66-67.

55 NEČAS, Ctibor: Štatistické výsledky o cigánskej populácii z roku 1924 na východnom Slovensku. In: *Historica Carpatica*, roč. 20, 1989, č. 20, s. 213-221; NEČAS, Ctibor : Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. In: *Historická demografie*, 1998, č. 22, s. 169-199; NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994.

56 Chýbajú napríklad údaje zo župy XVI. Nitra. Z celého územia župy poznáme počet Rómov len v jej dvoch správnych obvodoch. NEČAS, Ctibor: Materiál o Romech na Slovensku z roku 1924. In: *Historická demografie*, 1998, č. 22, s. 169-199.

57 NEČAS, Ctibor: *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994, s. 11-26.

58 *Ústavný zákon č. 236 Zb. z. a n. z 9. apríla 1920 o nadobúdaní a strate štátneho občianstva a domovského práva v ČSR*.

zmiešanom pohraničí.⁵⁹ V bývalej rakúskej časti monarchie sa domovské právo priznávalo na základe rakúskeho zákona č. 222 z 5. decembra 1896, teda okrem nepretržitého 10-ročného pobytu na území obce bolo podmienkou získania domovského práva výslovné prijatie žiadateľa do zväzku obcou. V uhorskej časti monarchie bolo získanie domovského práva oveľa jednoduchšie, väčšina jeho obyvateľov ho získala automaticky, bez toho, aby sa oň museli uchádzať. Podmienkou bol aspoň 4-ročný nepretržitý pobyt na území obce, bez zaťažovania obecného rozpočtu a splnenia si daňových povinností.⁶⁰

Ústavný zákon č. 236 z roku 1920 o nadobúdaní a strate štátneho občianstva a domovského práva v Československej republike určoval v troch základných bodoch kto mohol získať československé štátne občianstvo.⁶¹ Išlo o každého, kto nadobudol pred 1. januárom 1910 domovské právo v niektorej z obcí na území ČSR, o Nemcov s riadnym bydliskom na územiach odstúpených Nemeckom Československu a o tých, ktorí sa po prevrate stali riadnymi československými úradníkmi alebo zriadencami. Druhý a tretí bod sa týkal cudzincov a práva opcie, pričom bolo zákonom stanovené dokedy je možné toto právo uplatniť, prípadne ako majú postupovať žiadatelia o udelenie československého občianstva.⁶²

Zákon č. 236/1920 výslovne stanovil ako podmienku nadobudnutia domovského práva povinnosť prijatia žiadateľa do svojho zväzku. Pre mnohých obyvateľov bývalej monarchie sa tak dokladovanie ich domovskej príslušnosti, teda aj nároku na československé štátne občianstvo stalo problémom.⁶³ Bez štátneho občianstva sa ocitlo toľko obyvateľov ČSR, že vládny orgánom nezostalo nič iné než túto neúnosnú a nespravodlivú situáciu opätovne riešiť. 1. júla 1926 bol prijatý ústavný zákon č. 152, ktorý priznával československé štátne občianstvo aj tým obyvateľom bývalej monarchie, ktorí pred 1. januárom 1910 mali aspoň štyri roky nepretržitý pobyt v niektorej obci na území Slovenska, alebo Podkarpatskej Rusi. V zákone bola zároveň stanovená aj lehota, v ktorej bolo potrebné o udelenie československého občianstva požiadať a jej nedodržanie, prípadne neznalosť týchto podmienok mali za následok nepriznanie občianskych práv pre množstvo obyvateľov ČSR, medzi nimi aj Rómov.

Na území Košickej župy sa zachovali evidencie Cigánov zo všetkých 17 správnych okresov. V priebehu apríla až mája 1924 sa konali evidencie na území celého okresu Košice, pričom celkovo boli zaznamenané údaje o 2 365 osobách. V samotnom meste Košice sa evidencia Cigánov uskutočnila v apríli 1924 a podľa nariadenia Ministerstva vnútra ČSR ju vykonávali členovia bezpečnostných zložiek.⁶⁴ Zaznamenávali sa údaje

59 Zjednodušiť túto citlivú a nesmierne komplikovanú situáciu mali pomôcť bilaterálne zmluvy o štátnom občianstve a ochrane menšín, ktoré uzavrela ČSR s Rakúskou republikou 7. júna 1920 a Nemeckom 29. júna 1920. Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/steprot/011schuz/s011002.htm>>.

60 Zákon č. XXII. z roku 1886. In: *Magyar Törvénytar 1884 – 1886. évi Törvényczikkek*. Budapest 1897, s. 405-445; ŠUCHOVÁ, Xénia: Česko-slovenské štátne občianstvo a „lex Dérer“ z roku 1926. In: *V premenách stáročí*. Zost. E. Nižňanský, P. Petruf. Zvolen : Vyd. Klemo, 2001, s. 159-182.

61 *Ústavný zákon z 9. 4. 1920 č.236/1920 Zb. z. a n.*

62 *Ústavný zákon z 9. 4. 1920 č.236/1920 Zb. z. a n.* Posudzovanie žiadostí o udelenie československého občianstva bolo samozrejme ovplyvnené nedôverou českých politikov a úradníkov voči tzv. nespoľahlivým a nelojálnym osobám, predovšetkým Nemcom a Maďarom.

63 Týkalo sa to predovšetkým Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

64 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, inv. č. 28. *Evidencia Cigánov z roku 1924.*

– poradové číslo, rodné a krstné meno, príbuzenský pomer, domovská obec, domovský okres, rok narodenia, narodený - obec, narodený – okres, stav, zamestnanie, bydlisko, zvláštne znaky a poznámka.⁶⁵ Podchytené boli údaje o 771 osobách, ktoré tvorili 1,45 % obyvateľov mesta z celkového počtu 52 898.

Údaje o rozsiahlej usadlej miestnej rómskej komunite nám poskytli už súpisy z 18. a 19. storočia, ktoré sa konali v bývalej Abovsko-turnianskej župe. Už koncom 19. storočia bolo viac ako 80 % košických Rómov trvalo usadených. Vzhľadom na heterogénnosť a fragmentárnosť skúmaných údajov v týchto súpisoch nie je možné sledovať inú kontinuitu. Určite by bolo zaujímavé sledovať spätosť niektorých rómskych rodín s mestom Košice, alebo okresom Košice v priebehu niekoľkých storočí.

V prípade košickej rómskej komunity išlo na základe evidencie o usadlé obyvateľstvo, ktorého väčšina žila sústredene v jednej mestskej časti na okraji mesta. Až 755 jednotlivcov uvádzalo ako svoju domovskú obec Košice, len 16 evidovaných malo inú domovskú obec. Košický okres, ako svoj domovský okres uviedlo 740 Rómov, teda takmer 96 % evidovaných osôb.⁶⁶

Z uvedenej evidencie jasne vyplýva, že absolútna väčšina košických Rómov sa v meste aj narodila, pričom aj ostatní evidovaní pochádzali z územia okresu Košice. Skúmané údaje potvrdili prítomnosť početnej rómskej komunity na území mesta Košice, pričom sa v žiadnom prípade nedá hovoriť o Rómoch cudzích alebo kočovných.

Zákon o potulných Cigánoch č. 117/1927

Rakúskymi a uhorskými zákonmi, ktoré boli po vzniku ČSR v platnosti sa nedalo efektívne reagovať na potulovanie Rómov, prípadne na neprehľadnú situáciu pri vydávaní kočovných živností. Navyše, verejnosť vyburcovaná správami o vyčistiť cigánskych bánd žiadala rýchle riešenie v podobe novej legislatívnej úpravy. Košické úrady sa o tom presvedčili v roku 1925, kedy sa okresný úrad obrátil so sťažnosťou na župný úrad, keďže v okrese bola zistená prítomnosť 226 Cigánov bez domovskej príslušnosti.⁶⁷ V súlade s platnými nariadeniami im okresný úrad nariadil opustiť územie okresu Košice.⁶⁸ Cigáni tieto opatrenia nerešpektovali a aj napriek postrku za asistencie četníctva sa znovu vrátili na územie okresu.⁶⁹

Župný úrad sa v tejto situácii oboznámil s jedným z návrhov k evidencii a daktyloskopovaní Cigánov, ktorý vypracovali českí kriminalisti.⁷⁰ V 11 bodoch sa hovorilo o povinnom vyhotovovaní odtlačkov prstov všetkých Rómov, usadlých aj kočovných, mužov, žien i detí, starších ako 10 rokov. Četnícke stanice mali okrem toho zistiť o Rómoch aj iné údaje a napríklad podrobný opis osoby aj informácie zoradiť do zbierok.⁷¹

65 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, inv. č. 28. *Evidencia Cigánov z roku 1924.*

66 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, inv. č. 28. *Evidencia Cigánov z roku 1924.*

67 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, šk. 410, sp. 64485.

68 Bol to jeden z mála prípadov, keď museli úrady v Košiciach uplatniť postup podľa zákona z roku 1888. Postup sa ukázal ako neefektívny.

69 Keďže u nich nebola zistená domovská príslušnosť, nebolo ich kam vypovedať.

70 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, šk. 410, sp. 64 485.

71 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, šk. 410, sp. 64 485.

Uvedený návrh a iné podobné návrhy opatrení pripravovali vláde ČSR pôdu pre prijatie najdôležitejšieho a najkritizovanejšieho zákona týkajúceho sa Rómov v Československej republike, t.j. zákona o potulných Cigánoch z roku 1927.

Hoci vláda ČSR vydala do roku 1927 viacero nariadení s cieľom zaevidovať potulných Cigánov a pokúsila sa vytvoriť vo vzťahu k nim nové legislatívne opatrenia, nebola úspešná. Krátko po vzniku Československej republiky sa bezpečnostné zložky a úrady oboznamovali s nariadeniami o povinnom daktyloskopovaní Cigánov, pričom medzi prvými boli evidovaní tí, ktorí sa dostali do konfliktu s úradmi.⁷² Takýmto spôsobom sa na začiatku 20. rokov 20. storočia začali sústreďovať podrobné údaje o rómskom etniku v ČSR.

V polovici 20. rokov 20. storočia sa opätovne množili ponosy na krádeže, prepady a vraždy spôsobené tulákmi aj Cigánmi a četníkom sa vyčítala nečinnosť a neprimeranosť pri vyšetrowaní zločinov. Ministri vnútra a spravodlivosti ČSR v mnohých interpeláciách čelili otázkam: „*jsou páni ministři ochotni předložit s největším urychlením návrh zákona na potírání tuláctví a podobných zjevů?..jaká opatření hodlají páni ministři učíiti, aby bezpečnost života a majetku vůči loupežným útokům nebezpečných individuí, zejména potulných tlup a cikánů, byla obyvatelstvu zaručena?*“⁷³

Najkritičejšia bola situácia na prelome rokov 1926 – 1927, keď na verejnosť prenikli informácie o vraždách v Moldave nad Bodvou, na východnom Slovensku. Miestni Cigáni boli obvinení a vyšetrowaní v súvislosti so sériou brutálnych prepádov a vražd. Bol to najsledovanejší súdny proces v dejinách ČSR a záujem oň prejavili aj zahraničné denníky.⁷⁴ Celkovo bolo obžalovaných 19 ľudí, pričom väčšina z nich bola v dobe spáchania trestných činov neplnoletá. Celé vyšetrowanie bolo dosť nejasné a komplikované, obvinení počas výsluchov takmer nič nepovedali, chýbali dôkazy, v niektorých prípadoch dokonca telá obetí a z jednotlivých vražd sa podozriví obviňovali navzájom.

V tlači sa po začatí vyšetrowania objavovali rôzne názory na Rómov, ktoré vážne naštrbili vzťah majoritného obyvateľstva a rómskej menšiny. Kritizoval sa napríklad umiernený postoj voči komunitám usadlých Rómov: „*na usadlé cigánske tábory hľadí občianstvo mnohorazy príliš zhovievavo a myslí si, že v okruhu svojho najbližšieho okolia neprevádzajú ani krádeže.*“⁷⁵ Zdôrazňovala sa prílišná rasová a kultúrna odlišnosť rómskych obyvateľov: „*Cigán je plemenom celkom iným, ako sme my a aj keď už stáročia žije vedľa nás, predsa len sme mu tak cudzí, ako vtedy, keď prišiel.*“⁷⁶ Najhoršie však bolo šírenie nezmyselných teórií o vrodenných „*kriminálnych génoch Cigánov*“ a ľuďoch, ktorí „*nemajú pocit morálnej zodpovednosti a ktorým je cudzí pojem logiky a pravdy.*“⁷⁷

Nový, neblahý rozmer dostal proces po vyhlásení jedného z obvinených, že jedli mäso zavraždených ľudí. Okrem obvinení z lúpeží a vražd boli teraz Rómovia obviňo-

72 ŠA Košice, fond Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, šk. 87, sp. 7949.

73 Interpelácia č. 930/IX. z 15. marca 1927 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/>>; Interpelácia č.1017/II.z 7. apríla 1927 [online]. Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/>>.

74 ŠA Košice, fond Krajský súd v Košiciach 1872 – 1949, rok 1927, šk. 175, sp. 1437.

75 Slovenský Východ, 23. 2. 1927, s. 3. Obyvatelia Moldavy nad Bodvou obvineniam proti Cigánom z miestneho tábora neverili a názor zmenili až počas vyšetrowania.

76 Slovenský Východ, 22. 5. 1929, s. 1.

77 Slovenský Východ, 22. 3. 1927, s. 4.

vaní aj z kanibalizmu a iného nehumánneho správania. Vyhlásenia o kanibalizme pri-lákali aj zahraničných novinárov, ktorí o súdnom procese písali v ešte fantastickjších rozmeroch ako domáci novinári. Postupné vyšetrovanie odhalilo, že moldavskí Cigáni neboli žiadni kanibali, ale že si túto historiku vymysleli, aby sa o nich písalo. Po vyvrátení obvinení z kanibalizmu záujem o proces rýchlo opadol. No tvrdenia, ktoré sa me-dzitým rozšírili, veľmi negatívne ovplyvnili proces prijímania najdôležitejšie zákona vzťahujúceho sa na rómsku minoritu v ČSR.

Po vzájomnej dohode vypracovali v roku 1927 ministerstvá vnútra a spravodlivosti Československej republiky osnovy dvoch zákonov, ktoré postupne predložili Národnému zhromaždeniu k ústavnému prerokovaniu.⁷⁸ Prvý z nich obsahoval špeciálne poli-cajnne opatrenia proti potulným Cigánom, druhý dopĺňal a menil dovtedy platné usta-novenia o donucovacích pracovniach, policajnom dozore a súčasne zavádzal inštitúciu pracovných kolónií.⁷⁹ Dôvodom vypracovania týchto osnov bolo podľa samotných mi-nistrov: „*ohrožení veřejné bezpečnosti se strany potulných cikánů a jiných elementů k nim se přidruživších ...s dosavadním způsobem zakročování proti nim se nelze spo-kojinti, nýbrž nutno pomýšleti na to, aby byl vypracován vhodný zákonný podklad, jenž by umožnil na základe zkušeností v poslední době získaných všestranně a účinně proti nim zakročiti způsobem represivním i preventivním*“.⁸⁰ Pripravovaný zákon mal byť ur-čený len pre Cigánov potulných a tulákov „*žijících po cigánsky*“, pričom pred formou úplných zákazov a príkazov dali zostavovatelia prednosť forme oprávnení pre úradu.⁸¹

Koncepcia československého zákona vychádzala z niektorých ustanovení francúz-skeho zákona zo 16. júla 1912 o prevádzaní potulných povolání a o úprave cestovania kočovníkov a tiež z bavorského zákona zo dňa 16. júla 1926 k potieraniu cigánov, tulá-kov a povaláčov.⁸² Jednotlivé body osnovy zákona o potulných Cigánoch sa týkali sa-motného *vymedzenia pojmu potulný Cigán*, do ktorého zostavovatelia zaradili Cigánov podľa rasy a aj tulákov žijúcich po cigánsky, či už v rómskych komunitách alebo mimo nich. Počítali s tým, že zákon sa bude vzťahovať na približne 15 000 osôb, z toho polo-vicu mali tvoriť Cigáni rodom.⁸³

Ministerstvá počítali aj s *evidenciou*, ktorá mala byť veľmi dôsledná a presná, s vy-užitím daktyloskopovania a rôznych antropometrických meraní. V tomto smere sa jed-noznačne brali do úvahy sťažnosti bezpečnostných zložiek, ktoré mali pri vyšetrovaní zločinov, ale aj pri bežných kontrolách veľké ťažkosti s identifikáciou osôb. Cigáni pri kontrolách udávali rôzne mená, prezývky, osobné údaje o sebe aj rodinných príslušní-koch. Podľa vzoru francúzskeho zákona z roku 1912 sa rátalo so zavedením *špeciál-ných dokladov, cigánskych legitimácií*, ktoré mali obsahovať všetky relevantné, pravé a dôsledne zaznamenané údaje o Cigánoch. Legitimácia mala obsahovať podrobný opis osoby, vrátane zvláštnych znamení a zranení, odtlačky prstov, prípadne aj fotografiu.

78 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0415_01.htm>.

79 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0415_01.htm>.

80 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0415_01.htm>.

81 Úplné zákazy a príkazy by boli v praxi nerealizovateľné, napríklad v otázke kočovania. Návrh zákona dával úradom väčšiu voľnosť v zásahoch proti kočovníkom a Cigánom.

82 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0415_01.htm>.

83 Dostupné na internete: <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/tisky/t0415_01.htm>.

Evidované osoby mali zároveň povinnosť informácie aktualizovať a na požiadanie čteníkov ich aj predložiť, pričom mohol byť nad nimi vedení policajný dohľad.

Oficiálne najpálčivejšiu tému, t. j. cigánske kočovanie riešila osnova prostredníctvom špeciálnych povolení, *kočovných listov – legitimácií*, ktoré mali byť vydané pre konkrétne rodiny, pričom mohli obsahovať obmedzenia zakazujúce ich vstup do niektorých oblastí. Kočovať sa povoľovalo len v okruhu jednej rodiny a rozložiť si tábor by mohli kočovníci len v určených obciach, na vopred vymedzených priestranstvách.

Prísne sa malo dbať na to, aby cigánski kočovníci nemali *žiadne zbrane a strelivo*, ktorým by mohli ohroziť verejnú bezpečnosť. Azda najviac rozruchu vyvolala časť osnovy, podľa ktorej *mohli byť Cigánom odoberané deti a umiestňované do náhradnej starostlivosti* u pestúnov, alebo v detských domovoch. Mal to byť krok na dosiahnutie vhodnej prevýchovy budúcej generácie cigánskych detí, ktoré by sa potom mohli jednoduchšie zbaviť zlých návykov a prispôbiť sa životu majoritnej spoločnosti.

Takto koncipovaná osnova zákona bola spolu s krátkymi komentármi predložené 28. mája 1927 prerokovanie Ústavno-právneho výboru Národného zhromaždenia ČSR. V priebehu júna a júla 1927 prebiehali na pôde Poslaneckej snemovne v Prahe búrlivé diskusie o jednotlivých bodoch osnovy návrhu zákona, ale aj o cigánskej problematike všeobecne.⁸⁴ Ozývali sa hlasy pre aj proti, v závislosti od príslušnosti k politickej strane, ktorú jednotliví poslanci zapájajúci sa do diskusií zastupovali v snemovni. Mnohé vystúpenia veľmi presne a jasne odhaľovali jeho chyby a problematické, až protiústavné formulácie. Badateľná bola aj snaha niektorých poslancov a politických strán využiť rómsku problematiku na oslabenie vládnych pozícií, rozduchovanie nacionálnych a sociálnych problémov, prípadne na zvýšenie vlastných volebných preferencií.⁸⁵

Zákon o potulných Cigánoch č. 117/1927 Zb. z. a n. bol napokon prijatý 14. júla 1927 Národným zhromaždením ČSR v Prahe a tvorilo ho 21 paragrafov. Vzťahoval sa na potulných a usadlých Rómov v celej republike, pričom v ňom zostali zachované najspornejšie a poslancami najkritizovanejšie body.

Podľa paragrafu 1 sa za potulných Cigánov pokladali *„Cigáni z miesta na miesto sa túľajúci a iní túľáci práce sa štítiaci, ktorí po cigánsky žijú... aj keď počas časti roku majú stále bydlisko.“*⁸⁶ Slovné spojenie *„žijú po cigánsky“* zákon bližšie nešpecifikoval, ale ponechal ho na rozhodnutie praxe. V každom prípade sa nevzťahoval len na tzv. *„Cigánov rodom“*⁸⁷ a za potulného Cigána mohol byť označený každý, kto dlhodobo nemal zamestnanie ani bydlisko.

S ohľadom na paragraf 2 *„Potulní Cigáni sa zapisujú a vedú v patrnosti podľa vládneho nariadenia...sú povinní na vyzvanie k takémuto súpisu sa dostaviť a udať pri ňom správne osobné dáta, svoje i osôb, s ktorými sa potuluje“* a s ohľadom na paragraf 3 *„Bezpečnostné úrady a orgány môžu k zisteniu totožnosti prevádzať u potulných Cigánov kedykoľvek zisťovania antropometrické, daktyloskopické a iné, najmä zvláštne znamenia (jazvy, vady, tetovania) a prikázať im, aby po dobu, než ich totožnosť bude ziste-*

84 Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101001.htm>>; <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/se/stenprot/088schuz/s088001.htm>>.

85 Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101001.htm>>.

86 *Zbirka zákonů a nařízení státu Československého*. Praha 1927.

87 KALOUSEK, Vratislav: Zákon o potulných Cikánech. In: *Věstník Ministerstva vnitra Republiky Československé*, 1927, IX., s. 253.

ná, najviac však 14 dní, nevzdaľovali sa z určitého miesta, ako aj urobiť vhodné opatrenia k zaisteniu tohto príkazu...konanie, ktoré zisťovanie totožnosti úmyselne mari, zvlášť odstraňovanie rozlišovacích známok, sa zakazuje; v takýchto prípadoch môžu bezpečnostné úrady alebo orgány zaistiť totožnosť aj inak“.

Paragraf 4 nariaďoval, že: *„každý potulný Cigán starší 14tich rokov obdrží od politického úradu I. stolice zvláštny preukaz totožnosti, v ktorom budú uvedené jeho osobné dáta, popis osoby, ako aj pripojené odtlačky prstov...budú tu zapísané aj obmedzenia, ktoré boli Cigánovi uložené, ak bol daný pod policajný dohľad, deti mladšie ako 14 rokov budú zapísané v preukaze osoby, s ktorou žijú...každý potulný Cigán je povinný nosiť cigánsku legitimáciu stále pri sebe a na požiadanie je predložiť bezpečnostnému úradu, alebo orgánu...je povinný ohlásiť najbližšiemu politickému úradu, alebo četníckej stanici všetky zmeny v osobných údajoch osôb...ak zomrie osoba na meno ktorej bola legitimácia vystavená, má byť legitimácia vrátená najbližšiemu politickému úradu“.*

Podľa paragrafu 5 *„Cigáni smú kočovať, len ak k tomu obdržia povolenie, kočovnícky list, od politického úradu I. stolice, kočovať v rodinách alebo s vozidlami, ako aj so zvieratami určenými k ťahu alebo k noseniu nákladu... v liste malo byť udané pre ktoré osoby platí...list znie na meno hlavy rodiny...môže byť v záujme verejnej bezpečnosti predpísaný smer a druh cesty, môžu byť uložené obmedzenia, ak tomu tak nie je, platí povolenie ku kočovaniu pre obvod celého štátu...vydáva sa najdlhšie na dobu jedného roku, môže byť kedykoľvek politickým úradom I. stolice odobraté alebo zmenené...nenahrádza preukazy, ktoré sú podľa zvláštnych predpisov potrebné k vykonávaniu kočovníckych remesiel alebo iných živností, ako aj k vykonávaniu kočovníckych podnikov závažných“.*⁸⁸

Paragraf 6 prísne zakazoval potulným Cigánom držanie akýchkoľvek zbraní a streliva a podľa paragrafu 7 nesmeli potulní Cigáni kočovať a táboriť v tlupách presahujúcich rámec rodiny. S ohľadom na 8. paragraf mohli potulní Cigáni táboriť, alebo jednotlivo prenocovať *„len na miestach a po dobu, ktorú im určí do odvolania obecný starosta... po dobu táborenia budú kočovnícke listy uložené a potvrdené u obecného starostu“.*⁸⁹ Politické úrady II. stolice mohli podľa paragrafu 10 určiť *„územia a obce, do ktorých je potulným Cigánom prístup úplne zakázaný, ak tam nie sú príslušní, zákaz má byť uverejnený v Úradných novinách a okrem toho vyznačený na tabuliach pri cestách“.*⁹⁰

Paragraf 11 určoval podmienky, za akých mohli byť kočovné skupiny podriadené lekárskej prehliadke a zdravotno-bezpečnostným opatreniam, ako napríklad dezinfekcia, očkovanie a nútené liečenie. Zároveň určoval aj postup týkajúci sa ošetrenia a liečenie zvierat potulných Cigánov, prípadne ich izoláciu alebo utratenie. Podľa paragrafu 12 *„deti mladšie 18tich rokov môžu byť potulným Cigánom odobraté, ak sa o ne nemôžu náležito postarať a zvlášť im dať potrebnú výchovu, v každom prípade im smú byť odobraté deti cudzie...deti Cigánom odňaté budú dodané do starostlivosti riadnych rodín, alebo vychovávacích ústavov“.*⁹¹ Priestupky a nedodržiavanie nariadení paragrafov 2 až 5, tiež 7 až 10 sa s ohľadom na paragraf 13 mohli trestať väzením do jedného mesiaca a nedodržiavanie nariadení paragrafu 6 sa mohlo trestať prísnejšie, a to vä-

88 Zákon č. 117/1927 Zb. z. a n.

89 Zákon č. 117/1927 Zb. z. a n.

90 Zákon č. 117/1927 Zb. z. a n.

91 Zákon č. 117/1927 Zb. z. a n.

bou do troch mesiacov. To však neznamenalo, že sa na potulných Cigánov nevzťahovali všeobecné trestné a iné predpisy, naopak paragraf 18 zákona č. 117/1927 Zb. z. a n. ich platnosť a dôsledné uplatňovanie ešte zdôrazňoval. V paragrafoch 14 až 16 sa určovali právomoci politických úradov I. stolice stíhať priestupky kočovných skupín, pričom sa v paragrafe 17 vyzývali k spolupôsobeniu. Zvyšné body zákona obsahovali všeobecné ustanovenia týkajúce sa nadobudnutia účinnosti zákona.

Svojím obsahom bol zákon o potulných Cigánoch zákonom diskriminačným, neúmerne zvyšoval právomoci úradníkov a obmedzoval základné ľudské a občianske slobody príslušníkov rómskej minority v ČSR. Nejasná formulácie pojmu potulný Cigán umožňovala úradom zasiahnuť voči každému, kto sa dlhodobo ocitol bez práce a domova. Navyše sa podľa tohto zákona malo k Rómom pristupovať ako k tej časti obyvateľstva, ktorá je úzko spätá s kriminálnou činnosťou a asociálnym správaním. Z jednotlivých bodov zákona vyplýva, že ani táto zákonná úprava vzťahu k rómskej minorite nemala situáciu vyriešiť, zlepšiť, prípadne urýchliť proces integrácie Rómov do spoločnosti. Jej cieľom bolo predovšetkým zjednodušiť prácu bezpečnostných zložiek a správnych orgánov o čom svedčí fakt, že zákon nepočítal a ani nevytváral žiadne podmienky k usadeniu rómskych skupín. Na druhej strane zákon nariaďoval striktnú evidenciu a znemožňoval ich pohyb, obmedzoval ich vstup do obcí a miest a tiež vykonávanie potulných remesiel a živností.

V roku 1928 bol zákon o potulných Cigánoch doplnený o *nariadenie č. 68/1928 Zb. z. a n.*, ktorým sa zákon č. 117/1927 vykonával v praxi. V nariadení sa bližšie špecifikovali podmienky odoberania detí z cigánskych rodín, vydávania kočovných listov, cigánskych legitimácií a organizovania súpisu potulných Cigánov v ČSR.

Po tom, ako zákon vstúpil do platnosti sa začali v ČSR prípravy na súpis potulných Cigánov. Začal v júli 1928 v Čechách,⁹² pokračoval v Sliezsku⁹³ a na Slovensku⁹⁴ a v auguste 1929 skončil na Podkarpatskej Rusi. Všetkým obecným úradom bolo nariadené úzko spolupracovať s četníckymi stanicami, ktoré boli nariadením č. 68/1928 poverené tento súpis vykonať. Úlohou úradníkov v obciach bolo, „*uviesť nariadenia o súpise vo všeobecnú známosť*“⁹⁵ a okrem toho boli povinní zabezpečiť aj vhodnú miestnosť pre jeho realizáciu. Správne orgány obdržali pred súpisom znenie zákona o potulných Cigánoch a presné inštrukcie, ako súpis vykonať.⁹⁶ Inštrukcie obsahovali vzor hárku, cigánskej legitimácie a kočovného listu a presne sa v nich uvádzalo ako odobrať odtlačky prstov, koľko kópií záznamov majú četníci vyhotoviť a aj to, ako s nimi naložiť. Získané údaje sa mali uchovávať na lokálnej, ale predovšetkým na centrálnej úrovni v Ústredí pre evidenciu potulných Cigánov v Prahe. V prípade overovania problematickej totožnosti kočovníkov, jednotlivcov aj skupín, sa četnícke stanice mali obrátiť na ústredie so žiadosťou o potrebné záznamy.

Pred začiatkom súpisu mali obecné úrady a četnícke stanice zistiť približný počet potulných Cigánov v okrese, následne uviesť koľko cigánskych legitimácií a kočovných

92 1. 7. 1928 – 30. 11. 1928.

93 21. 1. 1929 – 10. 2. 1929.

94 11. 2. 1929 – 31. 7. 1929.

95 ŠA Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, rok 1928, sp. 131.

96 AMK, fond Mestský notársky úrad v Košiciach 1923 – 1938, rok 1928, šk. 74, inv. č.149.

listov⁹⁷ budú v jednotlivých obvodoch potrebovať a ich počet nahlásiť Ústrediu pre evidenciu potulných Cigánov v Prahe. V Prahe boli vytlačené potrebné legitimácie a kočovné listy, ktoré Ústredie potom obratom zasielalo do jednotlivých okresov.

Súpis potulných Cigánov v meste Košice a v celom okrese Košice sa konal od 21. 6. 1929 do 10. 7. 1929. V jednotlivých obciach ho mali vykonávať četnícke stanice. V okrese bola predbežne zistená prítomnosť 570 potulných Cigánov, z toho 400 sa zdržiavalo v obvode Košíc, 20 v obvode Gelnica, 90 v obvode Moldava a 60 v obvode Sečovce.⁹⁸ Pre jednotlivé obvody četníckych staníc v okrese Košice bolo napokon objednaných 590 cigánskych legitimácií a 117 kočovných listov, z toho 72,88 % legitimácií bolo slovenských a zhodne slovenských bolo aj 76,06 % kočovných listov.

V košickom obvode bolo vydaných najviac cigánskych legitimácií, pričom až 280 z nich bolo slovenských a 130 maďarských. V obvode bol aj najvyšší počet vydaných kočovných listov. Zákon o potulných Cigánoch sa v okrese vzťahoval na viac ako 590 osôb a povolenie kočovať získalo 117 rodín.

Podľa zákona č. 117/1927 Zb. z a n. bolo kočovanie a pobyt potulných Cigánov na území niektorých obcí a miest zakázané. Obmedzenia sa týkali najmä rekreačných oblastí a pohraničných obcí. V okrese Košice sa uvedené zákazy týkali viacerých obcí, dokonca aj cestných komunikácií. Podľa oznamu z roku 1928 nesmeli potulní Cigáni používať cestu Košice – Bidovce – Sečovce,⁹⁹ nesmeli vstupovať do obcí Herľany, kde boli kúpele, do Rankoviec, Vyšnej a Nižnej Kamenice a do obce Slanec, kde sa nachádzalo letovisko Izra, ktorého návštevníci sa často sťažovali na obťažovanie cigánskymi žobrákmi a obchodníkmi.¹⁰⁰ Potulní Cigáni sa nesmeli zdržiavať ani v pohraničných obciach, napríklad v Skároši a Gyňove, kde boli vyvesené tabule oznamujúce zákaz ich vstupu a oznamy boli aj „vybubnované“.¹⁰¹

Keďže zákon o potulných Cigánoch č. 117/1927 upravoval aj postup v prípade trestnej činnosti, priestupkov a výtržností Rómov, okresný úrad v Košiciach odporučil postup podľa týchto nariadení v prípade sťažnosti, ktorú podal člen obecného zastupiteľstva v Slanci Ján Varga.¹⁰² Požadoval zásah proti Cigánom v obci, ktorí „ohrozujú majetky i životy“, v lete ničia úrodu na poliach, v zime vynášajú drevo z lesa a ponúkajú ho po obci. Ak kočovným Cigánom odobrali v okrese Košice deti, úrady ich umiestnili v Komenského ústave, ak to boli neplnoletí chlapi, prípadne do niektorého zo sirotincov.

Zákon č. 117/1927, ktorý nadväzoval na právne normy a opatrenia bývalej monarchie, neprispel vo všeobecnosti k integrácii rómskych komunit do majoritnej spoločnosti, podobne ako sa to nepodarilo ani jeho predchodcom. Represívne opatrenia a znemožnenie vykonávania tradičných foriem obživy znamenalo pre Rómov ešte hlbšiu izoláciu a zníženie kvality ich života.

97 Bolo niekoľko druhov legitimácií a kočovných listov, v závislosti od jazykových znalostí osôb, ktorým sa vydávali legitimácie.

98 AMK, fond Mestský notársky úrad v Košiciach 1923 – 1938, rok 1928, šk. 74, inv. č. 149.

99 ŠA Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, rok 1928, sp. 139.

100 ŠA Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, rok 1928, sp. 139.

101 ŠA Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, rok 1928, sp. 139. Zákaz vstupu platil pre obce a 10 km z ich obvodu.

102 ŠA Košice, fond Okresný úrad v Košiciach 1923 – 1939, rok 1928, sp. 131.

Legislatívna úprava vzťahu majoritnej československej spoločnosti v rokoch 1918 – 1938 a rómskej minority mala za cieľ len odstrániť a zmierniť tie najakútnejšie problémy, akými boli potulovanie, podomový obchod a rôzne formy nezákonnej činnosti. Nesmerovala k vytváraniu pevnejších väzieb rómskych komunit s majoritnou spoločnosťou, ani nevytvárala podmienky pre usadenie sa kočujúcich skupín. Izolácia a zlá hospodárska situácia smerovali ku konfliktom a prehlbovaniu negatívnych stereotypov u rómskej populácii, ktoré napokon vyústili až do extrémov v podobe táborovej koncentrácie a genocídy.

Recenzent: *PhDr. Soňa Gabzdilová, CSc.*

Die Gesetznormen und Anordnungen der Tschechoslowakischen Republik (1918 – 1938) gegen Sinti und Roma Verwendung in Kaschauer Region

Zusammenfassung

Die legislativen Maßnahmen und Verhältnisse der Majoritätsbevölkerung gegenüber Minderheiten gehörten seit dem Einzug der Sinti und Roma aufs Gebiet der heutigen Slowakei zu Hauptfaktoren, die das Leben der Romagemeinschaften spürbar beeinflussten. Die Situation der unterschiedlichen Minderheiten in der Tschechoslowakischen Republik (1918 – 1938) kann man im Allgemeinen als schwierig bezeichnen, es war vor allem nötig das Verhältnis des Staates gegenüber sozialen Minderheiten wie Schnorrer, Landstreicher und Zigeuner legislativ zu regeln. Die Tschechoslowakische Republik nahm alle Edikte des ehemaligen österreichischen und ungarischen Innenministeriums aus den Jahren 1888 und 1916 über, die mit kleinen Korrekturen in der Praxis weiter benützt worden sind. Die Edikte konzentrierten sich vorwiegend auf die Bewegungseinschränkung der Landstreicher, waren aber in der Praxis oft unrealisierbar. Die Regelung der legislativen Verhältnisse der Tschechoslowakei gegenüber Sinti und Roma kulminierte im Jahre 1927, als die offizielle staatliche Abwehrvorschrift gegen Landstreicher Nr. 177/1927 in Macht trat. Keiner der Gesetze, Vorschriften und Edikte trug zur Integration der Sinti und Roma bei.

(Preklad Lenka Bischof)

TLAČ NA VÝCHODNOM SLOVENSKU A JEJ PREZENTOVANIE NÁRODNEJ IDENTITY V PREDVOLEBNEJ KAMPANI V ROKU 1925

Peter KOVAL

Masovokomunikačné prostriedky v minulosti, a je tomu tak aj dodnes, zohrávali významnú úlohu nielen v šírení dôležitých informácií, ale často boli využívané aj na presadzovanie rôznych ideologických postojov. Mali často úlohu tiež presvedčiť čitateľov o tej či onej pravde, usmerniť ich konanie a zmýšľanie. V 20. rokoch minulého storočia sa v Československu začalo s rozhlasovým vysielaním, no aj napriek tomu stále najrozšírenejšou formou šírenia informácií, a teda aj ovplyvňovania obyvateľstva, ostali printové médiá – tlač.

Slováci sa mohli po roku 1918 slobodne prezentovať, a aj sa otvorene vyslovovali v slovenskej tlači, pretože vznik Československej republiky znamenal ich oslobodenie spod cudzej nadvlády, demokratizáciu politického systému, a teda aj stratu obáv z prenasledovania či stíhania, ktoré hrozilo v prípade politického prezentovania nemadžarského národa v Uhorsku. V prvých rokoch existencie novej republiky však v krajine stále pôsobili sily, ktoré sa pod rôznymi zámienkami snažili destabilizovať a dezintegrovat' novovzniknutý štát. Jedným z ich vážnych argumentov ostala etnicita obyvateľstva. Snažili sa presvedčiť širokú verejnosť, že na Slovensku žijú početné národnostné menšiny, ktoré si neželajú zostať v tomto štátnom zväzku, nakoľko tu nebudú môcť naplno rozvinúť svoj národný a kultúrny život. Úlohou pre reprezentáciu Slovákov bolo teda, okrem iného, obhájiť slovenský charakter Slovenska, prevahu slovenského etnika na tomto území, kde síce žijú aj národnostné menšiny, ale nie až v takom počte, aby si mohli robiť nároky na špecifické postavenie alebo revíziu štátnych hraníc. Apologetickú úlohu v tomto smere zohrávala aj slovenská tlač.

Územie východného Slovenska bolo vhodným priestorom, kde sa mohli naplno angažovať všetky protislovenské či protičeskoslovenské živly, keďže išlo o okrajové územie, na ktorom žili početné menšiny – hlavne maďarská a rusínska. Po roku 1918 tu však začali vychádzať viaceré slovenské regionálne periodiká, ktoré sa postavili na obranu slovenskej národnej identity, hoci sa otvorene alebo nepriamo hlásili k rôznym politickým platformám. Aj keď viaceré noviny o sebe tvrdili, že sú apolitickými, nestrannými, v dvadsiatych rokoch v Československej republike, pre ktorú bol charakteristický vysoký počet strán, to bolo takmer nemožné. Aj nezávislá tlač v podstate ovládali určité politické zoskupenia, ktoré mali svoje vlastné zámery.¹

Skutočné zameranie a politický profil tvorcov a vydavateľov novín sa spravidla ukázal v zlomových okamihoch, medzi ktoré možno s určitosťou zaradiť aj parlamentné voľby. Tie v roku 1925 boli druhé v poradí a na rozdiel od roku 1920 sa konali už v ustálených politických pomeroch. Voliči sa mohli rozhodovať aj na základe splnenia či nesplnenia predvolebných sľubov z prvého volebného obdobia. V tomto čase dostatok priestoru po-

1 CHÁB, Václav: *Jak se dělají noviny*. Praha : Nakladatelství Svazu národního osvobození, 1932, s. 20-21.

litikom a rôznym aktivistom na obranu vlastných straníckych záujmov a sľubov, medzi ktoré patrilo aj záväzok hájiť slovenský ráz východného Slovenska a brániť ho proti všetkému, čo by to mohlo akýmkoľvek spôsobom narušovať a zmeniť, poskytl aj tri regionálne periodiká – *Slovenský východ*², *Gazdovské noviny*³ a *Slovenská pravda*⁴. Medzi tzv. koalíčnú tlač, teda noviny zastávajúce politiku vtedajších vládnych strán a hlavne v medzivojnovom období najsilnejšej, agrárnej strany, možno zaradiť prvé dve z nich.

Noviny *Slovenský východ* v predvolebnom období apelovali a vyzývali na osvetu, na ľudovýchovnú prácu, ktorá bola ešte aj v polovici 20. rokov potrebná, zvlášť na východe Slovenska, kde išlo „o konglomerát najrozmanitejších vlivov a o pomery národnostne a nábožensky veľmi komplikované.“ Pisateľ článku upozorňoval, že situáciu na tomto území „komplikuje“ národnostná premiešanosť. Netreba podľa neho podceňovať vplyv a kultúrnu vyspelosť menšín, ktoré sú často brzdou rozvoja slovenského národa. Naopak, je potrebné využiť na osvetu každú silu a všetky možné prostriedky, aby sa do-

-
- 2 SLOVENSKÝ VÝCHOD bol prvým slovenským regionálnym denníkom a zároveň prvým pre východné Slovensko a Podkarpatskú Rus. Vychádzal v Košiciach denne okrem pondelka minimálne na dvoch, maximálne na dvadsiatichôsmich stranách. Zo začiatku mal malý okruh čitateľov a náklad prvých čísel neprevyšoval 500 výtlačkov. Hoci vo svojich podtitulkoch formálne hlásal svoju nestrannosť, bol fakticky jedným z nástrojov agrárnej politiky na Slovensku. Iniciátorom a zakladateľom novín bol Edmund Borek,³ ktorý sa stal zároveň aj ich prvým šéfredaktorom. Medzi prvých redaktorov patrili a svojou prácou prispeli k úspešnému štartu denníka aj Ján Hrušovský, Hana Gregorová, Anton Straka, Rostislav Korčák. Aj vďaka nim sa stal v medzivojnovom období jedným z najdlhšie vychádzajúcich periodík na východnom Slovensku (vychádzal až do roku 1937 a počas svojej 19 ročnej existencie niekoľkokrát zmenil nielen svojich redaktorov, vydavateľov, tlačiareň, ale i svoj podtitul a počet strán, na ktorých vychádzal). Po obsahovej stránke sa noviny orientovali prevažne na spravodajstvo so zameraním na regionálnu problematiku, prinášajúc však aj informácie z celej republiky a zo zahraničia.
 - 3 GAZDOVSKÉ NOVINY začali vychádzať v júli 1920 v Prešove s podtitulom Politický a hospodársky týždenný časopis pre Spiš, Šariš, Zemplín a Abauj ako pokračovanie Šarišských hlasov. Zo začiatku sa tlačili na 2 až 14 stranách v Knihhtlačiarňi sv. Mikuláša v Prešove. Ich prvým zodpovedným redaktorom sa stal Stanislav Marek. *Gazdovské noviny* boli v medzivojnovom období jediným úspešným dlhodobejšie vychádzajúcim týždenníkom agrárnej strany na východnom Slovensku. Úspešne plnili úlohu tlačového orgánu strany takmer celé medzivojnové obdobie. Dominantnú skupinu, na ktorú zamerali svoju pozornosť, tvorili predovšetkým východoslovenskí roľníci. Im bol adresovaný obsah novín zameraný na regionálne spravodajstvo, politický program strany, odborné i popularizačné príspevky o poľnohospodárstve a v neposlednom rade aj na úsilie upevňovať národné i občianske povedomie Slovákov.
 - 4 SLOVENSKÁ PRAVDA začala vychádzať v novembri 1920 v Prešove s podtitulom Politický, spoločenský a hospodársky týždenník pre východné Slovensko. Zo začiatku sa tlačila v Knihhtlačiarňi A. Kóscha na dvoch až 12 stranách. Jej prvým zodpovedným redaktorom sa stal Alexej Duchoň. V úvodníku prvého čísla predstavila redakcia Slovenskej pravdy svoj program, v ktorom si predsavzala, že bude brániť politické, hospodárske, náboženské a jazykové práva Slovákov. Orieňtovala sa prevažne na východoslovenských roľníkov, ktorých sa usilovala vymaniť spod vplyvu agrárnej strany, no oslovovala čiastočne aj robotníkov, remeselníkov a inteligenciu. V novinách prevažovalo domáce spravodajstvo s dôrazom na politické dianie v regióne i v celej republike a nechýbali tiež informácie o činnosti HSLS a jej poslancov. Kriticky, ba až agresívne reagovala na mnohé články z iných periodík, medzi inými aj na tie z *Gazdovských novín* či *Slovenského východu*.

cielil konečný cieľ – národná uvedomelosť slovenského obyvateľstva.⁵

Noviny upozorňovali na predvolebnú spoluprácu Slovákov (Hlinkova slovenská ľudová strana) a Maďarov (kresťanskí socialisti). Nesúhlasili s ňou a videli v nej len akúsi vypočítavosť. Zdôrazňovali odlišnosť oboch etníc a hlavne v politickej rovine sa im ich spolupráca zdala nemožná, pretože majú odlišné politické ciele. V politike maďarskej menšiny videli len snahu o rozbitie mladého štátu, a preto upozorňovali slovenských čitateľov Slovákov, aby mu sami neškodili takýmito politickými machináciami. Doslovne o tom napísali: „*Je úplne prirodzené, že politika Slovákov a Maďarov nemôže ísť spoločnou cestou. Slováci, štátotvorný národ republiky, nemôžu pomáhať podkopávať rôznym žvlom svoj vlastný štát.*“⁶

V polovici 20. rokov sa ešte šírili hlasy, a to aj z prostredia východného Slovenska, ktoré tvrdili, že mnohí obyvatelia tohto regiónu sa ani v Československej republike ešte necítili byť Slovákmi. S týmto tvrdením prišiel Belo Klein-Tesnoskalský, ktorému *Slovenský východ* v roku 1925 uverejnil článok *Vážne slovo našim Šarišanom*. Uviedol aj dôvod svojho tvrdenia. Išlo samozrejme o dlhotrvajúcu maďarizáciu slovenského obyvateľstva: „*Tisícročné otroctvo taký mocný účinok malo, že ten šarišský ľud ešte ani teraz nemôže prísť k seba povedomiu. Áno, ešte ani teraz nevie, že čo je on vlastne. Tá mocná maďarizácia taký mocný účinok mala, že ten ľud ešte ani teraz nechce veriť svojmu oslobodeniu, svojej samostatnosti. Nechce veriť, že je už slobodným občanom československej republiky.*“⁷ Článok mal zrejme v úmysle povzbudiť nerozhodných Šarišanov. Neostal bez odozvy a krátko po jeho uverejnení na neho zareagoval pisateľ, ktorý sa podpísal ako „Šarišan“. Nepovažoval za šťastné, ak sa zovšeobecňujú fakty podľa ojedinelých prípadov. Podľa neho, všetci Šarišania, až na malé výnimky, sa cítia byť Slováci, príslušníci a občania Československej republiky: „*Šarišan sa neodrodil, netreba ho upozorňovať, aby všetko to, čo je slovenské miloval... Šarišan nestojí vzadu za ostatnými Slovákmi, ale je rovnocenný a na rovnakej výške stojaci, ako ostatní Slováci. Síce nemáme reprezentačnej šariško-slovenskej tradície, ale tým väčšiu nádej na budúci šariško-slovenský život.*“⁸

Akési zdanie, že východní Slováci sú odlišní od obyvateľov stredného a západného Slovenska, mohli spôsobovať aj východoslovenské nárečia, pre ostatné obyvateľstvo Slovenska ťažko zrozumiteľné. Jeden prispievateľ *Slovenského východu* ich ocharakterizoval: „*My Šarišania milujeme svoju reč i užšiu i širšiu i najširšiu. Sme na rečovom rozhraní slavianskych nárečí. Rozumieme Slovákov z stredného Slovenska, Čechovi, Poliakovi a Rusínovi lepšie než bársko iní z Slovákov.*“⁹

Noviny v duchu provládnej politiky zdôrazňovali neustálu česko-slovenskú spoluprácu. Zverejňovali články, v ktorých boli uverejnené informácie o spoločných stretnutiach, o debatách českých a slovenských reprezentantov – inteligencie. V jednom z nich bolo opísané pracovné stretnutie československých profesorov v Ľubochni z 12. októbra

5 ZBAVITEL, Alojz: Osvetová práca. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 224, 3. 10. 1925, s. 1.

6 Nemožnosť spoločnej politickej cesty Slovákov a Maďarov. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 229, 9. 10. 1925, s. 1.

7 TATRANSKÝ: Vážne slovo našim Šarišanom. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 226, 6. 10. 1925, s. 1.

8 Šarišan a jeho slovenskosť. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 232, 13. 10. 1925, s. 3.

9 Šarišan a jeho slovenskosť. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 232, 13. 10. 1925, s. 3.

1925, kde sa ďakovnou formou vyjadrujú o ich práci v prvých rokoch existencie Československej republiky. Tá mala za následok, podľa tvrdenia autora článku, prebudenie slovenského národného vedomia. K podpore jednoty „československého“ národa vystúpil na stretnutí aj Anton Štefánek. Chcel hlavne vyvrátiť tvrdenia, že tzv. „národný ideál československý“ a českí učitelia na Slovensku sa snažia o výchovu v českom duchu. „*Náš národný ideál československý nevylučuje pestovanie a milovanie slovenčiny, pestovanie literatúry, vedy a umenia slovenského. Ale nikdy nebudeme a nemôžeme vychovávať mládež slovenskú v protičeskom duchu, ako si to prajú nepriatelia republiky... my stojíme na pevnej pôde jednotného československého národa s dvoma spisovnými jazykmi, ktoré neslobodno umelým spôsobom oddeľovať, tendenčne a nepriateľsky proti sebe stavať.*“¹⁰

Na jednej strane, *Slovenský východ* dával priestor širiteľom idey čechoslovakizmu, ale na druhej strane zase nestál na jeho krajných pozíciách a bránil sa neslovenským vplyvom. Peter Prídavok napísal v predvolebnom čase príspevok pod názvom *Za očistu slovenčiny* tvrdiac v ňom, že slovenčina od vzniku nového štátu v roku 1918 prevzala pomerne veľa českých výrazov. Ako dôvod uvádzal hlavne používanie češtiny českými úradníkmi, ktorí prišli na Slovensko zaujať miesta po uhorských, resp. maďarských predchodcoch. Ďalšou príčinou prenikania češtiny do slovenčiny bola, podľa neho, ľahostajnosť Slovákov, resp. aj ich neznalosť spisovného slovenského jazyka. Prídavok v článku volá po zmene a podľa hesla „Národ žije svojou rečou“ píše, že nápravu je potrebné uskutočniť, lebo „*by bolo hanbou pre nás Slovákov, keby sme nevedeli zachovať rýdzosť a čistotu svojej materinčiny*“¹¹.

S blížiacim sa termínom volieb sa stupňovala jednak politická agitácia, ale aj vzájomné útoky jednotlivých politických strán. Keďže denník *Slovenský východ* stál na pozíciách vládnej politiky, svoju pozornosť sústredil na útoky proti najväčšej opozičnej strane na Slovensku – *Slovenskej ľudovej strane*. Autorovi článku *Takzvaná najšlovenskejšia a najkatolíckejšia strana* z 3. novembra 1925 najviac prekážal fakt, že ľudáci si „zmonopolizovali slovenskosť a vieru“ výhradne pre seba, že hlásali jedinečnosť svojho volebného programu zameraného na hájenie záujmov všetkých Slovákov. Upozorňoval však, resp. poukazoval na to, ako *Slovenská ľudová strana* zastávala slovenské záujmy v predchádzajúcom volebnom období.

Pripomenul, že bola pôvodne za československú jednotu aj takým spôsobom, že jej poslanci a senátori hlasovali za ústavu Československej republiky rovnako ako agrárici či sociálni demokrati. No čoskoro nastal v ich kruhoch obrat (návrh politickej autonómie Slovenska z roku 1922) a začali robiť tvrdú opozičnú politiku. Pisateľ článku napísal: „*Prostá negácia, judášske zapieranie všetkého, čo mohlo zvýšiť blahobyť občianstva a štátu, bolo ich krédo. Keby mali trochu pocitu zodpovednosti a svedomia tak ako ho nemajú, tak by sa mohli hanbiť ísť pred svojich voličov.*“¹²

Hlavný dôvod opozičnosti tejto strany videl v pozemkovej reforme, ktorú ľudáci ako predstavitelia klerikálneho prúdu nechceli prevádzať v takej podobe, ako bola navrho-

10 Slovenské uznanie práce českých profesorov. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 232, 13. 10. 1925, s. 1.

11 PRÍDAVOK, Peter: Za očistu slovenčiny. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 242, 24. 10. 1925, s. 1.

12 Takzvaná najšlovenskejšia a najkatolíckejšia strana. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 249, 3. 11. 1925, s. 1.

vaná, pretože by došlo k záberu rozsiahlej cirkevnej pôdy a k jej prerozdeleniu medzi drobných roľníkov. Autor článku spochybnil aj „slovenskosť“ tejto strany, keď poukázal na osobnosť Vojtecha Tuku, na jeho kontroverznosť a istú prepojenosť na maďarské politické kruhy.¹³

Noviny týždeň pred voľbami na titulnej stránke apelovali aj na slovenské ženy, aby sa správne rozhodli a volili „tú pravú stranu“. Snažili sa pôsobiť na nich spomínaním na udalosti pri budovaní československej štátnosti, keď ešte v prvých mesiacoch po vzniku Československej republiky dochádzalo k vojenským stretom medzi československými a maďarskými vojskami. Konkrétnejšie pripomínajú obeť počas maďarského vpádu pod velením Bélu Kúna v lete 1919. „*Slovenské ženy a matky! Obraciame sa k vám, aby ste v rozhodujúcej chvíli, keď pristúpíte k volebnej urne, znovu uvedomily si všetko to utrpenie poroby v minulosti, všetky tie zločiny našich otrokárov a utláčateľov. Pamätajte si, že to bola krv vašich otcov, synov, či bratov, ktorá tiekla v boji na obranu našej slobody! Pamätajte!*“¹⁴ Noviny vyzývali voličov, aby dali svoje hlasy vládnym koalíčným stranám, resp. všenárodnej koalícii, ktorá, podľa nich, jediná dokáže reprezentovať československú štátnosť.¹⁵

V týždni volieb už *Slovenský východ* uverejňoval na svojej titulke priame odporúčania, ako majú občania voliť. Zdôrazňovalo sa, aby sa voliči nedali zmiasť predvolebnými sľubmi či demagógiou a aby išli voliť „československy“. Pripomínali sa dôvody, prečo sa Slováci a Česi rozhodli pre vznik spoločného štátu a prízvukovala potreba ostať v takomto spoločnom štátnom zväzku vo vidine ešte lepšej budúcnosti. „*Neoddeľujme Čechov od Slovákov, lebo obidvaja títo bratia spoločne sa o svoju samostatnosť bili, pre ňu pracovali a na nej budú pracovať.*“¹⁶

Hoci autori výziev pripúšťali určité chyby vládnej koalície za uplynulé volebné obdobie, apelovali na čitateľov, aby volili tie koalíčné strany, ktoré vraj ako jediné dokážu pokračovať v správnom vedení štátu. Odporúčali ísť voliť, a hlavne na východe Slovenska, pod heslom „*pracovať pre sociálne dvíhnutie najširších vrstiev nášho národa a pracovať pre naprostú československú jednotu*“. Je teda vidieť, že noviny *Slovenský východ* v predvolebnom, agitačnom čase ostávali verné ideí čechoslovakizmu a podporovali šírenie vedomia príslušnosti k československému štátu. Zdôrazňovali však aj „slovenskosť“ východného Slovenska, a keď vyjadrovali obavy, tak len z toho, aby sa obyvatelia nerozhodli ísť voliť tie strany, ktoré podľa kandidátky figurovali ako slovenské, no v skutočnosti boli ovplyvňované maďarskými kruhmi. Narážali tým hlavne na ľudákov považujúc ich za odrodilcov, resp. za tých, čo dokážu veľmi rýchlo meniť svoje postoje. Ich ľudová politika bola podľa novin *Slovenský východ* výhodná pre Maďarov nielen na Slovensku, ale aj v Maďarsku a je zhodná s politickým smerovaním Budapešti.

Upozorňujú, že politika nasmerovaná proti pražskej vláde a všetkému československému je nepriateľská aj voči slovenskému národu a môže mu škodiť, a tak aj robí. Zdôrazňujú, že voliť „československy“ znamená tiež dokázať, že Slovensko je slovenské a nie je pod vplyvom maďarských iredentistov. Promaďarsky zmysľajúcimi, resp. tými,

13 Takzvaná najslovenskejšia a najkatolickejšia strana. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 249, 3. 11. 1925, s. 1.

14 Slovenské ženy! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 253, 7. 11. 1925, s. 1.

15 V rozhodnej chvíli. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 253, 7. 11. 1925, s. 1.

16 Voľte československy! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 255, 10. 11. 1925, s. 1.

pre ktorých bola typická spolupráca s maďarskou menšinou, sa im však nezdali len ľudáci, ale aj komunisti, o čom ich presvedčovala ich menšinová politika a nadpriemerná snaha starať sa o národnostné menšiny v republike, a hlavne o maďarskú minoritu.¹⁷

Už z názvov jednotlivých článkov je vidieť, že *Slovenský východ* zdôrazňoval voľičom ich príslušnosť k slovenskému národu a československému štátu a oslovoval ich ako príslušníkov slovenského národa a občanov Československej republiky, čím sa snažil posilňovať národné vedomie medzi obyvateľmi v predvolebnom období.¹⁸ Dával dôraz na potrebu hlasovať v parlamentných voľbách za dovtedajšie vládne strany, ktoré, podľa redakcie novín, ako jediné môžu zabezpečiť lepšiu budúcnosť. Naopak, neodporúčal voliť „zapredanecké“ strany, prepojené hlavne s maďarskou iredentou. „*Kto miluje slobodu, slobodu človeka i národa, kto si váži nezávislosti nášho demokratického štátu, nemôže voliť tých, ktorí súhlasia s Jehliczkovcami, Dvorczakovcami, Ungrovcami a inými zapredanvami, ktorí v zahraničí ako zákerní podpalačia budia nenávisť voči našej republike a kydajú hanbu na našu vládu, aby podkopávali základy našej budúcnosti.*“¹⁹

V deň konania volieb denník *Slovenský východ* uverejnil ďalšie články nabádajúce k „správnej“ voľbe, resp. s konkrétnymi radami, koho majú ísť občania voliť. Pod sloganom – proti Moskve a proti Budapešti – neodporúčali voliť komunistov a ľudákov. Súčasne radili voliť podľa vlastného svedomia, ktoré by malo každému napovedať, že správnou voľbou budú dovtedajšie koalíčné strany. „*Ale čo vám povedá vaše srdce? Akože bije? Slovensky. Prečo že bije? Pre československú republiku. A podľa hlasu svojho srdca sa musíte spravovať. Volte slovensky, volte kandidátov štátotvorných strán a budete dobre voliť.*“²⁰

Ešte aj posledný možný deň noviny jedným článkom priamo zaútočili na slovenských ľudákov. Poukazovali na čudné predvolebné ťahy tohto silného politického subjektu na Slovensku. Odhaľovali pozadie finančných dotácií pre HSLS zo strany niektorých maďarských veľkostatkárov z južného Slovenska ako protislužbu za to, že ľudáci budú brániť dôslednému prevádzaniu pozemkovej reformy, na základe ktorej by v týchto hospodárskych kruhoch došlo k výrazným ekonomickým stratám. Noviny tieto ľudácke aktivity považovali jasne za protislovenské a namierené proti štátnej hospodárskej politike.²¹

Na stránkach *Gazdovských novín* sa predvolebná agitácia začala len krátko pred voľbami. V poslednom októbrovom čísle tohto týždenníka bol uverejnený článok *Vážne slovo východoslovenským roľníkom*, v ktorom jednoznačne, a koniec-koncov ako týždenník agrárnikov ani ináč nemohol urobiť, nabádal voľičov aby dali svoj hlas agrárnikom – Re-

17 Koho voliť? In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 256, 11. 11. 1925, s. 1.

18 Pozri napr. Slovenskí voličia! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 256, 11. 11. 1925, s. 1; Slovenské ženy a slovenskí mužovia. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 257, 12. 11. 1925, s. 1; Československí voličia premýšľajte. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 257, 12. 11. 1925, s. 1; Štátni zamestnanci na Slovensku, uvažujte! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 258, 13. 11. 1925, s. 1.

19 Slovenskí voličia! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 256, 11. 11. 1925, s. 1.

20 V ostatnej minúte. In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 260, 15. 11. 1925, s. 1.

21 Ľudová strana proti záujmom slovenského ľudu! In: *Slovenský východ*, roč. 7, č. 260, 15. 11. 1925, s. 1-2.

publikánskej strane zemedelského a maloroľníckeho ľudu.²² V tom istom čísle však zaútočili na vtedajšie opozičné strany. Trňom v oku im boli predovšetkým ľudáci s predsedom. „*Ten starý Hlinka pomútil hlavu slovenskému národu a zaviedol ho do pomýkova, iba preto, že by ľud Hlinku počúval a hladom hynul. To chce Hlinka. Čo ty národe povieš. Povedz, že chceš žiť a nech ide ľudová strana do frasa. Veď každý z tejto strany utieka. My to vše hovoríme, že každý svojej famílie škodí, kto je v ľudovej strane.*“²³

V týchto intenciách pokračovali noviny aj v ďalších číslach. Apelovali na všetkých voličov, hlavne roľníkov, aby odovzdali svoje hlasy agrárnej strane a jej predstaviteľom, akými boli Milan Hodža či Kornel Stodola, ktorých považovali za záruku pozitívneho vývoja Československej republiky a splnenia predvolebných hesiel. Medzi ne patri- li hlavne dokončenie pozemkovej reformy, úprava daní a pokračovanie v hospodárskej politike zameranej na československý vidiek.

Noviny verili v úspech agrárnikov vo voľbách a dúfali, „*že 15. novembra každý slovenský roľník a s ním každý inteligent (učiteľ, notár, úradník, farár), ktorý miluje slovenských roľníkov, slovenský národ a Slovensko, preukáže svoju vernosť, oddanosť a lásku k rep. strane a postará sa tiež, aby každý jeho brat a sestra vykonali čo najlepšie vlasteneckú povinnosť*“²⁴. Tiež pokračovali vo viacerých článkoch v cielených útokoch na HSLS, pretože v nej pravdepodobne videli najväčšieho politického rivala.²⁵

Ataky na HSLS vyvrcholili v predvolebnom čísle, keď na celej titulnej strane veľkými písmenami uverejnili apel na všetkých roľníkov zo Zemplína, Šariša a Abova, aby volili Republikánsku stranu a na margo ľudákov napísali: „*Ľudáci potupujú roľníkov. Ani by ste neverili. Ľudáci práve pred voľbami hania a tupia slovenský ľud na dedinách. Nie dosť na tom, že ľudáci postavili na kandidátky samých pánov, ale oni ešte zpotupujú tých slovenských roľníkov, čo kandidujú v Republ. strane.... Viete, čo robia tí ľudácki páni? Zničili banku a ožebračili chudobný slovenský ľud. A keby ľudáci vládli, nuž celé Slovensko by zbankrotovalo. Ľud by nemal peniaze, práce, zárobku, všetci by zomreli hladom. Nebudeme sa s ľudákmi dohadovať! Pomstíme sa im! A sa im pomstíme tým, že jeden každý na dedine budeme votovať na Republikánsku stranu zemedelského a malo- roľníckeho ľudu, číslo 22.*“²⁶

Obavy z „ľudáckej konkurencie“ sa ukázali ako oprávnené krátko po sčítaní volebných lístkov. *Gazdovské noviny* uviedli informáciu, že síce Republikánska strana dostala v celej republike takmer milión hlasov, bude mať 46 poslancov, ale voľby znamenali víťazstvo len pre české roľníctvo. Na Slovensku totiž najväčší počet hlasov získali ľudáci, čo podľa novín zapríčinili ženy – voličky.²⁷

22 Vážne slovo východoslovenským roľníkom. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 44, 30. 10 1925, s. 1.

23 Hriechy pána Hlinku. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 44, 30. 10 1925, s. 2.

24 Otvorte oči, uši a srdcia. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 45, 6. 11 1925, s. 1.

25 Pozri napr. Kto zaviňuje bitky na ľudáckych schôdzach. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 45, 6. 11 1925, s. 2; Stropkov vysmial Hlinku. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 45, 6. 11 1925, s. 2; Boľastný výkrik Hlinkovcami zavedeného roľníckeho synka. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 45, 6. 11 1925, s. 2.

26 Zvíťazíme! Ľudáci potupujú roľníkov. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 46, 13. 11 1925, s. 1.

27 Republikánska strana dostala v celej republike 972.000 hlasov. In: *Gazdovské noviny*, roč. 7, č. 47, 20. 11 1925, s. 1.

Slovenská pravda ako týždenník Hlinkovej slovenskej ľudovej strany vystupovala tvrdo voči všetkým vládnym stranám, no hlavne proti agrárnikom. Už v júni volebného roku 1925 publikovala článok podpísaný M. Skromným, v ktorom odporúčala v prípade konania volieb nevoliť vládnú koalíciu. Autor článku kládol otázky a zároveň si aj na viaceré z nich sám odpovedal. Otázky sa týkali hlavne výsledkov dovtedajšej vládnej politiky pre jednotlivé sociálne skupiny, prínosu či zlepšenia ich postavenia v končiacom sa volebnom období.

Slovenským roľníkom však, podľa Skromného, vláda nepriniesla nič, aj napriek faktu, že jej súčasťou bola aj agrárna strana. Výsledkom ich politiky bolo len zavedenie „neznesiteľných daní“ sťažujúcich roľníkom ich sociálne postavenie. Obdobne na tom boli, podľa *Slovenskej pravdy*, aj robotníci. A možno aj v oveľa horšom stave, nakoľko došlo po vzniku Československej republiky k úpadku slovenského priemyslu, k zatváraní slovenských fabriek. *Slovenská pravda* napísala o slovenskom priemysle, že je úplne zničený.

Ostro kritizovala likvidáciu, resp. obsadzovanie úradníckych miest českými úradníkmi. V novinách sa pripúšťal zmysel dosadzovania českých úradníkov na miesta v štátnej správe a vo verejných inštitúciách krátko po vzniku republiky, no v roku 1925 sa to už nepovažovala za potrebné. Predpokladalo sa, že už nastal čas, kedy by už aj Slováci mohli plnohodnotne zastáť všetky úrady na Slovensku. Podľa konštatovania novín, je slovenských úradníkov už dostatočný počet, nemajú však priestor pre svoje uplatnenie, ba čo viac, naďalej vraj dochádza k ich prepúšťaniu a k výmenám za českých kolegov.

Tento stav dávali noviny za vinu vládnej koalícii, ktorá svojou politikou nepriniesla Slovensku nič pozitívne a ostro sa zasadzovali hlavne za očistu od všetkých českých prisťahovalcov. „*Slovenský ľud za terajšieho 6-ročn. vol. obdobia nedožil sa len sklamaniam, práve preto musí sa nekompromisne rozhodnúť a stanúť si pod prápor autonómie, pod prápor ľudovej strany, musí oddať svoj hlas len slovenskej ľudovej strane, ktorá bude úprimne a nezištne bojovať za jeho prírodné práva, až kým Slovensko nebude očistené od všetkej špiny sem sa prisťahovavšej.*“²⁸

K voličom sa na stránkach *Slovenskej pravdy* prihovárali hlavne čelní predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Andrej Hlinka sugestívne pôsobil na čitateľov a vyznával sa, že slovenskému národu obetoval za posledných päť rokov všetok voľný čas a sústredil všetky svoje sily na prácu v prospech svojho národa. Necháva už na národ a na jeho voličov, či sú „plnoletí“, v zmysle tom, či sú pripravení na suverenitu, na vlastnú autonómiu, o ktorú sa ľudová strana usilovala.²⁹

V deň konania volieb boli celé noviny z pochopiteľných dôvodov venované poslednej možnosti agitovať a presvedčiť voličov, aby odovzdali svoj hlas „tej správnej strane“ – slovenským ľudákom. Noviny, okrem hesiel typu „15. novembra – Hlinka zvíťazí“ alebo „Slovenskí poštári, hlasujte číslom 29“, obviňovali svojho najväčšieho politického rivala – agrárnu stranu. Pripomínali hlavne údajné protikresťanské zameranie tejto strany, konkrétne prípady, kedy sa agrárni politickí reprezentanti, ako príslušníci vládnej koalície, postavili proti náboženským a kresťanským konvenciám. Vyčítalo sa im, že sa snažili o odluku cirkvi od štátu, že pripravili cirkev o jej majetky, že hlasovali za zru-

28 SKROMNÝ, M.: Či skutočne budú voľby? In: *Slovenská pravda*, roč. 6, č. 26, 28. 6. 1925, s. 1.

29 HLINKA, Andrej: Rozhodnuté. In: *Slovenská pravda*, roč. 6, č. 43, 25. 10. 1925, s. 1.

šení niektorých sviatkov alebo že hlasovali za zákony, ktoré sú podľa mienky ľudákov v rozpore s kresťanským náboženstvom.

Uverejnili tiež deväť konkrétnych bodov, dôkazov, ako táto politická strana pracovala v neprospech slovenského roľníctva. „*Sú to len so pár punkta agrárnikov na ukážku, mohli by sme číslice písať, do nekonečnosti, ale i s tých je nám dost, aby sme utvorili pekný obraz o tých pánoch, ktorí už siedmy rok v ovčej kože zavádzajú holubičí slovenský ľud.... Von s nimi a s ich letákmi, ktorými špinia najčestnejšiu osobu, ktorá aj teraz putuje Kalváriou neslobodného Slovenska – Andreja Hlinku. My východní Slováci poznáme dobre nekonečné zásluhy nášho milovaného vodcu. On to chce, aby Slovák prestal už raz byť otrokom nesvedomitých ľudí, on chce slobodu náboženstva pre všetky vyznania, on chce, aby Slovák vládnuť zemou poliatov krvou našich praotcov, on chce aby kresťanská morálka žila i naďalej v srdci našich dietok, otcov a matiek.... Slováku uvažuj!!! A hlasuj na číslo 29.*“³⁰

Slovenská pravda ako týždenník *Slovenskej ľudovej strany* sa nezamerala len na obviňovanie agrárnej strany. V jednom zo svojich článkov napadla aj českých lidovcov, s ktorými v prvých voľbách v roku 1920 vytvorila koalíciu. Obviňovala ich, že zámerne zvolili za názov svojej strany *Československá strana lidová*, aby pomýlili potencionálnych slovenských voličov a doslovne ich nazvala nepriateľmi. V článku sa píše, že českí ľudáci upriamili svoju pozornosť na Rusínov. Prostredníctvom gréckokatolíckych kňazov, ktorých vraj podplatili, presvedčovali rusínskych voličov, a tak sa snažili uspieť aj na Slovensku.³¹

Voľby znamenali pre Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu veľký úspech, pretože na Slovensku skončili jej víťazstvom. Predseda strany hneď na druhý deň urobil vyhlásenie, ktoré *Slovenská pravda* publikovala v najbližšom čísle. V ňom sa Hlinka poďakoval všetkým voličom, ktorí sa nedali zlákať inými stranami, a hlavne tými koalíčnými. Zdôraznil v ňom slovenské zameranie ľudovej strany a jej slovenský program, ktorý mieni aj dodržať. Novembrové voľby vnímal Hlinka ako plebiscit, kedy sa Slováci prihlásili k slovenskosti. „*Nám nemôže škodiť viac nič. Lavína sebavedomia slovenského v nedelju sa pohla, lavínu túto nezastaví viac pražský centralizmus.*“³²

Regionálne periodiká na Slovensku v predvolebnom čase v roku 1925 dávali dostatok priestoru jednotlivým politickým subjektom na prezentáciu a agitovanie za svoj volebný program. Vládne strany, a hlavne agráристи dostali priestor predovšetkým na stránkach *Slovenského východu* a *Gazdovských novín*. Svoje útoky viedli najmä voči najsilnejšej opozičnej strane na Slovensku. Slovenských ľudákov obviňovali z prepojenia na maďarské politické sily. Apelovali na svojich voličov, aby neverili ľudáckym sľubom, ktoré pri ich naplnení môžu v konečnom dôsledku viesť k rozdeleniu ešte stále mladého štátu – Československej republiky. Obavy vyjadrovali hlavne pred tým, aby práve v dôsledku politickej spolupráce s Maďarmi nedošlo k opätovnému pripojeniu Slovenska k Maďarsku a zdôrazňovali slovenskosť Slovenska, a teda nezájum Slovákov o podobné politické maniere, ale skôr o dôslednejšiu spoluprácu s českým národom.

30 - M. -: Hlas svedomia. In: *Slovenská pravda*, roč. 6, č. 46, 15. 11. 1925, s. 1.

31 Obraz jedného z kortešov Čehov. In: *Slovenská pravda*, roč. 6, č. 46, 15. 11. 1925, s. 1.

32 HLINKA, Andrej: Drahý Národe slovenský! In: *Slovenská pravda*, roč. 6, č. 47, 22. 11. 1925, s. 1.

Hlinkova slovenská ľudová strana sa po voľbách z roku 1925 ukázala ako najsilnejší politický subjekt na Slovensku. Svoje názory na východe krajiny prezentovala predovšetkým prostredníctvom týždenníka *Slovenská pravda*. Tam sa snažila vyvracať rôzne fámy o svojej väčšej či menšej kooperácii s maďarskými iredentistickými politikmi. Svoje ataky v predvolebnom boji zamerala na viaceré politické strany – komunistov, českých lidovcov či krajinských socialistov. Podľa obsahov jednotlivých čísel novín však najväčším trňom v oku slovenských ľudákov bola koalíčná agrárna strana. Kritizovali jej dovedajšie vládne pôsobenie a uvádzali konkrétne príklady, ako svojou politikou vraj priniesla viac škôd ako osohu pre novovzniknutý štát, ale hlavne pre Slovensko a slovenský národ. HSĽS v tomto období stála na pozícii presadzovania politickej autonómie Slovenska a aj v *Slovenskej pravde* neustále zdôrazňovala potrebu odstrániť všetkých „záškodníkov“, medzi ktorých radila o. i. aj české úradníctvo. Považovala totiž slovenský úradnícky aparát v tomto čase už za dostatočne pripravený a kompetentný, aby mohol zastávať dôležité posty aspoň na slovenskom území. Kritika teda bola postavená hlavne na odmietaní idey tzv. čechoslovakizmu a pražského centralizmu. Politika slovenských ľudákov smerovala totiž k presadzovaniu „slovenskosti“, resp. k vymedzovaniu sa slovenského národa voči národu českému, o čo sa usiloval aj týždenník *Slovenská pravda*.

Recenzent: *PhDr. Stanislav Konečný, CSc.*

Die Presse in der Ostslowakei – Bild des nationalen Bewusstseins vor den Parlamentswahlen 1925

Zusammenfassung

Nach dem Jahre 1918 begann in der Slowakei die Veröffentlichung mehrerer regionalen Periodika, deren Ziel war es, die slowakische nationale Identität zu unterstützen. Alle Zeitungen, auch die ostslowakischen, meldeten sich, ob schon offen oder versteckt, zu einer bestimmten politischen Plattform. Im Beitrag vergleicht der Autor, inwiefern sich die einzelnen ostslowakischen Periodika vor den zweiten demokratischen Parlamentswahlen in der Tschechoslowakei im Jahre 1925, je nach ihrer politischen Orientierung, mit den Themen der slowakischen Identität und des nationalen Selbstbewusstseins befasst haben. Jede politische Partei hatte genügend Raum und Zeit, um in den Zeitungen ihr politisches Programm vorzustellen und die potentiellen Wähler zu überzeugen. So die Koalition, als auch die Opposition nützten die Regionalpresse auch als Mittel im Kampf mit den politischen Gegnern. Sie wurden in den Zeitungsartikeln angegriffen und angeschwärzt, mit ihrer Politik dem jungen tschechoslowakischen Staat, bzw. den Slowaken zum Schaden gereichen zu haben.

(Preklad Lenka Bischof)

ZMENY V SAMOSPRÁVE A VOĽBY DO OBEČNÝCH VÝBOROV V ROKU 1944 SO ZRETEĽOM NA VÝCHOD SLOVENSKA¹

Martin PEKÁR

So záverečnou fázou procesu likvidácie obecnej samosprávy v čase existencie prvej Slovenskej republiky 1939 – 1945 sa spája jeden zaujímavý, no doteraz pomerne málo preskúmaný fenomén politických dejín tohto obdobia – stranícke voľby v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane (HSL'S). Voľby boli súčasťou praktickej realizácie zákona č. 171/1943 Sl. z. o zmenách v samospráve obcí, ktorý vstúpil do platnosti k 1. januáru 1944. Analýza procesu definitívnej likvidácie volenej samosprávy v roku 1944 spolu s analýzou priebehu a výsledkov straníckych volieb, ktoré boli súčasťou tohto procesu a konali sa paralelne s ním, predstavuje zaujímavú sondu do politického a spoločenského života doby.

Volená samospráva bola na Slovensku už v čase autonómie na jeseň roku 1938 nahradzovaná v zmysle vtedy platnej legislatívy menovanými orgánmi, čím sa aj na nižšej úrovni mala zabezpečiť hegemonia prívržencov HSL'S. Do obcí boli vtedy dosadzovaní vládni komisári. Niekde však v závislosti od konkrétnych okolností fungovali samosprávne orgány kontinuálne (hoci viac-menej formálne) do konca roku 1943, kedy ich spomínaný zákon č. 171/1943 Sl. z. z 22. decembra 1943 celkom nahradil jednotným typom zastupiteľstiev. Tie tvoril na 5 rokov menovaný šesťčlenný obecný, resp. mestský výbor na čele so starostom, resp. mešťanostom.² V zmysle zákona bola väčšina kompetencií v rukách starostu, výbory rozhodovali len o taxatívne určených záležitostiach.³

Zákon o zmenách samosprávy obcí bol dobovou propagandou prezentovaný ako nástroj, ktorý mal odstrániť nevyhovujúci spôsob samosprávy, trpiacej údajne aj po predošlých zásahoch ešte i v roku 1944 demagógiou bývalých politických strán. Hlavným zmyslom nového zákona malo byť dosiahnutie takého stavu, aby sa do čela obcí dostali „najlepší komunálni pracovníci, mužovia skúsení, nezištní a odhodlaní pracovať za blahobyt

1 Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA MŠ SR č. 1/4538/07. Práca dopĺňa výsledky výskumu publikované v PEKÁR, Martin: *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2007. 182 s. ISBN 978-80-8068-572-9. V jednotlivých častiach uvedenej publikácie možno nájsť, okrem iného, bližšie poznatky o činnosti a štruktúre HSL'S v regióne, o alternatívach riešenia rusínskej otázky a o počte Rómov, na ktoré už ďalej v poznámkach nebudem odkazovať.

2 Mestom sa v Šarišsko-zemplínskej župe stali najprv tri sídla – Prešov, Bardejov a Sabinov, neskôr i Michalovce. Pre zaujímavosť možno uviesť, že podľa smernice MV č. 326-24/1-1/44 „na priznanie charakteru mesta nemá nijaká obec nároku (...) minimálne predpoklady pre priznanie mestského charakteru je napr. isté tržné centrum (námestie) s prilahlými pravidelnými ulicami, vydláždené ulice (aspoň hlavné), upravené a v čistote udržiavané námestia a parky, zavedená kanalizácia, schválený a najmä dodržiavaný regulačný plán, vydržovanie primeraných kultúrnych a nevyhnutných sociálnych zariadení, udržiavanie verejnej čistoty, a iné momenty...“.

3 PODOLEC, Ondrej: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4, s. 660-664.

a rozkvet obce⁴. Toto konštatovanie bolo v príkrom rozpore s faktom, že do čela obcí sa v skutočnosti mohli dostať iba stranícki nominanti, spravidla členovia legálnych politických strán. Tento postup sa odôvodňoval ústavnou zásadou, že politická strana je jediným nástrojom politického života a zároveň reprezentantkou vôle celého národa, resp. menšiny, preto všetci, ktorí majú záujem o politický život, musia byť stranícky organizovaní.⁵

Nový zákon vytvoril v samospráve priestor pre jej úplné ovládnutie štátostranou, ale zároveň aj priestor pre národnostné menšiny, čo bolo plne v súlade s politickým systémom prvej SR, založenom práve na národnostnom princípe. Pre úplnosť treba dodať, že zákon v konečnom dôsledku nepriniesol systematické riešenie, ba ani citeľné zjednodušenie systému, akurát definitívne degradoval samosprávu na úroveň byrokratického aparátu štátu a vo väčšej miere ju naviazal na kolabujúcu stranícku hierarchiu.

Kandidátov na starostov a členov výborov za slovenskú štátotvornú väčšinu oficiálne predkladali predsedníctva okresných organizácií HSLS na návrh miestnych organizácií strany. Pre miestne organizácie bolo zásadou (až na malé výnimky), že navrhnutý mohol byť len člen strany, spĺňajúci konkrétne zákonné podmienky. Predsedníctvo miestnej organizácie zostavovalo zoznam aj s poradím kandidátov. Následne sa podľa zákona mali najneskôr do 5. marca 1944 uskutočniť členské schôdze, na ktorých prebiehal samotný volebný akt. Kto s predloženým návrhom súhlasil, odovzdával kandidátku do urny. Kto s predloženým návrhom nesúhlasil, mohol navrhovaného kandidáta škrtnúť a dopísať do kandidátky vlastný návrh. Možné bolo tiež zasahovať do poradia kandidátov. Sčítanie hlasov bolo pri tomto pomerne komplikovanom systéme volieb časovo náročné, preto sa dialo až po ukončení schôdze. Na základe výsledkov sčítania zostavovalo predsedníctvo miestnej organizácie menoslov a poradie zvolených kandidátov, ktorý definitívne upravilo a schválilo predsedníctvo príslušnej okresnej organizácie strany. Pre predsedníctvo okresných organizácií boli výsledky volieb smerodajné s výnimkou politicky neudržateľných prípadov. Prví traja kandidáti na zozname mali byť zároveň kandidátmi na starostu. Štandardný postup bol podľa smerníc taký, že prvý na zozname bol menovaný za starostu, druhý za podstarostu. I v tomto prípade sa však pripúšťali výnimky z politických dôvodov. Takto zostavené návrhy mali byť do 25. marca 1944 predložené menovaciemu orgánu – príslušnému okresnému náčelníkovi, pre ktorého boli záväzné. V obciach, v ktorých nebola miestna organizácia HSLS, zostavovali prvotné návrhy buď miestni straníci alebo miestni obecní činitelia (notár, učiteľ, farár, žandári a pod.). V prípade zvolenia sa prijatie a vykonávanie funkcie stávalo povinnosťou.⁶

Ako už bolo naznačené, mandáty v obecných výboroch zohľadňovali percentuálne zastúpenie menšinového obyvateľstva – v prípade, ak jeho podiel dosiahol 1/6. Presný pomer mandátov určilo ministerstvo vnútra na základe sčítania ľudu z roku 1940.⁷ Toto

4 Pred ustanovením nových obecných výborov. In: *Slovák*, roč. 26, 1944, č. 55 (7. 3.), s. 3.

5 Porovnaj Tisov článok o voľbách do obecných výborov. *Jozef Tiso. Prejav y a články zv. II (1938 – 1944)*. Zost. M. Fabricius, K. Hradská. Bratislava : AEP, 2007, dokument 376.

6 *Smernice pre navrhovanie členov a náhradníkov obecného výboru*. Bratislava : Slovenská ľudová kníhtlačiareň, [b. r.], s. 3-17. Porovnaj tiež: 51. Obežník MV z 26. 1. 1944, č. 326-24/1-1/44 o vykonávaní zákona č. 171/1943 Sl. z. o zmenách v samospráve obcí. In: *Úradné noviny*, roč. 26, 1944, č. 6, s. 129-133.

7 52. Vyhláška MV z 26. 1. 1944, č. 326-21/1-2/44, o rozvrhu členov (náhradníkov) obecných (mestských) výborov podľa § 6 ods. 1 zákona č. 171/1943 Sl. z. In: *Úradné noviny*, roč. 26, 1944, č. 6, s. 133 a n.

ustanovenie malo za následok nevôľu slovenských úradníkov, ktorí boli povinní akceptovať menšinové nominácie. Za Maďarskú stranu na Slovensku dával návrhy na menovanie pre všetky obce ústredný riaditeľ strany Ľudovít Stelczer, za Nemeckú stranu na Slovensku príslušná Kraľová úradovňa Nemeckej strany (Kreisgeschäftsstelle der Deutschen Partei).⁸ S odporom slovenskej strany sa stretli predovšetkým nominácie Maďarov. V prípade Nemcov sa zrealizovalo ich postavenie, čo vyvolalo zase protest predstaviteľov nemeckej menšiny.⁹ Najviac otázok vyvolával problém rusínskej menšiny, ktorej príslušníkov štát toleroval a ktorej vznikol nárok na mandáty, no nemala vlastnú registrovanú politickú stranu. Úradné smernice tento problém riešili tak, že v obciach, v ktorých boli Rusíni v prevažnej miere organizovaní v HSLS¹⁰, návrhy podávali riadne prostredníctvom príslušných organizácií HSLS. V obciach, v ktorých Rusíni nevstupovali do HSLS, mali byť návrhy podávané po dohode s menovacím orgánom (okresným náčelníkom), pričom sa mohlo jednať i o nestraníkov.¹¹

Z národnostného hľadiska bola Šariško-zemplínska župa síce pestrá, no početne výraznejšie zastúpenie a s tým súvisiacu možnosť presadiť sa v obecných výboroch mali len Rusíni.

Tabuľka 1 Národnostné zloženie obyvateľstva Šariško-zemplínskej župy podľa sčítania 1940¹²

Slováci	340 866	77,40 %
Nemci	1 973	0,45 %
Maďari	3 725 ¹³	0,85 %
Rusíni	50 853	11,55 %
Obyvateľov celkovo	440 354	

Zdroj: Národnosť prítomného obyvateľstva v roku 1940. In: *Zprávy Štátneho plánovacieho a štatistického úradu*, roč. 1, 1946, č. 1, s. 18.

Uvedené výsledky sčítania sa preniesli do príslušnej vyhlášky ministerstva vnútra o rozdelení mandátov, čoho výsledkom bolo, že Rusíni získali väčšinu v obecných

8 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šariško-zemplínska župa (ŠZŽ), sign. 476/44-prez. *Obežník MV* č. 322-16/2-1/44 z 19. 2. 1944. K 1. 1. 1944 vznikol v rámci dobudovania štruktúry DP kraj IX – Východné Slovensko so sídlom v Michalovciach. Bližšie: SCHVARC, Michal: Vývoj a zmeny organizačnej štruktúry Deutsche Partei 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 54, 2006, č. 3, s. 471-502.

9 PODOLEC, Ondrej: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4, s. 660-664.

10 V prípade riešenia rusínskej otázky to bol preferovaný model.

11 *Smernice pre navrhovanie členov a náhradníkov obecného výboru*. Bratislava : Slovenská ľudová kníhtlačiareň, [b. r.], s. 18.

12 Tabuľka sa sústreďuje len na rešpektované menšiny. Nezahŕňa tiež početne relevantných, no občiansky i spoločensky degradovaných Rómov, ktorých bolo podľa uvedeného sčítania 12 201 (2,77%) a podľa neoficiálneho súpisu viac ako 22 tisíc (t.j. viac ako 5%).

13 Z nich len 3 136 malo štátne občianstvo.

výboroch v takmer všetkých obciach okresu Medzilaborce (okrem dvoch) a v ďalších 88 obciach na území župy.

Maďari a Nemci získali vo výboroch len nepatrné zastúpenie, ani v jednom prípade väčšinové. Po dve miesta členov v obecnom výbore dostali Maďari v obciach Bidovce, Zemplínske Hradište a Slanec v trebišovskom okrese, Nemcom patrili dve miesta v obci Michalok vo vranovskom okrese.¹⁴

Čo sa týka štruktúry a činnosti HSLS na východe Slovenska vo vtedajšej Šariško-zemplínskej v župe, v roku 1943 tu fungovalo 11 okresných a 695 miestnych organizácií strany, združujúcich približne 45 000 členov¹⁵ z celkového počtu obyvateľov približne 440 000. Štátostrana, jej predstavitelia a verní prívrženci boli konfrontovaní s neľahkou situáciou – bojovať za rúcajúci sa politický systém a režim. Od prelomu rokov 1943/44 bolo už pre všeobecnú charakteristiku situácie príznačné, že vojnové útrapy narúšali každodenný život bežného obyvateľstva. Dôsledky vojny sa najviac prejavovali v hospodárskej a sociálnej oblasti. Občasné krátkodobé zlepšenie zásobovania len predlžovalo agóniu režimu. Nepriaznivý stav od jari 1944 nepriamo priznávala aj denná tlač, ktorá ale napriek všeobecne známej situácii stále hovorila o hospodárskej stabilite, dočasnej krátkodobej kríze, pochopení zo strany obyvateľstva a o vernosti Vodcovi.¹⁶ V rozpore s propagandistickými tvrdeniami boli nielen úradné hlásenia ale i informácie o prechode kompetencie zabezpečovať verejné záujmy štátu zo štátnej správy na armádu či o odstraňovaní Židov a nespoľahlivých osôb z územia župy.¹⁷ Bolo preto celkom prirodzené, že vo väčšine obyvateľstva prevládal strach či pasivita a pri mnohých bývalých angažovaných režimistoch zase oportunistus či alibizmus.

Za uvedených okolností sa začiatkom marca 1944 uskutočnili stranícke voľby v HSLS, ktorých výsledkom mali byť zmeny v samospráve obcí. Z logických dôvodov nevyvolali v spoločnosti zvýšený záujem. Navyše ani straníci ani obyvateľstvo sa o výsledky volieb veľmi nezaujímali, prípadne celý priebeh spochybňovali.

Pri bilancovaní výsledkov volieb bola osobitná pozornosť venovaná okresným mestám. Zo zachovaných hlásení vyplýva, že účasť straníkov na voľbách v okresných sídlach Šariško-zemplínskej župy kolísala, v priemere bola na úrovni okolo 45 %. V podstate platí, že čím väčšie sídlo, tým väčšia anonymita a menšia účasť straníkov na voľbách.¹⁸ Príklad Šariško-zemplínskej župy dobre vystihuje charakter dobového politického systému i náladu jeho prívržencov. Právo zasiahnuť do systému v podobe účasti na straníckych voľbách malo približne 8 % obyvateľov župy a toto svoje právo sa rozhodlo využiť ani nie 2,5 % z nich.

14 52. Vyhláška MV z 26. 1. 1944, č. 326-21/1-2/44, o rozvrhu členov (náhradníkov) obecných (mestských) výborov podľa § 6 ods. 1 zákona č. 171/1943 Sl. z. In: *Úradné noviny*, roč. 26, 1944, č. 6, s. 133 a n.

15 Vyše 45 000 nás je tu. In: *Slovenská sloboda*, roč. 6, 1943, č. 85 (11. 4.), s. 5.

16 Napr. Slovenský východ pokojne sleduje udalosti. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 72 (28. 3.), s. 2; Zasadnutie župného výboru Strany v Prešove. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 127 (6. 6.), s. 2.

17 Opatrenia v Šariško-zemplínskej župe. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 108 (12. 5.), s. 2.

18 Uvedené zistenia korešpondujú s údajmi z iných miest Slovenska. Porovnaj citovanú štúdiu Ondreja Podolca.

Tabuľka 2 Počet členov HSLS v sídlach okresov ŠZŽ a účasť na voľbách 1944

Mesto	Počet obyvateľov	Počet straníkov	Účasť straníkov na voľbách
Bardejov	8 508	850	401 (47%)
Giraltovce	1 552	135	104 (77%)
Humenné	7 068	cca. 500	?
Medzilaborce	2 499	212	-
Michalovce	14 213	1 080	282 (26%)
Prešov	24 307	2 037	394 (19%)
Sabinov	4 422	398	217 (55%)
Stropkov	3 311	287	74 (26%)
Svidník	1 225	51	30 (60%)
Trebišov	7 650	450	225 (50%)
Vranov	3 664	300	123 (41%)

Zdroj: ŠA Prešov, fond ŠZŽ, 985/44-prez.

V samotných hláseniach a v uvedených výsledkoch sa odzrkadľuje ťažká dobová situácia a všetky dôsledky pôsobenia upadajúceho režimu – v regióne pretrvávajúce súperenie o posty medzi straníkmi a gardistami, národnostné a konfesijné problémy, osobné spory, nerešpektovanie platných noriem, nezáujem straníkov a samozrejme aj nezáujem nestraníkov, ktorí boli z celého procesu fakticky vylúčení.

Vo všeobecnosti boli samotný priebeh volieb a prvé reakcie na ne pokojné. K významnejším konfliktom v rámci HSLS došlo v Humennom a najmä v Prešove.

V Humennom sa okresný náčelník nedozvedel podrobnosti o priebehu volieb, ktoré boli v straníckej réžii. Aby nedošlo k bitke medzi dvoma tábormi ľudákov, museli byť na členskej schôdzi v čase volieb prítomní dokonca žandári. Situácia bola vyhrotená napriek tomu, že v osobe kandidáta na starostu panovala v podstate zhoda.

V Prešove boli voličom predložené dve kandidátky – oficiálna stranícka a neoficiálna gardistická. Ak sa do úvahy nezobrali kandidáti, ktorí figurovali na oboch kandidátkach, a preto logicky získali najviac hlasov (Vincent Šoltis 338 hlasov a Jozef Makara 321 hlasov), vyhral napriek ambíciám gardistov voľby stranícky kandidát poslanec Andrej Germuška (212 hlasov, o jeden hlas pred Titusom Ripkom), čo, aspoň podľa správy policajného riaditeľstva, bolo v súlade s verejnou mienkou.¹⁹ O tomto výsledku vydala správu Slovenská tlačová kancelária a informovali o nej i miestne noviny.²⁰ Ako mešťanost Prešova bol však po intervenciách župana Andreja Dudáša a nemeckého konzula v Prešove Petra von Woinovicha bez ďalšieho vysvetlenia do funkcie uvedený

19 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa z 5. apríla 1944.*

20 „Prešov, – šarišsko-zemplínsky župan Dr. Andrej Dudáš v duchu zákonných ustanovení o obecnej samospráve vymenoval na návrh predsedníctva HSLS v župnom sídle Prešove, za mešťanostu poslanca Andreja Germušku, riaditeľa učiteľskej akadémie, za jeho prvého zástupcu riaditeľa mešťianskej školy Antona Sabola-Palka a za druhého zástupcu riaditeľa školy Jozefa Makaru.“ [Nové vedenie Prešova. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 103 (6. 5.), s. 2.]

vtedajší vládny komisár mesta a župný inšpektor Hlinkovej gardy Anton Sabol-Palko.²¹ Sabol-Palko získal vo voľbách 182 hlasov na neoficiálnej gardistickej kandidátke, čo bol zhodou okolností aj najnižší výsledok kandidáta zo straníckej kandidátky.²² V Prešove sa tak podarilo mocenským spôsobom presadiť radikálnemu krídlu, čo sa potvrdilo i na jeseň 1944, kedy sa Sabol-Palko stal vládny poverencom pre Východnú oblasť.

Špecifická situácia nastala v Medzilaborciach, kde sa na pokyn Generálneho sekretariátu HSLS voľby neuskutočnili. Dôvodom bola snaha nenarušiť pokojné spolunažívanie Slovákov a Rusínov v tomto prevažne rusínskom regióne. Na zasadnutí predsedníctva miestnej organizácie HSLS padol návrh, aby bol starostom Rusín, vtedajší vládny komisár Eliáš (Il'ja) Prokipčák a podstarostom Slovák, miestny rímskokatolícky farár Ján Švec. Predsedníctvo navrhlo i členov a náhradníkov do obecného výboru.²³ Výber kandidátov pre zastúpenie neregistrovanej rusínskej menšiny realizovala tunajšia okresná organizácia HSLS, ktorá vyberala z Rusínov organizovaných v strane.²⁴

Vo Svidníku sa miestni Rusíni obávali, že úrady nebudú brať pri menovaní členov do obecného výboru do úvahy ich mienku (patrili im tu 3 miesta). Uspokojivé riešenie situácie priniesla aktivita miestneho rusínskeho poslanca, inak aktívneho ľudáka Michala Boňku, ktorý zostavil návrh tak, aby bol v súlade s názorom väčšiny tunajšieho rusínskeho obyvateľstva.²⁵

Problémy so zostavením kandidátky sa vyskytli v Trebišove, kde tieto nezhody nabrali konfesijný ráz. Do konfliktu sa dostali rímskokatolíci s gréckokatolíkmi. Aj preto tunajší notár (a nebol jediný) vo svojej správe konštatoval, že „...škoda voľbami rozrušovať obyvateľstvo a že členovia nových obecných výborov mali byť bez nich menovaní...“²⁶

Noví starostovia boli do funkcií slávnostne uvedení začiatkom mája 1944.

Z tabuľky 3 je zrejmé, že starostom, resp. mešťanostom sa zväčša nestal ten kandidát, ktorý v straníckych voľbách získal najviac hlasov. Dôvodom bola skutočnosť, že v najvyšších straníckych kruhoch sa rávalo s tým, že členská základňa formálne potvrdí predložené kandidátne listiny. Členovia strany sa však správali celkom inak, čo bolo podmienené jednak všeobecnou atmosférou doby, odzrkadľujúcou úpadok režimu, a jednak zvýšeným záujmom o dianie vo vlastných bydliskách, ktorý bol poznačený napr. banálnymi každodennými problémami v medziľudských vzťahoch, osobnými ambíciami a pod. Do výsledkov volieb zasahovali však aj okresné organizácie HSLS, ktoré využívali ustanovenie, že výsledky volieb majú byť pre ne smerodajné, no nie sú záväz-

21 „Po prisáhe okresný náčelník inštaloval Antona Sabola-Palku za mešťanostu Prešova a na znak toho odovzdal mu pečate mesta a kľúče.“ [Východné Slovensko príkladom. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 138 (20. 6.), s. 2.] Pozri tiež PODOLEC, Ondrej: Postavenie obecnej samosprávy na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: *Historický časopis*, roč. 51, 2003, č. 4, s. 662.

22 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa z 5. apríla 1944.*

23 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa z 5. apríla 1944. Zápisnica zo zasadnutia Miestnej organizácie HSLS v Medzilaborciach z 15. marca 1944.*

24 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa Obvodného sekretariátu HSLS v Medzilaborciach zo 17. marca 1944.*

25 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa okresného náčelníka vo Svidníku z 22. marca 1944.*

26 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa z 23. marca 1944.*

Tabuľka 3 Výsledky stranických volieb a menovaní funkcionári v okresných sídlach ŠZŽ

Mesto	Vít'az volieb (hlasy)	Starosta/mešť'anosta (hlasy)	Podstarosta/zástupca mešť'anostu (hlasy)
Bardejov	<i>Tibor Golec</i> (351)	<i>Emil Slaninák</i> (234)	<i>Karol Šoltés</i> (?) <i>Adam Hančovský</i> (264)
Giraltovce	<i>Andrej Maťaš-Val'ko</i> (83)	<i>Ján Šima</i> (82)	<i>Andrej Maťaš-Val'ko</i> (83)
Humenné	<i>Jozef Bindás</i> (?)	<i>Jozef Bindás</i> (?)	<i>Štefan Paľo</i> (?)
Medzilaborce	-	<i>Eliáš Prokipčák</i> (za rusínsku menšinu)	<i>Dr. Ján Švec</i> (-)
Michalovce	<i>Jozef Ondko</i> (267)	<i>Dr. Andrej Kabina</i> (195)	<i>Anton Raffáč</i> (258)
Prešov	<i>Andrej Germuška</i> (212) – stranická (oficiálna) kandidátka <i>Anton Sabol-Palko</i> (182) – gardistická (neoficiálna) kandidátka	<i>Anton Sabol-Palko</i> (182)	<i>Jozef Makara</i> (321 – spolu na oboch kandidátkach)
Sabinov	<i>Štefan Kisel'a</i> (246)	<i>Anton Jančáry</i> (150)	<i>Štefan Kisel'a</i> (246) <i>Štefan Kocún</i> (93)
Stropkov	?	<i>Jozef Burák</i> (?)	<i>Jozef Rychnavský</i> (?)
Svidník	<i>Mr.Ph. Kornel Brosch</i> (26)	<i>Juraj Mergeščík</i> (za rusínsku menšinu)	<i>Teodor Sklenka</i> (25)
Trebišov	<i>Michal Ďurišin</i> (192)	<i>Michal Ďurišin</i> (192)	<i>Jozef Harvan</i> (141)
Vranov	<i>Alexander Džatko</i> (121)	<i>Alexander Džatko</i> (121)	<i>Andrej Šoltés</i> (121)

Zdroj: ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sig. 985/44-prez. a 476/44-prez. Starostovia na východe Slovenska. In: *Slovenská sloboda*, roč. 7, 1944, č. 102 (5. 5), s. 2.

né. Predložené výsledky volieb pred ich odovzdaním menovaciemu orgánu raz viac inokedy menej výrazne modifikovali.

O mocensko-politickom zásahu v Prešove, ktorý presahoval miestnu úroveň, bola reč vyššie. Nemálo pochybností vyvolávalo i menovanie Emil Slanináka za mešť'anostu v Bardejove. Mladý, len 31-ročný Slaninák bol predsedom miestnej straníckej organizácie. Po oznámení jeho kandidatúry sa svojej vlastnej zriekol najväčší „favorit“ volieb Ján Šimko, ako aj ďalší vážny kandidát vládny komisár mesta Karol Majcher. Za vhodného kandidáta nepovažoval Slanináka ani bardejovský okresný náčelník, ktorý vo svojej správe kritizoval i fakt, že kandidátka miestnej organizácie, o ktorej sa vo voľbách hlasovalo, pozostávala len z členov miestneho výboru strany, čím bolo ostatné členstvo postavené do roly štatistu.²⁷

Z pohľadu HSĽS sa ako ideálna mohla javiť napr. situácia vo Vranove, kde návrh okresnej organizácie zodpovedal výsledkom volieb, ktoré navyše dopadli podľa očaká-

27 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. *Správa okresného náčelníka v Bardejove z 18. marca 1944.*

vania. Zvíťazil tunajší skúsený ľudácky funkcionár, v tom čase vládny komisár a predseda miestnej straníckej organizácie Alexander Džatko a jeho zástupcom sa stal všeobecne obľúbený, vzdelaný príslušník nastupujúcej ľudáckej generácie Andrej Šoltés.²⁸

Zákon o zmenách v samospráve obcí do značnej miery obmedzoval možnosti jednotlivca zasahovať do vecí na miestnej úrovni, keďže svojimi ustanoveniami zužoval nielen samotnú možnosť výkonu samosprávy, ale predovšetkým obmedzoval prístup občanov do nej. Personálne obsadenie funkcií v samospráve naviazal takmer výlučne na jestvujúce stranícke štruktúry, resp. stranícke nominácie. Udialo sa tak ale už v situácii krátko pred koncom vojny, keď režim prvej SR i samotné politické strany prežívali zostupnú fázu svojej činnosti a obyvateľstvo žilo úplne inými problémami. Pri realizácii zákona sa očakávala tradičná absolútna lojalita straniekov. Tento predpoklad sa však nenaplnil, preto nastali z pohľadu režimu nevyhnutné mocenské zásahy do samotných výsledkov straníckych volieb do obecných výborov, a to aj na miestach, kde sa celý proces konal v rámci stanovených právnych noriem. Snáď jediným pozitívom aplikácie zákona bolo, že sa zrealizovalo početné zastúpenie Slovákov a rešpektovaných národnostných menšín v samospráve, hoci za vyššie uvedených okolností. Zákon č. 171/1943 Sl. z. o zmenách v samospráve obcí aj jediné voľby, ktoré sa počas existencie prvej SR v súvislosti s jeho výkonom konali, boli takým zásahom do tejto sféry spoločensko-politického a každodenného života na Slovensku, ktorý plne korešponduje s charakterom i dnešným prevažujúcim hodnotením dobového autoritatívneho politického systému a režimu.

Recenzent: PaedDr. Marián Gajdoš, CSc.

Die Veränderungen in der Selbstverwaltung und die Wahlen in die Gemeindeämter im Jahre 1944 mit Hinsicht auf die Ostslowakei

Zusammenfassung

Der Autor befasst sich in seinem Beitrag mit der Anwendung des Gesetzes Nr. 171/1943 der Slowakischen Gesetzsammlung, das eine definitive Abschaffung der gewählten Selbstverwaltung in der Slowakei mit sich brachte. Die Selbstverwaltung wurde durch Gemeindeämter ersetzt, die anhand nationaler Prinzipien zusammengestellt und ernannt worden sind. Im Zusammenhang mit der Gesetzanwendung fanden die in der Zeitperiode 1939 - 1945 überhaupt einzigen Wahlen in der Slowakischen Republik statt, an denen nur die Mitglieder der Hlinkas slowakischen Volkspartei beteiligt waren.

(Preklad Lenka Bischof)

28 ŠA Prešov, fond ŠZŽ, sign. 985/44-prez. Správa okresného náčelníka vo Vranove z 18. marca 1944. Bližšie: MICHNOVIČ, Imrich: *Vranov v 20. storočí. (Časť prvá: do roku 1948.)* Vranov nad Topľou : Mesto Vranov nad Topľou, 2002, s. 197-198.

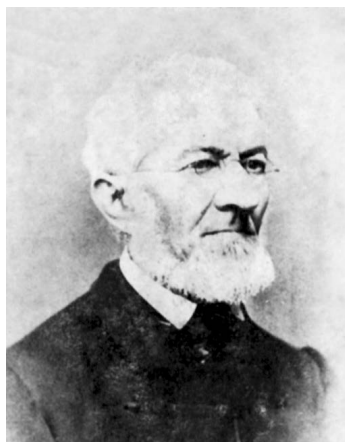
L'UDIA A DOBA

Spišská Stará Ves v 20. rokoch 20. storočia

PROFESOR MICHAL HLAVÁČEK – PREDSEDA ŠTUDENTSKEJ SAMOVZDELÁVACEJ SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI NA PREŠOVSKOM EVANJELICKOM KOLÉGIU V ROKOCH 1860 – 1870 (PRÍSPEVOK K ŽIVOTU A DIELU)¹

Darina VASILOVÁ

Michal Hlaváček

V júli 2008 si pripomenieme 205. výročie narodenia Michala Hlaváčka – významného pedagóga, stredoškolského a vysokoškolského profesora, organizátora slovenskej študentskej záujmovej činnosti, dekana a profesora na prešovskom kolegiálnom teologickom ústave, profesora na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu, výraznú osobnosť slovenského národného diania na východnom Slovensku v 30. – 60. rokoch 19. storočia, predsedu študentskej samovzdelávacej literárnej Slovenskej spoločnosti na prešovskom evanjelickom kolégiu v rokoch 1860 – 1870 a následne aj spolku Kolo. Počas svojho dvadsaťročného pôsobenia na škole sa výrazne zapísal do povedomia študentov, bol veľmi obľúbeným a veľaváženým profesorom a človekom najmä v kruhu študentov, ktorí sa hlásili

k slovenskému materinskému jazyku. Bol to muž „za dobré i národné veci horlive zaujatý...“;² napísali o ňom Národné noviny v nekrológu publikovanom roku 1885.

Michal Hlaváček³ sa narodil 17. júla 1803 v Skalici v rodine Pavla Hlaváčka (? – 1814) a jeho ženy Alžbety, rodenej Žigáčekovej. Veľmi skoro sa stal polosierotou, po smrti otca výchovu spolu s matkou prevzal starý otec Michal Žigáček.

Základné vzdelanie získal na ľudovej škole v rodnej Skalici u učiteľov Michala Kováča a Martina Ďurgalu. V rokoch 1818 – 1827 študoval na bratislavskom evanjelickom

1 Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/3741/06 – *Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí)*.

2 Michal Hlaváček. In: *Národné noviny*, roč. 16, 1885, č. 150.

3 Osobnosť Michala Hlaváčka pozri aj Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP) 1854 – 1874. *Bibliografia k dejinám prešovského školstva za roky 1803 – 1950*. Zost. Juraj Paška. Martin : Matica slovenská, 1984, s. 110; *Dejiny Prešova 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 87, 94; *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 1*. Zost. Pavol Uhorskai, Eva Tkáčiková. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. Hlaváček Michal, s. 94; *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Zost. Borislav Petrik, Peter Rybár. Bratislava : BoPo pre Generálny biskupský úrad Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2001. Hlaváček, Michal, s. 128; HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory 22*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 141-151; Michal Hlaváček. In: *Národné noviny*, roč. 16, 1885, č. 150; ORMIS, Ján Vladimír: Michal Hlaváček o literárnej slovensčine. In: *Slovenské po-*

lyceu u profesorov Jána Grosza, Gabriela Kováča-Martiniho a u Gašpara Schuleka. Počas štúdia si finančne vypomáhal dávaním kondícií v bohatších meštianskych rodinách. V roku 1826 prerušil štúdium a pôsobil ako učiteľ v Debrecíne. O rok neskôr sa vrátil na bratislavské lýceum. V rokoch 1827 – 1829 študoval právo na Kráľovskej akadémii v Bratislave. V rokoch 1829 – 1830 pokračoval v štúdiu teológie na univerzite v Halle. V roku 1830 si rozšíril poznatky z matematiky a fyziky štúdiom na univerzite v Göttingene. Na nemeckých univerzitách sa oboznámil s novými filozofickými smermi a nemeckou klasickou literatúrou.

V rokoch 1830 – 1832 ako evanjelický kaplán v Bratislave pôsobil pri superintendenti Pavlovi Bilnicovi, ktorý ho ustanovil za diakona v začiatkom roku 1831 ordinoval za kňaza. Za pomoc pri štúdiu, ústretovosť a podanú pomocnú ruku na ceste ku kňazskému povolaniu sa mladý Hlaváček na svojich dobrodincov nezabudol. Venoval im báseň *Báseň k svätení památky Škarycové, Roth-Telekýčkyně... jako i Novému roku. Ríkaná v knihovně školy ev. aug. vyznání prešpurské*. V roku 1832 prijal pozvanie za profesora na levočské evanjelické lýceum, o rok neskôr sa stal aj miestnym slovenským kazateľom. Janko Francisci, jeho levočský žiak a neskôr významný predstaviteľ slovenského národného diania si po rokoch na svojho profesora spomínal slovami: „*Bol rodom Skaličan, po slovensky hovorieval skalickým vidieckym nárečím alebo bibličtinou a držal skalické vidiecke nárečie za najkrajšiu slovenčinu. Bol postavy nízkej, kostnatej, zdravej a tuhej tvári, až na úzku lokombradu, vyholenej, bledopočernej, čela nízkeho, vlasy mal čierne, už vtedy bielym popredkávané, ostré a z čela dohora naježené, nos pri spodku široký, končitý, bradu vypuklú, takže keď mu zuby ešte viac vypadali, takmer sa mu mohol nos brady dotýkať. Oči, na ktorých vždy nosil okuliare, mal pichľavé a pohľadu ostrého. Jeho celý výzor dosť hodne podobal sa podobe, v akej vídal som vykresleného Mefistofela z Goetheho Fausta. Zo všetkých troch profesorov (k ďalším dvom patrili Juraj Müller a Pavel Tomášek – D. V.) bol najučenejší a k profesorstvu najpripravenejší. Matematiku a geometriu prednášal podľa kompendií Gabriela Kovátsa-Martiniho, tlačených a všeobecne uznávaných; iné predmety bez zošitov, len ústnym vysvetľovaním. vysvetľovania jeho boli jadrné, určité a jasné, takže žiaci, pozorujúc jeho prednášky, takmer bez upotrebenia knihy mohli osvojiť si predmety, okrem vecí, ktoré bolo treba memorizovať. Učil budúcich teológov gréčtinu a hebrejčinu... bol povahy prisnej, ale*

hlady, roč. 46, 1930, s. 329; *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia. Multimediálny slovník*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, s. 91-93, 315-318; SEDLÁK, Imrich: *V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 18, 54, 65, 75-79, 81-82, 85, 88, 91, 100, 108-110, 116, 123-125, 132-133, 166, 179, 181, 231, 245-248, 250, 299, 413, 419; *Slovenský biografický slovník 2*. Martin : Matica slovenská, 1987. Hlaváček, Michal, s. 335; VASIĽOVÁ, Darina: Hlaváček, Michal. In: *Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens. Slovník 2/Wörterbuch 2*. Ed. Darina Vasiľová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2005, s. 39-43; VASIĽOVÁ, Darina: Kolegiálne ústavy, ich miesto a význam v dejinách prešovského evanjelického kolégia (Právnická akadémia a teologická akadémia). In: *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy. Acta Collegii evangelici Prešovensis I*. Zost. Peter Kónya, René Matlovič. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 1997, s. 65-66, 70.

*spravodlivý, dobroprajný človek. Bol v rozhodnutí bystrý a bez váhania a vždy uhádol i jadro i formu i metódu. Kde bolo treba žiakov zaslúžene trestať, tam bol prisny, ináč, kde bolo treba, on jediný bol hotový a vedel žiakov zastávať a tiež on jediný bol, ktorý pri vypuknutí v dajakej klase kriku a neporiadku i kde si iný profesor poradiť nevedel, vedel urobiť utíšenie a poriadok. Pre také jeho vlastnosti žiaci sa ho i báli i mali k nemu dôveru a ctili si ho, ešte len i Maďari, ačpráve vedeli o ňom, že je rozhodný Slováč a že vyučuje slovenských žiakov slovenčine.*⁴

V Levoči sa zoznámil s rodinou profesora levočského lýcea Jána Kupca. V roku 1833, 31. januára sa oženil s jeho dcérou Lukréciou Laetitiou Nataliou Laurou. Z manželského zväzku sa narodilo šesť detí. Známym sa stal jeho syn Kornel (1835 – 1914), banský inžinier, ktorý sa zaslúžil o rozvoj baníctva v Banskej Štiavnici; v Smolníku objavil nové minerály (kornelit).

Počas levočského pôsobenia ho v roku 1840 zvolilo kežmarské lýceum za riadneho profesora. Pozvanie do Kežmarku neprijal a ostal naďalej pôsobiť v Levoči, odkiaľ o 14 rokov neskôr musel odísť. Sociálne postavenie Hlaváčka pred rokom 1854 opísal Edmund Hleba, okrem iného, aj následne: „...prijímal študentov na byt, poskytoval im stravu, dával kondície z angličtiny, francúzštiny, krstil, pochovával, kázal v Iliášovciach atď. Táto mnohostranná činnosť ho vyčerpávala fyzicky aj duševne. Žil v neustálom napätí, doma i v škole a verejnosti. Túžba po pokojnejšom živote ho v októbri 1854 priviedla do Prešova.“⁵

V prvej polovici 30. rokov 19. storočia sa stal aj miestnym slovenským kazateľom v Levoči. Postupne sa podieľal na spoločenskom, kultúrnom a cirkevnom živote mesta Levoča. „Plodnú a užitočnú prácu na poli pedagogickom i pri šírení a uplatňovaní myšlienky československej jednoty a slovankej vzájomnosti vykonával Hlaváček počas svojho 22-ročného pobytu v Levoči...“⁶ hodnotí jeho levočské pôsobenie Edmund Hleba a súčasne dodáva: „V rozpätí týchto rokov sa nevyhol ani politickým intrigám, perzekúciám a šikanovaniu, ťaženiu, ktoré proti nemu viedol s príznačnou maďarónskou zátatosťou rožňavský profesor Karol Kramarcsik, ktorý nenašiel odvahu prezentovať sa pred verejnosťou vlastným menom, ale ako „Szatócs“ zalezol do ulity anonymného „ochrancu“ čistoty vlasteneckej uhorskej poézie, ďalej gróf Karol Zay, Samuel Fabriczy a im podobní oddaní služobníci mocenskej feudálnej vrchnosti.“⁷ Edmund Hleba ho nazval „česko-slovenským rojkom“ a dodal: „Po celý život, bez jediného, čo len najmenšieho ústupku. Ani obvinenia, ktoré na generálnom konvente (rokovania najmä o uzákonení maďarčiny v Uhorsku v roku 1841 v Zay-Uhrovci – D. V.) padali na jeho hlavu, priamo či nepriamo, nevyviedli ho z rovnováhy. Všetky útoky vyvracal vecne, pokojne a s prehľadom, s matematickou presnosťou... Bola to obrana dedovizne i otcoviz-

4 FRANCISCI, Ján: *Vlasný životopis/Črty z doby moysesovskej*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 66-67.

5 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory 22*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 143.

6 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory 22*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 141.

7 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory 22*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 141.

ne...Hlaváček sa však podriadiť nevedel a ani nechcel. Nepomáhali napomínania, ani ustavičné hrozby. Stál na svojom stanovisku jako kameň, balvan, od ktorého sa hromy odrážajú. Zatrpkol, ale nepoľavil, neutiekol z boja, aj keď ho Kežmarčania jednomyselne roku 1840 zvolili za profesora na svoje lýceum. A Levočania mu zase akoby navzdory všetkým zvýšili plat. Chceli ho mať pre seba a on im ostal verný ešte 14 rokov.⁸ V ťažkých časoch mu oporou bola najmä rodina. V Levoči pôsobil do roku 1854.

Cirkevný dištrikt sa na svojom zasadnutí 19. – 20. septembra 1854 v Dobšinej uznesol obsadiť teologickú katedru na prešovskom evanjelickom kolégiu Michalom Hlaváčkom, ktorý pozvanie prijal. V rokoch 1854 – 1874 pôsobil ako riadny profesor na prešovskom kolegiálnom teologickom ústave. Zabezpečoval výučbu Nového zákona, úvodu do Nového zákona, homiletiky, homiletických cvičení, exegetiky Nového zákona, liturgiky, katechetiky, latinských dizerácií. Už v roku 1866 prednášal slovenskú literatúru a angličtinu. Bol prvým dekanom prešovského kolegiálneho teologického ústavu. Vo funkcii pôsobil od roku 1854. V tom istom čase vyučoval slovenský jazyk a literatúru a anglický jazyk a literatúru aj na prešovskom kolegiálnom vyššom gymnáziu. Spolu s kolegami profesormi Jánom Tillischom⁹ a Štefanom Linbergerom často riešili nedostatok učební na kolégiu tým, že vyučovali vo vlasných bytoch a často pripravili rodinu o súkromie. Aj potrebné učebnice, ktorých v Prešove nebolo zháňal študentom cez známych v Levoči. Ako pedagóg sa vyznačoval presnosťou a prísnosťou. Vyžadoval bezpodmienečnú účasť na prednáškach, bol zásadový.

Na zasadnutí dištriktu v Dobšinej bolo rozhodnuté starať sa aj o učiteľský plat Michala Hlaváčka. Ale od začiatku boli problémy a začal sa 20-ročný boj o lepšie sociálne postavenie aj v Prešove. Ako uvádza Edmund Hleba už 22. októbra 1854 „píše Andrej Vandrák, Vendelín Jób a Štefan Linberger obvodnému cirkevnému výboru, aby hľadal zdroje, z ktorých má kolégium vyplatiť 40 z. adjuta profesorovi Hlaváčkovi.“¹⁰

Na prešovskom kolégiu sa snažil nadviazať s profesormi pôsobiacimi na škole užšie a priateľské kontakty. Nie veľmi sa mu darilo. Aj v Prešove ho sprevádzala povest' pansláva, ktorú získal v Levoči. „Býval pomerne ďaleko od školy, na konci mesta a pre mnohých profesorov to bola vhodná zámienka, ako sa vyhnúť stretnutiu s ním,“ píše Edmund Hleba. „Na druhej strane i Hlaváček sám hovoril o tom, že nebude vyhľadávať tých, čo majú úsmev na tvári a v srdci ľad.“¹¹ Najlepšie si rozumel s kolegom Homolom,

8 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 142.

9 Osobnosť Jána Tillischa pozri bližšie VASILEOVÁ, Darina: „Pracoval celým srdcom a dušou...“ – Ján Tillisch – riadny profesor teologických historických vied na prešovskom kolégiu/“*Er arbeitete mit dem ganzen Herzen und Seele...*“ – Ján Tillisch – ordentlicher Professor der theologischen und historischen Wissenschaften am Prešover Kollegium. In: *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge*. Ed. Darina Vasiliová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 55-59. ISBN 80-7165-487-6.

10 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 143.

11 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 143.

bol mu najbližšie a stali sa priateľmi. Spájali a zblížovali ich rovnaký postoj k otázkam slovenského národného hnutia a k slovenským študentom i slovenskému ústavu. „*Pre Hlaváčka i jeho rodinu boli prvé mesiace pobytu v Prešove krajne nepriaznivé*“ hodnotí počiatky prešovského pobytu Michala Hlaváčka Edmund Hleba a v svojom hodnotení nepriaznivej situácie profesora pokračuje slovami: „*No silou vôle sa usiloval aklimatizovať, vzdorovať nežičlivosti pomerov a ľudí. Nikto ho nenavštevoval okrem Homolu, večerami spolu „lúskali Kotzebua“, diskutovali do úmoru. Pre obidvoch to boli šťastné chvíle, lebo našli spoločnú reč i predmet záujmu. Z času na čas ho navštívil aj Duchnovič a vtedy sa literárne diskusie neraz pretiahli dlho do noci. Tieto stretnutia pomaly, nenápadne, ale isto priťahovali Hlaváčka k problémom slovenského národného života i k záujmu o literárne dianie.*“¹² Záujem o národné dianie v prvej etape zatlačili do úzadia existenčné problémy. Plat nedostával včas a pravidelne, dlžby sa hromadili a veritelia ho prenasledovali. Finančné spory o vyplácanie dôchodku viedol aj so svojim predchádzajúcim pôsobiskom v Levoči, nakoľko 22 rokov prispieval do penzijného fondu a po odchode do Prešova mu Levoča uvedené právo odoprela.

Svojou neúnavnou a húževnatou prácou sa zaradil k významným organizátorom slovenského národného študentského života. Šíril a upevňoval myšlienky československej jednoty a slovanskej vzájomnosti. Podporoval študentské akademické samovzdelávacie spolky na bratislavskom a levočskom lýceu i prešovskom evanjelickom kolégiu, najmä literárnu tvorbu študentov. Už počas pôsobenia v Bratislave sa angažoval v činnosti Spoločnosti česko-slovenskej pri evanjelickom lýceu, v rokoch 1830 – 1832 bol predsedom spolku. Všetok svoj čas venoval práci v prospech spoločnosti, „*všetky svoje sily a schopnosti venoval študentom, ktorí sa v nej pripravovali – k vyučovaniu ľudu pospolitého a k pozdvihnutiu nepríznivosti času padlého národa*“¹³ Po príchode do Levoče sa jeho zásluhou stala po Bratislave druhým najvýznamnejším strediskom národnobuditeľského, kultúrneho a literárneho hnutia slovenskej študujúcej mládeže. Podľa vzoru bratislavskej Spoločnosti založil na novom pôsobisku národne orientovaný slovenský spolok – 26. septembra 1832 bola na levočskom evanjelickom lýceu založená Spoločnosť česko-slovanská. Na schôdkach Spoločnosti česko-slovanskej, ktorej predsedal, študenti čítali a hodnotili svoje práce a najlepšie zapisovali do Liber memorialis societatis slavicae. Pod jeho vedením študenti prešli od homiletických cvičení k systematickej a cieľavedomej národnouvedomovacej, vzdelávacej a literárnej práci. Prezentáciou najlepších študentských básnických pokusov bolo vydanie almanachu Jitřenka v roku 1840.¹⁴ Pre národnú činnosť bol perzekvovaný a šikanovaný zo strany promaďarsky orientovaných kruhov.

Oživenie spolkového života a aktivizácia slovenských študentov v oblasti národného diania v Prešove na evanjelickom kolégiu nastalo až po roku 1854 príchodom profesora teológie Michala Hlaváčka na kolégium. Zásluhou a iniciatívou Michala Hlaváčka a profesora kolegiálneho vyššieho gymnázia Samuela Miklera, ako aj zásluhou študen-

12 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 144.

13 HLEBA, Edmund: *Michal Hlaváček (1803 – 1885). Súbor 15 pohľadníc*. Martin : Matica slovenská, 1985, s. 2.

14 Literárne pôsobenie v Levoči pozri bližšie HLEBA, Edmund: *Michal Hlaváček a levočské literárne tradície*. *Acta facultatis Universitatis Šafarikanae*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 3-87.

tov teologického kurzu Daniela Bacháta a Ondreja Dianišku bola koncom 50. rokov 19. storočia obnovená činnosť Slovenskej spoločnosti.¹⁵

V školskom roku 1858/59 vznikla 22-členná súkromná *Národná slovenská spoločnosť v Prešove*, Aktivity spolku boli zaznamenávané v rukopisnej *Zápisnici súkromnej spoločnosti mládeže slovenskej v Prešove*.¹⁶ Činnosť bola obsahovo zameraná na vzdelávanie v slovenskom jazyku, recitáciu, národný spev, cvičenie v prednese a rečení a prezentáciu vlastnej literárnej tvorby a jej hodnotenie.¹⁷ O vzniku Slovenskej spoločnosti a podpore spolku zo strany profesora Michala Hlaváčka informoval verejný v roku 1859 Daniel Bachát na stránkach časopisu *Priateľ školy a literatúry*.¹⁸ Slovenská spoločnosť bola zriadená podľa vzoru levočskej slovenskej študentskej spoločnosti a podobných spoločností pred rokom 1848. Samovzdelávacie aktivity sa viedli v slovenčine a bibličtine.

V roku 1860 uverejnil Daniel Bachát v časopise *Priateľ školy a literatúry* príhovor adresovaný členom Slovenskej spoločnosti¹⁹ a informoval záujemcov o formovaní sa Slovenskej spoločnosti na báze verejného spolku. Predsedom spolku sa stal dekan teologického ústavu Michal Hlaváček. Obsahovo zameranie činnosti ostalo nezmenené. Na prvom zasadnutí 10. septembra 1862 profesor Michal Hlaváček zdôraznil cieľové zameranie Slovenskej spoločnosti slovami: „*Sešli sme se ve jménu Božím po první krát dne desátého Septembra, abychom pozapisovali se všichni jako Společnosti údové a tím jakoby zavázali se, že vždy pořádně tyto vzdělavatelné hodiny navštěvovati, a podle toho, jakobychom – buď k rečení – buď k pracování vyvoláni byli, – k tomuto neb onomu bez odporu, ba z radosti připravit se chceme.*“²⁰ Ciele Slovenskej spoločnosti boli profesorom Hlaváčkom zdôraznené vždy na prvom stretnutí členskej základne. Svedčia o tom zápisy nielen v prvých rokoch činnosti krúžku, priebežne, ale aj z posledných dvoch rokov, napr. potreba vzdelávania i prípravy na kňazské povolanie v slovenskom národnom duchu bola vyjadrená slovami: „*Zase tedy s Boží pomoci začínáme i tohoto před námi ležícího roku, vzdělavati se v reči a umění tom, které nám jako budoucím pracovníkům na poli cirkve a národa na nejvyš potřebným bude...*“, pričom predseda zdôrazňujúc „*vyjadřil v pozdravení svém ten vynš, aby horlivost, usilovnost a svornost, mezi údami společnosti, v míre té zachovávaná byla, která by požadavkům cirkve a národa, k největšímu štěstí a blahu posloužila; neb jen tak když svornost a usilovnost jednoho každého vázati bude aby tak přislouchající místo zastoupil v kruhu užším, v stave bude i v širším kole se pohybovati, v cirkvi a národe. Každý nech činí co na něm jest,*

15 LAZAR, Ervín: Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1980, s. 135.

16 HLEBA, Edmund: Prešovská „Národná slovenská spoločnosť“ z 50. rokov 19. storočia. In: *Nové obzory* 25. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 227-229.

17 Aktivity Slovenskej spoločnosti pozri aj HLEBA, Edmund: Z činnosti Národnej slovenskej spoločnosti v Prešove v školskom roku 1858/1859. In: *Literárnomúzejný letopis* 14, 1980, s. 179-180.

18 Príspevok publikoval ako M. D – ý, t. j. pod pseudonymom Miloslav Dumný. Pozri D – ý, M.: *Z Prešova*. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 1, 1859, č. 16, s. 235-236.

19 D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: *Priateľ školy a literatúry*, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390-391.

20 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnica z 10. 9. 1862, s. 1.

a jiste se společnost naše nemine prajného výsledku“;²¹ alebo slovami: „*Mládež nádej-ná slovenská študujúca na ev. Collegiume v Prešove: nechtiac pokulhávať ale napre-dovať, shromaždila sa opetne do kola, aby pripravujúc sa v ňom teraz na trnistú cestu ducha, v budúcnosti výdatne účinkovať mohla...*“²² Profesor Hlaváček ako predseda štu-dentskej samovzdelávacej spoločnosti mal hlavný dozor nad činnosťou i hospodárením spolku. Otváral každé stretnutie, na začiatku každého školského roku odovzdal výboru agendu, pokladňu i kľúče od knižnice. Bol dušou spolku. Vo vzdelávacom programe kládol dôraz na cvičenia teológov v bibličtine ako bohoslužobnom jazyku. Aj keď sám vyučoval slovenský jazyk ako nepovinný predmet, odklonil sa od pôvodného cieľové-ho zamerania Slovenskej spoločnosti, t. j. pestovania materinského slovenského jazyka. Používanie „*československého nárečí*“ bola teda nielen jeho prosba, ale aj podrobenie sa rozhodnutiu dištriktuálneho konventu, nakoľko to bol cirkevný jazyk. Po životných skúsenostiach bol počas prešovského pôsobenia viac konzervatívny. Ostal verný biblič-tine. S ňou bolo spojené jeho detstvo, štúdium, kazateľská i pedagogická činnosť. Pre-sadzoval ju pred slovenčinou. „*A svojich zásad sa nezriekal. Stál ako dub, Kollárovo dubisko, ošľahaný a ošarpaný od búrok a sporov, no nevzdoroval. Z potreby a presved-čenia.*“²³ V roku 1863, počas stretnutia Slovenskej spoločnosti, vyslovil požiadavku, aby sa práce „*přinášely střídavě v slovenském a československém nářečí, v tomto posledním k vůli vzájemnosti a potom i proto, aby učinilo se zadosti dištriktualneho conventu, kte-rý vzdělávání se v jazyku tomto, jakožto dosavadním církevním požaduje. Společnost se tomu podvolila, ačprávě větší náklonnost ku naší milé slovečině patrná byla*“.²⁴ Túto skutočnosť zdôrazňuje aj zápis z prvého zasadnutia Slovenskej spoločnosti na začiatku školského roku 1866/67: „*...p. predseda nás opet ráčil přijat' pod svá krídla, – která nám opet pojistil jeho nám predrahou přítomnost' v kole našem... a prisne povzbudil k činnosti v vzdelávání v česko sl. řeči...*“²⁵ Od 21. septembra 1867²⁶ sa zápisnice Slovenskej spo-ločnosti na žiadosť študentov, najmä členov spolku – poslucháčov právnického náuko-behu písali v slovenskom jazyku a nie v bibličtine, rozhodli o tom členovia spolku na zasadnutí 18. septembra 1867.²⁷

Hlaváček sa ako predseda často vyjadroval k organizácii spolkového diania, navrhoval zmeny, zefektívňoval činnosť spolku a priebeh stretnutí členskej základne. jeho návrhy členovia Slovenskej spoločnosti často uvítali, odobrili a následne aj zrealizova-li. Členovia spolku sa schádzali najprv dva razy do týždňa na jednu hodinu. Stretnutia

21 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 68-69 (zápisnica z 1. zasadnutia 16. 9. 1865).

22 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1868/69, s. 141 (zápisnica z 1. zasadnutia 5. 9. 1868).

23 HLEBA, Edmund: Michal Hlaváček a Prešov. In: *Nové obzory* 22. Zost. Imrich Michnovič. Ko-šice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 143.

24 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1863/64, s. 31 (zápisnica z 19. 9. 1863).

25 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1866/67, s. 98 (zápisnica z 1. zasadnutia 15. 9. 1866).

26 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 120 (zápisnica z 21. 9. 1867).

27 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 119 (zápisnica z 18. 9. 1867).

boli jednohodinové. Ak prišli prednášajúci nepripravení, profesor Hlaváček ich pokarhal. V roku 1864 vystúpil s požiadavkou, aby v budúcnosti bol oslovený iba jeden rečník, aby sa prednášajúci striedali a aby sa čítali iba najzaujímavejšie časti práce a celé práce boli dané na recenzovanie. Od školského roku 1864/65 sa stretnutia Slovenskej spoločnosti na návrh predsedu konali iba raz týždenne, vždy v sobotu predpoludním.²⁸ Predseda na začiatku školského roku vždy vyzval členov, aby nahlásili témy, na ktorých budú pracovať. Od členov Slovenskej spoločnosti s cieľom zachovania disciplíny, poriadku a stanov krúžku žiadal, aby neprítomnosť na stretnutiach bola vždy ospravedlnená. V roku 1865 predseda navrhol, aby sa na stretnutiach zachovala recitácia a prezentácia písanej vlastnej tvorby. Zároveň bol navrhnutý poriadok stretnutí zachovaný v zápisnici spolku.²⁹ Podľa uvedeného poriadku na každé hodinové zasadnutie Slovenskej spoločnosti boli vopred – týždeň, resp. v prípade potreby aj dva týždne stanovení dvaja rečníci, niekedy bol daný rečníkom priestor na prípravu aj tri týždne vopred. Svoj návrh odôvodnil už v roku 1864 slovami: „...*aby povinnost svou když jest tomu čas vykonali ..., by na budúce k řečnění jen jeden úd vyvolaný byl, aby se práce jedna druhú střídaly, a aby se nečítaly v této hodině celé dlouhé pověsti a opisy, ale jen některá najzajímavější částka z nich, – ostatek má být ponechaný sudci...*“³⁰

Študentov podporoval v písaní vlastnej literárnej tvorby, hodnotil ju kriticky, ale objektívne. Jeho podporu mali aj pri písomnej korešpondencii i osobných stykoch s predstaviteľmi slovenského národného diania, aj pri žiadosti o vstup do celonárodnej kultúrnej ustanovizne – Matice slovenskej. Podporoval vzdelávaciu činnosť a rozširovanie knižničných fondov, podporil spoločnú literárnu činnosť členov Slovenskej spoločnosti, najmä vznik študentských rukopisných zábavníkov *Napred! Zábavník mládeže na Kollegiu ev. v Prešove*³¹ s vydávaním ktorých mal skúsenosti už z levočského pôsobenia.

Poďakovanie predsedovi Michalovi Hlaváčkovi za jeho obetavosť a činorodú prácu vyjadril ne jeden člen krúžku. Patria mu aj slová vďaka člena spolku Gustáva Dérera zo 17. júna 1868 zachytené perom zapisovateľa Daniela Stollmanna: „...*predniesol nám oslov k bratom jako poslednie s Bohom, kde výmluvne, srdečne ďakoval napred kresťanskej obetavosti Důstojného nášho Pána Predsedy, korejžto pomocou jedine spolok náš stojí a překvitá; úprimne potom vyjadril city svoje k svojej družine v okamžení blízkom rozlúčení sa; jako tiež poukázuc v krátkosti trefne stanovisko, na ktorom zatiaľ a pole které obrábět načim mladíkovi slovenskému, keď vystúpi v život, zakončil nadšením povzbudzením k veřejnosti k tomu posvátnému úkolu, – tým sa dokážeme vernými synmi matky Slávie, tým dokážeme a to najlepšie, najkrajšie i povďačnosť svoju a uznanlivosť k Důst. nášmu Predsedovi, to budú preňho, pre toho šľachetného cirkve i národu zahradníka, najsladšie ovocie! Zahrmela Spoločnosť nadšené „Živio!“*“

28 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1864/65, s. 54 (zápisnica z 2. zasadnutia 17. 9. 1864).

29 text poriadku bližšie ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1865/66, s. 70-72 (zápisnica z 2. zasadnutia 23. 9. 1865).

30 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1864/65, s. 55 (zápisnica z 9. zasadnutia 12. 11. 1864).

31 LAZAR. Ervín: *Napred, rukopisný zábavník prešovskej študujúcej mládeže*. In: *Nové obzory 21*. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 172.

a „Sláva Dôstojnému Pánu Predsedovi!“³² Tým istým zapisovateľom Slovenskej spoločnosti bolo zapísané aj poďakovanie Baltazára Thomku, študenta druhého ročníka práva: „V mene tunajších právnikov účasť berúcich na hodinách týchto pre mlad' slovenskú tak prevýznamných, ďakoval Dôst. Pánu Predsedovi, jakžto jedinému obhajcovi Slovače v Prešove študujúcej a nám ostatným položil na srdce veľiké to slovo: bratskú svornosť! – „Živio“ ho sprevádzalo z rečnišťa.“³³ Aj posledný zápis členov Slovenskej spoločnosti 18. júna 1870 patril profesorovi Hlaváčkovi: „Dôst. p. predseda srdečne ďakuje – a oznamuje, že prosba naša k nemu súkromne zadaná, aby sa zo slovenskej spoločnosti ako slobodného literárneho spolku zatiaľ nedával, je vyplnená. Spolok nato svojmu vysokostenému predsedovi vyvolal hlučné „Sláva“!³⁴

Michal Hlaváček počas 20-ročného pôsobenia v Prešove vykonal kus činorodej práce v prospech slovenských študentov. Jeho prešovské pôsobenie medzi slovenskými študentmi združenými v Slovenskej spoločnosti hodnotí Imrich Sedlák slovami: „...Hlaváček sa čoskoro stal poprednou osobnosťou, a to aj za cenu, že medzi kolegami a študentmi na teologickej akadémii i na celom Kolégiu sa pre svoje presvedčenie, názory a činnosť často dostával do veľmi nepriaznivej situácie. Jeho vzdelanosť, názorová vyhranenosť a tvorivý postoj k aktuálnym školským, pedagogickým i spoločenským otázkam ho predurčovali, aby sa stal výraznou osobnosťou za katedrou, v zborovni, na zasadnutiach slovenského študentského spolku, v spoločenskom i cirkevnom živote mesta, ale naďalej aj v slovenskom národnom živote.“³⁵ Imrich Sedlák k hodnoteniu osobnosti Michala Hlaváčka dodáva: „Toto Hlaváčkovo postavenie čiastočne zatemňuje, ale aj veľmi sťažuje jeho prácu – žalostné existenčné položenie, nevhodné profesora a dekana teologického učilišťa, čo bolo spôsobené nepravidelným poskytovaním dohodnutého platu na zasadnutí cirkevného obvodu v Dobšine 19. – 20. septembra 1859.“³⁶ Svoje tvrdenie dokladá úryvkom z listu Michala Hlaváčka švagrovi L. Kupcovi do Levoče hneď po príchode do Prešova: „Dnes prevezmem jednu privátnu hodinu, aby som zarobil aspoň chlieb na raňajky. Drahotu stúpa očividne, izba stojí prázdna, chlapec žiada len peniaze a nám všetkým zostane len toľko, koľko on má sám pre seba.“³⁷ Finančné problémy ho často viedli k myšlienky vrátiť sa do milovanej Levoče. Skutočnosťou sa stala po roku 1874. Hlaváček sa vrátil do mesta plného príjemných i menej radostných spomienok a posledné desaťročie svojho života prežil v Levoci. Slovenská spoločnosť bola v školskom roku 1870/71 nahradená samovzdelávacím spolkom Kolo vedeným študentom teológie Kolomanom Banšellom a študentom práva Pavlom Országhom. Presadzujúc záujmy slovenských študentov,

32 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 138-139 (zápisnica z 31. zasadnutia 27. 6. 1868).

33 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1867/68, s. 139 (zápisnica z 31. zasadnutia 27. 6. 1868).

34 ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 372. *Zápisnice Slovenské Společnosti v Prešově, 1862 – 1870*. Zápisnice za školský rok 1869/70, s. 188 (zápisnica z 28. zasadnutia 18. 6. 1870).

35 SEDLÁK, Imrich: *V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 106.

36 SEDLÁK, Imrich: *V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 110.

37 SEDLÁK, Imrich: *V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 110.

dobrozdanie o stanovách nového spolku predložených profesorskému zboru v septembri 1869 dal práve profesor Michal Hlaváček. Dobrozdanie je napísané v nemčine. Stal sa predsedom spolku Kolo. Členskú základňu tvorili študenti teológie a práva. Po jeho odchode činnosť spolku zanikla. Počas prešovského pôsobenia sa medzi študentmi zamerl na systematickú národnouvedomováciu, vzdeláváciu a literárnu prácu.

„Svoju národno-výchovnú, vzdeláváciu a literárnu činnosť zamerl najmä na študujúcu mládež, ale rozsahom a účinnosťou mala vplyv aj na ostatné vrstvy slovenskej spoločnosti.“³⁸ V Bratislave v 30. rokoch, v Levoči v 30. – 40. rokoch a v Prešove v druhej polovici 50. a počas 60. rokov 19. storočia prispel k vybudovaniu významných národno-kultúrnych študentských centier, ktoré v značnej miere vplývali na rozvoj národno-mancipačného diania, centier, z ktorých vzišli významné osobnosti slovenského národného života pôsobiace v spoločenskej, politickej, kultúrnej, najmä literárnej a cirkevnej oblasti. Zomrel 18. decembra 1885 Levoči, kde je aj pochovaný.

Recenzent: *doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.*

Der Professor Michal Hlaváček – Vorsitzende der studentischen selbstbildenden Slowakischen Gesellschaft am Prešover evangelischen Kollegium in den Jahren 1860 – 1870 (Beitrag zum Leben und Werk)

Zusammenfassung

Hlaváček, Michal (1803 – 1885) – Pädagoge, Mittelschullehrer, Organisator der Freizeitaktivitäten für slowakische Studenten. Bedeutende Persönlichkeit des slowakischen Volksgeschehens in der Ostslowakei in den 30. – 60. Jahren des 19. Jahrhunderts. In den Jahren 1854 – 1874 wirkte er als ordentlicher Professor fürs Neue Gesetz, Einleitung ins Neue Gesetz, Homiletik, homiletische Übungen, Exegetik des Neuen Gesetzes, Liturgik, Katechetik und lateinische Dissertationen am Prešover kollegialen theologischen Institut. Er war der erste Dekan des theologischen Instituts (ab 1854). Am Prešover kollegialen höheren Gymnasium unterrichtete er slowakische und englische Sprache und Literatur. Er gehörte zu bedeutenden Organisatoren der Freizeitaktivitäten der slowakischen Studenten. Er verbreitete und unterstützte Gedanken der tschechoslowakischen Einheit und der slawischen Gegenseitigkeit. Seine Unterstützung gewannen auch die akademische selbstbildende studentische Slowakische Gesellschaft und nach dem Jahre 1870 der selbstbildende Verein Kolo.

(Preklad Lenka Bischof)

38 SEDLÁK, Imrich: *V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 108.

JÁN KVAČALA A JUR JANOŠKA VO SVETLE ICH KOREŠPONDENCIE

Libor BERNÁT

Jur Janoška

Medzi svetoznámych komeniológom Jánom Radomilom Kvačalom a Jurom Janoškom sa rozvinula pomerne bohatá korešpondencia. Je uložená v Archíve literatúry umenia v Slovenskej národnej knižnici pod signatúrou 5 A 10 spolu 14 listov. V rámci nich je aj jeden rukopisný list od Kvačalovej sestry Ľudmily z 11. augusta 1909, v ktorom podáva na žiadosť J. Janošku biografické údaje svojho brata. Ďalšie listy sa nachádzajú v knižnici Univerzity Komenského na Evanjelickej bohosloveckej fakulte. Obe zbierky sme už opísali v predchádzajúcich štúdiách.¹

V príspevku sa sústreďíme na vzťah Jána Kvačalu a Jura Janošku a ich priateľstvo na základe rozboru listov a korešpondenčných lístkov. Žiaľ, slovenská historiografia ich vzťahu nevenovala detailnejšiu pozornosť. Aj popredný historik dejín pedagogiky Jozef Mátej (1923 – 1987) v monografii *Ján Kvačala. Život a dielo* (1962) osobnosť Jura Janošku abstrahuje. Na medzinárodnom sympóziu 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave sa venoval tomuto vzťahu len fragmentárne Ondrej Peťovský v analýze redaktorskej činnosti Jána Kvačalu.²

Hoci ide o osobnosti odlišné svojou kariérou a odborným zameraním, predsa len v ich živote sa nachádza množstvo spoločným bodov. Starší Jur Janoška sa narodil 25. decembra 1856 v Dolnom Kubíne a pochádzal z roľníckej rodiny. Jeho kariéra duchovného bola priamočiara. Po štúdiách v Martine, Kežmarku, Revúcej a opäť v Kežmarku vyštudoval teológiu.³ Po štúdiách v Rostocku (1877 – 1878) a Viedni (1876 – 1877 a 1878 – 1879) pôsobil v duchovnej správe. Najskôr v rokoch 1879 – 1880 učiteľ a seniorátny kaplán v Dolnom Kubíne, potom v rokoch 1880 – 1883 v Liptovskej Sielnici.

- 1 Ján Radomil Kvačala a Gollová škola. In: *Dejiny : Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 2, 2007, č. 2, s. 127-134.
- 2 PEŤKOVSKÝ, Ondrej: Ján Kvačala ako redaktor teologických časopisov. In: *Zborník z medzinárodného sympózia v Bratislave v dňoch 13. a 14. septembra 2004 na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2005, s. 48-55.
- 3 O ňom existuje niekoľko biografických článkov DÉRER, Koloman: Spomienky na biskupa Janošku. In: *Evanjelický posol*, roč. 46, 1956, s. 194-195; OSUSKÝ, Dušan: K storočnici narodenia dr. Juraja Janošku. In: *Evanjelický posol*, roč. 46, 1956, s. 179; Dr. teol. Jur Janoška. In: *Evanjelický posol*, roč. 20, 1930, s. 28-30; Pohreb dôst. p. biskupa dr. Juraja Janošku. In: *Evanjelický posol*, roč. 20, 1930, s. 30-32; Zvečnelý biskup Dr. Jur Janoška a „Evanj. Posol“. In: *Evanjelický posol*, roč. 20, 1930, s. 33. Sú to väčšinou spomienky alebo oslavné životopisy. Za faktograficky najlepšie spracovaný životopis považujeme stať Dr. Jur Janoška. In: *Evanjelický posol*, roč. 12, 1922, s. 172-174. Vo svojom 44. ročníku v roku 1930 svojmu zakladateľovi a redaktorovi venovali Cirkevné listy niekoľko desiatok stránok rôznych článkov.

Kvačala sa narodil 5. februára 1862 v Bački Petrovac v rodine učiteľa. Po štúdiách v rodisku, Sarvaši navštevoval Teologickú akadémiu v Bratislave a univerzitu v Lipsku. Pred dráhou duchovného dal prednosť pedagogickej činnosti a po získaní doktorátu vo Viedni v roku 1893 sa stal profesorom cirkevných dejín v Tarte (Jurjev, Dorpat).

Obidvaja muži boli mimoriadne agilní a bolo len otázkou času, kedy sa ich cesty skrížia. Najstarší zachovaný list je z 25. januára 1894. Janoška už od roku 1883 pôsobil v Jasenovej (do roku 1895). Súčasne zastával post dekana a konseniora. To neuspokojovalo jeho ambície. V roku 1887 založil a redigoval Cirkevné listy, ktoré vydával v spisovnej slovenčine, a nie tradičnej bibličtine. Vydávať z malej dedinky v Liptove časopis pre slovenských evanjelikov na kvalitnej úrovni a v nepriaznivej dobe, to bola mimoriadna zásluha.

Z listov vyplýva, že Janoška sprostredkoval Kvačalovi určitý kontakt s domovinou, podobne ako Jozef Škultéty. Kvačala poslal Janoškovi peniaze, aby zaplatil za Národné noviny, Slovenské pohľady a Cirkevné listy. Do týchto periodík Kvačala aj prišiel. Okrem toho dostával tiež časopis Dom a škola, Katolícke noviny, Hlásnik, Kazateľňa a Slovenské listy. Janoška mu presne vyúčtoval výdavky. Kvačala tiež podporoval Cirkevné listy.⁴

Janoška mal poslať Kvačalovi tiež spisy Hviezdoslava a Kukučínove dielo *Dies Irae*.⁵ Aj v neskorších dobách využíval Janoškove služby napr. na expedíciu svojich diel vytlačených v Transciu – napr. českému historikovi Kamilovi Kroftovi (1876 – 1945).⁶

Podobnú úlohu zohrával tiež publicista, jazykovedec a správca Matice slovenskej Jozef Škultéty (1853 – 1948), vtedy redaktor Slovenských pohľadov. Korešpondencia Kvačalu so Škultétyom bola bohatšia, ale tiež sa niesla niekedy v ostrejšom tóne. Ešte stále čaká na detailnejšie spracovanie.

Janoška sa pokúšal získať miesto profesora na niektorej nemeckej univerzite. Kvačala mu k tomu mal pomôcť. K jeho pôsobeniu sa staval veľmi opatrne. Zdôrazňoval problém národnostný – vplyv Nemcov, ktorí aj proti nemu vystupovali a v Tarte sa proti tomu stávali aj požiadavky Rusov. Kvačala ako člen malého utláčaného národa mal pochopenie pre postavenie Lotyšov a Estónov. K otázke postavenia Nemcov sa vracal sporadicky aj v neskorších listoch.

Zdôraznil svoje špecifické postavenie „... ja som ... človek, ktorý som sa dosavád' všade dobre cítil, a bol som v dost' hnusných postaveniach. ... som neženatý ... a vskutku i nemam žiadne starosti, a to i druhí vedia – som neodvislý. – Preto i rektorovi poviem svoju mienku,...“⁷ Ponúkal mu síce svoju pomoc, referencie u kolegov a rektora, ale Ja-

4 Univerzita Komenského, Evanjelická bohoslovecká fakulta (UK EBF) Bratislava, škatuľa (šk.) M 2/8. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 11. 3. 1899, rukopis, s. 1-2. Porovnaj korešpondenčný lístok Jura Janošku Jánovi Kvačalovi, UK EBF, šk. D 1, kde doslova píše: „Ráčte to prijať bez kompenzácie, veď ja i tak som stálym Vaším dlžníkom“. Okrem toho ich objednal aj pre svoju rodinu v Bački Petrovaci, ako vyplýva z listu jeho švagra Eudovíta: „Cirkevné listy dostávame pravidelne. Bár som rád, žes jich pre nás objednal.“ UK EBF, šk. A/14, list z 31. 10. 1898, s. 2, rkp.

5 Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK – ALU) Martin, sign. 5 A 10. List Jána Kvačalu Jurovi Janoškov z 25. 1. 1894, rukopis, s. 1.

6 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 26. 7. 1910, rukopis, s. 1.

7 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 19. 2. 1894, rukopis, s.

Dostožny Pane Profesor!
 Urobil som štá. ct. Vašej žiadosti. V dopisoch najbližšieho ústia
 bude Vaše overenie a jeho odchod v 50 výt. p. ábra Vám
 expeduje. - Ráďte to prijať keď rekompensácie; ved ja i tak
 som pealym Vašim dlavikom -
 Čelo septembrové povielam písať.
 Je nezapadate na náš časopis, ráďte za to prijať náš prvéin
 redaktu! S úprimným pozdravom
 A. K. Mikuláš 9. okt. 95.

Korešpondenčný listok Jura Janošku Kvačalovi do Tartu z roku 1896,
nachádzajúci sa na EBF UK v Bratislave

noškove vyhliadky na miesto vysokoškolského učiteľa v Tarte videl skepticky a neodporúčal mu to.

Aj nasledujúci list z 25. marca 1894 svedčí o neutíchajúcom záujme Janošku o miesto profesora, pretože Kvačala mu posielala správu o výške platu profesora a nárokoch na dôchodok. Odporučil mu, aby sa s rektorom osobne porozprával a údajne mal navštíviť aj Martin.

Listy z roku 1895 sa nepodarilo objaviť.⁸ Z 9. februára 1898 sa zachoval korešpondenčný listok od Janošku, v tom čase pôsobiacom v už Liptovskom Mikuláši, ktorý chcel vydať *Dielce Komenského* v Tranosciu, ale nevedel, či by bol Kvačala ochotný tak dlho čakať.⁹

Janošku a Kvačalu spájaj aj spoločný postoj k Husovi a polemika s Osvaldovou družinou.¹⁰ Janoška ako redaktor Cirkevných listov uverejnil v roku 1898 na pokračovanie Kvačalov príspevok *Listy z Ríma*.¹¹ Sú to historicko-geografické glosy, akési prehľadné dejiny kresťanstva. Kvačala ako luterán nezaprel svoj kritický postoj k rímsko-katolíckej cirkvi a pápežskému úradu. Súčasne vyzdvihol osobnosť M. Jána Husa.

V závere stati *Doslov k listom z Ríma* (Cirkevné listy, roč. 13, 1899, č. 3, s. 70-75) zaútočil na názory rímskokatolíckeho duchovného, redaktora a vydavateľa Františka Ri-

3, rozvinul myšlienku z predchádzajúceho listu, kde na s. 4 píše: „Ja sám sa tu dobre cítim, - už som celku privykol, ale ja som na všelijaké položenia naučený, ako cigán“.

8 Janoška mu písal 8. decembra 1895 z Liptovského Sv. Mikuláša dvojstránkový list, ktorý mal byť uložený na UK EBF Bratislava, G/XXIII/22, žiaľ, tam sme ho nenašli.

9 UK EBF Bratislava. *Korešpondenčný listok Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 9. 2. 1898*.

10 Okolo časopisov „Kazateľňa“, „Literárne noviny“ a „Tovaryšstvo“ sa zoskupilo voľné združenie autorov z radov rímskokatolíckeho duchovenstva, ktorí sú známi ako Osvaldova družina. Patrili sem Jozef Kohuth, Tichomír Miklin, Izidor Žiak-Somlický, Andrej Trúchly-Sytniansky, Michal Chrástek, Jozef Buday, Štefan Mišík, Franko Vítazoslav Sasinek, Martin Hojič, František Šujan-ský, Andrej Kmeť, Peter Tomkuliak a ďalší.

11 KVAČALA, Ján: *Listy z Ríma*. In: *Cirkevné listy*, roč. 12, 1898, č. 6, s. 88-89; č. 8, s. 114-116; č. 10, s. 147-149.

charda Osvalda (1845 – 1926), ktorý najskôr českého reformátora a jeho kritiku vyzdvihol, a potom, ako sa obežník biskupského ordinariátu postavil proti Husovi, sa obrátil a kritizoval Husa. Kvačala využil svoju znalosť cirkevnej histórie a z literatúry a prameňov odcitoval Osvaldovi podporné argumenty.¹²

Kvačalu sa v tejto kauze zastal Janoška a redakcia Cirkevných listov,¹³ kriticky reagujúc na článok *Čo nás rozdvaja*. (1899, č. 23). Zaujímavé je, že literatúra, venujúca sa Osvaldovi a jeho činnosti, tejto polemike neprispieva význam, resp. úplne absentuje.¹⁴

Uvedená polemika sa objavila aj v korešpondencii, kde sa torzovito danej problematike venujú. Kvačala, hoci polemika bola ostrá, napísal, „*Čo sa mňa týka, ja robím rozdiel medzi katol. farármi. Zjavy, ako Osvald a Kollár, ba i Sasinek, cením vysoko. S tým Husom to ovšem bol ďaleko zašol ...*“¹⁵ S niektorými rímskokatolíckymi farármi bol Kvačala, na rozdiel od Janošku, členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Do jej zborníka prispel len jednou štúdiou o Danielovi E. Jablonskom a Františkovi II. Rákocim.¹⁶

Pritom je zaujímavé, že napr. Jozef Škultéty chápal Janošku ako bojovnejšieho z tejto dvojice a doslova napísal: „*Z polemie s katolíckymi vychodia iba nechutné veci. Janoška mal sa radšej premocť a nechať ich.*“¹⁷ K osobnosti Škultétyho sa ešte vrátíme.

Spoločné názory a stanoviská zaujímali aj v polemike s hlasistami, predovšetkým proti Vavrovi Šrobárovi. Polemika prebiehala od konca 19. a v prvom desaťročí 20. storočia. Aj tento spor by stál za samostatnú štúdiu. Janoška zaujímal umiernenější postoj. V liste z 2. októbra 1899 vyzýval Kvačalu: „*Ešte raz tedy snažne Ťa prosím, ráč dovoliť, aby tento Tvoj apell na obecenstvo: ignorovať, nepreplácať a nečítať „Hlas“ vyvstal. Sám nechcem to vynechať, riešenie predám do Tvojich rúk.*“¹⁸

Časť listov zaberali tiež Kvačalove plány, čo bude robiť cez prázdniny, ktoré miesta navštívi, kde má záujem bádať alebo návrhy na vydanie diel, napr. populárnu „knížôčku“ o Komenskom.¹⁹ Upozorňoval ho na vydávanie svojich diel. Napr. pri vydávaní diela *Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. II. Zprávy o životě jeho ze současných pramenů. Menší latinské spisky některé. Vydává*

12 KVAČALA, Ján: Druhý doslov k listom z Ríma. In: *Cirkevné listy*, roč. 13, 1899, č. 5, s. 133-135.

13 JANOŠKA, Ján: Raz na vždy „Katolíckym Novinám“. In: *Cirkevné listy*, roč. 13, 1899, č. 12, s. 372-377.

14 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 – 1990)*. IV. M – Q. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 357-358; RIES, Viliam: *František Richard Osvald*. Trnava : Vydal Spolok sv. Vojtecha, 1939; BAGIN, Anton: *Vybrané kapitoly zo slovenských cirkevných dejín*. Bratislava; Trnava, 1980, s. 87-88; VAVROVIČ, Jozef: *Svetlá minulosti*. Trnava 1994, s. 205-212 ani *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000, s. 1023-1024.

15 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 12./24. 11. 1894*, rukopis, s. 2. Adjektívum pred Sasinkom pre prečiarknuté a nečitateľné.

16 KVAČALA, Ján: Daniel E. Jablonský a Raňo Ráckozy II. ... Vo valnom shromážení Museálnej slovenskej spoločnosti 4. augusta 1909 prečítal Milan Ivanka. In: *Časopis muzeálnej slovenskej spoločnosti*, roč. 14, 1909, sv. 2, s. 81-89.

17 UK EBF Bratislava, šk. M/2/41. *List Jozefa Škultétyho Jánovi Kvačalovi*, z 8. 2. 1900, rukopis, s. 2.

18 UK EBF Bratislava, šk. G XXIII/9. *List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi*, z 2. 10. 1899, rukopis, s. 2.

19 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 25. 3. 1894*, rukopis, s. 3.

Dr. Jan Kvačala (Praha, nákladem české akademie císaře Františka Josefa 1902) sa dohodol s Múzeom kráľovstva českého, že by pre Transcius mohol nechať spraviť odtlačky zo sadzby.²⁰ Podobne informoval Janošku o príprave prednášok z dejín dogmatiky – *Dogmengeschichte*.²¹

Ich vzájomná spolupráca sa zintenzívnila v roku 1900, kedy plánovali spolu s viedenským profesorom na teologickej fakulte Gustavom Skalským (1857 – 1926) vydávať nový časopis. Uvažovali o viacerých názvoch – „Obzor bohoslovecký“, „Časopis pre evanjelické bohoslovie“. Nakoniec prevládol iný názov s titulom *Príloha Cirkevných listov*.

Redakciu mal vykonávať Janoška. Koncom roka 1900 napísal Kvačala spolu so Skalským oznámenie o novom časopise. Sám seba označil ako spolupracovníka v obore historickej a systematickej teológie.²² Skalský sa mal venovať praktickej teológii a cirkevnému právu. Janoška o problémoch s vydávaním časopisu napísal Kvačalovi v trojstránkovom liste z 24. februára 1901, kde ho tiež informoval o jednotlivých článkoch a prišpievateľoch.²³

To si všimol aj evanjelický poľský luteránsky farár Franciszek Michejda pôsobiaci v Nawsi (Sliezsko). Vydával tiež časopis *Przyjaciel Ludu* a navrhoval rozšíriť vedecký časopis na česko-slovensko-poľský. Tento návrh redaktori vrelo privítali.²⁴ Okruh prispievateľov bol veľmi úzky, okrem redakčnej rady to boli básnik a náboženský spisovateľ Ján Alexander Fábry (1848 – 1908), historik a archivár Pavol Križko (1841 – 1902) a už zmienený Ján Lajčiak, cirkevný a literárny historik Ján Mocko (1843 – 1911) a národnokultúrny dejateľ, pastor a cirkevný historik Ján Slávik (1855 – 1934). Už počiatkom nasledujúceho roka bola redakčná rada nútená oznámiť zánik časopisu.

Janoška s Kvačalom sa pokúšali obnoviť vydávanie časopisu. Kvačala o tom napísal článok *Vzkriesenie*.²⁵ Spočiatku počítali s pomocou bocianskeho farára Jána Lajčiaka. Ten ale Kvačalu sklamal svojím liberalizmom a príklonom k hlasistom. Podľa neho „... p. Lajčiak je síce učený a horlivý muž, ale ako som ja počul má muchy – nemci vravia *Grillen, madari* „bigara var“.“²⁶ Niekedy ho ironicky pomenovával „bociansky doktor“. Zatiaľ čo Kvačala sa vyjadroval na Lajčiakovu adresu kriticky, Janoška zaujal neutrálny postoj. Samostatná štúdia o vzťahu Kvačalu a Lajčiaka ešte len čaká na spracovanie.

O pokuse vydávať časopis sa dozvedáme aj z korešpondencie medzi Kvačalom a publicistom, luteránskym farárom Teodorom Bálentom (1871 – 1938) z rokov 1906 – 1907. Padlo pritom aj meno Janoška, kedy Kvačala v liste uviedol „*Janoškovi napíšem, by Vám na zámenu posielal náš časopis, ktorý by zaželal dať názov: „Veda a viera“*“.²⁷

20 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi, z 8. 8. 1900*, rukopis, s. 1-2.

21 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 22. 3. 1906*, rukopis, s. 2.

22 KVAČALA, Ján: Návestie. In: *Cirkevné listy*, roč. 14, 1900, č. 11, s. 340-341.

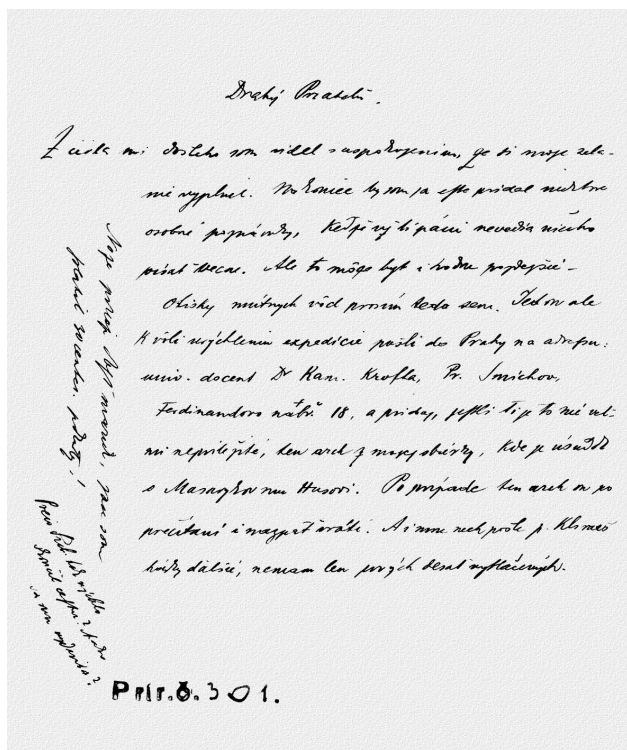
23 UK EBF Bratislava, šk. M 2/42. *List Jura Janošku Janovii Kvačalov, z 24. 2. 1901*, rukopis, s. 1-3.

24 KVAČALA, Ján: S novým stoeletím (prívet). In: *Časopis pre evanjelické bohoslovie*, roč. 1, 1901, č. 1, s. 1.

25 KVAČALA, Ján: *Vzkriesenie*. In: *Cirkevné listy*, 1906, s. 293 a nasl.

26 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 29. 12. 1906*, rukopis, s. 1. Porovnaj tiež list Jána Kvačala Teodorovi Bálentovi In: SNK – ALU Martin, sign. 7 A 50 z 24. 2. 1907, rukopis, s. 2.

27 SNK – ALU Martin, sign. 7 A 50. *List Jána Kvačalu Teodorovi Bálentovi z 24. 12. 1906*, rukopis.

List Jána Kvačalu J. Janoškovi z 26. 7. 1910
uložený v SNK – ALU Martin

Škultéty o tom dosť neurčito napísal: „Keď prvej redaktor *Cirkevných listov* (rozumej Janoška L. B.) mal s ním spor, mne sa dostalo vyrovnat', ich a potom v Martine K. rozpadol sa i so mnou. Pravda vyšla z toho i pre mňa len nedobrá vec, ...“³⁰

Po návrate Kvačalu do vlasti ich spojilo ešte členstvo v Hurbanovej evanjelickej spoločnosti literárnej. Ako predseda ju riadil Janoška a Kvačala zastával post člena predsedníctva. V Kvačalovej pozostalosti sa zachovala jedna pozvánka na 11. februára 1928 v Žiline.³¹

Okrem týchto osobností sa v ich korešpondencii objavujú aj iné významné osobnosti ako český historik Jaroslav Bidlo (1868 – 1937), pedagóg a spisovateľ Samuel Ormis (1824 – 1875), už zmienený Ján Slávik, Jozef Škultéty, spisovateľka a zakladateľka slovenského ženského hnutia Elena Šoltéssová (1855 – 1939), literárny historik a kritik Jaroslav Vlček (1860 – 1930) a iní. Sú to už len stručné zmienky na riadok, prípadne dva a z kontextu je niekedy ťažko zistiť, o čo presne išlo. Je to podobné, ako keď si písali

Z *Cirkevných listov*²⁸ vyplýva, že pre neočakávané prekážky plánovaný časopis nevyšiel. O týchto prekážkach sa dočítame aj v Slovenských pohľadoch. Kvačalovi sa splnil sen o časopise „Viera a veda“ až v roku 1930, kedy začal vychádzať prvý ročník práve pod jeho redaktorstvom. Ale už v nasledujúcom ročníku ho pre spory opustil.

Janoškovi napísala v roku 1909 štvorstránkový list z Petrovecu Ľudmila, sestra Jána Kvačalu,²⁹ kde opísala Kvačalov stručný životopis a vychválila ho ako vzorného brata a člena rodiny. Janoška pravdepodobne potreboval biografické údaje k redaktorskej práci.

Medzi Janoškom a Kvačalom vypukol spor, o podrobnostiach ktorého sme nenašli podrobnejšie údaje. Jozef

28 KVAČALA, Ján: Viera a veda. In: *Cirkevné listy*, roč. 21, 1907, č. 3, s. 89.

29 Ľudmila Kvačalová ...

30 ŠKULTÉTY, J.: †Profesor Ján Kvačala 1862 – 1934. In: *Slovenské pohľady*, roč. 50, 1934, č. 6, s. 366-367.

31 UK EBF Bratislava, šk. C/XXIX/16. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi, z 17. 12. 1927, strojopis.

o korektúrach článkov a uvádzali tam posledný a budúci článok. Čitateľ aj pomocou bibliografie ťažko presne určí, o ktorý článok ide.

O Škultétym, s ktorým mal bohatú korešpondenciu, sa Kvačala vyjadril nelichotivo: „*To je nemožný redaktor*“.³² V určitom zmysle slova mal pravdu, pretože samotný Škultéty sa „*vyznával zo svojich hriechov*“ (čo je originálna Škultétyho formulácia) a chaotickej práce v liste z 8. februára 1900.³³ Naproti tomu Janoška si vysoko cenil Škultétyho, keď napísal: „*Škultétyho znám osobne, ako muža priameho a čistého*“.³⁴

Zatiaľ čo do roku 1900 sa Kvačala ospravedlňoval, že odpisuje neskôr kvôli povinnostiam, po roku 1900 sa sťažuje, že „*Si ma až nespravedlivo zanedbal*“.³⁵

Ich písomný styk prerušila prvá svetová vojna. Po nej nastúpila funkcionárska kariéra J. Janošku, ktorý v roku 1918 bol členom Slovenskej národnej rady, v rokoch 1918 – 1920 poslanec Národného zhromaždenia a v rokoch 1922 – 1930 zastával post predsedu Matice slovenskej.

Kvačala sa len ťažko etabloval na Slovensku podľa svojich požiadaviek. Problémy získať miesto na Univerzite Komenského Bratislave i post profesora cirkevných dejín vyvolávali u neho pocit krivdy a nedocenenia jeho kvalít. Janoška, ako biskup východného dištriktu podpisoval vyplácanie Kvačalovho profesorského platu. Tak sa z 31. júla 1922 zachoval poukaz na plat vo výške 9 666 korún. Kvačalu tituloval „*Dost. Pán Dr. Ján Kvačala, prof. teol. vysokej školy*“.³⁶ Správa o plate je napísaná v chladnom, vecnom duchu.

Kvačala najskôr oslovoval Janošku „*Velebný a Dvojctihodný Pane*“, alebo „*Velebný Pane! „Velebný pane Seniore*“. Od 24. novembra 1899 sa zmenila formulácia oslovenia na „*Drahý Priateľu*“ a vykanie vystriedalo tykanie.³⁷ Janoška oslovoval Kvačalu „*Dôstojný Pane!*“ „*Dôstojný pane Professor!*“ a po tykaní taktiež „*Drahý Priateľu!*“.

Kvačala listy ukončieval dátumom a frázou „*Váš oddaný Ján Kvačala, J. Kv.*“. Záver listu niekedy dostal podobu „*Tvoj oddaný*“, „*Tvoj starý a oddaný Jan Kvačala*“, alebo „*Tvoj J. Kvačala*“. Janoška zakončieval listy frázou „*Váš oddaný ctiteľ Jur Janoška*“. Zatiaľ čo Janoška odosiela listy z Jasenovej alebo Liptovského Mikuláša, Kvačala dostával od Janošku listy podľa programu svojich ciest – do Prahy, Berlína a inde, alebo do Jurjeva.

Do obsahu listov sa dostávali, hoci zriedkavo, aj osobné a rodinné udalosti. Tak v liste 11. marca 1899 napísal Janoška o svojom zdravotnom stave: „*V posledné dni som akýsi neduživý; snád' influenza, ktorá v našom kraji všeobecne trápi*“.³⁸ Z rodinných spomeňme aspoň zmienku o rigoróze Jura Janošku ml., pisateľskú činnosť Miloša³⁹ atď. Bolo to však výnimočné.

32 SNK – ALU Martin, sign. 5 A 10. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 27. 10. 1908*, rukopis, s. 1.

33 UK EBF Bratislava, šk. M/2/41. *List Jozefa Škultétyho Jánovi Kvačalovi z 8. 2. 1900*, rukopis, s. 2.

34 UK EBF Bratislava, šk. M2/20. *List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 20. 1. 1897*, rukopis, s. 2.

35 SNK – ALU Martin. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 19. 2. 1906*, rukopis, s. 1.

36 UK EBF Bratislava, šk. B/14. *List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 31. 7. 1922*, strojopis, s. 1.

37 SNK – ALU Martin. *List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi z 24. 11. 1899*, rukopis. V záznamoch SNK – ALU je chybné uvedené dátum 1894.

38 UK EBF Bratislava, šk. M 2/8. *List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi, z 11. 3. 1899*, rukopis, s. 2.

39 Miloš Janoška (1884 – 1963) vynikol ako priekopník turizmu, pedagóg, publicista, prekladateľ a skladateľ.

Kvačala úplne rešpektoval redaktorstvo Jura Janošku a akceptoval jeho požiadavky. Janoška mu vedel taktne naznačiť, dnes by sme povedali asertívne, čo žiada prepracovať, napr. v liste z októbra 1899 „*Len koniec článku prosil by som Ťa niečo zmierniť a preto Ti ho tu pripojujem.*“⁴⁰ Ak potreboval niečo prednostne vytlačiť, vždy slušne poprosil. Kvačala nemal žiadne móresy celebrity – profesora na zahraničnej univerzite a uznávaného bádateľa. Ale boli tiež Janoškovy štúdie ktoré akceptoval bez pripomienok – „*ved' v podstate súhlasím s Tvojimi vývodami úplne*“, napísal v liste 8. októbra 1899 z Liptovského Mikuláša.⁴¹

Hnevali ho nepravdivé chýry, ktoré sa objavili v nemeckých i maďarských periodikách.⁴² Kvačala bol veľmi nedotklivý na kritiku a Janoška ho taktne dokázal usmerniť – „*.... myslím, že príliš citlive ste to poťahovali na seba, ale bez objektívnej príčiny. Je možné, že i ja, keby som bol pôvodcom Vašej Rozpomienky, videl by som niektoré ponášky u Somolického, ale po nestrannom chladnejšom uvážení nahliadnul by som, že som prisubjektívne vec ponímal*“.⁴³

Posledný list, ktorý sa zachoval, je od Janošku zo 17. decembra 1929 a vyjadruje v ňom nesúhlas (podobne ako Kvačala) s ústavou na teologickej fakulte. Janoška bol sklamaný, že sa nebrali do úvahy jeho pripomienky a dokonca zvažoval možnosť podať minoritné votum a požadoval od Kvačalu určité podklady. Súčasne mu poďakoval za vydanie Komenského *Manuálu*.⁴⁴ O viac ako mesiac na to, 27. januára 1930, Janoška zomrel. Takmer 36-ročná korešpondencia a priateľstvo medzi týmito významnými osobnosťami sa skončilo.

Kvačala a Janoška našli spoločné stanoviská v mnohých otázkach a postulátoch. Stáli na pozíciách národných a z aspektu evanjelickej cirkvi augburského vyznania na konzervatívnych stanoviskách. Konzervatívnych nie vo význame pejoratívnom – skostnateľom, ale v duchu vyznávania tradičných hodnôt a principiálnosti. Ešte sa vráťme k prihláseniu sa k slovenskému národu a k jeho službe. Janoška to plasticky vyjadril v liste z roku 1898 slovami: „*.... lebo ved' v radoch našich samých boli tak skvelé príklady sebazaprenia (bez ktorého preda niet obrodenia), žertvy a úplného oddania službe národa, že tieto príklady môžu si naši dobrodušní horlivci bezpečne postaviť za vzor nasledovania, ale nie klásť ich za terč úsmeškov. Spomeniem len Škultétyho, Ormisa, profesorov vrevúckych. Tí doslova šli za tým: všetko opustili, rodinu zanedbali pre výlučnú, beznáročnú sebäobetivú službu národu. a mravne stáli tak vysoko ...*“.⁴⁵ Obidvaja bojovali proti maďarizačnému tlaku.

Spracované listy a korešpondenčné lístky medzi Kvačalom a Janoškom predstavujú len torzo vzájomnej korešpondencie na základe ktorej je možné vytvoriť si obraz vzťahu medzi týmito dvomi významnými osobnosťami. Kvačala si uchovával v súkromnom archíve rôzne účty, výpisy, parte – ale Janoškovy sa tam, na rozdiel od popredného české-

40 UK EBF Bratislava, šk. M/2/9. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 8. 10. 1899, rukopis, s. 1.

41 UK EBF Bratislava, šk. M/2/9. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 8. 10. 1899, rukopis, s. 1.

42 List Jána Kvačalu Jurovi Janoškovi, 5 A 10 SNK – ALU Martin, z 25. 1. 1894, rukopis s. 1.

43 UK EBF Bratislava, šk. M/2/20. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi, z 20. 1. 1897, rukopis, s. 2.

44 UK EBF Bratislava, šk. C/XXXI/7a. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi 9. 6. 1927, rukopis, s. 1-2.

45 UK EBF Bratislava, šk. M2/45. List Jura Janošku Jánovi Kvačalovi z 22. 7. 1898, rukopis, s. 2.

ho historika Jaroslava Golla, nenachádza. Pravdepodobne v súkromných alebo farských archívoch je uložených ešte niekoľko listov, ktoré by doplnili a spresnili danú štúdiu.⁴⁶

Recenzent: PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Jan Kvačala und Jur Janoška im Bild ihrer Korrespondenz

Zusammenfassung

Im Beitrag wird das Verhältnis zwischen zwei bedeutenden Persönlichkeiten – dem Historiker und Komeniologen Jan Kvačala und dem kirchlichen Würdenträger, Redakteur und Politiker Jur Janoška analysiert. Die Analyse wurde anhand ihrer unkompletten Korrespondenz aus den Jahren 1894 – 1929 durchgeführt, die sich im Archiv der Literatur und Kunst in der Slowakischen Nationalbibliothek in Martin (ALU SNK, Martin) und in der Bibliothek der Evangelischen Fakultät der Jan Amos Komenský-Universität in Bratislava (EBF UK, Bratislava) befindet. Mit dem Verhältnis dieser zwei Persönlichkeiten befasste sich die slowakische Geschichtsschreibung bisher nur selten. Die Briefschreibung nahm ihren Anfang im Jahre 1894 und endete im Dezember 1929, also etwa ein Monat vor Janoškas Tod. Die Briefe zeigen ganz eindeutig, dass sich zwischen Janoška und Kvačala mit der Zeit eine Freundschaft entwickelte. Als sehr interessant kann man so ihre Glossen, als auch Beschreibungen und – Charakteristiken von ihren Bekannten betrachten. Trotz ihrer unterschiedlichen fachlichen Orientierung und Erfahrung kann man ihre politischen und religiösen Meinungen als ähnlich, sogar identisch bezeichnen.

(Preklad Lenka Bischof)

46 V UK EBF Bratislava, XXIII/21-26 sa má podľa záznamu na obálke nachádzať ešte päť listov a jeden spomenutý z roku 1895. Všetko sú to Listy od Janošku Kvačalovi posielané od 26. 2. 1894 do 15. 1. 1900 z Jasenovej, resp. z Liptovského Sv. Mikuláša. Predvšetkým štvorstránkový list XXIII/25 z 20. 11. 1899 môže byť veľmi zaujímavý, pretože jeho prílohou bol odpis listu F. Richarda Osvalda zo 17. 9. 1899.

ROZHOVORY

Na slovíčko s predsedom Slovenského národného komitétu historikov PhDr. Dušanom Kováčom, DrSc.

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

PhDr. Dušan Kováč, DrSc. (1942) pochádza z Humenného. Svojou vedeckou prácou sa už dávno zaradil medzi popredných slovenských historikov. Je autorom mnohých monografických prác zameraných predovšetkým na slovenské dejiny, dejiny Československa, ale aj dejiny nemeckej menšiny na Slovensku, napr. *Od Dvojspolku k politike anšlusu* (1979), *Muži deklarácie* (1991), *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku 1871 – 1945* (1991), kníh literatúry faktu s historickou tematikou, napr. *Slovensko v Rakúsko-Uhorsku* (1996), *Milan Rastislav Štefánik* (1996), učebníc dejepisu pre základné i stredné školy. Veľkým projektom sú jeho *Dejiny Slovenska*, ktoré vyšli roku 1998 v českom vydavateľstve Lidové noviny. Je vedúcim autorských kolektívov, ktoré pripravili publikácie encyklopedic-

kého a syntetizujúceho charakteru, ako napr. *Kronika Slovenska 1* (1998), *Kronika Slovenska 2* (1999), *Slovensko v 20. storočí a i.*, rovnako aj autorom mnohých vedeckých štúdií uverejnených doma i v zahraničí. Dušan Kováč je aj významným organizátorom historickej vedy na Slovensku. V rokoch 1990 – 1998 bol riaditeľom Historického ústavu SAV v Bratislave, od r. 1998 je členom Predsedníctva SAV, členom viacerých medzinárodných vedeckých spoločností a od roku 1990 predsedom Slovenského národného komitétu historikov (SNKH) pri SHS. Práve posledne uvedená funkcia Dušana Kováča je východiskovým bodom pre náš rozhovor.

PŠ: *Po zjazde SHS v apríli 2006 v Banskej Bystrici ste boli opätovne potvrdený vo funkcii predsedu SNKH. Môžete nám stručne predstaviť tento komitét, jeho vznik a jeho ciele?*

Svetová historická veda je organizovaná v medzinárodnej organizácii, ktorá sa volá CISH (Comité international des sciences historiques). Členmi tohto medzinárodného komitétu sú okrem rôznych medzinárodných združení ak sú napríklad Asociácia pre dejiny historiografie, pre moderné dejiny Európy a pod., aj jednotlivé národné komitáty. Tieto teda odvodzujú svoje pomenovanie od centrálnej inštitúcie. Slovenský národný komitét historikov teda reprezentuje slovenskú historickú obec vo vzťahu k tejto centrálnej inštitúcii historikov a tiež vo vzťahu k iným medzinárodným inštitúciám. SNKH vznikol ešte v 60-tých rokoch, ale až do roku 1993 pôsobil ako súčasť Česko-slovenského národného komitétu historikov. Vyplývalo to zo stanov CISHu, podľa ktorých každý štát reprezentuje v CISH iba jeden národný komitét. SNKH udržiava teda medzinárodné styky so zahraničnými inštitúciami, s inými národnými komitétmi a asociáciami, deleguje členov do medzinárodných komisií a pod.

PŠ: *Boli ste účastníkom viacerých svetových kongresov historikov. Ako sa v ich svetle javí slovenská historiografia? Kde sú jej silné a kde slabé stránky?*

Svetových kongresov sa zúčastňujem od madridského kongresu roku 1990. Treba povedať, že za ten čas urobila slovenská historiografia značný krok smerom k etablovaniu sa na svetových fórach. Aj keď programy na svetových kongresoch sú veľmi pestré a každý si tam, takpovediac, môže nájsť svoju parketu, už v Madride bolo nápadné, že slovenská historiografia svojím výskumom nepokrýva celé veľké oblasti, napríklad v odbore sociálne dejiny a nemáme dosť špecialistov ani na dejiny vlastného odboru – na dejiny historiografie. Silnou stránkou slovenskej historiografie boli po roku 1990 napríklad hospodárske dejiny. Tematická jednostrannosť však bola iba jedným z problémov. Druhým bola dlhoročná izolácia od svetovej historickej vedy, nedostatok medzinárodných kontaktov, slabá účasť slovenských historikov v medzinárodných asociáciách. Na niektoré otázky sme aj mali odborníkov, ale tí sa pre neschopnosť komunikovať v svetových jazykoch nemohli na medzinárodných fórach uplatniť. A, samozrejme, nedostatok kvalitných odborných prác vo svetových jazykoch. Toto sa však už v posledných rokoch začína výrazne meniť k lepšiemu.

PŠ: *Dokáže slovenská historiografia patrične reagovať na podnety svetovej historiografie, vie s ňou držať krok?*

V niektorých oblastiach určite áno. Dnes sú už slovenskí historici pozývaní na medzinárodné konferencie a sympóziá, medzinárodná komunita vníma slovenských historikov ako partnerov. Pravda, nie je to celá komunita, ale iba jej časť. Tak sa niekedy z pohľadu zvonka zdá, že máme málo historikov. Ale my ich máme dosť. Musíme si uvedomiť, že slovenská historiografia nemôže existovať na nejakom izolovanom ostrove, ale musí byť plne kompatibilná s tým, čo sa skúma vo svete a čo sa vo svete diskutuje. Vážnym problémom slovenskej historiografie, ktorý sa odráža aj v učebných plánoch vysokých škôl, je nedostatočná teoretická vybavenosť. Väčšina diskusií na svetových fórach totiž neprebíha na princípe prinášania nových dokumentov, ale na strete interpretácií. A tam je teoretická príprava nevyhnutná. Je to vážny problém na zamyslenie.

PŠ: *V roku 2010 sa bude konať svetový kongres historikov. Aký vklad do rokovania zjazdu môže ponúknuť slovenská historiografia?*

Program svetového kongresu sa už uzatvára. Boli už uzavreté hlavné, špecializované témy i okrúhle stoly. Publikovali sme ich v Historickom časopise. SNKH poslal byru CISH svoje návrhy. Je to dosť skromné. Ja osobne organizujem pre Asociáciu súčasných európskych dejín panel s témou *Vznik a zánik štátov v Európe v 19. a 20. storočí*. Veľký záujem zo strany slovenských historikov o účasť v Amsterdame nebol. Asi aj preto, že slovenskí historici nemajú poväčšine finančné prostriedky na cestu a pobyt v Amsterdame. Zatiaľ čo, napríklad, na posledný kongres do Sydney bolo porovnateľné susedné Maďarsko schopné poslať desať historikov, ja som bol v Sydney zo Slovenska vlastne sám. Možno, že je to spôsobené malou aktivitou historikov, ale iste aj nezaujmom inštitúcií. Dúfam, že do Amsterdamu nás pôjde viac.

PŠ: *V roku 2000 vyšiel v angličtine zborník SLOVAK CONTRIBUTIONS TO 19TH INTERNATIONAL CONGRESS OF HISTORICAL SCIENCES, ktorý ponúka čitateľov istý prehľad slovenských názorov na slovenské dejiny. Ako hodnotíte tento zborník v kontexte medzinárodnej prezentácie slovenskej historiografie?*

Práve z dôvodov, že slovenskí historici sa nemohli dostať vo väčšom počte na svetový kongres – roku 2000 to bolo v Oslo – prišiel SNKH s iniciatívou vydať v anglickom jazyku zborník príspevkov slovenských historikov k témam, ktoré boli na programe kongresu. Vychádzali sme z toho, že slovenskí historici majú čo povedať k témam, o ktorých sa na kongrese rokuje. Ak nemôžu prísť na kongres z rôznych dôvodov osobne, pokúsili sme sa ich tam dostať vo forme publikácie. Žiaľ, na ďalší kongres v Sydney sme dostali tak málo návrhov, že sme sa museli zborníka pre 20. kongres vzdať.

PŠ: *Ste historikom zaoberajúcim sa predovšetkým dejinami 20. storočia. Ide o obdobie, ktoré je vlastne ešte stále aktuálne a v istom zmysle neustále prítomné v našej súčasnosti a často podmieňuje tak naše myslenie ako aj konanie. Ako vnímate možnosť historika poznať a tiež aj objektívne interpretovať toto obdobie. Nie je tu príliš veľa faktorov, ktoré historikovi zväzujú ruky a bránia mu v objektívnej interpretácii svojho výskumu?*

V každej interpretácii, ktorá rešpektuje všeobecne akceptované princípy historickej profesie je, samozrejme, prítomný aj interpretačný uhol pohľadu. To je v humanitných vedách úplne normálne. Objektivita tak vlastne musí v sebe obsahovať aj životnú „filozofiu“ a vnímanie sveta. Ak vnímame historický proces ako proces humanizácie spoločnosti a človeka v nej, potom nemôžeme mať zásadné problémy s interpretáciou dejín 20. storočia. Druhá vec, ktorá mi niekedy v interpretácii slovenských dejín 20. storočia chýba je vnímanie „slovenského národného príbehu“ v širokom svetovom kontexte. Z niektorých prác, napríklad z obdobia druhej svetovej vojny mám dojem, že si ich autori ani nepoložili otázku o čom vlastne tá vojna bola a jednoducho idú hneď k „interpretácii dokumentov“. Tá ale nie je možná bez poznania a zhodnotenia celého historického kontextu. Inými slovami, problém interpretácie dejín 20. storočia nie je ani tak v tom, že je to obdobie „súčasných dejín“, teda obdobie „živé“, ale opäť buď v nacionalistickom zúžení pohľadu iba na Slovensko a Slovákov bez medzinárodného kontextu, alebo v zanedbanej teoretickej príprave.

PŠ: *Od začiatku januára 2008 rezonuje v slovenskej historickej societe diskusia o pojme „starí Slováci“. Vy ste tento termín odmietli ako neadekvátny. Časť slovenských historikov zas namieta, že súčasní Slováci predsa musia existovať kontinuálne do obdobia raného stredoveku a pomenovanie Sloveni môže slovenskú verejnosť skôr zavádzať a zneistiť vo vzťahu k svojim národným koreňom, histórii i tradíciám potrebným aj pre budovanie slovenskej národnej identity a nakoniec i štátnosti.*

Argument kontinuálnej existencie je dobrým príkladom nedostatočnej teoretickej erudície. Kontinuálna existencia znamená nutne aj kontinuálnu premenu. Nič v dejinách neostáva nemenné. Ani etnická a národná kolektívna identita nie je nič objektívne, nemenné. Je to niečo, čo existuje vo vedomí spoločnosti. A na to, aby taká identita vznikla, musia existovať historické podmienky. V 8. a 9. storočí také podmienky neboli. Nič o tom nie je v nijakom historickom prameni. Historický proces prebieha predsa po časo-

vej osi a nie proti nej. Ak sú naddunajskí Slovieni predkami dnešných Slovákov, neznamená to automaticky, že už mali nejakú slovenskú identitu a už vôbec to neznamená, že boli „starí“. K budovaniu národnej identity a štátnosti nie potrebné zavádzať a podvädzať. To sa dialo v 19. storočí, dnes by sme už mali byť niekde inde.

PŠ: *Ide v tejto diskusii skutočne o vedecký problém, alebo je to len problém politický, ideologický a z hľadiska vedy vlastne len pseudopráblém?*

Je to pseudopráblém, pretože v nijakej serióznei a vyargumentovanej historickéi práci taký termín nenájdete. Časy, keď politici určujú, čo majú historici skúmať a k akým záverom majú dôjsť, už by mali byť za nami. Myslel som si, že za nami sú aj časy službičkovania a poklonkovania politickej moci. V tomto som sa zmýlil.

Za rozhovor poďakoval Peter Švorc

Rozhovor s prof. PaedDr. Štefanom Šutajom, DrSc. – predsedom Slovensko-maďarskej komisie historikov

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (1954), pochádza z Michaloviec. Vysokoškolské štúdium odbor dejepis – slovenský jazyk skončil na Pedagogickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove v roku 1977. V jeseni toho istého roku začal pracovať ako vedecký pracovník na Spoločenskovednom ústave SAV v Košiciach, v roku 1989 sa stal vedúcim oddelenia histórie, v rokoch 1992 – 2004 stál na čele SvÚ SAV ako jeho riaditeľ, od roku 2004 je opäť vedúcim oddelenia histórie a súčasne od septembra 2005 do marca 2008 pôsobil aj ako riaditeľ Ústavu regionálnych a národnostných štúdií na Prešovskej univerzite v Prešove. Vedecký výskum zameral predovšetkým na postavenie maďarskej menšiny v Československu po roku 1945. Je to téma, z ktorej predstavil odbornej verejnosti viacero monografic-

kých prác: (*Akcia Juh – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 8, Praha 1993; Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Bratislava : Veda, 1993; Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech. Deportácie obyvateľstva maďarskej národnosti zo Slovenska do Čiech po druhej svetovej vojne. Prešov: Universum, 2005*) ako editor aj vedeckých zborníkov a množstvo štúdií. Ďalšou oblasťou, ktorej Štefan Šutaj venuje pozornosť, je politický život v Československu po druhej svetovej vojne so zameraním na politické strany tohto obdobia (*Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944 – 1948. Bratislava : Veda, 1999*).

PŠ: *V roku 2005 Vás Slovenský národný komitét historikov menoval do funkcie predsedu Slovensko-maďarskej komisie historikov. Menovanie nebolo náhodné, SNKH vychádzal z Vášho vedeckého výskumu a vedeckej angažovanosti práve pri témach, ktoré sa týkajú slovensko-maďarskej koexistencie. Ako Vy vidíte poslanie a úlohu tejto komisie?*

Hlavnou úlohou komisie je vytvárať priestor pre spoluprácu slovenských a maďarských historikov. Základom sú pravidelné ročné stretnutia, ktoré sa striedavo uskutočňujú na slovenskej a maďarskej strane. Súčasťou týchto stretnutí je zasadanie samotnej komisie historikov, ale aj pravidelná vedecká konferencia, ktorej téma je určovaná po vzájomnej dohode. Usilujeme sa, aby témy pravidelných stretnutí variovali v širokom chronologickom rámci našich spoločných, alebo oddelených, ale úzko súvisiacich dejín. Podporujeme ďalšie konferencie, stretnutia historikov medzi vedeckými inštitúciami a vysokými školami, pomáhame organizovať prezentácie nových publikácií. Susedné štáty a susediace národy, prepojené tisícami väzieb, ako je to v prípade Slovenska a Maďarska, nemôžu existovať len vedľa seba. Aj existujúca komisia sa v súčasnosti snaží vytvárať

bezprostredné väzby, ktoré by v oblasti vedy a historiografie viedli k spoločným projektom, spoločným publikáciám, diskusiám.

PŠ: *Zmena nenastala len na poste predsedu komisie, ale aj v jej členskom obsadení. Čo bolo hlavným kritériom pri výbere členov komisie?*

V tejto oblasti máme ešte veľké resty. Napriek mojej snahe sa mi nepodarilo od mojich predchodcov, ani od vedenia Slovenského národného komitétu, ktorý menuje členov komisie, získať zoznam členov komisie. To znamená, že starých členov sme nemohli odvolať a poďakovať im za doterajšiu prácu a vymenovať novú komisiu. Zdá sa, že dozrel čas, podať návrh Slovenskému národnému komitétu na vymenovanie novej komisie, bez ohľadu na túto nepríjemnú okolnosť. Definitívne teda komisia ešte nie je vymenovaná a v súčasnosti pracuje v provizórnom zložení, takpovediac na základe môjho pozvania. Súčasný stav považujem za „skúšobné obdobie“ pozývaných členov. Pri výbere definitívnych členov na ďalšie obdobie sa chcem riadiť predovšetkým týmito faktormi: mali by byť v komisii zastúpení historici zaoberajúci sa rôznymi historickými obdobiami, mali by to byť ľudia akceptovaní svojim okolím, renomovaní historici a historičky, zaoberajúci sa uhorskými dejinami a dejinami slovensko-maďarských vzťahov, duchom mladí, flexibilní, spoľahliví, pracovití a zodpovední. Práca v komisii nie je v súčasnosti len ťťou, ale je to aj zodpovednosť za vývoj vzťahov medzi slovenskou a maďarskou historiografiou. Naším cieľom je aj ukázať, že aj pri rozdielnych názoroch na niektoré otázky je možná kultivovaná diskusia, spolupráca, ktorá potvára inšpirujúce prostredie pre kontakt týchto dvoch historiografií.

PŠ: *Slovensko-maďarské spolužitie je spolužitím, ktoré vo svojich dejinách prešlo mnohými peripetiami. Môžeme povedať, že v 20. storočí malo zásadné odlišnosti od predchádzajúcich storočí?*

Pre svoje aktivity cítíme podporu tak na slovenskej ako aj na maďarskej strane. Najmä pokiaľ ide o politické špičky, je to podpora skôr deklarovaná ako reálna. Verím, že pozitívne trendy prevládnu aj v tejto oblasti. Komisia je však komisiou odbornou, nepolitickou, nepodliehajúcou politickej moci.

Pokiaľ ide o dvadsiate storočie a slovensko-maďarské vzťahy, základnou zmenou je, že slovenský národ v ňom dokončil svoj národno-emancipačný proces a postupne sa oddelil od maďarského národa v Uhorsku i českého národa v Československu. Spoločné dejiny sa zmenili na dejiny v spoločnom priestore.

Slováci sa zo spoločného štátneho priestoru vydeľovali, a to je aj dôvod, prečo sa neraz vzdávali prvkov, symbolov, ktoré im v predchádzajúcich štátnych útvaroch boli vlastné a odvrhli ich, aby jasnejšie deklarovali svoju jedinečnosť a nezávislosť. Na druhej strane Maďari, ale aj Česi, dnešné územie Slovenska vnímali ako svoje územie a existuje v historickej aj rodinnej pamäti týchto komunit nostalgická väzba k tomuto územiu, ktorá sa objavuje v rôznych podobách a istým spôsobom irituje slovenskú spoločnosť, ktorá ako mladá, a ešte stále sa formujúca štruktúra, pociťuje takéto nostalgické reminiscencie ako existenčné ohrozenie. To sú dôvody prečo pojmy ako Felvidék alebo československý národ ešte stále zvyšujú tlak obyvateľom slovenskej národnosti.

PŠ: *V poslednom období sa u nás častejšie hovorí o potrebe lepšie spoznať dejiny slovensko-maďarského spoluzititia či už v Uhorsku, v Československu, alebo aj dejiny vzájomných medzištátnych vzťahov. Denník Sme a Új Szó začali vydávať pohľady slovenských a maďarských historikov na identické problémy našich dejín. Je táto snaha vlastná len Slovensku, alebo to rovnako pociťujú aj v Maďarsku?*

Možno povedať, že tak ako pre medzinárodné slovensko-maďarské vzťahy tak aj pre vzťahy slovenskej a maďarskej historiografie, je slovenská a maďarská politika fenoménom, ktorý svojou aktivitou, závislou od svojich politických cieľov vládnucich či opozičných subjektov, usilovne pracuje na tom, aby vo verejnosti existovali pocity ohrozenia a obáv z druhej strany. Je všeobecne známe, že tam, kde existujú bezprostredné kontakty a poznávanie sa, dochádza k eliminovaniu obáv z neznámeho. Preto je jedným z našich cieľov neuzatvárať sa iba do konferenčných miestností, ale sprostredkovať naše diskusie širšej verejnosti. Tzv. paralelné články, ktoré vychádzali v denníkoch Sme a Új Szó, ale aj paralelné diskusie historikov, ktoré začali na pôde Slovenského kultúrneho inštitútu v Budapešti a Maďarského inštitútu v Bratislave, sú práve takouto snahou osloviť verejnosť. Je to spoločná iniciatíva Slovensko-maďarskej komisie historikov. Veľmi radi by sme pokračovali ďalšími iniciatívami, a to predovšetkým medzi stredoškólakmi, kde vidíme priestor pre pozitívne ovplyvňovanie verejnosti a mládeže.

PŠ: *V tlači, rozhlase i televízii zazneli informácie o príprave slovensko-maďarskej učebnice dejepisu. Ako však ukazujú uverejnené príspevky v oboch denníkoch, maďarský a slovenský pohľad na kľúčové otázky našich dejín sa líšia, a niekedy zásadne. A to nehovorím o vedeckých prácach, ktoré vychádzajú v Maďarsku a na Slovensku. Je vôbec možné pripraviť takúto učebnicu, z ktorej by sa chceli učiť obe strany?*

Aj podľa môjho názoru v súčasnosti, vzhľadom k spomínaným rozdielom nie je možné pripraviť spoločnú učebnicu. Bola to aj iniciatíva slovensko-maďarskej komisie historikov, ktorá mala vplyv na to, že sa premiéri Slovenska a Maďarska vo svojom 14-bodovom programe z júna 2007 dohodli na tom, že je potrebné pripravovať spoločné učebné texty, nie učebnicu. Naša predstava je pripraviť sériu 17 spoločných paralelných štúdií slovenských a maďarských historikov, ktoré by boli doplnené spoločným resumé oboch autorov. V tejto iniciatíve vidíme možnosti postupného zblížovania našich historiografií. Príčiny, prečo sú naše texty v súčasnosti rozdielne, sú rôzne, ale najvýznamnejšia je v tom, že dejiny na jednej aj druhej strane sú „národné“. Dominantná prizma, cez ktorú sa posudzujú historické udalosti je status národa, národno-štátne záujmy a etnická stránkosť autorov. Tak sme boli vychovaní, je to v nás hlboko zakorenené a iný pohľad na dejiny je zatiaľ našim autorom cudzí. Dokonca aj práce, ktoré deklarujú, že chcú pozrieť na dejiny novým pohľadom, že sa chcú odpútať od etnického pohľadu na dejiny (napr. práca mladých maďarských historikov Rozštiepená minulosť) je spútaná maďarským národným pohľadom na dejiny. Je však pokusom, ktorý si zaslúži uznanie. Neznamena to, že chcem eliminovať národný pohľad na dejiny, ale aspoň konštatovanie toho, že ten pohľad je národný, vytvára podmienky k tomu, aby sme uznali, že môže existovať aj pohľad iný na spoločné dejiny.

PŠ: *Záujem o slovensko-maďarskú/maďarsko-slovenskú učebnicu majú aj Maďari v Maďarsku?*

Dúfam, že áno. Deklarovanie záujmu je aspoň také zjavné ako na slovenskej strane.

PŠ: *V roku 2005 ste sa stali riaditeľom Ústavu regionálnych a národnostných štúdií na Prešovskej univerzite v Prešove. Odborná verejnosť okamžite zaregistrovala celý rad vynikajúcich výsledkov, ktoré ste dosiahli s kolektívom pracovníkov i spolupracovníkov z iných vedeckých pracovísk. Napriek tomu sa chcem spýtať, či má zmysel takýto ústav na univerzite v Prešove, keď v Košiciach existuje Spoločenskovedný ústav SAV a zameriava sa na výskum národnostných menšín na Slovensku?*

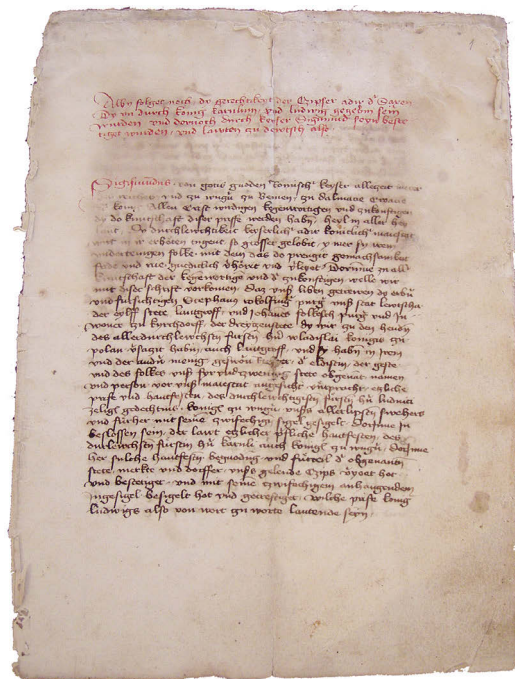
Prešovská univerzita disponuje dobrou personálnou základňou a potenciálom na organizovanie interdisciplinárnych etnicky zameraných výskumov. V tom je jeho výhoda oproti Spoločenskovednému ústavu SAV, ktorý je malým pracoviskom, pokiaľ ide o etnické výskumy obmedzeným bázou výskumu z pohľadu historiografie. V priebehu roku 2006 a prvého polroku 2007 sa nám na ÚRNŠ PU podarilo iniciovať vytvorenie niekoľkých skupín, ktoré sa zmobilizovali a boli schopné pripravovať projekty a vstupovať do viacúrovňovej súťaže o získavanie finančných prostriedkov pre vedu a výskum. Príkladom môže byť tím, ktorý sa zišiel na začiatku roku 2007 v Prešove a ktorý začal „žiť“ svojim vedeckým životom. Ústav disponoval projektom APVV k problematike maďarskej menšiny, získal projekt INTERREG III A, riešili sa projekty VEGA a KEGA, získali sme podporu z prostriedkov Ministerstva kultúry a časť pracovníkov bola financovaná zo špecifik Ministerstva školstva. Podali sme tri LPP projekty vo výzvach APVV a štyri projekty vo všeobecnej výzve APVV 2007 (nemám presné informácie, ale domnievam sa, že zvyšok univerzity sa nemôže pochváliť takouto aktivitou, ako táto malá skupina pracujúca na ÚRNŠ), z ktorých jeden projekt bol úspešný. Podaný bol tiež jeden projekt do Európskej vedeckej nadácie. Počtom získaných finančných prostriedkov na jedného pracovníka už pri hodnotení za rok 2006 ÚRNŠ vysoko prevyšoval mnohé fakulty Prešovskej univerzity. Možno povedať, že ústav za jeden a pol roka bol naštartovaný takým spôsobom, že bol životaschopným organizmom, ktorý by bol schopný v krátkom čase užiť sa z vlastných zdrojov a univerzita už v tom čase prispievala na jeho chod iba priestormi a platom pre cca dvoch pracovníkov. Ústav bol schopný iniciovať ďalšie projekty a vykonávať iniciačné práce pre vyhľadávanie ďalších projektových zámerov. Medzi pracovníkmi univerzity, s ktorými som spolupracoval, som cítiť veľkú podporu pre moje aktivity.

Podľa nového vedenia Prešovskej univerzity však takýto ústav v existujúcej podobe nemal zmysel. Vytýkalo sa mu predovšetkým spoločenskovedné zameranie. V priebehu krátkeho obdobia sa „podarilo“ znížiť počet pracovníkov ústavu, ktorí sa reálne cítili byť ohrození už „kuloárovými“ informáciami. V druhom polroku 2007 sa uskutočnil audit ústavu, na ktoré vedenie ÚRNŠ PU nebolo prizvané. Výsledky „auditu“ boli prezentované na zasadaniach vedenia univerzity bez toho, aby som sa ako riaditeľ pracoviska mohol k problematike vyjadriť. Od nástupu nového vedenia univerzity nedošlo k oficiálnym rokovaniam, zodpovední činitelia nového vedenia nejavili o ústav v jeho doterajšej podobe záujem. Ústav bol k 1. aprílu 2008 zrušený a nahradený Výskumným

centrom. A to bol jeden z dôvodov, prečo som sa rozhodol ukončiť moju činnosť na PU v Prešove. Neznamená to však, že nebudem ďalšej spolupracovať s pracovníkmi univerzity, medzi ktorými mám mnoho priateľov a vynikajúcich spolupracovníkov, len to bude pod názvom inej „firmy“ a nie v štruktúrach Prešovskej univerzity.

Za rozhovor poďakoval Peter Švorc

PREDSTAVUJEME...

Spišskosobotská kronika z 15. storočia

ŠTÁTNY ARCHÍV V LEVOČI, POBOČKA POPRAD¹

Zuzana KOLLÁROVÁ

História Štátneho archívu v Levoči, pobočka Poprad je v porovnaní s vekom cenných písomností, ktoré uchováva, veľmi krátka, no rôzne peripetie, úspechy a prehry pracovníkov zachraňujúcich kultúrne dedičstvo v mnoho predstihli udalosti, ktoré sú zapísané v hrubých stáročných kronikách.

Súčasná podoba a obsah archívu sa začala budovať v 50. rokoch 20. storočia. Základ tvorili fondy miest Poprad, Spišská Sobota a Veľká, ktoré boli spravované v spisovniach národných výborov. Kľúčovou osobnosťou bol JUDr. Eugen Bohuš² (1892 – 1977), ktorý sa ako riaditeľ múzea v Poprade, zapojil do reevakuácie archívnych dokumentov odvečených nemeckou armádou z Opavy v roku 1945. Písomnosti z troch vagónov roztriedil a doručil po celom Východoslovenskom kraji. Od 25. 5. 1951 až do 31. januára 1953 vykonával funkciu mestského a okresného archívára bezplatne, nakoľko boli tieto funkcie čestné a nehonorované. V roku 1953 napísal: „*Preto, aby som získal opäť sympatickejšie nazeranie zo strany svojich súdruhov spolupracovníkov a najmä väčšiu ochotu pri spolupráci, radšej sa vzdávam svojho platu, a to s tým ľahším srdcom, lebo mám slušnú penziu a pritom minimálne nároky (nepijem, nefajčím), žijem vylučne svojmu povolaniu...*“³ Rada ONV v Poprade JUDr. Bohuša ustanovila okresným archívárom 16. apríla 1952.

Kvôli nevyjasnenosti spoločných prístupov, metodológii a samotnej náplne práce, ktorá sa formovala iba postupne, bol archív ONV v Poprade a ostatných MNV Popradského okresu zlúčené pod názov Okresný archív v Poprade až v druhom štvrtroku 1956. Potrebnosť tohto kroku bola podložená svedectvom samotného archívára: „*Spisovne MNV pozostávajú z veľkých hald na pôjde povynášaných špinavých papierov v ktorých sa archívár ONV nemôže na tmavých povalách účinne prehrabávať, aby vyhotovil súpis materiálu. Bude treba skôr docieliť aspoň povynášanie týchto hromád roztrúsené-*

-
- 1 Príspevok vychádza predovšetkým z fondov Archívy v okrese Poprad a Kežmarok. KOLLÁROVÁ, Zuzana: *Archívy v okrese Poprad a Kežmarok 1928 – 1990. Skupinový inventár*. 190 s.
 - 2 KOLLÁROVÁ, Zuzana: Balada o jednom z nás. In: *Fórum archívárov IV*, 1993, č. 1, s. 9-10.
 - 3 KOLLÁROVÁ, Zuzana: *Štátny okresný archív Poprad. Bibliografia*. Poprad 1994. 53 s. JUDr. Eugen Bohuš pracoval od roku 1913 ako úradník v rôznych funkciách, vypracoval sa na okresného náčelníka OÚ v Levoči, v Spišskej Novej Vsi, od roku 1941 viedol Okresný úrad v Poprade, v roku 1948 sa stal prednostom Dočasnej správnej komisie v Poprade. Od univerzitných čias v Kluži sa zaoberal pomocnými vedami historickými, bol členom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, výboru Slovenskej národnej knižnice, spravoval Tatranské múzeum v Poprade a spolupracoval s mnohými významnými vedcami. Sen sa mu splnil až po odchode do dôchodku, kedy začal pracovať v roku 1951 v štátnom archíve až do roku 1957. Okrem iného na jeho dôchodkovom výmere sa nachádza nasledovne: „*Za používanie jazyka latinského sa priplatok nepriznáva, nakoľko sa jedná o mŕtvu reč...*“ O práci vedeckých pracovníkov v roku 1957 Eugen Bohuš uviedol: „*Vedeckí pracovníci si radšej volia pohodlnejšiu cestu, že požiadajú okresného archívára, aby im poskytol potrebné informácie...*“ Dr. Bohuš prispieval do regionálnych i odborných novín a časopisov. Spracoval históriu popradských podnikov (Vagónka, pivovar, Tatramat).

Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad. Foto: Zuzana Kollárová

ho papiera do nejakých svetlejších miestností, kde by sa mohlo z nich ešte niečo vybrať na uschovanie, kým roztratené kúsky špinavého papiera mohli by byť dopravené do zberu.“ Najstaršie a najvzácnejšie písomnosti boli uložené v miestnostiach Tatranského múzea, spisy v suteréne MNV v Poprade.⁴

Namiesto penzionovaného JUDr. Bohuša v roku 1958 nastúpil František Vician (1912 – 2005). 29. júla 1958 rieka Poprad zaplavila miestnosti archívu a pomiešala archívny materiál, čím spôsobil nastupujúcemu archivárovi nemalé starosti. Okrem čistenia, sušenia a triedenia archívnych dokumentov a ostatnej archivárskej práce, musel prijať aj ďalšie neľahké úlohy. Zúčastňoval sa na kolektivizácii obcí, bol zapojený do žatvy, mlatby a výkupu, pri odvodoch brancov...

Ďalšou súčasťou popradského archívu sa stal Mestský archív v Kežmarku. História archívu je spojená s históriou mesta. Písomnosti archívu boli využívané mnohými bádateľmi, medzi inými dr. K. Demkóm, H. Kunnertom, C. Wagnerom, J. Bárdossym, M. Schmaukom, S. Weberom, dr. G. Bruckenrom, T. Lamošom, F. Reppom a L. Juckom, ktorí o fondoch archívu podrobnejšie písali. Vážnejšie straty archív utrpel počas

4 V roku 1931 usporiadal fond mesta Poprad prof. PhDr. Fridrich Repp. JUDr. Eugen Bohuš naň nadviazal až v 50. rokoch. Fond Magistrát mesta Poprad usporiadal v roku 1953, Veľá – 1953 – 1957, Spišská Sobota – 1953 – 1957, Matejovce – 1953 – 1957, Veľká obec Veľký Slavkov – 1956 – 1957. Vzácnosťou je Katalog allein dem XI. Städten Grosz Schlagendorfer Archive befindlichen Schriften mit ihren kurzen Inhalt (Inventár Veľkého Slavkova) od Pavla Hunsdorfera z roku 1828. Bližšie pozri: KOLLÁROVÁ, Zuzana: Postavenie a význam mestských archívov v historickom dianí Spiša. In: *Spiš v kontinuite času*. Zost. Peter Švorc. Prešov; Bratislava; Wien. 1995, s. 20-25; KOLLÁROVÁ, Zuzana: O niektorých archívnych fondoch z územia súčasného Popradského a Kežmarského okresu. In: *Slovenská archivistika* 31, 1996, č. 2, s. 156-163.

husitských vpádov v roku 1433 a počas 2. svetovej vojny v roku 1944, kedy bolo do Opavy odtransportovaných 17 debien, z ktorých sa vrátilo 6⁵. Stratilo sa 1240 jednotlivín. Najvzácnejšie písomnosti boli uložené v roku 1945 v tzv. tajnom archíve v budove MNV. Tzv. veľký archív bol na Hradnej ulici č. 36, v roku 1952 bol presťahovaný do mestského domu a v roku 1954 v tej istej budove z poschodia na prízemie. V tomto roku v podstate došlo k jeho zániku.

Zásadné zásahy do fondov zrejme neboli robené. V roku 1764 usporiadali archív vedúci notár Jakub Kray, vicerichtár Lukáš Meltzer, výberca daní Michal Cornides a radný Daniel Schwartner. V roku 1927 prof. PhDr. Fridrich Repp (1903 – 1974) urobil chronologicky kartotéku a usporiadal listiny. V 30. rokoch prof. PhDr. J. Lipták (1889 – 1958). Zmenil štruktúru fondu. Toto usporiadanie nedokončil. Posledne menovaní pracovali v archíve viacmenej iba z vlastnej iniciatívy a popri vyučovaní na nemeckom Gymnáziu v Kežmarku. Ich práca však nespočívala iba v triedení a spracovávaní spisov. Archívny materiál sa stal pre nich zdrojom informácií pre rozsiahlu vedeckú historickú činnosť. Ich dôstojným nástupcom sa stal Bruno Bene⁶ (1887 – 1960) v roku 1947. Ako dôchodca so širokým spektrom vedomostí a skúseností spravoval archív mesta tak dobre, že bol v roku 1952 menovaný za okresného archívneho referenta a v rokoch 1954 – 1957 sa stal okresným archívárom. S JUDr. Bohušom patrili medzi najaktívnejších ar-

Erbová listina Kežmarku z r. 1463

5 Iné pramene hovoria o 5 debnách.

chivárov a jeho práca bola vysoko hodnotená nadradenými orgánmi. Archívy boli zaradené do I. triedy. Vybudovaním Okresného archívu v Kežmarku bol poverený už v roku 1952 spomínaný Bruno Bene pre archívy okresu Kežmarok.

V tomto roku svojich archivárov mal iba Kežmarok, Ľubica a Spišská Belá. V ostatných obciach boli iba zamestnanci ľudovej správy poverení vedením archívu. Zvýšená starostlivosť v Ľubici a Spišskej Belej bola odmenená celistvosťou vzácnych historických fondov, ktoré neboli poškodené ani vojnovými udalosťami. V roku 1943 vyhotovil inventár archívu mesta Ľubice Dr. Ludwig Slafkowsky, v rokoch 1953 a 1956 skartoval a archív usporiadal evanjelický a. v. kňaz v Ľubici Konštantín Mohr (nar. 1905). V rokoch 1953 a 1956 vo Vrbove rímskokatolícky kňaz a historik z Anton Glatz⁷ (1905 – 1990). V niektorých menších obciach a zvlášť v malých bývalých spišských mestečkách boli vzácne historické pamiatky a archívy pri prechode frontu zničené a to aj miestnym obyvateľstvom.

JUDr. Jozef Szontagh, ktorý prebral vedenie kežmarského archívu 1. januára 1958, usporiadal fondy miest Ľubica (1958) a Spišská Belá (1959). Od roku 1957 začalo intenzívne sústreďovanie fondov aj iných organizácií ako mestskej a štátnej správy. V novembri 1959 bol premiestnený depot okresného archívu z budovy ONV v Kežmarku do budovy I. osemročnej školy na ulici Kušníerska brána 3 v Kežmarku. V roku 1960 bol archív umiestnený na 5 miestach (v budove MNV – 2 miestnosti, v budove školy 1 miestnosť, v budove ONV – 1 pracovňa v Kežmarku, 1 miestnosť v Ľubici a 1 miestnosť v Spišskej Belej). Tieto zlé pracovné podmienky predurčili Okresný archív v Kežmarku na zánik.

Mestský archív Vysoké Tatry so sídlom v Starom Smokovci bol zriadený 1. apríla 1958. Zbierkový základ tvoril fond Jednotný národný výbor Vysoké Tatry, ktorý vznikol 17. mája 1945. V rokoch 1954 a 1955 bol spracovaný JUDr. Kovárom, vedúcim odboru pre vnútorné veci MsNV Vysoké Tatry. Pod jeho kontrolu spadala aj Obvodný národný výbor v Ždiari. Už v roku 1956 bolo uvažované o systematizovanom mieste archivára „aby sa mohlo budovať archívniectvo tiež v obvode Vysokých Tatier“. V roku 1957 bol správou poverený Rudolf Kováčik, právnik na dôchodku so 40 ročnou praxou, z toho 3 roky pracoval v archíve. 8. mája 1958 bol do funkcie archivára uvedený Jozef Dzugas, ktorý predtým pracoval na odbore cestovného ruchu. Archív sa nachádzal v roku 1958 v suteréne novej budovy MsNV, ktorá bola nevyhovujúca. V roku 1959 bol archív premiestnený. Archivár sústreďoval fondy z územia Vysokých Tatier, triedil ich a usporadúval. Okrem toho sa venoval aj osvetovej činnosti.

6 Bruno Bene v roku 1905 ukončil štúdium na Štátnom učiteľskom ústave v Spišskej Novej Vsi. V štúdiách pokračoval na Štátnom učiteľskom ústave pre učiteľov meštianskych škôl v Budapešti a trojročné štúdium ukončil v roku 1908. Učil v Štátnej chlapčenskej meštianskej škole v Kežmarku. Od roku 1935 bol učiteľom a riaditeľom združených evanjelických dievčenských škôl v Kežmarku. Po oslobodení v roku 1945 odišiel do dôchodok. Pracoval ďalej v Lúčalskej knižnici a v Mestskom múzeu v Kežmarku, od roku 1947 v archíve mesta Kežmarok. Počas prvej republiky viedol vlastivednú prílohu Zipsler Heimat časopisu Karpathen Post. Veľa času venoval ochotníckemu divadlu, mnohé hry režíroval a v mnohých aj hral. Bol členom viacerých spolkov a vyvíjal mnohorakú činnosť, hlavne na kultúrnom poli. KOLLÁROVÁ, Zuzana: *Štátny okresný archív Poprad. Bibliografia*. Poprad 1994, s. 13-14.

7 KOLLÁROVÁ, Zuzana: *Biografický slovník mesta Poprad*. Poprad 2004, s. 71.

V súvislosti s reorganizáciou štátnej správy v ČSSR, keď do pôsobnosti ONV v Poprade boli včlenené okresy Kežmarok, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa a územie Mestského národného výboru Vysoké Tatry, boli fondy obohatené o fondy Mestského a Okresného archívu v Kežmarku a Mestského archívu vo Vysokých Tatrách so sídlom v Starom Smokovci. V roku 1960 bolo sídlo archívu v Poprade s pracoviskami v Kežmarku, Starom Smokovci a v Starej Ľubovni. V polovici roku 1961 bolo sídlo presunuté do Starej Ľubovne. Sťahovanie bolo ukončené koncom roka 1964. V zmysle Vládneho nariadenia č. 36/1968 Zb. bol znovu zriadený Okres Stará Ľubovňa. V dôsledku toho sa 1. januára 1968 archív ocitol mimo územia okresu. 1. mája 1969 bol archív odčlenený od Okresného archívu v Starej Ľubovni. Priestory sa podarilo získať v Poprade v roku 1971, kedy boli archívne dokumenty týkajúce sa Okresu Stará Ľubovňa delimitované a ostatné presťahované do Popradu. Budova bývalej papierne súžila archívnym účelom od septembra 1972 do roku 1990. Pre zlé existenčné podmienky bolo nutné opätovné sťahovanie do dočasných priestorov Mestského úradu v Poprade.

V polovici roku 1960 sa stal vedúcim Okresného archívu v Poprade JUDr. Jozef Szontagh, riaditeľom bol menovaný až 1. januára 1968. Od 1. januára 1979 do 30. septembra bola riaditeľkou PhDr. Virgínia Rozložníková, od 1. júla 1983 do 28. februára Ing. Božena Davidíková a od 1. marca 1990 PhDr. Božena Malovcová. V pracovnom kolektíve sa vystriedalo viacero pracovníkov: Marta Medvecká (1961 – 1968), Žofia Dubieľová (1963), František Vician (1958 – 1975), Karol Heins (1960 – 1969), Alžbeta Lapšanská (1974 – 1980), Mária Wawreková (1976 – 1978), Mariana Vasasová (1969 – 1975), Anna Šolcová (1969 – 1973), Vilma Pazdúrová (1976), Mária Lejnarová (1981 – 1982), Lýdia Bystrá (1979 – 1980), Ružena Slaninková (1978 – 1981), Mária Dikanťová (1980 – 1991), Anna Šturmanová (1982 – 1988), Denisa Ovčáčková (1985 – 1990), PhDr. Ján Jankura (1990) a Roman Böhmer (1991 – 1994).

Pre Štátny okresný archív v Poprade bol rozhodujúcim rok 1995⁸, kedy boli 1. mája dané do užívania archívu dva meštianske domy na Sobotskom námestí v Poprade – Spišskej Sobote. Takto sa konečne utvoril pracovný priestor pre stabilný kolektív PhDr. Zuzanu Kollárovú, PhD. (nastúpila v roku 1988), Bc. Martu Bednárovú (nastúpila v roku 1989), Ing. Darinu Javorskú (nastúpila v roku 1991), Bc. Martinu Šlampovú (nastúpila v roku 1991) a Ing. Evu Sedláčkovú (nastúpila v roku 1994), ktorý pracuje pod vedením PhDr. Boženy Malovcovej (pracuje v archíve už od roku 1978).

Pracovné zanietenie vyššie spomenutého kolektívu sa prejavilo už pri prvom sťahovaní z budovy „starej papierne“ do budovy Mestského úradu v Poprade. Ten istý kolektív sťahoval o pár rokov opäť cez 2 km materiálu. Fyzicky namáhavú prácu zvládli bez reptania a za pár mesiacov s nádejou na nové vysnívané pracovné možnosti. Nové priestory pracovníckam umožnili nielen dôstojný príbytok pre vzácne archívne dokumenty z 13. storočia až do súčasnosti, ale aj mnohoraké činorodé aktivity. Archivárky sú známe najmä svojou publikačnou činnosťou. Za Biografický slovník mesta Poprad im bola udelená Slovenskou národnou knižnicou Prémia Jozefa Miloslava Hurbana (2004)⁹

8 MALOVCOVÁ, Božena: Štátny okresný archív v Poprade v reštaurovaných objektoch v Spišskej Sobote. In: *Slovenská archivistika* 30, 1995, č. 1, s. 173-174.

9 KOLLÁROVÁ, Zuzana: Archívy v službách verejnosti. In: *Slovenská archivistika* 38, 2003, č. 1, s. 213-239. Od roku 2002 vyšli v autorstve pracovníkov archívu nasledovné monografie: KOLLÁROVÁ, Zuzana – ŠTUBŇA: *Spišská Sobota – mestská pamiatková rezervácia miestna časť*

Okrem monografií sú autorkami mnohých štúdií a článkov venovaných regionálnej histórii, archívniectvu a pomocným vedám historickým. Podieľali sa na medzinárodných projektoch s Poľskom (vyšla monografia Tatry a podtatranská oblasť (Poprad 2000) a s Bulharskom, Francúzskom a Španielskom (vyšli pomocné učebné texty pre ZŠ Young, European, United (2004). Pripravili viaceré výstavy.¹⁰

Archivárky sú organizátorkami odborných seminárov a konferencií¹¹ Spolupracujú s mestami a obcami pri mnohých výročiach a historických podujatiach. Sú aktívnymi členkami a členkami výborov Spišského dejepisného spolku, Spoločnosti slovenských archivárov a Slovenskej historickej spoločnosti.

Dôstojnosť archívnych budov a ich vzácny obsah prilákalo viacero mimoriadnych návštev. V roku 1998 navštívil archív Ing. Rudolf Slánsky, veľvyslanec Českej republiky na Slovensku, prezident Chorvátskej republiky Stjepan Mesić (2001), delegácia Čínskeho Červeného kríža s viceprezidentom Sun Aimingom (2002), prezident Švajčiarskej konfederácie Kaspar Villiger a prezident Slovenskej republiky Rudolf Schuster (2002), gubernátor Sankt Peterburgu (2002), verejný ochranca práv doc. JUDr. Pavel Kandráč, CSc. so svojim poľským kolegom, ale i česko-slovenská komisia historikov (2004). K 1. januáru 2003 bol archív premenovaný na Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad v súlade so zákonom 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach.

V priebehu polstoročia sa v popradskom archíve zmenili nielen pracovníci, ale aj pre ich nesmierne úsilie, to podstatné – z archívu „na kolieskach“, ktorý takto nazval doc. Ivan Chalupecký kvôli neustálemu sťahovaniu, sa stala renomovaná archívno-historicko-kultúrna ustanovizeň za ktorú sa nemusia hanbiť nielen predstavitelia mesta Poprad, ale ani slovenské archívniectvo.

Popradu. Spišská Nová Ves 2003; *Biografický slovník mesta Poprad.* Zost. Zuzana Kolárová. Poprad 2004.; *Malé dejiny veľkého hotela.* Zost. Martina Štampová. Košice 2004; *Výborná.* Zost. Božena Malovcová. Výborná 2006; *Spišská Belá.* Zost. Zuzana Kolárová. Spišská Belá 2006.

10 Výstava pri príležitosti 740. výročia prvej písomnej zmienky o meste Poprad a Spišská Sobota (1996), Klenoty Spiša (1997), Veľká 1268 – 1998. Výstava archívnych dokumentov zo zbierky velickej rodiny Krompecherovcov (Veľká 1998), Lubomirski starostovia spišskí a sádeckí (Stará Lubovňa 1999), Poďakovanie českým učiteľom a profesorom (Poprad 2000), Idú, idú hasiči... (2003), 390. výročie Spiško-podhradskej synody 1614 – 2004 (Levoča, 2004), Deň otvorených dverí v archíve (2004), Strelecké spolky (2005)

11 Konferencia pri príležitosti 740. výročia prvej písomnej zmienky o meste Poprad a Spišská Sobota (Poprad, 1996), 720 výročie zmienky o Strážach (Stráže 1996), I. archívne dni Slovenskej republiky (21. – 23. októbra 1997), II. tatranské bibliografické dni – Medzinárodné kolokvium bibliografom (2002), Spoločenská štruktúra a stratifikácia v minulosti miest a mestečiek na Slovensku (2005), V šľapajách predkov (2006).

DEJINY A SÚČASNOSŤ ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V PREŠOVE, POBOČKA SVIDNÍK

Richard PAVLOVIČ

Organizované archívniectvo vo Svidníku má zahmlené začiatky z dôvodu absencie archívnych dokumentov týkajúcich sa tejto problematiky. Mohli by sme ho datovať na začiatok 50. rokov 20. storočia.

Základ archívnych fondov, ktoré sa dnes nachádzajú v tomto archíve, bol umiestnený v dvoch okresných archívoch – v Stropkove a vo Svidníku. Oba podliehali Archívnemu oddeleniu Krajskej správy Ministerstva vnútra v Prešove (KS MV). Tento orgán ich metodicky usmerňoval, vykonával kontroly, školenia, jemu posielali okresné archívy výročné správy. Obidva archívy prežívali v polovici 50. rokov rovnaké problémy – nemali vhodné priestory a funkcia okresného archívára bola buď dlho neobsadená alebo tento archívár mal na starosti aj ďalšie záležitosti okrem archívu. Referent z ONV v Stropkove píše koncom roka 1953 Krajskému národnému výboru v Prešove: „Archív na ONV je vo veľmi zničenom stave, nachádza sa v pivnici ONV, kde je úplne zničený a vodou zaliaty. Spisy sú porozhadzované a vôbec nie poukladané podľa rokov.“ V oboch okresných archívoch taktiež chýbali archívne dokumenty z obdobia prvej republiky a druhej svetovej vojny, ako píše referent z rovnakého odboru v apríli 1953: „Archív bývalého okresného úradu ako aj notárskych úradov bol pri prechode fronty úplne zničený.“ Okresný archív v Stropkove oficiálne vznikol 1. januára 1957, ako sa píše v správe o činnosti okresného archívára Michala Demča: „dňom 18. januárom 1957 začalo sa pracovať s dobrým elánom a sme dokázali zvieť materiál zo štyroch obvodných úradov... archív bol nútený sa presťahovať do miestnosti, kde táto vôbec nevyhovuje z dôvodov tých, že v prípade dažďov je obava či nepodíde voda pod archívny materiál... ďalej podotýkam, že týmto časom s archívom sa nepracuje z dôvodov tých, že som určený na zakladanie JRD ako inštruktor, ďalej som určený pre voľby do národných výborov a preto od 1. marca 1957 v archíve nepracujem.“ Teda podmienky pre rozvoj archívu v Stropkove boli veľmi zlé. Michal Demč ako stropkovský okresný archívár dlho nevydržal, v júni 1957 bol nahradený Michalom Fedorkovičom. Ten však okrem práce v archíve zastupoval okresného matrikára a navyše, ako píše „nebol ešte v týchto prácach zabehaný.“ Okresný archív v Stropkove ukončil svoju činnosť v druhej polovici roka 1960, fondy boli delimitované do okresného archívu v Bardejove.

Archív okresu Svidník vznikol taktiež v druhej polovici 50. rokov, dlho sa hľadala miestnosť v budove ONV pre jeho umiestnenie, problémy boli tiež so zaobstaraním regálov a krabic pre jeho riadne fungovanie. Okresnými archívármi boli najprv od 1. apríla 1956 Michal Leľo, neskôr Michal Pisančík. Rovnako ako okresný archív v Stropkove, aj tento bol zrušený v roku 1960 a archívne fondy boli presunuté do Bardejova.

50. roky 20. storočia sú v slovenskom archívniectve nielen na východnom Slovensku poznačené neodbornosťou vtedajších archívárov. Do tejto funkcie boli odsúvaní ľudia, ktorí nemali žiadnu predstavu o chode archívu a žiadne teoretické vedomosti zo spracovania fondov. Stávalo sa preto, že aj hodnotné fondy miestnej štátnej správy z obdobia po roku 1918 boli nesprávne vyskartované, v dôsledku čoho vznikli nesmierne škody. Paradoxne tak archívnym dokumentom z okolia Svidníka a Stropkova uškodila nielen

Štátny archív v Prešove, pobočka vo Svidníku. Foto: Richard Pavlovič

vojna, ale aj nekompetentnosť povojnových archívárov. Na druhej strane je potrebné povedať, že pracovné podmienky okresných archívárov v tomto období boli veľmi zlé. Na porade pracovníkov archívov v Prešovskom kraji v auguste 1957 referent pre archívy konštatoval, že „*mnohí okresní archívári nemajú zabezpečené ani minimálne pracovné podmienky – pracovný stôl, skriňu, miestnosť na uloženie archívnych materiálov – takže nie sú v stave vykázat' žiadne pracovné výsledky.*“ Akákoľvek snaha zo strany či už Archívneho oddelenia Krajskej správy Ministerstva vnútra v Prešove alebo Archívnej správy v Bratislave narážala na nezájem okresných funkcionárov o archívy. 1. októbra 1957 sa v okresných archívoch začala viesť evidencia archívnych fondov, ktorá dovtedy chýbala a od 1. januára 1958 sa zaviedol jednotný systém plánovania v archívoch. Ako píše náčelník Archívneho oddelenia KS MV v Prešove v novembri 1957, „*jednotný systém plánovania v archívoch sa zavádza z dôvodu odstránenia živelnosti v práci archívárov. Doteraz sa stávalo, že archívári plnili úkoly živelne, niekedy aj vedľajšie, a keď sa prišlo k hodnoteniu, nevedeli tieto vykázat' a ani sa nejavili v usporiadaní archívu.*“

Zaujímavá je aj bádateľská agenda v tomto období. Prístup k archívnym dokumentom vzniknutým po roku 1918 udeľovala výlučne Archívna správa v Bratislave, výnimku mali len pracovníci Ústavu dejín KSS, ktorí do archívnych dokumentov mohli nahliadnuť na základe preukázania sa úradným preukazom ÚD KSS. Materiál si mohli fotografovať, opisovať, na reverz požičať, ba dokonca archív bol povinný na základe písomnej žiadosti archívny dokument takémuto pracovníkovi poslať poštou.

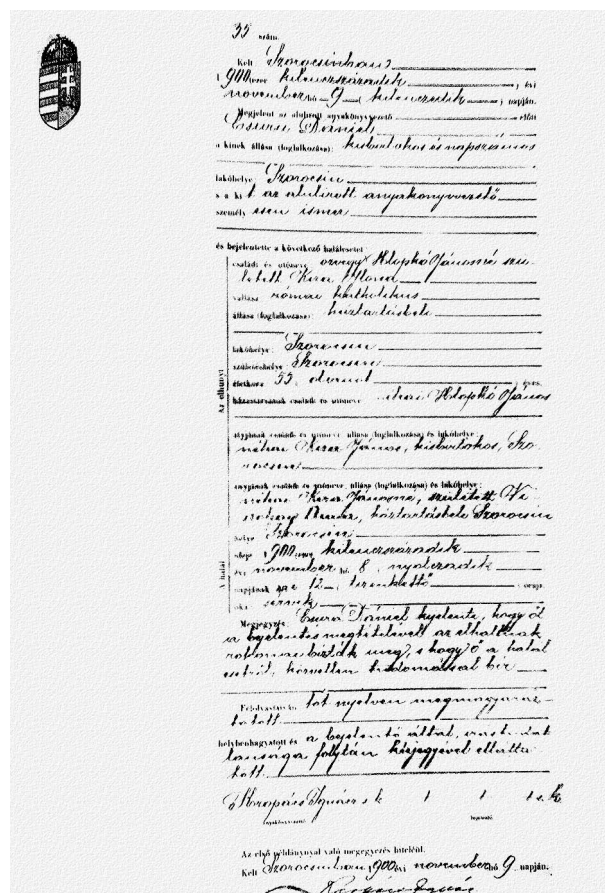
Po osemročnom období, kedy nejestvovali okresy Stropkov a Svidník, sa situácia zmenila až v roku 1968, kedy bol vytvorený okres Svidník a jeho súčasťou sa stalo aj územie bývalého okresu Stropkov. V novom okrese však neboli ani priestory ani kvalifikovaní pracovníci, ktorí by činnosť archívu rozbehli, teda prevzali by archívne dokumenty z bardejovského archívu. Až 1. septembra 1971 bol Odborom vnútorných vecí ONV vo Svidníku zriadený okresný archív.

Činnosť okresného archívu vo Svidníku v 70. rokoch by sme mohli priblížiť v troch základných oblastiach. Bolo potrebné delimitovať archívne dokumenty z bardejovského archívu – nebolo však kam, preto tento proces prebiehal až do roku 1981. V archíve nepracoval žiadny kvalifikovaný pracovník, počet pracovníkov sa pozvoľna zvýšil až na prelome 70. a 80. rokov, prvý vysokoškolsky vzdelaný archivár prišiel do svidníckeho archívu pracovať roku 1982. Tretím problémom bolo úsilie o získanie vhodných priestorov pre archív.

Okresný archív vtedy sídlil v jednej kancelárii na ONV, ako depot slúžila jedna vlhká nevykurovaná miestnosť v suteréne, kde bolo vlhko, prašno a boli tam potkany. Pri odborných archívnych prehliadkach sa zistilo, že väčšina archívnych dokumentov uložených u pôvodcov je v dezolátnom stave a navyše neroztriedených. V tomto období teda archív preberal všetky písomnosti iba chronologicky usporiadané a takto ich

aj predkladal bádateľom. V priebehu niekoľkých rokov sa situácia dokonca zhoršila. Archívne dokumenty boli okrem suterénneho depotu umiestnené aj v kancelárii, v ktorej sa zároveň pracovalo. V archíve pracoval jeden zamestnanec – Andrej Mikita – ktorý bol poverený funkciou vedúceho archívu. Archív sa v druhej polovici 70. rokov niekoľko krát sťahoval, najprv do skladu Inšpekcie protichemickej obrany, neskôr do bytovky Štátneho majetku. Situácia sa k lepšiemu začala meniť až od roku 1978, kedy ONV rozhodol postaviť vo Svidníku účelovú budovu archívu.

Išlo o neobyčajne nekvalitne postavenú stavbu, ktorej nedostatky pretrvávajú dodnes, avšak treba byť vďačný, že archív má svoju budovu. Stavať, resp. asanovať domy na vybranom pozemku, sa začalo v polovici roku 1978, archív mal byť hotový v lete 1980. Ešte pred odovzdaním stavby sa prejavil najväčší, dodnes trvajúci

Z archívnych materiálov

problém – nedostatočná izolácia od spodných vôd a potoka pretekajúceho neďaleko budovy. V dôsledku toho je nevyužitá celá suterénna časť budovy, kde by inak bolo možné umiestniť archívne depoty, resp. výstavné priestory. O kvalite stavebných prác za socializmu svedčí aj fakt, že pri odovzdaní budovy bolo zistených takmer 130 nedostatkov. Na stavbe sa pracovalo pomaly, nekvalitne a povrchno. Stavba bola ukončená v júli 1981, archív sa presťahoval do novej budovy.

Za viac ako 35 rokov činnosti archívu sa na jeho čele vystriedalo celkom sedem vedúcich resp. riaditeľov archívu: Ján Vaňuga (1971 – 1972), Andrej Mikita (1972 – 1982), Ján Duleba (1982 – 1987), Mgr. Andrej Kaputa (1987 – 1993), PhDr. František Džalai (1993 – 1996), Anna Soľaničová (1996 – 2005), PhDr. Richard Pavlovič (od októbra 2005). V minulosti sa tu vystriedalo viac ako desať pracovníkov, v súčasnosti tu pracuje päť osôb. Zo Svidníckym archívom je nerozlučne spätý archívár, ktorý tu pôsobil 23 rokov – Andrej Kaputa. Archív od 1. 1. 2003 nesie názov Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník a je organizačnou zložkou Sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra Slovenskej republiky bez právnej subjektivity. Podľa zákona č. 395/2002 Z. z. v znení neskorších predpisov má regionálnu územnú pôsobnosť v okresoch Svidník a Stropkov. Na prelome rokov 2006 a 2007 prebehla rozsiahla rekonštrukcia budovy archívu. Bolo inštalované samostatné vykurovanie, zamurované okná v archívnom depote, ktorými sa upravili mikroklimatické podmienky a upravené sociálne zariadenia. Pracovné podmienky svidníckych archívárov sa týmto výrazne zlepšili.

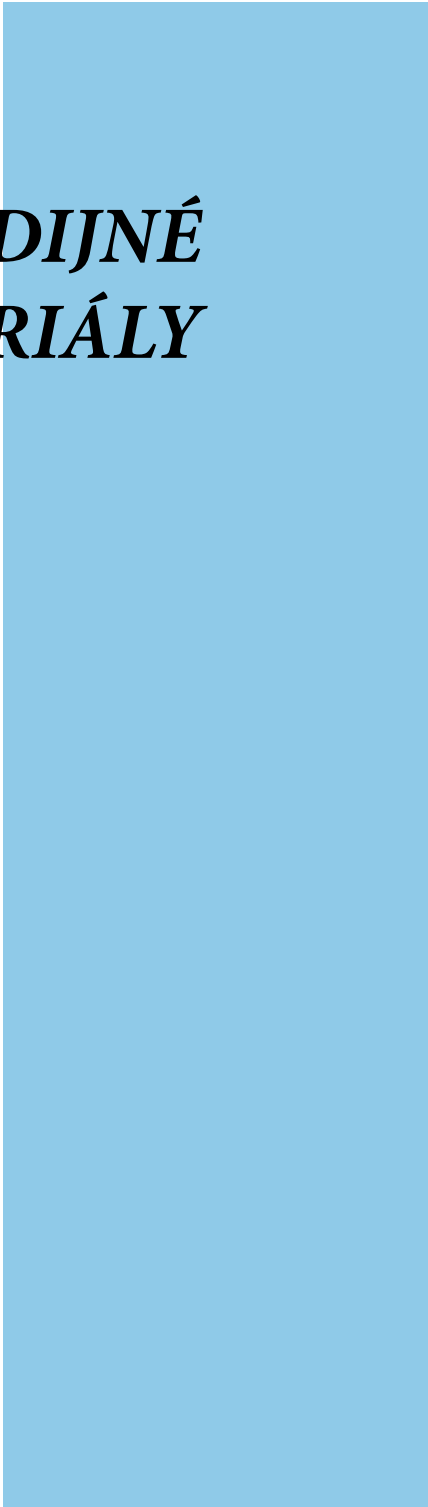
V súčasnosti archív uchováva viac ako 400 archívnych fondov a zbierok v celkovom rozsahu takmer 1600 bežných metrov. Medzi najdôležitejšie archívne fondy patria:

- Okresný národný výbor vo Svidníku I., 1945 – 1960,
- Okresný národný výbor vo Svidníku II., 1968 – 1990
- Okresný národný výbor v Stropkove, 1945 – 1960
- Mestský národný výbor vo Svidníku 1948 – 1990
- Mestský národný výbor v Stropkove, 1945 – 1990
- Zbierka štátnych matrik 1895 – 1906
- Obvodné úrady Miestnych národných výborov z okresov Stropkov a Svidník, 1945 – 1950
- Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska vo Svidníku II., 1968 – 1990

Zaujímavé sú tiež fondy obvodných notárskych úradov do roku 1944, tiež Miestne národné výbory obcí v okresoch Stropkov a Svidník z rokov 1945 – 1990, Jednotné roľnícke družstvá, spoločenské organizácie, základné školy, stredné školy a školské inšpektoráty, či zbierka regionálnych fotografií.

Odborná archívna knižnica archívu plní funkciu neverejnej špecializovanej a príručnej knižnice pre pracovníkov archívu a bádateľov študujúcich v priestoroch archívu. Obsahuje vyše 3800 knižných titulov, tiež odborné časopisy z oblasti všeobecných a regionálnych dejín, archívniectva, pomocných vied historických, dejín verejnej správy, či encyklopedické diela a rôzne slovníky.

Budova Štátneho archívu v Prešove, pobočka Svidník, sa nachádza na Partizánskej ulici č. 12 vo Svidníku neďaleko autobusovej stanice. Hodiny pre verejnosť sú pondelok – štvrtok od 8.00 hod. do 15.30 hod. Telefón, fax 054/7522302, e-mail archiv@sapo-psk.vs.sk.

***ŠTUDIJNÉ
MATERIÁLY***

MOŽNOSTI VYUŽITIA REGIONÁLNYCH DEJÍN V ZÁUJMOVEJ ČINNOSTI ŽIAKOV ZÁKLADNEJ ŠKOLY¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Zámerom predloženého príspevku je poskytnúť učiteľom dejepisu základnej školy námet na využitie regionálnych dejín v záujmovej činnosti žiakov a zároveň im ponúknuť možnosť ako oživiť záujem mládeže o bohatý národopisný materiál z regiónu, napr. činnosťou národopisného záujmového krúžku v škole.

Regionálna história² si získala pevné miesto v didaktickom systéme dejepisu a je jej pripisovaný najmä v súčasnosti značný význam, na čo upozornil vo svojom príspevku Regionálna história nie je iba historiografia slovenský historik Július Alberty: „*Regionálna história sa potvrdila ako nezastupiteľný zdroj informácií, ako významný nástroj výchovy historického povedomia, národnej hrdosti a vlastenectva, ako súčasť národných dejín a histórie spoločnosti, ako neprekonateľný didaktický prístup.*“³ Zvlášť po novembri 1989 zasiahla regionálna história do spoločenského života najmä zásluhou miestnej samosprávy a miestnych spoločenských subjektov.⁴

Pre regionálne dejiny je podstatné skúmanie postavenia regiónu v systéme širšieho celku, a to národných dejín. Pritom región, ktorý má z hľadiska národných dejín povahu časti, vystupuje z pohľadu regionálnych dejín sám ako celok, ktorý má svoje vlastné časti. Regionálne dejiny sa zaoberajú skúmaním vývoja tohto špecifického celku, ktorý okrem väzieb na vyšší celok národných dejín má i svoj vnútorný relatívne samostatný vývoj.⁵ Vnútorné podmienky vývoja regiónu tvorí bohatá škála miestnych faktorov. Kým v oblasti národných dejín vystupujú do popredia otázky záujmov všeobecných, národných, štátnych, tak v regionálnych dejinách hrajú hlavnú úlohu otázky ako všeobecné záujmy ovplyvňujú vývoj regiónu, ako sa v konkrétnych podmienkach regiónu presadzujú všeobecné záujmy veľkých sociálnych skupín v činnosti miestnych častí spoločenských vrstiev. V regionálnych dejinách zohráva zvláštnu úlohu otázka špecifických záujmov, lokálnych a individuálnych záujmov.⁶ Dôležité je tiež poznať prírodný

1 Príspevok vznikol v rámci grantového projektu KEGA, č. 3/4114/06 *Rozširovanie edukačných kompetencií pedagogických pracovníkov.*

2 Pod regionálnymi dejinami rozumieme skúmanie vývoja spoločenských štruktúr a pospolitosti na území menšom než je štát či národ, či už sa nazýva krajom, okresom, oblasťou, mestom až po jednotlivé obce a sídla.

3 ALBERTY, Július: Regionálna história nie je iba historiografia. In: *Regionálne dejiny a dejiny regiónov.* Prešov : Universum, 2004, s. 99-100.

4 Prejavilo sa to nielen zvýšeným záujmom o vyhľadávanie mestských i obecných erbov, ale i spisovaním monografií o histórii miest a obcí, oživovaním historických spoločenských zvyklostí, obnovením tradičných jarmokov, miestnych historických remesiel, pripomínaním si historických výročí a pod.

5 ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dejepisu II.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 121.

6 ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dejepisu II.* Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 121.

potenciál toho ktorého regiónu a vnímať ho ako nevyhnutnú podmienku na život človeka, pretože to, ako do prírodného prostredia vstupoval človek sa premietlo aj do hmotnej a duchovnej kultúry ľudu toho ktorého regiónu.

Regionálne dejiny sú podľa Dariny Vasiľovej „*dôležitým didaktickým prostriedkom pri plnení pedagogických úloh a cieľov vyučovania národných dejín. Sú neoddeliteľnou súčasťou obsahu školského dejepisu. Vo výchovno-vzdelávacom procese a osobitne v dejepisnom vyučovaní, majú svoje nezastupiteľné miesto. Vhodne vybrané metodicky spracované a aplikované regionálne prvky majú aj svoju vysokú účinnosť motivačnú, aktualizáciu a emocionálnu.*“⁷

Využitie regionálnych dejín v pedagogickej činnosti môže prispieť k ďalšiemu rozvíjaniu historického myslenia u žiakov. Tí môžu pod učiteľovým vedením realizovať porovnávanie historických javov, teda môžu zrovnávať jednotlivé javy, procesy a tendencie národných dejín s ich regionálnymi prejavmi, zaznamenať zhody a rozdiely, rozlíšiť všeobecné a špecifické. Dejiny rodného kraja, mesta alebo obce sa môžu pričinením učiteľa stať žiakom bližšie, jasnejšie a skutočnejšie. Jeho výklad sa tak spojí s určitým im dobre známym miestom, ktoré až dovtedy nebolo ničím významným v predstave žiakov z hľadiska histórie, ale teraz sa naplnilo určitým obsahom. Pedagogická hodnota regionálnych dejín je v tom, že konkretizujú a dokladajú historický vývoj, historické fakty, umožňujú vnímanie vývoja a historických faktov vizuálne. Nezastupiteľná je ich úloha pri vytváraní historických predstáv, citovo-morálnej zainteresovanosti a historického povedomia – vzťah k vlasti, rodisku, domovu. Uplatňovaním poznatkov regionálnych dejín vo vyučovacom procese sa naplňujú didaktické zásady od blízkeho k vzdialenému, od konkrétneho k abstraktnému.⁸ Regionálny dejepis môže teda plniť významnú úlohu nielen v oblasti poznávacej, ale aj v oblasti výchovnej. Vhodne zvolená a didakticky správne spracovaná regionálna tematika môže prispieť k prehĺbovaniu vlasteneckého citenia u žiakov. Vlastenecké postoje žiakov sa tak formujú na základe ich vzťahu k domovu. V tejto oblasti má regionálna história značné možnosti a úlohy. Okrem toho môže prispieť i k pracovnej a estetickéj výchove – usmerniť estetické citenie žiakov. „*Je len prirodzené, že taká silná výchovná tendencia, akú má vlastný región, má svoje oprávnené a zdôvodnené pozície v celom našom výchovno-vzdelávacom procese. Regionálnu históriu je potrebné pokladať za osobitne cenný prostriedok vo výchove úcty a lásky žiakov k nášmu domovu, k našej vlasti.*“⁹ Regionálne dejiny sú podľa Dariny Vasiľovej špecifickou hodnotou globálnej výchovy. „*Umožňujú žiakom lepšie a objektívnejšie po-*

7 VASIĽOVÁ, Darina: Regionálna história a jej miesto v dejepisnom vyučovaní. In: *Učiteľ a škola : Zborník z vedeckej konferencie II. Pedagogická Levoča*. Zost. Edmund Hleba, Viera Žemberová. Prešov : Metodické centrum; Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove, 1994, s. 92.

8 ALBERTY, Július: *Didaktika dejepisu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1992; Bližšie: DULLOVÁ, Valéria: Regionalizmus a vedecký a didaktický fenomén. In: *Zborník z celoslovenskej konferencie učiteľov o vyučovaní dejepisu*. Banská Bystrica : Metodické centrum Banská Bystrica, 1995, s. 19.

9 VASIĽOVÁ, Darina: Regionálna história a jej miesto v dejepisnom vyučovaní. In: *Učiteľ a škola : Zborník z vedeckej konferencie II. Pedagogická Levoča*. Zost. Edmund Hleba, Viera Žemberová. Prešov : Metodické centrum; Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove, 1994, s. 92.

chopiť hospodárske, spoločenské, politické, sociálne a kultúrne dejiny v kontinuite spoločenského vývoja, poznávať všeludské hodnoty, morálku, etické a estetické princípy, problém regionálneho a globálneho charakteru a ich súvislosti, rozvíjať historické vedomie, národné povedomie a pocit vlastenectva i národnej spolupatričnosti“.¹⁰

Metodicky je možné spracovať a využiť regionálny historický materiál rôznym spôsobom. Jednou z možností je práca v záujmovom historickom krúžku. Činnosť v ňom prispieva k prehĺbeniu a rozšíreniu poznatkov nadobudnutých v škole, podchyťava a rozvíja individuálne záujmy žiakov, rozvíja užitočné návyky a zručnosti, podporuje aktivitu a rozvoj osobnosti.¹¹ Zavádzanie regionálnych prvkov do záujmovej činnosti je potrebné realizovať s prihliadnutím na vek žiakov. Od normálnej vyučovacej činnosti sa práca v historickom krúžku líši najmä tým, že nie je povinná, ale dobrovoľná, nemá pevné učebné osnovy a osvojovanie poznatkov sa realizuje väčšinou samostatnou prácou žiakov. Úlohou záujmovej činnosti žiakov je prehľbovať historické vedomosti prostredníctvom práce s historickým materiálom, s umeleckou literatúrou, literatúrou faktu a inými prameňmi, prostredníctvom ktorých nachádzajú členovia krúžku vysvetlenie dôležitých historických javov.¹² Žiaci v historickom krúžku spracovávajú miestny materiál alebo jeho časť pod vedením učiteľa. V menších školách môže pracovať krúžok ako celok s 10 – 15 členmi. Keď je záujem o prácu v krúžku väčší, môže sa v rámci neho vytvoriť viac špecializovaných sekcií podľa jednotlivých oblastí o ktoré žiaci prejavili záujem, ale ich činnosť sa často prekrýva a spája.

Záujmový krúžok pracuje na základe vopred vypracovaného plánu činnosti, v ktorom popri hlavných témach, na spracovaní ktorých pracujú žiaci pod vedením učiteľa niekoľko mesiacov, niekedy aj celý rok či dva, sa môžu jeho členovia zaoberať i obsahovo užšími témami. Program záujmovej práce krúžku má byť pružný.¹³ Pri jeho zostavovaní učiteľ zohľadňuje i záujem žiakov. Práca v krúžku sa realizuje inými metódami ako v škole. Kým v triede je učiteľ vedúcou osobou, v krúžku sa stáva pomocníkom a poradcom. Materiál na prácu si zaobstarávajú sami žiaci s pomocou učiteľa. Aktívna účasť žiakov na tejto činnosti zvyšuje ich záujem o minulosť našich predkov. Bezprostredným pozorovaním historických pamiatok, účasťou na besedách, hrách, individuálnou činnosťou pri zbieraní a spracúvaní nájdených predmetov sa obohacuje citová stránka žiakov, ich vedomosti, zručnosti a návyky, ktoré sú veľmi potrebné v praktickom živote. Práca v krúžku, ktorú vykonávajú žiaci vo voľnom čase, závisí nielen od iniciatívy žiakov,

10 VASILEOVÁ, Darina: Výchovné hodnoty v dejepisnom vyučovaní a ich miesto v systéme vzdelávania/Educational Values in the Teaching of History and their Position in the System of Education. In: *XXII. mezinárodní kolokvium o řízení osvojovacího procesu zaměřené k aktuálním problémům vědy, výchovy, vzdělávání a rozvoje tvůrčího myšlení : Sborník abstraktů a elektronických verzí příspěvků na CD-ROMu./XXII. International Colloquium on the Acquisition Process Management aimed at current issues in science, education and creative thinking development : Proceedings of abstracts and electronic version of contributions on CD-ROM*. Vyškov : Vysoká vojenská škola pozemního vojska; Fakulta ekonomiky a managementu, 2004, s. 9.

11 STOJKA, Ondrej: Mimosťriedna a mimoškolská práca so žiakmi. Výchovný a vzdelávací význam regionálnej histórie. In: STOJKA, Ondrej: *Metodika vyučovania dejepisu*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1961, s. 200.

12 FRANKO, Vasil': *Organizačné formy dejepisného vyučovania*. Bratislava : SPN, 1973, s. 202.

13 MEJSTRÍK, Václav: *Stati z metodiky vyučování dějepisu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 130.

ale aj od schopnosti a vynaliezavosti učiteľa. Jeho cieľavedomé riadenie poznávacieho procesu zabezpečí nielen získanie nových poznatkov, ale zároveň prispeje k formovaniu lepších pozorovacích schopností žiakov. Na kvalitu historických predstáv a pojmov priaznivo pôsobí i aktivita žiakov motivovaná citovou zainteresovanosťou na historických pamiatkach ich domova. Práve v tejto výrazne motivačnej schopnosti historického materiálu domova žiakov je veľká prednosť regionálneho dejepisu.¹⁴

Základným cieľom činnosti historického krúžku upriameného na regionálne dejiny je poznávať a študovať dejiny rodnej obce a jej okolia, dejiny mesta, kraja, učiť členov krúžku zbierať staré pamiatky a výsledky práce predchádzajúcich generácií a vážiť si túto prácu. Na tomto základe je potrebné viesť žiakov k aktívnej a angažovanej činnosti, ovplyvňovať ich charakterové vlastnosti, pestovať pocit hrdosti a obdivu k ich práci. Úlohou dejepisnej záujmovej činnosti je: „1. rozvíjať samostatnosť žiakov v získavaní nových dejepisných poznatkov podľa svojich záujmov. 2. Učiť ich zbierať, triediť a systematizovať rozličný regionálny materiál a iné poznatky materiálnej a duchovnej kultúry našich predkov, zriaďovať z nich pamätné izby a školské múzeá. 3. Priučať ich práci, rozvíjať schopnosti využívať svoje teoretické vedomosti v praktickej činnosti a na základe toho uskutočňovať spojenie školy so životom. 4. Pestovať ušľachtilé mravné vlastnosti mladého človeka“.¹⁵

S regionálnymi dejinami oboznamuje učiteľ členov historického krúžku tiež na vychádzkach a exkurziách do múzeí, archívov, na hrady a zámky a na pamätné miesta. Vasil' Franko podáva nasledujúcu charakteristiku exkurzie: „Exkurzia je zvláštny, doplnujúci, časovo rozšírený a mimo školu v historicko-prírodnom a spoločensko-kultúrnom prostredí uskutočňovaný systém (subsystém) vyučovania dejepisu, v ktorom sa určená skupina žiakov (trieda) pod vedením učiteľa dejepisu a za spolupráce odborných sprievodcov cieľavedomým pohybom po osobitne zvolených objektoch zmocňuje historických poznatkov a zručností a získava výchovné podnety prevažne metódami predvádzania (demonštrácie s pozorovaním) a rozprávania.“¹⁶ Najčastejšie smerujú exkurzie práve do rodného kraja, nakoľko sú jednoduchné, majú teda regionálny charakter.

Používať miestny materiál len v záujmovej činnosti nestačí, pretože na tejto práci sa nezúčastňujú všetci žiaci. Preto učiteľ má používať miestny materiál i priamo vo svojom výklade na vyučovacej hodine dejepisu. Tak isto členovia záujmoveho historického krúžku môžu referovať pred celou triedou o výsledkoch svojej práce. Využitie regionálneho učiva vo výchovno-vzdelávacom procese slúži najmä ako prostriedok na konkretizáciu poznatkov o všeobecných procesoch vývoja alebo o obecne významnej udalosti. V uvedenej súvislosti je regionálne učivo chápané ako účinný prostriedok k ilustrácii problematiky národných dejín, prípadne i svetových, pomocou prístupnejšieho materiálu.¹⁷

14 ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dějepisu II*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 295.

15 FRANKO, Vasil': *Z teórie vyučovania dejepisu*. Bratislava : SPN, 1981, s. 48.

16 FRANKO, Vasil': *Stredoškolský seminár a exkurzia ako efektívne organizačné formy vyučovania dejepisu*. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zborník 3*. Prešov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove, 1994, s. 186.

17 ČAPEK, Vratislav a kol.: *Didaktika dějepisu II*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1988, s. 123.

Tematicky môže byť práca v historickom krúžku rôznorodá. Jednou zo zaujímavých alternatív je zriadenie **národopisného záujmového krúžku** s upriamením sa na konkrétny región (obec, mesto, kraj). Práca v ňom umožňuje učiteľovi dejepisu vo veľkej miere realizovať hlavnú úlohu regionálnej histórie z výchovno-vzdelávacieho hľadiska, ktorou je a bude „predstaviť súčasnej generácii (potomkom) jedinečnosť miestneho historického dedičstva a jeho tvorcov – nositeľov. To znamená, orientovať sa popri už spomenutom prírodnom potenciáli na materiálnu a duchovnú kultúru (etnológiu), ktorú má každá obec (mesto, región) svojráznu, pretože bez nej neexistovala žiadna ľudská komunita, a na „interné“ dejiny obce (mesta, regiónu), ktoré sú rozhodujúce, najvlastnejšie a ktoré má každá obec (mesto, región) – i taká, v ktorej sa nič „historického“ neudialo“.¹⁸

Národopis je náuka o spôsobe života ľudu. V čase jeho formovania ako vednej disciplíny bol za nositeľa ľudovej kultúry ako predmetu bádania národopisu označovaný národ alebo ľud.¹⁹ Národopis sa prejavoval v hmotnej a duchovnej kultúre slovenského ľudu. Formoval sa ako súčasť národných, kultúrnych a politických úsilí Slovákov, vyvíjal sa ako ich organická zložka a sám pomáhal myšlienky a ciele národnoemancipačného hnutia uskutočňovať. Ako konkrétny historický jav sa národopis realizoval a realizuje v systéme zvláštnych geografických, etnicko-sociálnych, ekonomických, politických a ideologických podmienok, z ktorých niektoré majú povahu obecnú, iné špecifickú a ďalšie jedinečnú. V národopise, v povahe, v spôsobe života, v reči ľudu, v literatúre a v umeleckých výtvoroch sa hľadala vnútorná sila národa, ktorá mala potvrdiť jeho osobitosť i právo na existenciu. V hmotnej (reprezentovali ju odev, strava, bývanie, remeslá, domácka výroba a iné) a duchovnej kultúre (sú to napr. rozprávky, povesti, porekadlá, príslovia, zvyky, obyčaje, povery, tradície) sa odrážala tradícia i duch slovenského národa a zároveň bola dôležitým prostriedkom pestovania národného povedomia Slovákov. Národopis sa podieľal na formovaní a upevňovaní národného povedomia a sebedomia Slovákov. Mal svoje miesto v zápase o kultúrno-národnú emancipáciu Slovákov.²⁰ V oblasti etnografie a folkloristiky sa pozornosť národovcov sústredila najmä na výskum a zbieranie materiálu o hmotnej a duchovnej kultúre slovenského ľudu. Význam etnografie a folkloristiky podčiarkovali aktuálne potreby národnoobraného zápasu, aby sa na základe dokumentovania a vedeckého výkladu etnografického a folkloristického materiálu podporili tézy o historickej, národnej a kultúrnej svojbytnosti Slovákov a čelilo sa asimilačným a maďarizačným tlakom na slovenské obyvateľstvo

18 ALBERTY, Július: Regionálna história nie je iba historiografia. In: *Regionálne dejiny a dejiny regiónov*. Prešov : Universum, 2004, s. 106-107.

19 Národopis je súborné označenie pre etnografiu a folkloristiku. Etnografia je spoločenskovedná historická disciplína skúmajúca v rámci národopisu genézu a etapy vývoja hmotnej (koristnicke a zberné hospodárstvo, formy zamestnania a výroby, strava, sídelné formy, staviteľstvo a bývanie, odev) a duchovnej (spoločenský a rodinný život, zvyky, viera, liečenie) kultúry ľudu.

20 Bližšie: URBANCOVÁ, Viera: *Počiatky slovenskej etnografie*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970; URBANCOVÁ, Viera: *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1987; MICHÁLEK, Ján: *Dejiny etnografie a folkloristika (Postavy, diela, inštitúcie)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1990; MICHÁLEK, Ján: *Tradícia a inovácia*. Bratislava : Komenského univerzita, 2001; *Národopisná literatúra na Slovensku za roky 1901 – 1959 (Bibliografia)*. Zost. Pavol Stano, Rudolf Žatko. Martin : Matica slovenská, 1989. 794 s.

v Uhorsku.²¹ Bola to najmä duchovná kultúra ľudu, ktorá mohla poskytnúť najviac dokladov pre zdôvodnenie národného programu v kultúrnej sfére. Najmä ľudová pieseň, rozprávky, príslovia, porekadlá, zvyky a ďalšie prejavy ľudovej tvorby mali dominantné postavenie v praktickej i teoretickej činnosti slovenského národopisu. Jazykové, literárne, estetické hodnoty, starobylosť a svojráznosť tejto tvorby vydvihovala národnú myšlienku. „*Pojem ľud v národopisných úvahách často splyval s pojmom národ, a tak sa napr. aj ľudová pieseň označovala ako pieseň národná a teda veda o ľude dostala pomenovanie národopis.*“²² Výskum ľudovej materiálnej a duchovnej kultúry sa stal neoddeliteľnou súčasťou pôsobenia viacerých slovenských národovcov. Ich úsilie sa intenzívnejšie prejavovalo v najťažších časoch pre národný vývin. Takým bolo aj obdobie konca 19. a začiatku 20. storočia, keď bol slovenský národ vystavený stupňujúcej sa maďarizácii a asimilácii. Keďže každý národ si práva na existenciu podopiera svojou históriou, tak aj predstavitelia slovenského národného hnutia sa obracali k slovenskej minulosti, jej objasňovaniu a zachovávaniu. Bolo potrebné zachovať všetko, čo odrážalo slovenskú ľudovú kultúru. Znamenalo to zachovať zvyky, piesne, povesti, kroje, všetko v čom sa odrážala národná tradícia a duch slovenského národa.

Pre slovenskú ľudovú kultúru je charakteristická jej bohatá regionálna diferenciacia. Bolo to nielen v dôsledku členitého geografického prostredia obývaného Slovákmi, ale aj rozdielnymi historickými a spoločenskými skutočnosťami (náboženstvom, prejavmi vplyvu príslušníkov iných národov na území obývanom Slovákmi, spôsobom obživy a pod.). Národopis tej ktorej doby a regiónu sa vyvíjal za určitých historických podmienok. Práve práca v národopisnom záujmovom krúžku poskytuje žiakom celý rad vhodných, žiakmi základnej školy zvládnuteľných tém z regionálnej histórie. Žiaci sa môžu sústrediť na problém primeraného rozsahu, ku ktorému môžu pomerne ľahko získať i pramenný materiál. Tým sa vytvára priestor na realizáciu ich prirodzenej túžby po dobrodružstve, po určitých objavoch či dopátravaní sa zaujímavých podrobností. Žiaci majú tak možnosť poznať mnohotvárnosť života minulých generácií, najmä dejín rodného kraja a spoznať všetko cenné čo ľud vytvoril svojimi rukami, svojím umom. Zároveň sa im vytvára priestor na bližšie poznanie zaujímavých historických príbehov, zozbieranie materiálov duchovnej a materiálnej kultúry rodnej obce či mesta z minulých dob. V rámci činnosti v krúžku poznávajú nielen minulosť rodnej obce, mesta, ich okolia, vzácných historických a kultúrnych pamiatok, ale aj život a prácu ľudí v minulosti, ich piesne, povesti, zvyky, obyčaje a ostatné prvky ľudovej tvorivosti. Tým sa v nich pestuje citový vzťah, úcta a rešpekt k rodičom, predkom i k celému prostrediu.

Charakter národopisného záujmového krúžku je predovšetkým zberateľský. Z tohto hľadiska je dôležitý terénny výskum spojený so zbieraním a zhromažďovaním národopisného materiálu. Hlavnou náplňou individuálnej činnosti členov krúžku je teda špecificky zameraná zberateľská činnosť, hlavne získavanie nových dokumentov o materiálnej a duchovnej kultúre ľudu daného regiónu. Táto činnosť sa spája so skupinovou prácou, najmä pri hodnotení výsledkov práce. Nazhromaždený národopisný materiál treba roztriediť, zhodnotiť a metodicky spracovať. Formy práce so žiakmi v národopis-

21 PODRIMAVSKÝ, Milan: Veda a osveta. In: *Dejiny Slovenska III.* Zost. Milan Podrimavský. Bratislava : Veda, 1992, s. 753.

22 MICHÁLEK, Ján: *Dejiny etnografie a folkloristika (Postavy, diela, inštitúcie).* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1990, s. 5.

nom krúžku spočívajú najmä v snahe učiteľa naučiť žiakov zbierať materiál, viesť ich k tomu, aby boli schopní materiál spracovať, účelne ho využiť a propagovať. Pri práci v krúžku získavajú žiaci okrem užitočných pracovných návykov mnoho dôležitých poznatkov, ktoré obohacujú ich historické vedomosti a zblížujú ich s ľuďmi rodného kraja. Taktiež sa môže tým vypestovať u žiakov bližší vzťah k domovu, blízkym a rodnej obci, kde sa v minulosti odohrával život predkov a kde aj dnes pracujú a žijú jeho najbližší.

Úspech práce v záujmovom národopisnom krúžku závisí predovšetkým od jeho členov, od ich schopnosti pod vedením učiteľa zbierať, študovať a spracovávať nový materiál a pomáhať učiteľovi pri ich využívaní. Vysoká efektívnosť činnosti krúžku záleží na majstrovstve a skúsenosti učiteľa dejepisu, jeho schopnosti riadiť túto činnosť žiakov. Učiteľ má mať premyslený obsah činnosti národopisného krúžku, na pravidelných stretnutiach má vytyčovať konkrétne úlohy pre žiakov, pod jeho vedením žiaci vyhľadávajú pramene a získavajú nové vedomosti. Učiteľ má mať premyslenú formu práce a v prípade potreby poskytnúť žiakovi konzultácie v priebehu plnenia úloh a koordinovať činnosť žiakov. Pri práci v krúžku sa na spracovanie tém zvyčajne plánuje niekoľko mesiacov. Učiteľ v rámci činnosti národopisného záujmového krúžku môže pozornosť žiakov upriamiť na rôzne stránky života obyvateľov obce (mesta) v minulosti. Ponúka sa mu viacero pre žiakov zaujímavých možností a námetov, na ktoré môže upriamiť pozornosť členov krúžku najmä s tým, že pri zostavovaní plánu činnosti krúžku bude akceptovať predovšetkým ich záujem. Zároveň je dôležité, aby učiteľ zaujímavou a pútavo viedol činnosť žiakov, erudovane, vecne a so zaujatosťou vedel u žiakov vzbudiť záujem a nadšenie pre činnosť v krúžku. Od učiteľa to vyžaduje systematické štúdium, zdokonaľovanie pedagogického a metodického majstrovstva. Regionálny princíp zároveň vyžaduje od učiteľa znalosť miestnej histórie.

Práca v krúžku umožňuje kombinovať metódu verbálneho (textového) sprostredkovania vedomosti s metódami umožňujúcimi bezprostredné vnímanie, poznávanie – demonštračné metódy. Pri práci v krúžku je potrebné dbať aj o to, aby učiteľ príliš žiakov nezaťažoval, pretože sa to môže prejaviť v nechuti pracovať v krúžku. Záujem žiakov o krúžok sa zvyšuje, keď im učiteľ vysvetlí všeobecnú užitočnosť ich práce. Upozorniť ich, že je možnosť zúročiť výsledky ich „bádateľskej“ a zberateľskej činnosti usporiadaním výstavy v škole alebo v obci či meste s prezentáciou zhromaždeného národopisného materiálu so stručným popisom ku každej vystavenej veci. V ňom by mal byť nielen názov predmetu a jeho využitie v živote človeka, ale aj meno a priezvisko žiaka, ktorý takýto materiál na výstavu zabezpečil.

Pri malom počte členov (10 – 15 žiakov) pracuje krúžok ako celok, pri väčšom počte žiakov sa odporúča ho rozdeliť do sekcií podľa záujmu žiakov, napr. sekcia so zameraním na zhromažďovanie a spracovanie produktov materiálnej kultúry ľudu, sekcia pre zhromažďovanie a vyhodnocovanie plodov duchovnej kultúry, sekcia fotodokumentačná, ktorá sústreďí činnosť na zber a zhromažďovanie starých fotografií z rôznych podujatí v minulosti, fotografií osobnosti z obce i kraja, ako aj z fotografií zo zábermi hmotných, najmä stavebných výtvorov ľudu (domy, kostoly, zvonice, stodoly a i.), ale aj fotografií krojov, čipiek, výšiviek, odevov pracovných i sviatočných, mužských, ženských a detských, ktoré zhromaždili buď zberom alebo ich urobili členovia krúžku.

Odporúčame, aby téma prvej schôdzky národopisného záujmového krúžku bola venovaná vysvetleniu podstaty národopisu a jeho miesta a významu v živote slovenského ľudu a obyvateľov regiónu v minulosti a dnes.²³ Na základe reakcií žiakov a ich záujmu

zostaviť plán činnosti národopisného krúžku. Na nasledujúcich stretnutiach sa môžu členovia krúžku venovať rôznym témam a s nimi spojiť aj terénny výskum.

V oblasti **materiálnej kultúry ľudu** daného regiónu odporúčame napríklad nasledujúce témy:

Odev nášho ľudu. Stretnutie členov krúžku upriamiť na ľudový odev a obuv obyvateľov regiónu v minulosti. V tejto súvislosti popísať vývoj a premeny ľudového odevu, porovnať sviatočný odev, pracovný odev, farebnosť odevov, ručné zhotovovanie odevov a prechod (na prelome 19. a 20. storočia) na strojovú výrobu a tým aj ústup ľudovej techniky priemyselne spracovaným a vyrobeným materiálom ako sú stužky, gombíky, háčiky, spony, lesklé nite a pod., popísať súčasti ľudového odevu ako spodný odev, vrchné oblečenie, odevné doplnky, šperky a kovové spínadlá, porovnať odev národnosti žijúcich v regióne a pod. Priblížiť pokrytie hlavy (čepce, šatky) a účes (hrebene, stužky na ozdoby vlasov, spony). Pozornosť venovať i obuvi bežnej i sviatočnej a údržbe ľudového odevu. Tematika Odev nášho ľudu poskytuje široké možnosti na zbieranie a zhromažďovanie materiálov v regióne, ktoré je možné v záverečnej fáze spracovať do podoby albumu z fotografií odevov v minulosti (obce, mesta, kraja) alebo zorganizovať výstavku materiálu zhromaždeného terénnym výskumom. Zaznamenať a podchytiť odev ľudu regiónu je možné aj kresbou alebo maľbou výtvarne nadaných členov krúžku.

Zvláštnu pozornosť v rámci tejto témy je potrebné venovať krojom – mužským, ženským i detským a k nim patriacim rozličným okrasám, napr. sviatočné kroje mládencov a dievčat, svadobný kroj nevesty a ženicha, kroj vydatých žien a ženatých mužov a pod. Pri popise odevu sa upriamime na tri oblasti poznania: „1. z akého materiálu bol vyrobený – domáci či dovezený, z čoho sa skladá, akou technikou bol vyrobený, z ktorej doby pochádza, kde sa nosil; 2. na čo slúžil – pracovný, sviatočný, koľko stál, kto ho nosil, ako bol prispôsobený pracovným a hygienickým potrebám; 3. aká bola dobová móda, jej estetická úroveň.“²⁴

S uvedenou problematikou úzko súvisí aj ďalšia nami ponúkaná téma:

Slovenská čipka a výšivka. Zámerom tejto témy je okrem iného priblížiť rôzne vyšívacie techniky, zostaviť vzorkovníky, upozorniť na aplikácie ľudovej výšivky, poukázať na výšivky na cirkevnom textile a iné. Oboznámiť žiakov s tým, že najstaršou funkciou čipky bolo chrániť, ukončovať, lemovať okraje rukávov, záster, šatiek, spodníc, plachiet a pod. Postupne nadobudla čipka aj dekoratívnu funkciu, ktorá zohrala v jej vývoji významnú funkciu. Pre konkretizáciu prikladáme metodický list na uvedenú tému stretnutia.

23 Pri tejto téme odporúčame využiť literatúru URBANCOVÁ, Viera: *Počiatky slovenskej etnografie*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1970; URBANCOVÁ, Viera: *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská, 1987; MICHÁLEK, Ján: *Dejiny etnografie a folkloristika (Postavy, diela, inštitúcie)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1990; MICHÁLEK, Ján: *Tradícia a inovácia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2001; JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Podiel národopisnej činnosti na formovaní národného povedomia Slovákov na konci 19. a začiatkom 20. storočia. In: *Dejiny : Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 2, 2007, s. 38-56; JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Účasť východného Slovenska na Národopisnej výstave československej v Prahe v roku 1895. In: *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Zost. Hudečková Viera. Prešov : ManaCon, 1998, s. 152-160.

24 ALBERTY, Július: *Didaktika dejepisu*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1992, s. 89.

Metodický list – Slovenská čipka a výšivka v regióne

Zameranie krúžku:	Národopis - národopisný krúžok		
Téma stretnutia:	Slovenská čipka a výšivka v regióne		
Cieľ:	Čipka a výšivka ako špecifický druh prejavu slovenskej ľudovej kultúry. Špecifickosť čipky a výšivky v regióne. Čipka a výšivka v súčasnosti.		
Organizačná forma:	Mimoškolská práca v krúžku	Počet frekventantov:	10 – 15
Cieľová skupina:	Žiaci 2. stupňa ZŠ	Vek frekventantov (roky):	11 – 14
Požadované vedomostné a zručnostné predpoklady: Schopnosť zbierať a triediť skúmaný materiál. Pochopiť základy techniky vyhotovenia čipky a výšivky a získané vedomosti spracovať vo forme výstupu v krúžku. Schopnosť skúmať predmety v kauzálnych vzťahoch.			
Výchovný cieľ: Čipka a výšivka ako prejav umeleckého cítenia ľudu. História čipkárstva, ktoré sa rozšírilo na Slovensko v 2. polovici 16. storočia. (V roku 1884 bolo v Šariši 113 čipkárok.) Upozorniť na to, že rôznorodosť techniky a výroby čipky (výšivky) súvisí s rozdielnosťou a danosťami regiónov a etník. Poukázať na používaný materiál, na využitie čipky a výšivky pôvodné i neskoršie, na ekonomické zretele, na využitie v ľudovom kroji. Priblížiť techniky výroby čipky – šitá čipka, čipka zhotovená háčkovanim, paličkovaná čipka, čipka pletená na ihliciach a strojová čipka (začala prenikať do ľudového prostredia koncom 19. storočia), popísať druhy čipiek a výšiviek a poznamenať, že moderné čipkárstvo má viac dekoratívnu funkciu. viesť žiakov k pochopeniu rozdielnosti (odlišnosti) inej kultúry. Slovenská ľudová kultúra ako výsledok kultúrnych prejavov tu žijúcich etník.			
Predpokladaná časová náročnosť: dlhodobá – pol roka			
Pomôcky, prístrojové vybavenie a materiál: papier, pero, fotoaparát, album, poprípade materiál na ručné zhotovenie výšivky a čipky.			
Teoretické spracovanie problematiky: Využitie nasledovnej literatúry: BENKA, Martin – BENŽA, Mojmír: <i>Odev nášho ľudu</i> . Martin : Osveta 1983. MANNOVÁ, Marta: <i>Výšivky</i> . Bratislava : Práca 1964. MARKOV, J.: <i>Slovenský ľudový odev v minulosti</i> . Bratislava 1955. MARKOVÁ, Ema: <i>Paličkovaná čipka v slovenskej ľudovej umeleckej výrobe</i> . Bratislava : Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 1959. 24 s. MARKOVÁ, Ema: Čipkárstvo ako typická ľudová výroba. In: <i>Tvar</i> , roč. 4, 1952, č. 3 – 4, s. 88-91. MARKOVÁ, Ema: Slovenské ľudové čipky. In: <i>Tvar</i> , roč. 1, 1948, č. 2 – 3, s. 53-54. SOCHÁŇ, Pavol: Slovenské ľudové výšivky. In: <i>Národné noviny</i> , roč. 18, 1885, č. 75-106. Výstavka slovenských národných výšiviek vo Viedni. In: <i>Národné noviny</i> , roč. 44, 1913, č. 55, s. 1. Výstava výšiviek. In: <i>Národné noviny</i> , roč. 18, 1887, č. 92, 93, 95, 101, 103. Využiť časopis <i>Dorka</i> so vzorkami výšiviek a čipiek <i>Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska</i> . I. a II. diel. Bratislava : Veda, 1995.			

Doporučený pracovný postup:

1. Poskytnutie základných informácií o výšivkách a čipkách, technike ich spracovania a využití.
2. Zber materiálu žiakmi – budú si zapisovať informácie o danom predmete – vek výšivky (čipky), z akého materiálu je urobená a akou technikou, na čo slúžila.
3. Žiaci si pripravia vlastný komentár k predmetom, ktoré budú v krúžku prezentovať. (Hra na výskum, samostatná práca žiakov, samostatná prezentácia predmetov za pomoci učiteľa.)
4. Krúžok môže mať aj podobu besedy so znalcom danej techniky, ktorého si pozvú na stretnutie krúžku a požiadajú o predvedenie názornej ukážky techniky zhotovenia čipky či výšivky.
5. Upozornenie žiakov na špecifickosť regiónu a na širšie súvislosti (Prešov – Šariš – Slovensko). Porovnanie techniky, materiálu, motívov a farebnosti v regiónoch.
6. Propagácia získaného materiálu na nástenke v škole alebo na samostatnej výstavke v rámci školy, kde by bol zozbieraný materiál prístupný aj iným žiakom, ktorí nie sú členmi krúžku s cieľom jednak prezentovať činnosť krúžku a zároveň vzbudiť záujem o slovenskú ľudovú kultúru i o prácu v krúžku.
7. Pokúsiť sa vyhľadať tematické celky vo výučbe, kde by získané vedomosti z práce v krúžku poslúžili na prehĺbenie poznatkov aj ďalších žiakov.
8. Aktualizovať na súčasnosť. Úloha tradície vo vývoji národa. UĽUV, Solivarské čipky dnes a pod. Čipka a výšivka ako súčasť ozdoby odevu a dekorácie, bytové doplnky (obrazy).

Zhodnotenie stretnutia (diskusia): Posúdenie prínosu aktivity žiakov, hodnotenie ich samostatnej činnosti, zovšeobecnenie a urobenie zápisu.

Kritériá ohodnotenia činnosti žiaka: Pochvala, možnosť prezentácie pred spolužiakmi i v rámci školy či obce, na nástenke či výstave, v školskom časopise, pochvala vedenia školy.

Príloha: Názorné obrázky z výšiviek a čipiek, zozbieraných predmetov s výšivkami a čipkami, fotoalbum so zábermi čipiek a výšiviek, fotografie obyvateľov obce (mesta), ktorí sa touto činnosťou zaoberajú a ukážky ich práce, urobiť nákresy a predlohy ako realizovať čipky a výšivky. Ukážky bytových doplnkov z čipiek a výšiviek.

Ďalšie stretnutia členov národopisného krúžku s upriamením na materiálnu kultúru ľudu regiónu je možné venovať témam: *Strava v minulosti a dnes, Ľudová architektúra a bývanie v meste a na vidieku v minulosti s upriamením na región, Ľudové remeslá v regióne, Ľudová keramika v regióne, Nástroje a náradia využívané pri práci i v domácnosti v minulosti a súčasnosti, Ľudové výtvarné umenie.*

Súčasťou zberateľskej činnosti národopisného krúžku môže byť aj numizmatická činnosť (zbieranie a štúdium starých mincí), ale aj zbieranie starých kníh, časopisov, pohľadníc, kalendárov, známok, listových obálok, zaujímavých listov a dokumentov a iného obrazového materiálu s historickou tematikou a hodnotou, z ktorých potom žiaci zostavia albumy, súbory a tematické výstavy.

Pri upriamení záujmu členov krúžku na podchytenie **duchovnej kultúry ľudu** regiónu je možné venovať sa v rámci národopisného krúžku, napr. témam: *Ľudové liečiteľstvo a bylinky v kraji, kde bývam, Ľudové rozprávky, povesti a riekanky, Regionálne zvyky a obyčaje, Regionálne sviatky, Ľudová pieseň a hudba, Ľudové poverý a veštenie.*

Činnosť národopisného krúžku sa môže realizovať nielen v škole, ale aj exkurziou do skanzenov, múzeí s národopisnou expozíciou, kde sa zachovala alebo bola sústredená

drevená sakrálna a ľudová architektúra, domáca výroba, ľudová bytová a remeselnícka kultúra (tradičné kroje, pracovné predmety), napr. na východnom Slovensku sú to najmä drevené kostolíky východného štýlu,²⁵ skanzen v Bardejovských kúpeľoch, Múzeum a skanzen vo Svidníku a iné. Význam vychádzok a exkurzií v rámci činnosti národopisného krúžku spočíva v bezprostrednom poznávaní historického prostredia, historických (regionálnych) pamiatok, ktorými sa konkretizujú a osvojujú teoretické poznatky. Spesťrením činnosti krúžku môže byť aj návšteva súkromných zbierok u obyvateľov regiónu, ktorí udržiavajú tradíciu a venujú sa niektorému tradičnému remeslu či činnosti. Tu sa ponúka i možnosť pozvať ich na stretnutia a poprosiť ich o názornú prezentáciu ich práce. Odporúčame tiež uskutočniť vychádzky po okolí so zameraním na kultúrne pamiatky regiónu. Národopisné exkurzie, vychádzky a priame stretnutia s obyvateľmi regiónu umožnia žiakom kontakt so skutočnými historickými predmetmi, s históriou spätou s ich blízkym prostredím, rozšíria ich obzor, prispievajú k zvýšeniu záujmu o históriu. Zároveň budú mať aj veľký výchovný význam, čím pomôžu realizovať viaceré zložky výchovy – estetickú, toleranciu, obdiv k činnosti predkov a i.

Systematická, cieľavedomá a organizovaná záujmová činnosť žiakov národopisného krúžku prináša dobré a užitočné výsledky, ktoré je potrebné využiť v ďalšej činnosti, ako aj vo vyučovacom procese. Učiteľ si premyslí, na ktorých vyučovacích hodinách a akým spôsobom využije miestny národopisný materiál, ktorý nazhromaždili členovia národopisného krúžku, aby aj ostatným žiakom priblížil život a prácu ľudu regiónu a tým prehĺbil vedomosti žiakov. Výsledky práce v národopisnom krúžku je potrebné využiť nielen vo vyučovaní, ale je možné ich prezentovať zaznamenaním v kronike krúžku, zhotovením nástenných novín alebo príspevkami a zábermi v školskom časopise, zorganizovaním rôznych výstav na škole alebo v obci (meste) a napokon i zriadením menšieho školského múzea alebo trvalej expozície obecného úradu.

V zhromažďovaní produktov materiálnej sa zároveň prezentuje vývoj vedy a techniky, integrujú sa poznatky z vyučovania matematiky, prírodných vied a technických predmetov – a tým sa u žiakov motivuje technická fantázia, technické myslenie a humanizuje technické povedomie. Práca v národopisnom krúžku umožňuje zúročiť i vedomosti získané v iných vyučovacích predmetoch, napr. z dejín slovenskej literatúry, z dejín výtvarného umenia, z dejín hudobnej výchovy a pod. Tým sa vytvára priestor aj na rozvoj medzipredmetových vzťahov (súvislostí). V práci s produktmi materiálnej kultúry najmä s fyzikou, geografiou, prírodopisom a i. Vedomosti a poznatky získané zhromažďovaním a spracovaním produktov duchovnej kultúry je možné využiť pri preberaní dejín literatúry, výtvarného umenia, hudby a pod. a spolupracovať s podobnými krúžkami z oblasti literatúry, hudobnej výchovy, výtvarnej výchovy.

Poznať krásu domova, rodnej obce a jej okolia, najmä jej minulosť a vzácne historické kultúrne pamiatky a ich význam, poznať život a prácu ľudu a významných rodákov, vážiť si ich, sledovať a zaznamenávať ľudové piesne, tance, zvyky, obyčaje, porekadlá, rozprávania a iné prvky ľudovej tvorivosti, to všetko umožňuje práca v národopisnom

25 FRANKO, Vasil: Stredoškolský seminár a exkurzia ako efektívne organizačné formy vyučovania dejepisu. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zborník* 3. Prešov : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach; Filozofická fakulta v Prešove, 1994, s. 190.

krúžku. Prispieva k utváraniu a rozvíjaniu osobných vlôh a schopností žiakov, k pestovaniu zdravej sebadôvery, k utváraniu tvorivého vzťahu k práci, k úcte k rodičom a rodnému domu a k celému prostrediu, kde žijú. Keďže v regióne východného Slovenska žijú príslušníci aj iných národností a používatelia iných nárečí, je potrebné podchytiť aj prejavy duchovnej a materiálnej kultúry pre nich charakteristické a tým sa u žiakov pestuje akceptovanie iných kultúr a tolerancia k príslušníkom iných národností.

V priebehu historického vývoja si nové generácie osvojovali kultúrne hodnoty predchádzajúcich generácií. Ustanovením národopisného záujmového krúžku v základnej škole v obci či meste sa umožní súčasnej mladej generácii nielen osvojiť si tieto hodnoty, ale prácou v krúžku sa môžu prichiniť o ich zozbieranie a uchovanie pre nasledujúce generácie.

Recenzent: *Mgr. Juraj Kredátus, PhD.*

Die Ausnutzungsmöglichkeiten der Regionalgeschichte in der Freizeitaktivität der Schüler an den Grundschulen

Zusammenfassung

Die Regionalgeschichte spielt in dem didaktischen System der Geschichte an den Grundschulen eine wichtige Rolle. So kann der Lehrer seinen Schülern die Landes-, Stadt, bzw. Dorfgeschichte beibringen. Um das Wissen der Schüler zu vertiefen, kann man an der Grundschule neben dem klassischen Geschichtsunterricht noch einen Volkskundezirkel gründen. Auf seiner Ebene könnten alle Schüler, die sich für die Regionalgeschichte und Volkskunde interessieren, individuell weiter arbeiten, zum Beispiel ethnografisches Material aus dem Bereich der materiellen und geistigen Kultur einer bestimmten Region sammeln. Die Schüler können somit die Werte der vorläufigen Generationen kennen lernen, annehmen und gleichzeitig bei ihrer Aufbewahrung für die nächsten Jahrgänge helfen.

(Preklad Lenka Bischof)

MATERIÁLY

SPRÁVA O ČINNOSTI INŠTITÚTU HISTÓRIE FILOZOFICKEJ FAKULTY PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY ZA ROK 2007

Inštitút histórie v roku 2007

Ján MOJDIS

Vychádzajúc zo Štatútu Filozofickej fakulty PU, článku 9 odsek 11, riaditeľ Inštitútu je povinný raz ročne predložiť Správu o činnosti Inštitútu jeho členom a dekanovi fakulty. Správa o činnosti Inštitútu histórie na FF PU v Prešove za rok 2007 bola prednesená riaditeľom Inštitútu histórie doc. PhDr. J. Mojdisom, CSc., na jeho zasadnutí dňa 5. 3. 2008.

V úvode správy bolo konštatované, že Inštitút histórie v roku 2007 vstúpil do druhého roku svojej existencie z hľadiska uplatňovania novej organizačnej štruktúry na Filozofickej fakulte PU v Prešove. Inštitút histórie pozostávajú v hodnotenom období z Katedry najstarších dejín a dejín relígií (v predchádzajúcom období, do júla 2007 Katedra pravekých, starovekých a cirkevných dejín), Katedry stredovekých a ranonovovekých dejín (v predchádzajúcom období, do júla 2007 Katedra stredovekých a ranonovovekých slovenských a všeobecných dejín), Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín, Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín a Katedry archívniectva a pomocných vied historických. Základným riadiacim článkom pracoviska bolo vedenie Inštitútu histórie, ktoré tvorili vedúci katedier, zástupca riaditeľa a riaditeľ Inštitútu a Rada inštitútu. Radu tvorili vedenie Inštitútu histórie a garanti jednotlivých študijných programov. Vedenie Inštitútu histórie sa schádzalo pravidelne po zasadnutí Kolégia dekana FF, prípadne v odôvodnených prípadoch aj na mimoriadnych zasadnutiach a riešilo všetky otázky týkajúce sa práce Inštitútu. Rada Inštitútu sa zišla na troch zasadnutiach, na ktorých sa prerokovávali otázky stavu zabezpečenia obsahu jednotlivých študijných programov, personálne otázky a otázky stratégie rozvoja Inštitútu histórie v nasledujúcom období. Koncom roka 2007, v súvislosti s komplexnou akreditáciou, sa počet zasadnutí Rady Inštitútu histórie FF znásobil, nakoľko bolo potrebné vyriešiť celý rad otázok, ktoré sa týkali garancie jednotlivých študijných programov (návrhov garantov) a následne prípravy a realizácie aplikácie zásad nového študijného poriadku Prešovskej univerzity do pripravovaných študijných programov i samotnej realizácie nových študijných programov. Problémy, s ktorými sme vedenie Inštitútu histórie stretávalo sa týkali zmeny termínu komplexnej akreditácie Prešovskej univerzity, prijímania nových pravidiel, ktoré navrhovala Akreditačná komisia Ministerstva školstva aj nové vedenie Prešovskej univerzity, na základe čoho ostávalo veľa otvorených otázok z hľadiska ďalšieho postupu. V priebehu realizácie týchto úloh sa ukazovali aj možnosti vytvoriť nové študijné programy, avšak personálne zabezpečenie pracoviska je dnes tak garančne vyťažené, že bez postupnej realizácie nových habilitačných, či prípadne inaguračných pokračovaní nie je možné rozširovať paletu nových študijných programov. Môžno konštatovať, že napriek uvedeným problémom sa podarilo zvládnuť otázky súvisiace s prípravou akreditácie. Riaditeľ Inštitútu histórie poďakoval všetkým garantom, vedúcim katedier, ale aj jednotlivým učiteľom za prácu, ktorú vynaložili pri príprave kľúčovej úlohy pracoviska,

ktorou bola akreditácia, dotýkajúca sa jeho budúcej činnosti.

Veľa úsilia v uplynulom roku venovalo vedenie Inštitútu histórie zvýšeniu efektívnosti informovanosti svojich členov o dianí na pracovisku, aj na Filozofickej fakulte. Bolo skonštatované, že v roku 2007 sa informovanosť podstatne vylepšila aj tým, že Inštitút histórie, okrem oficiálnej webovej stránky, mal už k dispozícii aj vlastnú webovú stránku. Súčasne bolo zdôraznené, že v budúcnosti bude potrebné venovať uvedenej činnosti náležitú pozornosť, nakoľko webové stránky neslúžia iba na informácie pre učiteľov a študentov, ale sú propagáciou a informáciou pre širokú verejnosť. Bude potrebné doplniť webové stránky o nové informácie a zvýšiť doterajšiu starostlivosť o ich pravidelnú aktualizáciu. Viac informácií do webových stránok by mohli v budúcom období poskytnúť aj učitelia Inštitútu histórie, napríklad na jednotlivých stránkach katedier by mohli byť k dispozícii študentom aj informácie týkajúce sa syláb jednotlivých predmetov atď.

Zástupcovia Inštitútu histórie sa aktívne podieľali v hodnotenom období na práci vo vedení Filozofickej fakulty PU aj Prešovskej univerzity. Prof. PhDr. P. Kónya, PhD., ako prorektor Prešovskej univerzity a člen Vedeckej rady PU a FF PU, prof. ThDr. I. Belejkaníč, CSc., ako prodekanom Filozofickej fakulty PU a člen Vedeckej rady PU a Filozofickej fakulty PU, prof. PhDr. P. Švorc, CSc., ako člen Vedeckej rady PU a v roku 2007 bol aj členom komisie VEGA, pracoval ako podpredseda SHS pri SAV v Bratislave, doc. PhDr. J. Mojdis, CSc., ako predseda Akademického senátu Filozofickej fakulty PU, doc. PhDr. M. Vizdal, CSc., ako člen Akademického senátu FF a Mgr. J. Adam, PhD., ako člen Akademického senátu PU.

V oblasti pedagogickej činnosti Inštitút histórie Filozofickej fakulty PU patrí medzi najväčšie pracoviská na Filozofickej fakulte, aj na Prešovskej univerzite.

Prehľad študentov študujúcich na Inštitúte histórie v šk. r. 2007/2008

Celkový počet : 619 študentov

Archívniectvo:	55 študentov
Dejiny relígií:	26 študentov
História:	116 študentov
Učiteľstvo:	398 študentov
Interní doktorandi:	7 študentov
Externí doktorandi:	17 študentov

Nekreditový študijný program :

Celkový počet: 239 študentov

Archívniectvo:	26 študentov	
História:	16 študentov	8 študentov externého štúdia
Učiteľstvo:	76 študentov	Fakulta humanitných a prírodných vied: 113

Kreditové študijné programy:

Celkový počet:	334 študentov
----------------	---------------

Archívniectvo:	29 študentov.
Dejiny relígií:	26 študentov
História:	92 študentov
Učiteľstvo:	187 študentov

Študenti Inštitútu histórie: **189 študentov**

Medziodborové štúdium – iné fakulty

Učiteľské študijné programy Bc.: **22 študentov**

Celkový priemer počtu študentov na 1 učiteľa Inštitútu histórie: **28,9 študentov**

Priemer počtu študentov na 1 učiteľa na KAaPVH: **11 študentov**

Priemer počtu študentov na 1 učiteľa na odbore história
(ostatné katedry): **39,4 študentov**

Najpočetnejšie kombinácie v učiteľskom štúdiu s dejepisom:

filozofia, slovenský jazyk a literatúra

Najmenej početné kombinácie v učiteľskom štúdiu s dejepisom:

latinský jazyk, ukrajinský jazyk a literatúra, ruský jazyk a literatúra

Právo inagurácie a habilitácie v odbore – história

Porovnávajúc uvedené údaje s niektorými fakultami PU môžno bez zveličovania konštatovať, že pracovisko je tak disponibilné, že je s nimi porovnateľné, a niektoré by mohlo aj predčiť, neberúc do úvahy skutočnosť, že Inštitút histórie nedisponuje takým početným aparátom administratívy ako iné pracoviská PU. V tejto súvislosti je potrebné udržať a rozvíjať tie aktivity, ktoré napomôžu uvedené možnosti pracoviska ešte ďalej rozvíjať. Vážnym problémom v oblasti pedagogickej činnosti v uplynulom roku bola skutočnosť, že študenti ešte stále študujú na základe rôznych študijných programov vo forme kreditovej aj nekreditovej, čo prináša so sebou celý rad problémov. Napríklad zapojenosť jednotlivých učiteľov do pedagogického procesu nie je proporcionálna, nie je možné vytvoriť ani ideálny model, avšak do budúcnosti sa ukazuje, že bude nevyhnutné posilniť personálnu mohúcnosť Inštitútu histórie, predvšetkým v oblasti dejín stredoveku, a tiež zlepšiť personálne zabezpečenie študijného programu Dejiny relígií. V uplynulom roku práve v týchto oblastiach museli vypomáhať učitelia, ktorí externou formou zabezpečovali jednotlivé disciplíny (PhDr. M. Damankoš, PhDr. G. Geremešová, CSc., Mgr. Kozáková a Mgr. Fertalová). Nádejou pre pracovisko v budúcnosti sú doktorandi Inštitútu histórie, a to predovšetkým interní. Organizačnú stránku pedagogického procesu okrem vedúcich katedier zabezpečoval PhDr. M. Javor, PhD., ktorý pripravoval rozvrh hodín a staral sa aj o aktualizáciu obsahu študijných programov v AIS, ktorý je dôležitou súčasťou realizácie pedagogického procesu v kreditovej forme štúdia. V minulom roku vedenie Inštitútu očakávalo, že bude zavedená nová upravená verzia AIS, žiaľ ešte ani dnes nie je jasné, kedy budú mať učitelia kontrolovať, či zadávať úlohy pre študentov. Kým na UPJŠ v Košiciach je nová verzia AIS systému už v prevádzke, na PU v Prešove sa zatiaľ situácia nezmenila. Čo sa týka výsledkov štúdia, aj v roku 2007 sa potvrdilo, že každoročne prichádzajú na Inštitút histórie študenti, ktorí sú menej pri-

pravení zvládnuť úlohy, kladené na nich počas štúdia. Najviac problémov v pedagogickom procese sa vyskytlo v I. a II. ročníku štúdia, kde veľký počet študentov nedokáže zvládnuť prechod zo strednej na vysokú školu. Percento neúspešnosti ukončenia prvého ročníka bolo veľmi vysoké (približne 30%), pričom práve v týchto ročníkoch je navyše viac študentov. Uvedenému problému počas roka 2007 venovalo vedenie Inštitútu histórie osobitnú pozornosť, avšak riešenie sa ukazuje jedine v tom, že samotní študenti budú vyvíjať oveľa väčšiu snahu po vzdelaní. Okrem Bc. a Mgr. formy štúdia Inštitút histórie zabezpečuje aj dva študijné programy v doktorandskej forme štúdia (slovenské a všeobecné dejiny), kde v minulom roku študovalo 9 doktorandov. V októbri 2007 ukončili štúdium 2 doktorandi, a v tejto forme štúdia pôsobilo na Inštitúte histórie v čase predkladania správy 7 interných doktorandov. Dizertačnú skúšku realizovala v roku 2007 iba 1 doktorandka (Mgr. L. Almášiová). Problémy v zabezpečení internej doktorandskej formy štúdia v roku 2007 vedenie Inštitútu histórie nezaregistrovalo. Súčasťou pedagogického procesu boli v roku 2007 aj exkurzie, a to exkurzia venovaná pamätihodnostiam východného Slovenska a Poľska, ktorú organizoval PhDr. F. Uličný a Mgr. Doménova, exkurzia do Maďarska, ktorú organizoval prof. PhDr. P. Kónya, PhD. a exkurzia do Bulharska, ktorú organizovali doc. PhDr. M. Vizdal, CSc. a PaedDr. P. Derfiňák za pomoci bulharského lektora N. Nikolova z Katedry slavistiky Filozofickej fakulty. V rámci exkurzie bola podpísaná aj dohoda o spolupráci s Katedrou histórie Šumenskej univerzity. Riaditeľ Inštitútu vyjadril menovaným kolegyniam a kolegom poďakovanie za to, že si našli čas na uvedené aktivity, pretože exkurzie, aj keď nie vždy sú súčasťou študijných plánov, sú pre študentov obohatením nielen o nové poznatky, ale aj príležitosťou naučiť sa manžovať podobné aktivity. V roku 2007 sa vedenie Inštitútu histórie snažilo aj o to, aby pri príprave štátnych záverečných skúšok nedošlo k žiadnym rušivým momentom. Napriek tomu muselo riešiť problém, týkajúci sa diplomových prác, ktoré viedli bývalí pracovníci Inštitútu histórie. Z ich strany neboli dodržané niektoré povinnosti pri vedení prác, čo viedlo k situácii, že študenti nie vlastnou vinou sa dostali do časovej tiesne. Boli prijaté opatrenia, aby v budúcom roku nedošlo k podobným problémom. Priebeh štátnych záverečných skúšok realizovali v uplynulom roku 4 skúšobné komisie, pričom jedna z nich pracovala na základe rozhodnutia dekana Fakulty humanitných a prírodných vied PU, nakoľko Inštitút histórie zabezpečoval výučbu aj pre študentov tejto fakulty. Za hladký priebeh štátnych záverečných skúšok poďakoval riaditeľ Inštitútu histórie predovšetkým predsedom jednotlivých komisií, a to prof. ThDr. I. Belejkaničovi, CSc, prof. PhDr. P. Kónyovi, PhD, doc. PhDr. L. Frankovej, CSc., doc. PhDr. L. Harbuľovej, CSc., ako aj členom komisií. V závere hodnotenia pedagogického procesu bolo konštatované, že v budúcnosti bude potrebné sa snažiť o úspešné ukončenie procesu akreditácie v zmysle posilnenia Inštitútu histórie, o ďalšie zvyšovania kvality vedeckovýskumnej činnosti a o prehlbovanie vzájomného prepojenia výskumu a vzdelávacieho procesu, vytváraním podmienok na intenzívnejšie prepojenie teoretického bádania a implementácie jeho výsledkov vo vzdelávacom procese prostredníctvom moderných didaktických metód a technológií vzdelávania, rešpektujúc špecifickosť jednotlivých disciplín, ale aj ich vnútorného prepojenia. Naďalej sa pracovisko bude snažiť o jeho užšie prepojenie s praxou na všetkých úrovniach (so školami, vedeckými inštitúciami, archívami a pod.) a o podporu a posilňovanie takých študijných programov, ktoré zvyšujú kredit pracoviska, teda predovšetkým magisterských a doktorandských foriem štúdia.

Vedeckovýskumná a publikačná činnosť Inštitútu histórie FF v roku 2007 zaznamenala tak extenzívny ako aj intenzívny posun. Napriek tomu, že v priebehu roka sa uskutočnilo k tejto problematike zasadnutie Rady Inštitútu histórie, nepodarilo sa názorovo zjednotiť predstavy o prioritách rozvoja uvedenej oblasti. Vyplynulo to zo skutočnosti, že oblasti vedeckovýskumného zamerania jednotlivých pracovníkov Inštitútu histórie sú tematicky aj chronologicky veľmi široké a možnosti rozvoja vedeckovýskumnej činnosti sú veľmi závislé od grantovej úspešnosti, pričom grantová úspešnosť nemotivuje záujemcov o vytváranie širších vedeckých kolektívov (nízky finančné ohodnotenie projektov VEGA a KEGA). Možnosťou pre vytvorenie väčších a silnejších vedeckých kolektívov sú projekty APVV, či zahraničné granty. V tejto oblasti sa pracovisku v uplynulom roku nedarilo, a to aj napriek tomu, že PaedDr. M. Pekár, PhD. je členom kolektívu projektu APVV. Samotný väčší projekt na Inštitúte histórie absentuje.

Za úspech však možno považovať skutočnosť, že v roku 2007 Inštitút histórie získal 4 nové granty, o ktoré sa zaslúžili doc. PhDr. Ľ. Harbuľová, CSc., PhDr. D. Vasil'ová, PhD., PhDr. M. Javor, PhD a PaedDr. M. Pekár, PhD. V minulom roku sa na Inštitúte histórie riešilo celkom 7 grantových projektov, pričom PaedDr. M. Pekár, PhD. participoval na spomínanom projekte APVV, PhDr. N. Jurčišinová, PhD. participovala na grantovej úlohe na FHPV PU. Ďalší 3 členovia Inštitútu (doc. PhDr. M. Vizdal, CSc., doc. PhDr. Franková, CSc. a doc. PhDr. Ľ. Harbuľová, CSc.) riešili inštitucionálne projekty. PhDr. Jurčišinová, PhD. bola riešiteľkou štátneho programu, ktorý sa realizoval na Historickom ústave SAV v Bratislave.

Grantové projekty – domáce na Inštitúte histórie

Grantový projekt VEGA č. 1/2501/05 s názvom Palamizmus – teologický, filozofický, spoločensko-politický, historický a umelecký fenomén Byzancie a jeho vplyv na slovenské prostredie

Vedúci projektu: prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc.

Spoluriešitelia: PaedDr. Patrik Derfiňák

Doba riešenia projektu: 2005 – 2007

Grantový projekt VEGA č. 1/2221/05 s názvom Východné Slovensko v 20. storočí

Vedúci projektu: doc. PhDr. Imrich Michnovič, CSc.

Zástupca: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Spoluriešitelia: prof. ThDr. Imrich Belejkaníč, CSc., PhDr. Viera Hudečková, CSc., PaedDr. Patrik Derfiňák

Doba riešenia projektu: 2005 – 2007

Grantový projekt VEGA č. 1/3741/06 – Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v interetnickom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí)

Vedúci projektu: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Zástupca: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

Spoluriešitelia: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Peter Koval', PhD., PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.

Doba riešenia: 2006 – 2008

Grantový projekt VEGA č. 1/4537/07 – Osobnosti prešovského školstva z radov študentov v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia (Slovník)

Vedúci projektu: PhDr. Darina Vasil'ová, PhD.

Spoluriešiteľka: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Grantový projekt VEGA č. 1/4690/07 s názvom Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 17. storočí a jej teologický, spoločenský a kultúrny rozmer

Vedúci projektu: prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Spoluriešiteľ: prof. ThDr. Imrich Belejkanič, CSc.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Grantový projekt VEGA č. 1/4389/07 Slobodomurárske hnutie na Slovensku

Vedúci projektu: PhDr. Martin Javor, PhD.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Grantový projekt VEGA č. 1/4531/07 Migrácia obyvateľov východnej Európy a Slovensko (prvá polovica 20. storočia)

Vedúci projektu: doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Grantový projekt VEGA MŠ SR č. 1/4538/07 Odras vojny a totalitného politického systému v živote mestského organizmu : Zmeny v politickej, demografickej, sociálnej, konfesionalnej a národnostnej skladbe mesta v rokoch 1939-1945 na modelovom príklade mesta Prešov

Vedúci projektu: PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Grantový projekt VEGA Andrej Hlinka a Ferdinand Juriga – ľudový smer slovenskej politiky

Vedúci projektu: PhDr. Miroslav Pekník, CSc. (Grant získal Politologický ústav SAV Bratislava)

Spoluriešiteľka: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Doba riešenia: 2007 – 2009

Štátny program výskumu a vývoja (medzirezortný program) č. 2003 SP 51/0280600/280610 – Ideové zdroje a línie slovenskej politiky

Vedúci projektu: PhDr. Miroslav Pekník, CSc.

Spoluriešiteľka : PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Projekt APVV 51-047505 Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti po roku 1989

Vedúci projektu: prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (ÚRNŠ PU)

Riešiteľ: PaedDr. Martin Pekár, PhD.

Doba riešenia: 2006 – 2009

Grantový projekt KEGA č.3/4114/06 – Rozširovanie edukačných kompetencií pedagogických pracovníkov

Vedúci projektu: PhDr. Miroslav Pekník, CSc. a PhDr. Peter Zelenák, CSc. (Grant získali Ústav politických vied SAV v Bratislave, FF UK v Bratislave a FF PU v Prešove),
Spoluriešiteľka: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.

Doba riešenia: 2006 – 2008

Inštitucionálny výskumný projekt na FF PU v Prešove č. 9/IVP/2006 – Slovenské dejiny 1780 – 1918 v kontexte formovania moderného slovenského národa

Koordinátor: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

Spoluriešitelia: PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Lenka Almásiová

Doba riešenia: 2006 – 2008

Inštitucionálny výskumný projekt na FF PU v Prešove č. 10/IVP/2006 – Politická emigrácia z Ruska a východné Slovensko (1918 – 1945)

Koordinátor: doc. PhDr. Ľubica Harbul'ová, CSc.

Spoluriešitelia: PhDr. Ján Džujko

doba riešenia: 2006 – 2008

Centrum excelentnosti pri Historickom ústave SAV v Bratislave – Dejiny Slovenska v 19. a 20. storočí

Spoluriešiteľ: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Organizácia vedeckých konferencií, seminárov, výstav a iných odborných a umeleckých podujatí na Inštitúte histórie**Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami (Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VI)**

Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou

Prešov, 24. – 26. 4. 2007.

Cirkvi a ich vplyv na formovanie národného vedomia národov a národností v strednej Európe (19. storočie – prvá polovica 20. storočia)

Medzinárodná vedecká konferencia

Prešov, 2. – 4. 5. 2007

Osobnosti ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku

Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou

Prešov 8. – 10. 11. 2007

Szlovák-magyar történetész konferencia

Medzinárodná vedecká konferencia

Szeged, 15. 11. 2007

Imrich Thököly (1657 – 1705)

Medzinárodná vedecká konferencia

Prešov, 22. – 23. 11. 2007

Odborná prednáška výskumného pracovníka ÚPN Mgr. Mateja Medveckého, PhD. pre študentov na tému Vznik ŠTB a nástup komunistickej totality. Prešov 25. 4. 2007.

Odborná prednáška veľvyslanca Vasila Grivnu pre študentov 5. a 4. ročníka odboru učiteľstvo dejepisu a história na tému Vnútropolitický vývoj Ruskej federácie v 90. rokoch 20. storočia. Prešov 3. 12. 2007.

Výsledky grantovej úspešnosti sa odrazili nielen v materiálnej vybavenosti pracoviska, ale predovšetkým v publikačnej činnosti. V uplynulom období na Inštitúte histórie bolo vydaných:

Publikačná činnosť	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Monografie	1	1	3	7	9	5
Vysokoškolské učebnice						
Skriptá a učebné texty						
Iné knižné práce	11	24	62	42	75	41
Vedecké práce – celkom	24	25	65	49	75	48
- vedecké práce v zahraničí						
- vedecké práce v karentovaných časopisoch						
Celkový počet publikačných jednotiek	36	50	68	56	94	89
<i>Počet publikačných jednotiek/1 tv. prac.</i>	<i>1,08</i>	<i>2,5</i>	<i>3,04</i>	<i>2,08</i>	<i>4,07</i>	<i>4,4</i>

Zdroj: Univerzitná knižnica PU

Publikačná činnosť na vysokej škole je veľmi sledovanou aktivitou, nakoľko na jej základe dostávajú jednotlivé vysoké školy aj finančné prostriedky (v roku 2007 dostávali vysoké školy financie v pomere 80 ku 20 za vedeckú a publikačnú činnosť a v roku 2008 to bude už pomer 70 ku 30). Riaditeľ inštitútu s uspokojením konštatoval, že v roku 2007 sa podarilo prof. PhDr. P. Švorcovi, CSc. a prof. ThDr. I. Belejkaničovi, CSc. vydať monografické práce v zahraničí, za čo im poďakoval s presvedčením, že ich uvedené aktivity budú impulzom pre ďalších členov pracoviska, aby realizovali aj takéto publikačné aktivity. Okrem pozitívneho hodnotenia uvedenej publikačnej ačinnosti zaujal kritickejšie stanovisko ku skutočnosti, že v roku 2007 boli na Inštitúte histórie jednotlivci, ktorí nepochybne nevyužili žiadnu publikačnú jednotku, čo je pre vysokoškolského učiteľa veľmi zlá prezentácia. Objektívne pripustil skutočnosť, že niektorí učiteľ môže mať v jednom roku viac publikačných aktivít a v inom menej, čo však nemožno akceptovať je žiaden publikačný výstup. Na základe výsledkov v publikačnej činnosti za rok 2007 boli na konci roka udelené finančné odmeny tým členom Inštitútu histórie, ktorí sa prezentovali v uvedenej oblasti. V závere hodnotenia publikačnej činnosti vyzval riaditeľ Inštitútu histórie všetkých jeho členov k tomu, aby v roku 2008 venovali vedecko-publikačným aktivitám zvýšenú pozornosť, pretože tým pomôžeme nielen pracovisku, ale aj samy sebe, keďže kvalifikačné vedecko-pedagogické postupy sú podmienené uvedenými aktivitami. Zároveň uviedol, že Inštitút histórie vydáva odborný, vedecký, elektronický, internetový časopis, ktorý za hlavnej redakcie PhDr. Vasilovej, PhD. zaznamenal výrazný kvalitatívny posun oproti roku 2006, a to v kvalitatívnych aj

Z predvianočného zasadnutia Inštitútu histórie FF PU

kvantitatívnych ukazovateľoch. PaedDr. M. Pekár, PhD. zabezpečil, tak ako v predchádzajúcich rokoch, pravidelné, už siedme vydanie Ročenky Inštitútu histórie. V súvislosti s výskumnou činnosťou na pracovisku poďakoval riaditeľ Inštitútu histórie PaedDr. P. Derfiňákovi, ktorý sa pravidelne stará o dôslednú evidenciu publikačnej činnosti na Inštitúte histórie FF v spolupráci s Univerzitnou knižnicou PU.

Z hľadiska materiálno-technického vybavenia Inštitútu histórie v roku 2007 riaditeľ uviedol, že pracovisko zaznamenalo ďalší posun predovšetkým v získaní novej techniky vďaka grantovým prostriedkom. Žiaľ, tak ako v predchádzajúcich rokoch aj v roku 2007 Inštitút histórie nedostal z prostriedkov Filozofickej fakulty žiadne financie na vylepšenie technického vybavenia pracoviska, napriek tomu, že sa riaditeľ Inštitútu histórie osobne angažoval o získanie aspoň dvoch nových PC. Vedenie Filozofickej fakulty prispelo Inštitútu histórie v roku 2007 jedine na riešenie havarijných stavov, t. j. na opravy technického vybavenia. Osobitne v tejto oblasti bol v správe vyzdvihnutý prístup prof. ThDr. I. Belejkaníča, CSc., vďaka ktorému získalo pracovisko nový moderný xerox a ktorý vypomohol aj ďalším kolegom na pracovisku, a tiež postoj PaedDr. M. Pekára, PhD., ktorý vybavil pre Inštitút histórie desiatku nových náplní do tlačiarň. Riaditeľ Inštitútu histórie zároveň požiadal aj ďalších kolegov, aby pomohli pracovisku, pretože prostriedky a možnosti na obnovu techniky, či iné technické prostriedky má veľmi obmedzené a väčšina pridelených prostriedkov na výskumnú oblasť je potrebná na zaplatenie telefónov, papiera a pod., takže na modernizáciu, či získanie nových technických zariadení pre pracovisko nie sú ďalšie možnosti.

SWOT analýza – vzdelávanie

Silné stránky

- široká ponuka študijných programov vo všetkých formách štúdia
- úspešnosť pri získavaní akreditácie (pomernie dobrý ukazovateľ personálnych potencií pracoviska)
- dostatočný záujem o štúdium v jednotlivých ponúkaných študijných programoch
- dostatočná ponuka medzifakultných študijných programov (obohacovanie a rozširovanie ponúkaných možností pre uchádzačov o štúdium)
- pomerne silná personálna aj veková štruktúra učiteľov Inštitútu histórie FF

Slabé stránky

- reštrukturalizácia PU a prijímanie novej pedagogickej legislatívy, čím hrozí trojkoľajnosť v realizácii pedagogického procesu (kreditová forma, nekreditová forma a nová forma kreditového štúdia)
- personálna nedobudovanosť zabezpečenia niektorých disciplín
- stagnácia v kvalifikačných postupoch napriek tomu, že Inštitút histórie má všetky možnosti

Možnosti

- v procese akreditácie a reakreditácie využívať doterajšie možnosti a skúsenosti pri tvorbe nových študijných programov a brať do úvahy možnosti vytvárania príležitosti pre samostatné individuálne štúdium, pre samostatnú aktívnu prácu študentov s domácou a zahraničnou knižnou a časopiseckou literatúrou
- využívať odborný potenciál inštitútu na to, aby štúdium na inštitúte bolo vysoko kompetentné, profesionálne, príjemné a povzbudzujúce
- využívať podnety učiteľov a študentov pre ďalší rozvoj pracoviska
- podporovať študentské, ale aj učiteľské mobility
- povzbudzovať študentov k študentskej vedeckej činnosti a vytvárať možnosti pre prezentáciu odborných výsledkov práce
- každoročne vytvárať študentom možnosti pre realizáciu spätnej väzby

Ohrozenia

- nedostatočné priestorové možnosti pre realizáciu moderných informačných metód pedagogického procesu
- nedostatok finančných prostriedkov pre zodpovedajúce ocenenie práce učiteľov Inštitútu histórie FF
- preťažovanie učiteľov v pedagogickom procese, čo následne obmedzuje kvalitnú kontinuálnu vedeckovýskumnú činnosť
- problémy s dosiahnutím vyváženosti úväzkovej povinnosti učiteľov Inštitútu histórie FF (iné pedagogické povinnosti sú kladené na učiteľov v I. ročníku štúdia ako v končiach ročníkoch, kde sú pedagogické a odborné praxe, je menej študentov a pod.).

SWOT analýza – vedeckovýskumná činnosť a doktorandské štúdium Inštitútu histórie

Silné stránky

- prepojenie vedy a vzdelávania na všetkých troch stupňoch štúdia
- vysoká grantová úspešnosť v rámci PU (VEGA)
- vysoký záujem o doktorandské štúdium
- významné publikačné a vedecké výsledky Inštitútu histórie ako celku

Slabé stránky

- nevyváženosť v zapojení jednotlivých katedier Inštitútu histórie do vedeckovýskumnej oblasti
- tematicky široko koncipovaný a organizačne roztrieštený výskum
- kvalitatívne nevyvážené výsledky vedeckých výstupov
- finančná nedostatočnosť pri rozvíjaní vedeckej práce

Príležitosti

- nájdenie možností zapojenia do medzinárodných a domácich (APVV) grantových vedeckých projektov
- väčšie využitie možnosti zapojenia do projektov iných inštitúcií a pracovísk

Ohrozenia

- nemotivujúca politika poskytovania finančných prostriedkov do tradičných grantových agentúr (VEGA, KEGA) a pod.
- predimenzovanie pedagogických povinností na úkor vedeckovýskumných

Stratégia SO (využitie silných stránok na získanie konkurenčnej výhody)

- užšie rozvíjať spoluprácu pri tvorbe kvalitných vedeckých programov s pracoviskami, ktoré s takouto činnosťou majú väčšie skúsenosti
- zvyšovať podiel doktorandov na riešení vedeckovýskumných projektov a podporovať ich publikačnú činnosť (aj externých doktorandov)
- naďalej organizovať vedecké konferencie a semináre s výraznou medzinárodnou účasťou

Stratégia WO (prekonanie slabých stránok využitím príležitosti)

- budovať zdroje vedeckých informácií podľa možnosti Inštitútu histórie (knížnica, prístup k internetu a pod.)

Stratégia ST (využitie silných stránok na čelenie hrozbám)

- stabilizovať pracovné kolektívy katedier Inštitútu histórie
- hľadať možnosti zvyšovania nezávislosti vedeckého výskumu od štátnej dotácie

Stratégia WT (minimalizovanie nákladov a zvládanie hrozieb)

- zapájať sa do takých projektov ako je APVV, či projektov Prešovského samosprávneho kraja, prípadne mesta Prešov

SWOT – medzinárodné vzťahy Inštitútu histórie***Silné stránky***

- skúsený, erudovaný a vekovo vyrovnaný vedeckovýskumný a pedagogický personál s mnohostranným medzinárodným ukotvením
- existujúce početné a produktívne medzinárodné vzťahy na inštitucionálnej aj personálnej úrovni

Slabé stránky

- nedostatok finančných prostriedkov na realizáciu zahraničných aktivít
- obmedzené portfólio ponuky študijných programov, ktoré by boli atraktívne pre zahraničných študentov

Príležitosti

- využitie možnosti zapojenia do aktivít zahraničných pracovísk na ich vyžiadanie, či hľadanie menej finančne náročných aktivít

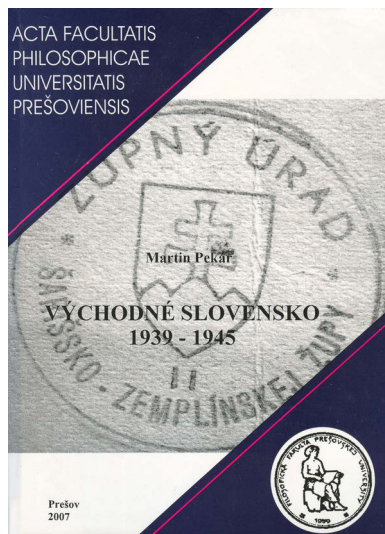
***RECENZIE /
ANOTÁCIE***

PEKÁR, Martin: *Východné Slovensko 1939 – 1945*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove; Filozofická fakulta, 2007. 181 s. ISBN 978-80-8068-572-0

Problematika slovenského štátu sa po roku 1989 stala predmetom záujmu viacerých slovenských historikov. Výsledky ich výskumov prezentované prevažne v podobe odborných štúdií a príspevkov mali prispieť k objektívnejšiemu a komplexnejšiemu ozrejmieniu jedného z najkontroverzejších období slovenských dejín. Popri tomto pozitívnom úsilí sme však zaznamenali aj popularizačné práce niektorých historikov, ktorí obišli odbornú literatúru i pramenný materiál, čím došlo k mnohým dezinformáciám šíreným medzi časťou odbornej i širokej verejnosti.

Martin Pekár, ako jeden z mladej generácie slovenských historikov dlhobejšie sa zaoberajúcich dejinami prvej Slovenskej republiky, sa vo svojich odborných prácach snaží nestranné a objektívne priblížiť uvedenú etapu našich národných dejín. Tieto atribúty má aj jeho monografia *Východné Slovensko 1939 – 1945* s podtitulom *Politické a národnostné pomery v zrkadle agendy Šarišsko-zemplínskej župy*. Na základe historických faktov a skutočností zachytených pomocou kritickej analýzy odbornej monografickej a časopiseckej literatúry, ale predovšetkým archívneho materiálu sa zaoberá vybranými aspektmi politických dejín Šarišsko-zemplínskej župy v rokoch 1939 – 1945. Konkrétnejšie sa autor v práci venuje viacerým problémom tvoriacich jej tri základné okruhy. V prvom z nich predstavil politický systém a režim prvej Slovenskej republiky, pričom naznačil súvislosti medzi regionálnym a celospoločenským historickým vývojom. V druhom okruhu charakterizoval štruktúru a činnosť legálnych politických strán a zoskupení, resp. tri politické strany pôsobiace v tomto období – Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, Nemeckú stranu na Slovensku, Maďarskú stranu na Slovensku, ako aj aktivity predstaviteľov rusínskej menšiny. Druhú časť tematiky uzatvára autor skúmaním relatívne početnej komunity v Šarišsko-zemplínskej župe – Rómov. Posledný okruh problémov, ktorým sa zaoberal, tvoria faktory ovplyvňujúce spoločensko-politický život v skúmanom období. Podrobnejšie sa tak zaoberal zmenou pomerov v čase autonómie, situáciou v čase vstupu prvej Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu a spoločensko-politickými problémami na sklonku existencie režimu slovenského štátu.

Význam práce Martina Pekára *Východné Slovensko 1939 – 1945* spočíva minimálne v dvoch rovinách. Autor totiž svojou prácou prispel nielen k objektívnejšiemu, plnohodnotnejšiemu a odbornejšiemu poznaniu dejín slovenského štátu, ale zároveň aj k ozrejmieniu regionálnych dejín východného Slovenska.

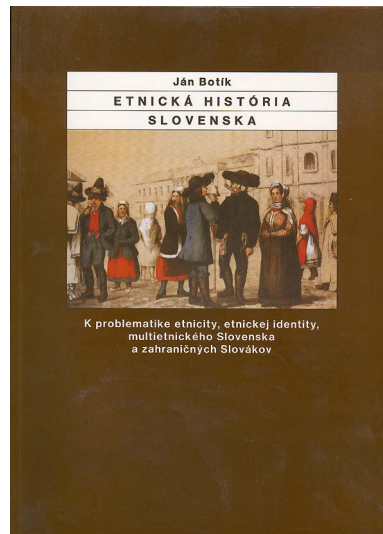

Ján Džujko

BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre; Slovenské národné múzeum Bratislava – Martin; Archeologický ústav SAV Nitra : Lúč, 2007. 230 s. ISBN 978-80-7114-650-6

Popredný slovenský etnograf Ján Botík predložil slovenskej odbornej verejnosti novú publikáciu s názvom *Etnická história Slovenska*. Nezvyčajný veľký formát knihy, aký vedecké publikácie často nevyužívajú, skrýva v sebe štyri obsiahle kapitoly, v ktorých autor najskôr analyzuje základné pojmy teórie etnicity a etnickej identity (kapitola I), potom sleduje, ako sa menil etnický obraz územia dnešného Slovenska pred príchodu Slovanov až po aktuálnu súčasnosť (kapitola II). V ťažiskovej III. kapitole, ktorú nazval *Multietnické Slovensko a jeho kultúrna mnohotvárnosť* má desať podkapitol. Každá z nich je venovaná jednej etnicite žijúcej na Slovensku. Čitateľ tu nájde v základnom prehľade množstvo historických i etnografických informácií o Slovákoch, Maďaroch, Nemcoch, Židoch, Rusínoch, Ukrajincoch, Rómoch, Chorvátoch, Srboch, Bulharoch a Čechoch. V poslednej – IV. kapitole autor venoval pozornosť Slovákom, ktorí žijú mimo materského územia – na Dolnej zemi a v zámorských krajinách.

V premyslenej štruktúre knihy Ján Botík zachytil dejiny Slovenska cez jeho obyvateľstvo a jeho etnickú pestrosť. Ukázal proces príchodu jednotlivých národov a národností na územie Slovenska, to, ako sa ich príslušníci na tomto území usádzali, udomáňovali a ako navzájom i s príslušníkmi ostatných etníc nadväzovali kontakty a hľadali spôsob koexistencie na spoločnom území. Stáročný proces formovania dnešnej etnickej podoby Slovenska mal vo svojom priebehu rôzne podoby – mierová, pokojná koexistencia sa striedala s napätím i národnostnými trenicami, ktoré mali v rôznych obdobiach rôznu intenzitu a v konečnom dôsledku poznačili dejiny Slovenska. Ján Botík sa pokúsil naznačiť špecifické črty každej tu žijúcej národnosti, jej vývoj, ciele, ale aj reálne či pomyselné ohrozenia, ktoré jej hrozili, resp. mohli hroziť. Každá národnosť, každý národ má v sebe zakódovaný obranný mechanizmus. Ten v národnom kolektíve funguje a vedie ho k tomu, aby reagoval na všetky z vonku prichádzajúce nepriaznivé podnety. Samozrejme, že v multietnickom prostredí je veľa takýchto podnetov. Tie sú o to častejšie, o čo je horšia ekonomická a sociálna báza celého spoločenstva. Púť sebazáchovy jednotlivca i kolektívu sa v dejinách vždy prejavoval a Slovensko nebolo výnimkou. Čitateľ Botíkovej knihy má možnosť spoznať impulzy takéhoto chovania jednotlivých etník na Slovensku i príčiny ich vzniku a popri tom mechanizmy vzťahov multietnického prostredia. Vynikajúcim doplnkom textu sú nielen ilustrácie, ale najmä mapy, na

ktorých je zobrazené osídlenie územia Slovenska jednotlivými národnosťami. Najobsažnejšie podkapitoly tretej časti sú vymedzené Slovákom a najpočetnejším národnostným menšinám, kratšie Chorvátom, Srbom, Bulharom a Čechom.

Kniha univ. profesora Jána Botíka zaujme čitateľa už pri prvom listovaní. Je dobre, že sa skúsený etnograf podujal na takýto projekt a že knihu urobil tak, ako ju urobil – s množstvom údajov, ale prehľadne a zaujímavo.

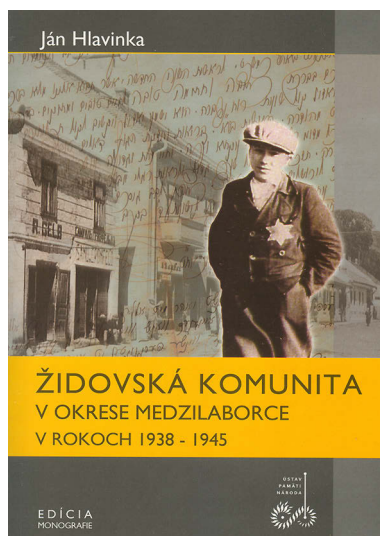
Peter Švorc

HLAVINKA, Ján: Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava : Ústav pamäti národa. 281 s. ISBN978-80-969296-8-9

Osudy slovenských Židov patria medzi frekventované témy našich moderných dejín. Neznamená to však, že by ju historická veda na Slovensku vyčerpala a nemala viac k nej čo povedať. Potvrzuje to aj kniha Jána Hlavinka, ktorý sa zamerlal na osudy židovskej komunity na severovýchodnom Slovensku – v Medzilaboreckom okrese.

Jána Hlavinka zaujímali osudy Židov v zložitom období 1938 – 1945, ale čitateľovi ponúkol aj pohľad do staršej histórie medzilaboreckej židovskej komunity. Niet o nej veľa zmienok, a tie, ktoré sa zachovali, svedčia skôr o jednotlivcoch ako o celej komunite. O nich sa dá hovoriť od polovice 17. storočia, až v 18. storočí už o väčšom počte, ktorý v nasledujúcich storočiach postupne ešte rástol. Autor v prvých kapitolách stručne prechádza dejinami medzilaboreckých Židov až do vzniku ČSR v roku 1918. Medzivojnovému obdobiu už vyčlenil väčší priestor. Pri charakteristike rokov 1918 – 1938 opisuje postavenie Židov v Medzilaborciach, ich vnútorný náboženský život a spolužitie s Rusínmi.

Ťažisko knihy však tvoria roky 1938 – 1945, teda obdobie najväčšej tragédie slovenského židovského obyvateľstva. Po vyhlásení autonómie Slovenska sa postavenie Židov začalo komplikovať. Ako však autor uvádza, prvé drastické opatrenia voči Židom v roku 1938 v Medzilaborciach neurobili hneď, až s oneskorením. Šlo o deportácie židovského obyvateľstva na územie, ktoré malo po Viedenskej arbitráži pripadnúť Maďarsku. Nestalo sa to však z principiálneho hľadiska, ale preto, že okresný úrad v Medzilaborciach nedostal príkaz fonogramom, že „zlyhal“ alebo úradník, alebo technika. No úsilie, „napraviť“ chybu tu bolo. Ján Hlavinka stručne podáva priebeh udalostí, odohrávajúcich sa do vyhlásenia samostatnosti. V tomto momente je namieste povedať, že Medzilaborce,

tak ako aj celé územie severovýchodného Slovenska malo isté špecifiká odlišujúce ho od ostatného územia. Šlo o oblasti obývané prevažne rusínskym obyvateľstvom, pre ktoré sa vznikom samostatného Slovenska tiež menili podmienky. Navyše na východe hrozila maďarská agresia. Tu by bolo dobré, keby autor dôkladnejšie analyzoval miestne pomery. V Medzilaborciach totiž vstupovali do hry iní aktéri, ako vo väčšine slovenských miest, a tak toto mesto mohlo slúžiť do istej miery ako modelový príklad etnicky pestršieho prostredia.

V nasledujúcich kapitolách sa dozvedáme o konkrétnych osudoch medzilaboreckých Židov, o arizáciách ich majetkov, o vzťahu miestneho obyvateľstva k svojim židovským spoluobčanom, o aplikácii tzv. židovského kódexu v tunajších podmienkach, o deportáciách, útekoch, o vraždení Židov v koncentračných táboroch, o zapájaní židovského obyvateľstva do protifašistického odboja atď. Vcelku ide o smutné čítanie, ktoré však nastavuje zrkadlo spoločnosti.

Ján Hlavinka spracoval knihu na základe poctivého archívneho výskumu, využil pri jej písaní aj poznatky slovenskej historickej vedy a čitateľom ponúkol vcelku ucelený obraz o živote židovskej komunity v jednom zo severovýchodných okresov Slovenska.

Peter Švorc

KRONIKA

Štúdium histórie v Sofii, február – marec 2008

Eva ŠTEFANIČOVÁ

Inštitút histórie Prešovskej univerzity už niekoľkokrát úspešne zorganizoval exkurziu do Bulharska, na ktorej sa študenti mali možnosť oboznámiť s touto krajinou. Aj keď je u nás Bulharsko známe predovšetkým kvôli cestovnému ruchu, návštevníci sa majú možnosť oboznámiť aj s jeho kultúrou, históriou a jej štúdiom.

Štúdium histórie má v Bulharsku dlhú tradíciu. V súčasnosti ho zabezpečujú viaceré univerzity v krajine. Počas študijného pobytu v Sofii vo februári až marci 2008 som sa mala možnosť zoznámiť s činnosťou Fakulty histórie a špecializovanej Historickéj knižnice Univerzity sv. Klimenta Ochridského, ako aj s oddeleniami Štátneho ústredného archívu a Národnej knižnice sv. Cyrila a Metoda.

Štúdium histórie v hlavnom meste Bulharska má viaceré výhody. Predovšetkým je to dostupnosť archívov, múzeí, knižníc a ďalších inštitúcií, ktoré tvoria neoddeliteľnú súčasť vzdelávania študentov v oblasti histórie a výskumu starších i novších historických prameňov. Pre výskum novovekých a najnovších dejín je veľkým prínosom fakt, že takmer všetky dôležité dokumenty sú dostupné v skladoch Štátneho archívu v Sofii a v jej blízkom okolí. Výhodou je aj dostupnosť jednotlivých inštitúcií, ktoré sú napriek veľkej rozlohe hlavného mesta sústredené blízko seba a bádateľom tak poskytujú vhodné prostredie pre prácu.

Sofijská univerzita sv. Klimenta Ochridského je najstarším univerzitným pracoviskom v Bulharsku. Bola založená ešte v roku 1888, desať rokov po oslobodení Bulhar-

ska. V súčasnosti má 16 fakúlt. Jednou z najstarších je aj Fakulta histórie, ktorá sa v rámci vnútorného členenia venuje vzdelávaniu na katedrách archeológie, archívnicva a pomocných vied historických, etnológie, balkanistiky, národných a všeobecných (starších a novších) dejín. Súčasťou fakulty je špecializovaná Historická knižnica, ktorá zabezpečuje kontakty jednotlivých študijných odborov s najnovšou odbornou literatúrou. Rôz-

Budova rektorátu Univerzity sv. Klimenta Ochridského

norodá literatúra je tiež prístupná v Hlavnej univerzitnej knižnici, ako aj v niekoľkých odborných knihkupectvách nachádzajúcich sa priamo v budove univerzity.

Vhodné podmienky na štúdium sú vytvorené aj v rozsiahlych študovniach Národnej knižnice sv. Cyrila a Metoda, ktorá sa nachádza v susedstve areálu univerzity. Na rozdiel od slovenských, bulharské knižnice neumožňujú dlhodobé výpožičky a požičaná literatúra je k dispozícii iba prezenčne.

Národná knižnica sv. Cyrila a Metoda. Foto: autorka

Archívny materiál je sprístupnený v budove Štátneho ústredného archívu v Sofii. Na jednotlivých pracoviskách sú poskytované dokumenty štátnych a neštátnych organizácií od oslobodenia Bulharska v roku 1878 do roku 1989. Špecializované oddelenia sa venujú správe fondov Štátneho archívu – jeho staršej a novšej časti, fondov archívu Bulharskej komunistckej strany, súkromným fondom a bulharským dokumentom nachádzajúcich sa v zahraničných archívoch. Poskytovanie pramenného materiálu na bádateľské účely sa spracúva v časovom rozpätí troch až štrnástich dní.

Najmenej rozvinutou oblasťou, ktorá v súčasnosti ovplyvňuje kvalitu vyučovania histórie na bulharských vysokých školách je nízka úroveň informatizácie bulharských inštitúcií. Ojedinelé využívanie informačných technológií sa prejavuje nielen pri vzdelávaní a výskume, ale spomaľuje napríklad aj prácu knižníc. Napriek tomu Fakulta histórie Univerzity sv. Klimenta Ochridského poskytuje v súčasnosti v rámci Bulharska najvhodnejšie podmienky na vzdelávanie nasledujúcej generácie historikov.

České, slovenské a československé dějiny 20. století III. Hradec Králové 26. – 27. 3. 2008

Martin PEKÁR

Stáva sa pomaly tradíciou, že každoročne v marci sa na pôde Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové stretávajú príslušníci mladšej generácie historikov, ktorých predmetom výskumu sú české a slovenské dejiny 20. storočia. Tohto roku sa uskutočnil už tretí ročník podujatia. Popri mladých historikoch z Čiech a zo Slovenska sa ho zúčastnili aj kolegovia z Poľska, Ukrajiny a Bulharska. Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity mal na konferencii dvojnásobné zastúpenie v podobe aktívnej účasti *Martina Pekára* a *Richarda Pavloviča* (externého doktoranda).

Organizátorom podujatia bola spolu s domácim pracoviskom tiež Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela a záštitu nad podujatím prevzala Česko-slovenská komisia historikov, ktorej niekoľko členov bolo na konferencii aj prítomných. Tematický rámec sa organizátori rozhodli vymedziť všeobecne a konferencii dali podtitul *Osudové osmičky v našich dejinách*.

Tak ako v minulosti, aj tento ročník prebiehal z dôvodu mimoriadneho záujmu referentov o konferenciu paralelne v dvoch sekciách. Jednotlivé príspevky pokrývali široké spektrum tém z obdobia rokov 1918 – 1968. Pozornosť referentov sa sústreďovala nielen na politické dejiny. Práve naopak, celý rad referátov sledoval celkom iné aspekty historického vývoja, čo je jasným signálom napredovania výskumu českých a slovenských dejín 20. storočia.

Celkovo na konferencii odznelo približne 50 príspevkov, ktoré budú publikované v zborníku. Úplný program konferencie je dostupný na adrese: http://ff.uhk.cz/hu/cinnost/akce/20080319_A3_plakatek.pdf.

Okrem oficiálneho rokovania mala konferencia aj spoločenský rozmer. Organizátori vytvorili účastníkom a hosťom konferencie výborné podmienky na nadviazanie osobných kontaktov a na neformálne stretnutia.

Záverom si dovoľm konštatovať, že tretí ročník hradeckej konferencie bol úspešným a zmysluplným podujatím. Za to patrí vďaka jednak všetkým prítomným, no predovšetkým domácim organizátorom – mladým kolegom z Historického ústavu Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové.

Hradec Králové v noci. Foto: autor

Zo života Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov

Peter ŠVORC

Jednou z najaktívnejších medzinárodných komisií historikov, v ktorých má zastúpenie slovenská strana, je nepochybne Česko-slovenská/Slovensko-česká komisia historikov. V roku 2008 uskutočnila dve zasadnutia.

Prvé – jarné bolo v **Trenčíne 8. – 10. apríla 2008** a bolo spojené s konferenciou *Šport ako fenomén česko-slovenských vzťahov*. Hostiteľskou univerzitou, ktorá zabezpečovala nielen samotné zasadnutie komisie, ale poskytla aj priestory na konferenciu, bola Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka. Hoci ide o univerzitu s dominantným zastúpením nehumanitných odborov, pre prácu historikov vytvorila vynikajúce prostredie i atmosféru. Samotná konferencia sa zaoberala československým športom v medzivojnovom i povojnovom období. V referátoch sa ukázalo, že vlastne všetky druhy športov – individuálne i kolektívne, boli parke-
tujúce nielen na podávanie čo najlepších výkonov športovcov, ale aj parketou, ktorá ukazovala na vzájomné česko-slovenské vzťahy a prezrádzala to, ako sa tieto dva národy v spoločnom štáte reflektujú. Športy, najmä kolektívne, boli tiež platformou,

zľava: Miroslav Pekník, Bohumil Golian, Karol Polák, Kamil Haľapka, Dušan Kováč. Foto: autor

Česko-slovenská komisia historikov pri buste A. Dubčeka na Trenčianskej univerzite. Foto: autor

kde sa prezentovali aj politické nálady v krajine. Priateľskú, i keď súťaživú atmosféru medzi českými a slovenskými športovcami potvrdili aj spomienky významných aktérov športového života, ktorí prijali pozvanie komisie a prišli do Trenčína na konferenciu – Karol Polák, športový komentátor, Kamil Hařapka – cyklistický tréner a Bohumil Golian, bývalý volejbalista.

Česko-slovenská komisia historikov na internom zasadnutí vyhodnotila konferenciu ako úspešnú a prerokovala témy, ktoré by sa mohli stať témami ďalších pracovných zasadnutí komisie, s tým súčasne zvažovala aj miesta svojich ďalších stretnutí. V roku 2009 to bude Svidník (jarné zasadnutie) a Olomouc (jesenné zasadnutie).

Druhé zasadnutie sa netradične konalo mimo územia oboch štátov – bolo v dňoch **25. – 27. septembra 2008** v nemeckom mestečku **Scheinfeld**. Komisia prijala pozvanie predsedu českej časti komisie prof. Dr. Viléma Prečana, ktorý sa s manželkou stali vynikajúcimi hosťiteľmi komisie. V „maratóné“ podujatí, ktoré každoročne komisia pripravuje a realizuje, malo toto zasadnutie bilančný charakter. Pravda, riešila sa aj otázka zastúpenia československých dejín vo výučbe na českých a slovenských univerzitách. Vystúpenia členov komisie a diskusia potvrdili, že sa československé dejiny nestratili zo zorného poľa vysokých škôl a že výklad dejín medzivojnového a povojnového obdobia neskĺzol na Slovensku len na slovenské dejiny a v Čechách len na české dejiny. V nasledujúcej pracovnej časti bola prerokovaná otázka prípravy najbližšieho zasadnutia komisie vo Svidníku, ktoré bude spojené s konferenciou na tému *Armáda ako faktor česko-slovenských vzťahov*.

*Slovensko-česká komisia historikov pred bočnou bránou do zámku Schwarzenbergovcov.
Zľava: R. Holec, P. Švorc, Kamencová, V. Goněc, V. Čelko, M. Melanová, V. Čičaj,
I. Kamenec, J. Schultz a J. Rychlík*

Konferencia Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Bratislava 21. – 23. 4. 2008

Martin PEKÁR

V tradičnom jarnom termíne sa aj v tomto roku, v dňoch 21. – 23. apríla, uskutočnil siedmy ročník podujatia Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov. Po Trnave (FF UCM), Banskej Bystrici (FHV UMB) a Prešove (FF PU) vôbec prvýkrát privítalo účastníkov konferencie hlavné mesto Slovenska Bratislava. Hlavným organizátorom podujatia bol Ústav pamäti národa, ktorému s prípravami pomohla aj Katedra archívnictva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Záštitu nad konferenciou prevzal primátor Bratislavy Andrej Ďurkovský.

*Zľava O. Podolec, M. Pekár, P. Borza,
archiv autora*

Téma konferencie vznikla po dohode širšieho prípravného výboru, ktorého zámerom bolo prispieť k hlbšiemu poznaniu charakteru režimu aj doby rokov 1939 – 1945 a zároveň naplniť poslanie, ktoré hlavnému organizátorovi konferencie vymedzuje zákon.

O konferenciu je v posledných rokoch pomerne veľký záujem, a to nielen v radoch príslušníkov mladej generácie bádateľov. Inak tomu nebolo ani teraz. Organizátori preto pripravili bohatý program, v ktorom skĺbili početne dominantnú mladú generáciu so skúsenejšími historikmi. Napriek tomu, že viacerí kolegovia sa konferencie z objektívnych dôvodov nemohli zúčastniť osobne, v Moyzesovej sieni Univerzity Komenského odzneli tri desiatky referátov historikov zo šesťnástich rôznych pracovísk zo Slovenska, Česka, Poľska a Maďarska. Podujatie oficiálne otvoril podpredseda vlády Slovenskej republiky Dušan Čaplovič, ktorý okrem privítania prítomných zdôraznil význam historického výskumu, a predovšetkým jeho aplikáciu v praxi – vo výučbe dejepisu, kde vidí značné rezervy. Okrem podpredsedu vlády Slovenskej republiky pozdravili prítomných aj predseda správnej rady Ústavu pamäti národa Ivan A. Petranský a dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Anton Eliáš.

V pracovnej časti konferencie odzneli samotné referáty. Organizátori ich rozdelili do šiestich blokov podľa toho, ktorej oblasti spoločenského života sa perzekúcie dotkli. Okrem samotných referátov dala osobitný rozmer podujatiu diskusia, podľa okolností buď po jednotlivých referátoch, ale za celým blokom. V nej zazneli zaujímavé a podnetné pripomienky od prítomných hostí, medzi ktorými nechýbali ani viacerí priami aktéri udalostí. Završením konferencie bude vydanie rovnomenného zborníka. Organizátori sa zaviazali vydať ho ešte v tomto kalendárnom roku.

Širší prípravný výbor sa na svojom zasadnutí dohodol, že deviaty ročník podujatia bude hostiť Trnavská univerzita v Trnave v spolupráci s Ústavom pamäti národa a témou konferencie bude Slovenská republika 1939 – 1945 medzi salzburskými rokovania-
mi a Povstaním.

4. študentská vedecká konferencia 2008.

Prešov 4. 5. 2008

Dagmar KUZMOVÁ

4. mája 2008 sa konala v poradí 4. študentská vedecká konferencia na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, pod záštitou dekana Filozofickej fakulty prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. Úvod a otvorenie konferencie patrili príhovoru prodekana pre vedu a doktorandské štúdium prof. PhDr. Jozefa Sipku, PhD. a dekana prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. Obaja zdôraznili význam a zmysel konferencie, ktorá prispieva k budovaniu akademickej obce, keďže vedecký potenciál sa podľa ich slov, nachádza v účastníkoch takýchto vedeckých podujatí. Zaželali študentom, aby z konferencie odchádzali obohatení o osobnú skúsenosť z vedecko-výskumnej práce. Dekan Filozofickej fakulty poďakoval všetkým, ktorí sa na príprave študentskej vedeckej konferencie zúčastnili, od jej formálnej prípravy až po konzultácie so študentmi a tiež napokon študentom za výskumnú činnosť, na základe ktorej prezentovali svoje práce. Konferencie sa zúčastnilo 84 študentov bakalárskeho, magisterského a doktorandského štúdia v dennej aj externej forme, ktorí výsledky svojej práce prezentovali nesúťažnou formou. Po otvorení konferencie sa jej účastníci rozišli do utvorených deviatich sekcií, ktoré korešpondovali s vedecko-výskumným zameraním Filozofickej fakulty, do Sekcie estetiky, kulturológie a vied o umení, Sekcie filozofie a etiky, Sekcie histórie, Sekcie politológie, Sekcie masmédií, Sekcie jazykovedy, Sekcie prekladateľstva a tlmočníctva, Sekcie literárnej vedy a Sekcie psychológie, pedagogiky, andragogiky a sociálnej práce. Priebeh študentskej vedeckej konferencie bol spriehľadnený vyťačeným programom, ktorý si jej aktívni účastníci, ale aj študenti – poslucháči mohli vyzdvihnúť už na otvorení podujatia.

V počte zúčastnených študentov patrila Sekcia histórie medzi najväčšie. Zo sedemnástich prihlásených odprezentovalo práce pätnásť študentov. Vedením Sekcie história sa ujali PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. a PhDr. Ján Džujko, ktorí v úvode privítali prítomných. Rokovanie sekcie otvorila doktorandka *Diana Kozáková* témou aktuálnou aj v súčasnosti, riešiac spoločnú americko-ruskú vyšetrovaciu komisiu pre prešetrenie osudov nezvestných vojakov. V rámci vystúpenia analyzovala problémy, ktoré sa vyskytujú pri odhaľovaní nezvestných vojakov, ako aj chod a činnosť vyšetrovacej komisie. Nasledujúce vystúpenia boli venované historickým témam z minulosti. Študentka 3. ročníka *Martina Adamečková* načrtla problematiku možnosti skúmania obsahovej stránky majetkových právnych záležitostí na príklade svedeckých listín so zameraním na hodnoverné miesta. (Spišská Kapitula) Interná doktorandka *Mária Petrovičová* prezentovala činnosť mestských notárov v Bardejove v prvej polovici 15. storočia na základe mestských kníh a korešpondencie, ktoré sa zachovali vo fonde Magistrátu mesta Bardejov. Študentka 2. ročníka *Marianna Kosmáčová* priblížila problematiku niektorých oltárov v kostole sv. Anny v Strážkach, porovnávajúc majstrovstvo autora s ďalšími kostolmi, napríklad v Spišskej Sobote. Interná doktorandka *Adela Sopková* analyzovala život a dielo Elizabeth Fry, ktorá svojím misijným pôsobením a dobročinnými aktivitami menila pohľad na postavenie žien v anglickej spoločnosti v 19. storočí a ktorá je dnes považovaná za Matku Terezu 19. storočia. Interná doktorandka *Lenka Almášiová* pred-

stavila historický prierez dejinami mesta Jelšavy v období 19. storočia, analyzujúc pôsobenie mestskej samosprávy a meštianstva, ich vývoj a postavenie v rámci mesta. Študent 4. ročníka *Jakub Drábik* prezentoval Michaila Bakunina v kontexte Slovanského zjazdu v Prahe v roku 1848. Zhodnotil pôsobenie Bakunina ako hosťa na zjazde, ktorý sa snažil riešiť problém slovanských národov v plnej šírke, a nie na základe individuálnych potrieb jednotlivých slovanských etníc. Ďalší blok prezentácie vedeckej činnosti študentov otvoril interný doktorand *Maroš Melichárek* s príspevkom o britskom futbale v zákopoch prvej svetovej vojny (Profesionálni futbalisti v službách britskej armády a formy futbalu počas bojových operácií.) Priblížil osudy známych anglických profesionálnych futbalistov počas vojny, ako aj zaujímavé futbalové stretnutia tímov dvoch znepriatelených strán v čase lokálnych prímerí prvej svetovej vojny. Študentka 2. ročníka *Zuzana Dzimková* predstavila problematiku slovenského štátu a jeho ideológie, poukázaním na spôsoby a rôzne metódy budovania štátnej ideológie smerujúcej k národnému socializmu. Doktorand *Martin Jarinkovič* prezentoval juhoslovanskú problematiku v percepcii denníka *Slovák* v rokoch 1939 – 1941 a na základe analýzy článkov poukázal na spôsob vnímania vývoja uvedenej problematiky slovenskou spoločnosťou. Interná doktorandka *Eva Štefaničová* predstavila gorjanské hnutie v Bulharsku v rokoch 1944 – 1953 a získané poznatky o ich boji proti ZSSR za samostatnosť Bulharska. Študent 3. ročníka *Tomáš Kulík* predniesol príspevok *Vojna o rakúske dedičstvo a Habsburská monarchia* a jeho kolega *Michal Lazorčík* prezentoval medzníky Sedemročnej vojny. Z obdobia 20. storočia študent 3. ročníka *Václav Ihnát* prezentoval prácu *Nemecké vojenské jednotky v karpatsko-duklianskej operácii* a obyvateľstvo severovýchodného Slovenska, približiac stav nemeckej armády počas uvedenej operácie, ako aj vnímanie nemeckého vojska slovenským obyvateľstvom. Na záver študentskej vedeckej konferencie vystúpila interná doktorandka *Dagmar Kuzmová* s informáciami o priebehu Akcie P v Prešovskom kraji v rokoch 1949 – 1950, získaných na základe výskumu správ krajského cirkevného tajomníka v Prešove.

Aktívne vystúpenie študentov bolo rozšírené o diskusiu, vedenú prostredníctvom otázok PhDr. Nadeždy Jurčišinovej a PhDr. Jána Džujku, prítomnými učiteľmi Mgr. Jánom Endrödim a Ph.D. Ferdinandom Uličným aj samotnými referujúcimi a prísediacimi študentmi. Práca v Sekcii história splnila svoje poslanie. Prispela k rozšíreniu poznatkov študentov a inšpirovala ich aj k skvalitneniu skúmaných tém v ďalšej vedecko-výskumnej práci. Ku skvalitneniu konfrontácie poznatkov a názorov v budúcnosti by nesporne prispel vyšší počet prítomných študentov – poslucháčov, ale aj pedagógov. Pozitívum zostáva, že veľký počet aktívne vystupujúcich študentov v Sekcii história, so snahou a entuziazmom spoznávať jednotlivé oblasti historického vývoja, dávajú tušiť ich úmysel neustále skvalitňovať svoje historické poznatky.

Prezentácia zborníka *Cirkvi a národy strednej Európy* (1800 – 1950). Viedeň 6. 5. 2008

Peter ŠVORC

*Prof. Dr. K. Schwarz predstavuje zborník Cirkvi a národy.
Vlavo: prof. Dr. P. Švorc*

6. mája 2008 sa na pôde Slovenského inštitútu vo Viedni konala prezentácia zborníka *Cirkvi a národy strednej Európy (1800 – 1950)*, ktorý vyšiel vo vydavateľstve Universum v Prešove začiatkom roka 2008. Podujatie pripravil Slovenský inštitút. Ten ho zahrnul do svojho májového programu, v ktorom prezentuje najlepšie výsledky slovensko-rakúskej spolupráce.

Zborník je výstupom z medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa uskutočnila v máji 2007. Vtedy na nej

vystúpilo 26 historikov zo siedmich krajín a do zborníka odovzdalo štúdie, mapujúce vzťah cirkví a národov v strednej Európe v 19. storočí a prvej polovice 20. storočia.

Do Viedne na prezentáciu pricestovali autori zo Slovenska – doc. PhDr. Libuša Franková, CSc., PhDr. Darina Vasilová, PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., z Ruska – Mgr. Michail Dronov a domáci rakúski historici – prof. Dr. Karl Schwarz a Dr. Ulfried Burz.

Podujatie otvorila riaditeľka Slovenského inštitútu Mgr. Teodora Chmelová. Ocenila význam slovensko-rakúskej spolupráce aj v oblasti historického výskumu a jeho knižných výstupov, ale aj to, že táto spolupráca podáva ruku historikom viacerých krajín, a tak ich priťahuje do širšie koncipovanej spolupráce.

Samotnú knihu predstavili zostavovatelia – prof. Dr. Karl Schwarz z Viedenskej univerzity a prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., z Prešovskej univerzity. Ten v úvodnom slove povedal:

*„Vážené dámy a páni,
dovoľte mi, aby som sa hneď na začiatku poďakoval Slovenskému inštitútu vo Viedni, že môžeme na jeho pôde prezentovať novú knihu, ktorá len nedávno uzrela svetlo sveta – knihu **Die Kirchen und Völker Mitteleuropas (1800 – 1950)**.*

*Na pôde Slovenského inštitútu nie sme prvýkrát. Pred tromi rokmi sme mali rovnako vzácnu príležitosť prezentovať zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie **Die Nationalitätenfrage in Mitteleuropa in den Jahren 1848 – 1938**. Bola to v poradí tretia kniha s problematikou národov a národností strednej Európy v 19. a 20. storočí. Obom predchádzali knihy **Mitteleuropäische Völker an Kreuzungen der neuzeitlichen Ge-***

schichte 1848 – 1918 im Jahre 1999 und Grosse Politik und kleine Regionen (1918 – 1939.

Dnes by sme chceli tejto váženej spoločnosti predstaviť štvrtú knihu s národnostnou problematikou stredoeurópskeho priestoru.

V nej sme sa zamerali na špecifickú oblasť, ktorá však bola s obyvateľstvom strednej Európy bytostne zviazaná a dotýkala sa ho v každom momente jeho života. Zamerali sme sa na vzťah cirkvi s národmi a národnosťami v 19. storočí a prvej polovici 20. storočia.

Je to téma, o ktorej sme s prof. Karlom Schwarzom dlho uvažovali. Hovorili sme o nej s kolegami historikmi z viacerých stredoeurópskych univerzít. Overovali sme si to, či dokáže zaujať profesionálov i laikov. Boli sme radi, že sme u nich našli podporu a že konferencia, ktorá sa konala presne pred rokom v Prešove potvrdila, že o cirkev a jej vplyv na národy strednej Európy je veľmi veľký odborný i laický záujem.

Uvedenou témou sme v podstate nadviazali na predchádzajúce témy o stredoeurópskom vývoji v 19. a 20. storočí, ktorými sme sa v rakúsko-slovenskej spolupráci začali zaoberať už začiatkom 90. rokov minulého storočia.

Čo sa týka samotnej témy, výskum ukázal zaujímavé zistenia o vzťahu cirkvi a národného vedomia v oboch posledných storočiach.

Nás od začiatku zaujímalo viacero otázok. Vychádzali sme z toho, že cirkev, resp. cirkvi, síce tvoria navonok ucelený spoločenský organizmus, ale že ten je vo vnútri značne diferencovaný.

Každé cirkevné spoločenstvo v stredoeurópskom priestore, ktorý viac-menej zodpovedá bývalej habsburskej monarchii, bolo diferencované sociálne: jeho príslušníkmi boli ľudia z najvyšších spoločenských vrstiev – šľachta, buržoázia, mešťania-obchodníci i remeselníci, do roku 1848 roľníci-poddani, po roku 1848 bohatší i chudobní roľníci a robotníci.

Účastníci prezentácie zborníka

Vpredu: doc. Dr. L. Franková, Dr. D. Vasil'ová a doc. Dr. P. Zubal

Príslušníkmi jednotlivých cirkví boli politici i ľudia, ktorí sa politikou nezaoberali, boli tam vzdelanci i ľudia bez vzdelania. A čo bolo hlavné, ich príslušníkmi boli ľudia rôznych národností. Pritom práve tieto národnosti nemali rovnaké postavenie, rovnaké práva. Jedni patrili k vládnuším národom, druhí k utláčaným. No a práve v 19. storočí začal silnieť proces národného obrodzenia a volania po rovnosti a slobode.

Ciele každého etnika mali svoje špecifické črty. Navyše do toho vstupoval aj ďalší faktor. Samotní cirkevní činitelia, cirkevná hierarchia i nižší klérus patrili k rôznym sociálnym vrstvám i k rôznym národnostiam a viac či menej boli tým determinovaní.

A spomeniem ešte jeden faktor. Katolícka cirkev bola a je nadnárodnou inštitúciou, čo jej pomáhalo vtedy, ak chcela, aspoň do istej miery eliminovať priame štátne mocenské vplyvy na ňu a na jej rozhodovanie a konanie. Na druhej strane, hlavne cirkevná hierarchia bola v niektorých obdobiach úzko spojená so štátnou mocou, pomáhala jej udržať si svoje postavenie a naplňať ciele v národnostnej politike. Protestantské cirkvi existovali v rámci štátnych hraníc. Vplyv vládnej moci bol na ne silnejší a viac ich determinoval. Na druhej strane, demokratická štruktúra týchto cirkví bránila výslovnému zneužitiu protestantských cirkví na jednostranné mocenské ciele vlády či vládnych štruktúr.

Spomenuté faktory, ale aj mnohé ďalšie boli tie, ktoré nám pomohli sformulovať zásadné otázky: Mali cirkvi vplyv na formovanie národného vedomia obyvateľov strednej Európy?

Ak áno, tak aký? Ako sa prejavoval? Spájali cirkvi veriacich, alebo prispievali k etnickým rozkolom? Alebo naopak: nerozkladali národné snahy jednotlivých etnik samotné cirkvi?

Vedecká konferencia, ktorá sa konala v Prešove, hľadala na tieto otázky odpovede. To, čo sa nám podarilo zistiť, prezentujeme aj v písomnej podobe v zborníku, ktorý vám dnes dávame do pozornosti. Budeme radi, ak nájdeme pozorných čitateľov. Takých, ktorých príspevky jednotlivých autorov inšpirujú do ďalšieho poznávania vzrušujúcej minulosti a ktorí nás možno upozornia na to, na čo sme my zabudli, alebo na čo sme nemali priestor alebo jednoducho, čo sme ešte nemali čas urobiť.“

K témam svojich príspevkov hovorili prítomné autorky a autori. Diskusia, ktorá nasledovala ukázala, že téma konferencie a zborníka je veľmi živá, že vyvoláva množstvo otázok nielen medzi odborníkmi, ale aj medzi laikmi, ukázala však aj to, že viedenské publikum je veľmi vnímavé, reaguje na mnohé podnety a samo dáva podnety ďalšie.

Prijatie maďarských kolegov na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove 14. – 17. 5. 2008

Martin PEKÁR

V dňoch 14. – 17. mája 2008 absolvovali na našom pracovisku v rámci programu učiteľských mobilit krátkodobý študijný pobyt dvaja kolegovia z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Szegedskej vedeckej univerzity. V rámci pobytu sa doc. László Koszta zamerl na štúdium slovenských vedeckých periodík v univerzitnej a vedeckej knižnici a dr. Judit Pihurik navštívil Štátny archív v Košiciach.

Pobyt szegedských kolegov bol naplánovaný už na sklonku minulého roka s tým, že počas neho budú dohodnuté detaily organizácie druhého ročníka slovensko-maďarskej historickej konferencie. Pripomínam, že prvý ročník sa uskutočnil v novembri minulého roka. Organizačne a odborne ho pod záštitou slovensko-maďarskej komisie historikov okrem szegedských hostiteľov pripravili za slovenskú stranu Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a Katedra všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Výsledkom stretnutia bola dohoda, že konferencia sa uskutoční dňa 13. novembra 2008 v Prešove. Bude prebiehať v dvoch sekciách, k dejinám raného novoveku a k dejinám 20. storočia, v ktorých postupne zaznie dvanásť pozvaných referátov. Program konferencie bude ustálený korešpondenčne začiatkom júna 2008. Došlo tiež k ústnej dohode o pravidelnej výmene publikácií.

Súčasťou programu maďarských kolegov bola aj prednáška dr. Judit Pihurik pre študentov bakalárskeho štúdia odboru história. Prednáška, ktorú priebežne tlmočil dr. Patrik Derfiňák, bola venovaná maďarskej účasti v druhej svetovej vojne, osobitne prežívaniu uvedeného dejinného úseku priamymi účastníkmi – vojakmi a dôstojníkmi maďarskej armády.

Návšteva maďarských kolegov mala aj neoficiálnu časť, počas ktorej si hostia prezreli pamätihodnosti mesta Prešov a ochutnali slovenské špeciality.

Študijný pobyt doc. Koszta a dr. Pihurik bol dôstojným a príjemným pokračovaním úspešne sa rozvíjajúcej spolupráce Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove inštitútu s Filozofickou fakultou Szegedskej vedeckej univerzity, pracoviskom európskeho významu.

Medzinárodná vedecká konferencia Rok 1918 – Czas Młodej Europy. Tarnów 9. október 2008

Peter ŠVORC

9. októbra 2008 hostilo poľské mesto Tarnów účastníkov medzinárodnej vedeckej konferencie. Jej hlavným organizátorom bolo Muzeum Okręgowe w Tarnowie a záštitu nad konferenciou prevzala aj mestská radnica a jej primátor. Iniciátorom podujatia bol riaditeľ múzea Adam Bartosz, etnograf a vynikajúci organizátor, ktorý sa inšpiroval skutočnosťou, že mesto Tarnów bolo prvým poľským mestom, v ktorom bola v roku 1918 vyhlásená nezávislosť obnoveného Poľska. Až po Tarnówe nasledoval Krakov a ďalšie mestá. Na túto udalosť v poľských dejinách i v dejinách samotného mesta sú obyvatelia Tarnówa hrdí a neustále sa k nej hlásia.

Konferencia bola jednodňová a organizátori v nej dali priestor pozvaným referentom z krajín, ktoré vznikli po rozpade Rakúsko-Uhorska. Poľsko ako hostiteľskú krajinu zastupovali dvaja referenti *Mgr. Kazimierz Bańburski* a *prof. dr. hab.*

Andrzej Chwalba, ktorí sa zaoberali postavením Poliakov v monarchii a poľskými aktivitami a bojom za národnú slobodu. Bývalé Československo reprezentovali *prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.* – za Slovákov a *doc. PhDr. Rudolf Žáček* – za Čechov, pričom každý si všimol a prezentoval pôsobenie príslušníkov svojho národa pri páde Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa. *Prof. Mykoła Lytwyn* z Ukrajiny hovoril o území Haliče a ukrajinskom národnom hnutí v závere vojny. Krajiny, ktoré tvorili jadro monarchie zastupovali *prof. István Kovács* z Maďarska a *Dr. Tomasz Szubert* z Rakúska. Ich referáty zachytávali pohľad z „druhej strany“ osudového roku 1918. Záujem o konferenciu bol veľký, o čom svedčila preplnená sála historickej mestskej reduity.

Vystúpenia referentov ukázali, že národné historiografie stredoeurópskych krajín veľmi podrobne reflektujú svoje národné, ale aj stredoeurópske, teda spoločné dejiny. Historický výskum má vo všetkých týchto krajinách tendenciu oslobodiť sa od úzkeho národného pohľadu a vnímať už aj postavenie, potreby a aktivity svojich susedov tak, aby sa „národný“ pohľad čo najviac priblížil objektívnemu vidaniu dejín a ich objektívnej interpretácii. Pravda, citlivé momenty spoločných dejín, ktoré nesú stopy kľúčových momentov v národnej histórii jednotlivých aktérov, ešte stále bránia ich zhodnej interpretácii.

*Predsednícky stôl. Hovori doc. Dr. R. Žáček.
Za predsedníckym stolom zľava: prof. Dr. A. Chwalba,
prof. Dr. P. Švorc, prof. M. Lytwyn a Dr. T. Schubert*

V česko-slovensko-maďarskej histórii je to nepochybne Trianonská mierová zmluva z roku 1920 a jej dôsledky pre Maďarov a Maďarsko na jednej strane, a predovšetkým Slovákov a Československo na strane druhej. V česko-slovensko-poľskej histórii ešte stále rezonujú disharmonické tóny pri interpretácii toho úseku spoločných dejín, v ktorom sa riešili spoločné hranice na Tešínsku, ale aj na Orave a na Spiši. Podobne to je aj v poľsko-ukrajinských vzťahoch. Spoločné konferencie, ako bola tarnovská však vytvárajú priestor pre diskusiu, pre vypočutie názorov a stanovísk viacerých národných pohľadov a súčasne je tu aj inšpirácia aspoň pre zamyslenie sa nad počutým. Aj z tohto pohľadu je potrebné oceniť úsilie poľských organizátorov konferencie, ktorí pripravili zaujímavú profesionálnu konfrontáciu národných historiografií všetkých stredoeurópskych krajín o roku 1918.

Pohľad na účastníkov konferencie

Študenti Inštitútu histórie FF PU v Prešove na odbornej exkurzii *Gotika na Spiši. Spiš 19. – 21. 5. 2008*

Mária PETROVIČOVÁ

V dňoch 19. – 21. mája 2008 sa študenti odborov história, dejepis a archívniectvo zúčastnili odbornej exkurzie zameranej na gotické pamiatky Spiša a Šariša pod vedením Mgr. Jána Endrödiho. Cieľom exkurzie bolo navštíviť vybrané lokality hornotorysského a spišského regiónu a oboznámiť sa so zachovanými pamiatkami gotickej architektúry, maliarstva a rezbárstva.

Prvou zastávkou bolo mesto Sabinov. Dnešná podoba Kostola Sŕatia sv. Jána Krstiteľa je výsledkom jeho prestavby po požiari v druhej polovici 15. storočia. Túto prestavbu v neskorogotickom duchu realizovala dielňa Majstra Jána z Prešova. Z gotického interiéru sa v kostole zachovalo kamenné pastofórium a oltáre, z ktorých spomeňme oltár Cirkevných otcov zvaný „doktorský“ z dielne Majstra Pavla z Levoče. Neskorogotický oltár sv. Jána, oltár sv. Anny a oltár Zvestovania sa v súčasnosti nachádzajú v Budapešti, v kostole sú umiestnené ich kópie.

Tá istá dielňa ako v prípade Sabinova realizovala prestavbu kostola sv. Martina v Lipanoch. Oltár sv. Martina z roku 1526 predstavuje významné dielo neskej gotiky. V interiéri kostola sa nachádza Pieta z tretej štvrtiny 14. storočia a Ukrižovanie z dielne Majstra Pavla. V kostole je umiestnený gotický kamenný náhrobok Tomáša Tarczaya z konca 15. storočia.

Prijemným oživením programu prvého dňa exkurzie bol výstup na zrúcaninu hradu Plaveč odkiaľ sa ponúkol krásny výhľad. Poobedňajší program vyplnila dvojhodinová prehliadka hradu Stará Ľubovňa. V závere dňa sme navštívili mestečko Podolíne. Kostol Nanebovzatia panny Márie obsahuje vzácne stredoveké nástenné maľby. Zo zachovaných gotických pamiatok spomeňme medenú krstiteľnicu patriacu k súboru spišských krstiteľníc a neskorogotickú plastiku Krista na kríži. Po prehliadke kostola nasledovala prehliadka historického centra mestečka, zachovaného opevnenia a ranobarokového kláštora piaristov zo 17. storočia.

Oficiálny program exkurzie končil večerou v hoteli v Starej Lesnej. Po ňom pokračovala neoficiálna spoločenská časť exkurzie trvajúca podľa individuálnych schopností zúčastnených.

Druhý deň exkurzie sa niesol v znamení spišských kostolov. Kostol sv. Kataríny vo Veľkej Lomnici je ukážkou typu dvojloďového kostola. Uchováva vzácne nástenné maľby: Mikulášsku legendu a v sakristii známu Ladislavskú legendu. Oltár sv. Mikuláša pochádza z 90. rokov 15. storočia. Medzi unikáty tohto kostola patrí aj svorník s trojhľavou Svätou Trojicou a kamenná krstiteľnica. Návšteva tohto kostola bola výnimočná aj vďaka možnosti vidieť prebiehajúce reštaurátorské práce.

Ďalšou zastávkou bol kostol sv. Anny v Strážkach so zachovanými tabuľovými oltármi. Na hlavnom oltári zasvätenom sv. Anne sa nachádza plastika Anny samotretej – tzv. Metercie. Zaujímavé sú aj nástenné maľby zo 16. storočia. Scény pašiového cyklu boli inšpirované drevorytmi L. Cranacha a A. Dürera. Pri kostole sme si pozreli renesančnú zvonnicu a kratší čas sme strávili aj v záhrade kaštieľa Strážky.

Kostol sv. Antona Pustovníka v Spišskej Belej ponúka niekoľko zaujímavých gotických pamiatok : plastiku Ukrižovaného Krista z 2. polovice 14. storočia, gotické pastofórium, plastiky sv. Mikuláša, Antona a Madony a bronzovú krstiteľnicu zo súboru spišských krstiteľníc vyrobených vo zvonolejárskej dielni v Spišskej Novej Vsi. Obedňajšiu prestávku sme strávili v meste Kežmarok, pričom nám zlé počasie prekazilo podrobnejšiu prehliadku hradu a mesta.

Poobede sme navštívili kostol sv. Juraja v Spišskej Sobote. Ten je vzácny najmä súborom zachovaných gotických oltárov. Hlavný oltár sv. Juraja je z dielne Majstra Pavla z Levoče. Ďalšími vzácnymi pamiatkami sú neskorogotická Kalvária a neskorogotické pastofórium namalované na stene. Historický organ zo 17. storočia, ktorého výzdoba pochádza z rezbárskej dielne Pavla Grossa st., slúži dodnes pri bohoslužbách a pre svoj výnimočný zvuk aj ako koncertný nástroj. O jeho kvalitách sme sa mohli presvedčiť na vlastné uši.

Kostol sv. Štefana Kráľa v Matejovciach je unikátny najmä novozreštaurovaným oltárom sv. Štefana a Imricha, ktorý zobrazuje scény zo života týchto svätcov. Vyhotovený bol po roku 1450.

Posledným navštíveným kostolom bol kostol Povýšenia sv. Kríža v Poprade. Zaujali nás najmä unikátne nástenné maľby zachované v niekoľkých vrstvách.

Posledný deň exkurzie sme navštívili Spišský Štvrtok. Jeho dominantou je kostol sv. Ladislava s kaplnkou Nanebovzatia panny Márie, donedávna nazývanou aj kaplnkou Zápoľských (podľa novších názorov historikov umenia sa jedná o kaplnku Turzovcov). Kaplnka z 15. storočia, typovo nasledovníčka Saint Chapelle v Paríži, predstavuje vrchol gotického umenia na našom území.

Spišská Kapitula bola v stredoveku významným centrom cirkevnej správy, hodnoverným miestom, sídlom prepošstva a kapituly. Počiatky katedrály sv. Martina siahajú až do románskeho obdobia. Z množstva gotických pamiatok spomeňme Oltár korunovania panny Márie z konca 15. storočia a nástennú maľbu Korunovanie Karola Róberta Madonou z roku 1317. Vzácnou pamiatkou gotickej architektúry je aj kaplnka Zápoľských pristavaná koncom 15. storočia k južnej stene kostola.

Poslednou zastávkou exkurzie bol kostol v Žehre. Typ stredovekého vidieckeho kostola z 13. storočia je vzácny najmä zachovanými nástennými maľbami, napríklad aj ďalším znázornením Ladislavskej legendy.

Najväčším prínosom exkurzie bola možnosť vidieť vzácne gotické pamiatky a oboznámiť sa s najnovšími poznatkami kunsthistorikov a reštaurátorov. Odborná prípravnosť študentov a ich referátov sa dá vo všeobecnosti zhodnotiť ako priemerná až podpriemerná. Treba však vyzdvihnúť, že niektorí študenti mali referáty na vysokej odbornej úrovni, čo poukazuje na ich záujem o túto problematiku. Aj vďaka spoločenskej časti bola táto exkurzia vydarená a verím, že poznávanie gotických pamiatok Slovenska bude pokračovať aj v tomto akademickom roku.

**Medzinárodná vedecká konferencia
Kolektívny a individuálny patronát (mecenát)
a kultúra verejného daru v občianskej spoločnosti
Praha 27. – 30. 5. 2008**

Lenka BISCHOF

V dňoch 27. až 30. mája 2008 sa v priestoroch vily Lanna v Prahe konala pod záštitou predsedu Českej akadémie vied prof. RNDr. Václava Pačesa, DrSc. a v spolupráci s nadáciou Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových za účasti štyroch desiatok historikov z Českej republiky, Rakúska, Nemecka, Poľska, Maďarska, Slovenska, Ukrajiny, Talianska, Francúzska a USA medzinárodná vedecká konferencia *Collective and Individual Patronage (Mécénat) and the Culture of Public Donation in the Civil Society/Kolektives und individuelles Mäzenat und die Kultur der öffentlichen Gabe in der bürgerlichen Gesellschaft*. Program konferencie bol obsahovo rozčlenený do štyroch väčších tematických okruhov, každému z nich bol venovaný jeden deň konferencie. Konferenciu otvorili predseda Českej akadémie vied Václav Pačes, českí historici František Šmahel, Svatava Raková a Milan Hlavačka a predseda nadácie Václav Pavlíček. Ocenili vysokú účasť historikov viacerých generácií z Európy a USA, ktorí sa venujú rôznorodým aspektom výskumu kultúry daru, mecenátu a dobročinnosti v meštianskej a občianskej spoločnosti v dejinách.

Otvorenie konferencie. Sprava: Gary B. Cohen, Svatava Raková, Milan Hlavačka, František Šmahel, Václav Pačes a Václav Pavlíček. Foto: Petr Králík

Prvý deň konferencie nazvaný *Civil Society, Mécénat, Patronage, Altruism and Philanthropy: Fields of Recognition/Bürgerliche Gesellschaft, Mäzenat, Altruismus und Philanthropie: Forschungs- und Erkenntnismöglichkeiten* bol venovaný predovšetkým metodologickým otázkam a možnostiam výskumu občianskej spoločnosti, mecenátu, patronátu, altruizmu a filantropie v strednej Európe. S príspevkami týkajúcimi sa výskumu problematiky v období 19. a 20. storočia vystúpila desiatka historikov z Čiech, Francúzska, Maďarska, Poľska a USA. Gary B. Cohen (USA) problematizoval v úvodnej prednáške *Civic Duty and Social Status in Central Europe's Developing Middle-class Civil Society (1840 – 1890)* vzťah medzi rozvíjajúcou sa strednou triedou a jej sociálnou pozíciou v spoločnosti, pričom poukázal tak na rozdielnosť vývoja a východiskových podmienok v strednej Európe a v angloamerickom regióne, ako aj na problém mikrovzťahov, mikroregiónov a mikropodmienok typických pre oblasť centrálnej Európy. Pojmovému aparátu, spôsobom vnímania rôznych foriem filantropie a vzťahom medzi donormi a obdarovanými sa venovali Vít Vlnas (CZ) v príspevku pod názvom *Maecenas – Collector – Client: Some Remarks on Terms and Meanings*, Jolana Choinska-Mika (PL) v štúdiu *What Do Early Modern Historians Owe to the 19th Century Aristocratic Donors?*, Claire Mádlová (CZ, F) v prednáške *The Different Meanings of Donation in the Age of Birth of Public Sphere in Bohemia* a Antonie Doležalová (CZ) s príspevkom *The Altruism: Spontaneity, Virtue, Institution*. Metodológiu a možnosti výskumu konkrétnych lokalít a časových období vo svojich príspevkoch analyzovali Jiří Pokorný a Magdaléna Pokorná (CZ) – *Stiftungen und Mäzene in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in Böhmen*, Rudolf Kučera (CZ) – *Philanthropy and Public Donation Striving for the State Recognition. The Bohemian Ennoblements 1806 – 1871*, András Vári (H) – *Public Donations as a Mean of Educating the Political Public in Hungary around 1900*, Dorottya Lipták (H) – *Mäzene und die Budapester Gesellschaft in der Gründerzeit*, Juliana Dybiec a Joanna Dybiec (PL) – *The Issues of Mécénat in the 19th and 20th Century in Galicia* a Grażyna Szelażowska – *The Idea of Folk High Schools: National and Civic Life and Its Reception in the Congress Kingdom of Poland at the End of the 19th Century*.

Individuálnemu patronátu a stratégiám konkrétnych osobností bol venovaný druhý deň konferencie pod názvom *Individual Patronage: Profiles and Strategies/Individuelles Mäzenat: Persönlichkeiten und ihre Strategien*. So svojimi príspevkami vystúpili Tomáš W. Pavlíček (CZ) – *Einfluß der Kommunikationstrategien auf die Formierung des Mäzenatenstils von Josef Hlávka*, Wolfgang Bahr (A) – *Josef Hlávka in der tschechischen und deutschsprachigen Literatur – ein Vergleich*, Stepan Melnychuk (UA) – *The Cultural Dialogue between Ukraine and Czech Republic: The Results of „Joseph Glavka's Activity (183 – 1908) in the Context of European Civilization Progress“: International Conference*, tiež Hana Šústková a Aleš Zárický (CZ) – *Research Efforts of Count Wilczek*, Martin Kovář (CZ) – *Sir John Soane – Architect, Collector, Philanthropist and Patron of Arts*, potom vystúpili Guido Franzinetti (I) – *Patrons, Entrepreneurs and Politics: Riccardo Gualino in Interwar Italy* a Oleksandra Balyasna (UA) – *Patronage Traditions in Ukraine at the Turn of the 19th and 20th Century: Communication Strategies on the Example of Some Outstanding Philanthropists*. Druhý deň konferencie ukončil výlet účastníkov do Lužan v západných Čechách, kde navštívili kaštieľ patriaci rodine Hlávkových.

Mecenášstvu a podpore rozvoja vied a umení bolo v tretí deň konferencie nazvanom *Patronage and the Support of Arts and Sciences/Mäzenat und die Unterstützung der*

Budova vily Lanna v Prahe, miesto konania konferencie

Kunst und der Wissenschaften venovaných dvanásť zaujímavých príspevkov, ktoré mapovali činnosť vládnych inštitúcií, skupín a jednotlivcov. *Thomas Kletečka* (A) vystúpil s príspevkom *Ein Paradigmawechsel in der kaiserlichen (staatlichen) Kunstförderung zu Beginn der franzisko-josephinischen Epoche*, následne *Ivett Polenyák* (H) analyzovala mecenášstvo kultúrnych spolkov v Rakúsko-Uhorsku v prednáške *Die Rolle des Mäzenatentums in Österreich-Ungarn im Spiegel der Kunstvereine*, po nej *Károly Halmos* (H) ponúkol zaujímavý pohľad na rozvoj vedy a umenia v Uhorsku v období dualizmu v príspevku „*Der eine malt, der andere ist auch Narr!*“ *Arts and Humanities in Entrepreneurial Families during the Dualistic Era in Hungary*. Zaujali aj vystúpenia *Heleny Königsmarkovej* (CZ) – *Adalbert Lanna und das Prager Gewerbemuseum* a *Petera Urbanitscha* (A) – *Musikmäzenatentum in Wien in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, tiež *Andrey Froese* (D) – *Goldrausch am Tiber. Die Öffnung des Vatikanischen Geheimarchivs für die Historische Forschung 1880/81: Ein Spannungsfeld zwischen Mäzenatentum, Wissenschaftspolitik und Forschungskonkurrenz*, dvojice *Václav Liška* a *Tomáš Breň* (CZ) – *The Funds of the Svatobor Society in the 19th and 20th Century*, tiež *Viktora Veleka* – *Die tschechische Unterstützung der sorbischen/wendischen Kultur als Erbe der slawischen Wechselseitigkeit*, následne *Judit Klement* (H) – *Kulturmäzenatentum der ungarischen Wirtschaftsbürger in der Zwischenkriegszeit* a *Jany Croy* (CZ) – *Das Prager Kunstgewerbemuseum und seine Mäzene im 21. Jahrhundert*.

Posledný deň konferencie bol zameraný na prejavy kolektívneho mecenášstva a filantropie v Rakúsku, Čechách a na Slovensku. Blok s názvom *Collective Patronage and Philanthropy and their Metamorphosis/Kollektives Mäzenat und Philantrophie und ihre Varietäten* otvoril svojou prednáškou *Ein Leseverein als Mäzen* historik *Wilhelm*

Brauneder (A). Nasledovali zaujímavé príspevky *Der Wiener Hof als Mäzen im 19. und frühen 20. Jahrhundert* Martiny Winkelhofer (A), *Vergleich des Mäzenatentums Friedrich Wilhelms IV. und Wilhelms II. Das Herrschermäzenatentum in der Ära der Bürgergesellschaft* dvojice František Stellner – Radek Soběhart (CZ), príspevok *Der Peterspfennig und der böhmische Adel. Ein Beitrag zur Geschichte des Ultramontanismus in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts* od Zbyška Stodůlky (CZ), *Stadtbürgerliche Wohltätigkeit in Jolschau im 19. Jahrhundert* prezentovaný Lenkou Almášiovou (SK), *Selbstfinanzierung der Nation: Der Nationalstempel des Tschechischen Nationalrates* od Milana Hlavačky (CZ), *Die tschechischen Frauenvereine in Böhmen und ihre Finanzierungsquellen* autorky Jany Malínskej (CZ), *Verein für die Errichtung des Hus-Denkmal in Prag. Wer waren die Mäzene eines ernationalen Denkmals?* od Zdenka Hojdu (CZ), *Das institutionalisierte Mäzenatentum der deutschen nationalen Geldanstalt: Die Böhmisches Sparkasse und die Prager Blindenanstalt* autora Milana Zemana (CZ), *Eigennützige Mäzene* od Jana Županiča (CZ) a *Just for an Embellishment of Spa Resorts?* autora Vladana Hanulíka (CZ). Konferenciu ukončila zhrňujúca glosa amerického historika Garyho B. Cohena, v ktorej konštatoval, že príspevky a diskusie ukázali nakoľko rôznorodé sú východiská, situácie a vzťahy v strednej Európe a do akej veľkej miery sa odlišujú od anglo-amerického modelu, ako to bolo načrtnuté v úvodnej prednáške. Ocenil veľký prínos konferencie, zaujímavosť a mnohohrstevnosť zvolenej témy a angažovanosť všetkých zúčastnených.

DEJINY

1/2008

Ročník III

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2008.pdf

@ Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707